

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KATILIM ÖNCESİ
EKONOMİK REFORM
PROGRAMI
2024-2026

OCAK 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

**KATILIM ÖNCESİ
EKONOMİK REFORM PROGRAMI
(2024-2026)**

**ANKARA
Ocak 2024**

İÇİNDEKİLER

1. GENEL POLİTİKA ÇERÇEVESİ VE AMAÇLAR	1
2. EKONOMİK VE MALİ DİYALOG POLİTİKA ÖNERİLERİ İLE İLGİLİ YAPILANLAR	4
3. MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜM	11
3.1. Son Ekonomik Gelişmeler	12
3.1.1. Büyüme	12
3.1.2. İşgücü Piyasası	14
3.1.3. Ödemeler Dengesi	15
3.1.4. Enflasyon ve Para Politikası	16
3.1.5. Finansal Sektör	22
3.2. Orta Vadeli Makroekonomik Senaryo	25
3.2.1. Büyüme	26
3.2.2. İşgücü Piyasası	31
3.2.3. Ödemeler Dengesi	31
3.2.4. Para Politikası	33
3.2.5. Finansal Sektör	34
3.3. Öngörülerin Gerçekleşmesinde Ortaya Çıkabilecek Temel Riskler	39
4. KAMU MALİYESİ	40
4.1. Maliye Politikası Stratejisi ve Orta Vadeli Amaçlar	41
4.1.1. Gelir Politikaları	41
4.1.2. Harcama Politikaları	42
4.1.3. Kamu Borçlanma Politikası	43
4.2. 2023 Yılı Bütçe Uygulamaları	44
4.2.1. Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler	44
4.2.2. Genel Devlet Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler	49
4.3. 2024 için Bütçe Planı	50
4.4. Orta Vadeli Perspektif	53
4.5. Yapısal ve Devresel Genel Devlet Dengesi	55
4.6. Borç Gelişmeleri, Çizgi Altı İşlemlerin ve Stok-Akım Ayarlamalarının Analizi	58
4.6.1. Mevcut Durum	58
4.6.2. 2024-2026 Dönemi Genel Yönetim Borç Stoku Tahmini	60
4.6.3. Koşullu Yükümlülükler	60
4.6.4. Geri Ödeme Garantisi	61
4.6.5. Yatırım Garantileri	62
4.6.6. Borç Üstlenim Taahhütleri	62
4.6.7. Hazine Alacakları	62
4.7. Duyarlılık Analizi ve Önceki Program ile Kıyaslanması	63
4.8. Kamu Maliyesinin Kalitesi	64
4.9. Mali Yönetişim ve Bütçesel Çerçeve	64
4.10. Kamu Finansmanının Sürdürülebilirliği	68
4.10.1. Kamu Maliyesi Riskleri	68
4.10.2. Sürdürülebilirlik Analizi	68
5. YAPISAL REFORM ALANLARI	70
5.1. Rekabetçilik	70
5.2. Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık	106
5.3. Beşeri Sermaye ve Sosyal Politikalar	124
5.4. Yapısal Reform Tedbirleri Özeti	143
6. YAPISAL REFORMLARIN MALİYET VE FİNANSMANI	144
7. KURUMSAL KONULAR VE PAYDAŞLARIN KATILIMI	146
EK TABLOLAR	149

TABLULAR

Tablo 3.1: Büyüme Hızları ve Talep Unsurları.....	13
Tablo 3.2: İşgücü Piyasası Gelişmeleri.....	14
Tablo 3.3: TCMB Tarafından Uygulanan Makroihtiyati Sadeleşme Adımları.....	24
Tablo 3.4: Büyümenin Talep Bileşenleri.....	27
Tablo 3.5: Yatırım Tasarruf Dengesi.....	28
Tablo 3.6: Üretim Faktörlerindeki Gelişmeler.....	29
Tablo 3.7: İşgücü Piyasasında Gelişmeler.....	31
Tablo 3.8: Ödemeler Dengesi Tahminleri.....	32
Tablo 4.1: 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi.....	45
Tablo 4.2: 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları.....	46
Tablo 4.3: 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri.....	46
Tablo 4.4: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi.....	48
Tablo 4.5: Genel Devlet Gelir ve Harcamaları - 1.....	50
Tablo 4.6: 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları.....	51
Tablo 4.7: 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri.....	52
Tablo 4.8: Genel Devlet Gelir ve Harcamaları - 2.....	54
Tablo 4.9: Genel Devlet Denge Analizi.....	55
Tablo 4.10: Mali Duruş ve Çıktı Açığı.....	56
Tablo 4.11: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku.....	58
Tablo 4.12: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku.....	58
Tablo 4.13: Merkezi Yönetim Borç Stokunun Faiz Yapısı.....	59
Tablo 4.14: Merkezi Yönetim Borç Stokunun Ortalama Vadeye Kalan Süresi.....	60
Tablo 4.15: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku Tahminleri.....	60
Tablo 4.16: Hazine Garantili Dış Borç Servisi Projeksiyonu.....	61
Tablo 4.17: Borç Üstlenimine Tabi Kredi Anlaşmaları.....	62
Tablo 4.18: Hazine Alacak Stoku.....	63
Tablo 4.19: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stokunun Duyarlılığı.....	63

ŞEKİLLER

Şekil 3.1: GSYH Gelişmeleri.....	13
Şekil 3.2: Sanayi Üretim Göstergeleri	13
Şekil 3.3: İşsizlik Oranı ve İşgücüne Katılma Oranı	15
Şekil 3.4: Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörü İstihdamı	15
Şekil 3.5: Nominal ve Reel İhracat Gelişmeleri	16
Şekil 3.6: Yıllık Enflasyon Gerçekleşmeleri	19
Şekil 3.7: TÜFE ve Çekirdek TÜFE	19
Şekil 3.8: Yıllık Kredi Büyümesi	24
Şekil 3.9: Mevduat Kompozisyonu	24
Şekil 3.10: GSYH Büyümesine Katkılar	27
Şekil 3.11: Sektörler İtibarıyla Katma Değer Gelişmeleri	28
Şekil 3.12: Hasıla Açığı	30
Şekil 3.13: Takipteki Alacak Oranları	35
Şekil 3.14: Sermaye Yeterlilik Oranı	35
Şekil 3.15: Hanehalkı Borcu/GSYH	37
Şekil 3.16: Reel Sektör Borcu/GSYH	37
Şekil 4.1: Genel Devlet Dengesi.....	57
Şekil 4.2: Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi.....	57
Şekil 4.3: Devresel Genel Devlet Dengesi.....	58
Şekil 4.4: Sürdürülebilirlik Senaryoları	69
Şekil 6.1: Yapısal Reform Tedbirlerinin Planlanan Maliyet ve Finansmanı	144
Şekil 6.2: Yıllar İtibarıyla Planlanan Maliyet	145

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADİM	Avrupa Dijital İnovasyon Merkezleri
Ar-Ge	Araştırma Geliştirme
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	Uluslararası Ödemeler Bankası
BiGG	Bireysel Genç Girişim
BİLSEM	Bilim ve Sanat Merkezi
BKK	Bireysel Kredi Kartları
BM	Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BSMV	Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi
CBAM	Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
CEF	Finans Mükemmeliyet Merkezi
ÇSED	Çevresel Ve Sosyal Etki Değerlendirmesi
ÇSYP	Çevresel ve Sosyal Yönetim Planı
DAP	Dijital Avrupa Programı
DDK	Düzenleyici Denetleyici Kurumlar
DEA	Düzenleyici Etki Analizi
EBA	Avrupa Bankacılık Otoritesi
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
ECOFIN	Ekonomik ve Mali İşler Konseyi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EIC	Avrupa İnovasyon Konseyi
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
EPIAŞ	Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi
ERP	Ekonomik Reform Programı
ESA	Avrupa Hesaplar Sistemi
ESPR	Sürdürülebilir Ürünler İçin Çevreye Duyarlı Tasarım Gereklilikleri Hakkında AB Tüzüğü
ETKB	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
ETS	Emisyon Ticaret Sistemi
EUREKA	Avrupa Araştırma Koordinasyon Ajansı
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi
EYHGM	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
FED	ABD Merkez Bankası
FRIT	Türkiye'deki Mülteciler için Mali Yardım Programı
FSRU	Yüzer Depolama ve Regazifikasyon Üniteleri
FSMH	Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları
FTR	Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon
HEMBA	Halk Eğitimi Merkezleri Bilişim Ağı
HİA	Hanehalkı İşgücü Araştırması
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı
GDD	Genel Devlet Dengesi
GES	Güneş Enerjisi Santrali
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSTC	Global Sürdürülebilir Turizm Konseyi
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HOME-CARE	Yaşlı Bireyler İçin Evde Bakım Hizmetlerinin Desteklenmesine Yönelik Doğrudan Hibe Projesi
ICCA	Uluslararası Kongre ve Konvansiyonlar Birliği
IMF	Uluslararası Para Fonu

IPA	Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı
İDKK	İç Denetim Koordinasyon Kurulu
İK	İnsan Kaynakları
İMEP	İstihdam için Mesleki Eğitim Programı
İSF	İşsizlik Sigortası Fonu
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KABEV	Kamu Binalarında Enerji Verimliliği Projesi
KADEV	Kamu Binalarında Deprem Dayanımı ve Enerji Verimliliği
KAMAG	Kamu Araştırmaları Destek Grubu
KDV	Katma Değer Vergisi
KGF	Kredi Garanti Fonu
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİMK	Kamu İç Mali Kontrol
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKM	Kur Korumalı Mevduat
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KMR	Küçük Modüler Reaktörler
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖYDES	Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
KÜN	Kapadokya Üniversitesi
KVKK	Kişisel Verileri Koruma Kurumu
LCP	Düşük Karbonlu Yol Haritaları
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MEM	Milli Eğitim Müdürlükleri
MUB	Merkezi Uyumlaştırma Birimi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
MTV	Motorlu Taşıtlar Vergisi
MYK	Mali Yönetim ve Kontrol
MYK	Mesleki Yeterlilik Kurumu
NDC	Ulusal Katkı Beyanı
NDK	Nükleer Düzenleme Kurumu
NEET	Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olanlar
NGS	Nükleer Güç Santrali
NTE	Nadir Toprak Elementleri
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OEE	Toplam Ekipman Etkinliği
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
OTA	Çevrimiçi Seyahat Acentesi
OVP	Orta Vadeli Program
ÖB	Özel Bütçe
ÖEO	Özel Eğitim Ortamları
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PMI	Dünya Bankası Piyasa Uygulama Ortaklığı
RAM	Rehberlik ve Araştırma Merkezi
RES	Rüzgâr Enerji Santrali
SAKOM	Sağlık Afet ve Koordinasyon Merkezi Birimi
SAYEM	Sanayi Yenilik Ağları Mekanizması
SENTRUM	Enerji Temelli Turizm Uygulama Merkezi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SKDM	Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması
SOGEP	Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SUKAP	Su Kanalizasyon ve Altyapı Projeleri

SYR	Sermaye Yeterlilik Rasyosu
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEİAŞ	Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi
TENMAK	Türkiye Enerji, Nükleer ve Maden Araştırma Kurumu
TEP	Ton Eşdeğer Petrol
TFRS	Türkiye Finansal Raporlama Standartları
TFV	Toplam Faktör Verimliliği
TGA	Tahsili Gecikmiş Alacaklar
TKB	Teftiş Kurulu Başkanlığı
TKYB	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TR-I	Türkiye Sürdürülebilir Turizm Kriterleri
TTA	Tercihli Ticaret Anlaşması
TUGEP	Teknoloji ve Ürün Geliştirme Projeleri Destek Programı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRÇEV	Türkiye Çevre Eğitim Vakfı
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TÜSSİDE	Türkiye Sanayi Sevk ve İdare Enstitüsü
UDY	Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
UEVEP	Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UYZS	Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi
UVS	Ulusal Veri Sözlüğü
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
WEF	Dünya Ekonomik Forumu
YASED	Uluslararası Yatırımcılar Derneği
YEKA	Yenilenebilir Enerji Kaynakları Alanları
YEK-G	Yenilenebilir Enerji Kaynak Garanti Sistemi
YODA	Yalın Olgunluk Değerlendirme Analizi
YOİKK	Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu
YP	Yabancı Para
YPNGP	Yabancı Para Net Genel Pozisyonu
YZ	Yapay Zekâ
ZK	Zorunlu Karşılık

1. GENEL POLİTİKA ÇERÇEVESİ VE AMAÇLAR

Türkiye, Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik için aday ülke olarak, 26-27 Kasım 2000 tarihli Ekonomik ve Mali İşler Konseyinin talebine istinaden, 2001 yılından itibaren Ekonomik Reform Programı (ERP) hazırlamakta ve Avrupa Komisyonu'na iletilmektedir. Bu kapsamda, Ekonomik Reform Programı (2024-2026) Avrupa Komisyonu'nun güncel rehberine uygun olarak T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı koordinasyonunda ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının katkılarıyla hazırlanmış ve Cumhurbaşkanı Makamı tarafından onaylanmıştır.

ERP (2024-2026), Uzun Vadeli Gelişmenin Stratejisi (2024-2053) ve On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), Orta Vadeli Program (OVP, 2024-2026) ve 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı esas alınarak ilgili tüm kesimlerle istişare içerisinde hazırlanmıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak suretiyle ülkemizin uluslararası konumunun yükseltilmesi ve vatandaşların refahının artırılması amacı doğrultusunda istikrarlı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomik büyümeyi tesis etmeye ve yapısal sorunların çözümüne yönelik politika önceliklerini ortaya koyan ERP'nin Program döneminde ekonomi politikalarında öngörülebilirliği artırması beklenmektedir.

Dünya ekonomisinin kırılğan, küresel enflasyon ataletinin yüksek, jeopolitik gerginliklerin arttığı ve küresel finansal koşulların sıkı olduğu koşullarda hazırlanan ERP, makroekonomik ve finansal istikrarı güçlendirmeyi, yüksek katma değerli üretimi teşvik etmeyi, yeşil ve dijital dönüşüm odağıyla verimlilik ve ihracatı artırmayı, cari işlemler dengesinde kalıcı iyileşme sağlamayı, enflasyonu dönem sonunda tek haneye düşürmeyi, iş ve yatırım ortamını iyileştirmeyi ve afetlerle etkin mücadele ederken mali disiplini korumayı esas alan politika zeminini tesis etmeyi amaçlamaktadır.

2023 yılının ikinci yarısında makroekonomik politikalar, enflasyonu düşürmek amacıyla yurt içi talebi dengeleyici bir bileşime getirilirken, makroihtiyati tedbirler sadeleştirilmiştir. Alınan önlemlerin ilk etkileri finansal piyasalara olumlu yansımış ve Türkiye'nin ülke risk primi akran ülkelere kıyasla pozitif yönde ayrılmıştır. 2023 yılının üçüncü çeyreğinde yüksek tüketim artışları dengelenirken sabit sermaye yatırımlarının güçlendiği ve ihracatın büyümeye katkı sağladığı daha dengeli bir büyüme kompozisyonuna ulaşılmıştır.

ERP döneminde iç ve dış dengenin sağlandığı istikrarlı bir büyüme ortamı sürdürülürken enflasyonun dönem sonunda tek haneli seviyelere düşürülmesi sağlanması hedeflenmektedir. Bu dönemde, yapısal dönüşümlerin yanı sıra sıkı parasal duruş ve mali disiplin temel makroekonomik politika araçları olacaktır. Bu sayede, enflasyonla mücadele güçlendirilerek güven ve istikrar ortamı pekiştirilecek, istihdamı artıracak üretken yatırımlar için sağlıklı bir iş yapma zemini oluşturulacak yeşil ve dijital dönüşüm odağıyla üretim ve ihracatın teknoloji kompozisyonu iyileştirilecektir.

Program döneminde uygulanacak yapısal reform alanları, "rekabetçilik", "sürdürülebilirlik ve dayanıklılık" ve "beşeri sermaye ve sosyal politikalar" olmak üzere üç ana başlıkta toplanmıştır.

Program dönemi boyunca başta öncelikli sektörler olmak üzere sanayide teknoloji, yenilikçilik, ürün kalitesi, verimlilik ve ihracat artışı, endüstriyel kapasitenin dönüştürülmesi, meslek standartları ve yeterliliklerinde gerekli güncellemelerin yapılarak yetkinlik açığının kapatılması, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve rekabetçiliğin artırılması hedeflenmektedir. İkiz dönüşümü destekleyecek politikalarla Ar-Ge ve teknoloji transferinin sağlandığı uluslararası doğrudan yatırımlar için daha cazip, dinamik bir üretim yapısı oluşturularak küresel düzeyde ortaya çıkan imkânlardan azami ölçüde faydalanılacaktır. Öte yandan, dijital dönüşümün hızlandırılması kapsamında, elektronik haberleşme altyapılarının güçlendirilmesi, yeni nesil ağ altyapılarının yaygınlaştırılması, öncelikli sektör ve alanlarda nitelikli Ar-Ge insan kaynağının geliştirilmesi, mesleki yetkinliğin artırılması, KOBİ'ler başta olmak üzere firmaların dijital teknolojilere yönelik kapasite ve kabiliyetlerinin desteklenmesi ve finansmana yönelik etkin mekanizmaların oluşturulması sağlanacaktır.

Program döneminde, 2053 net sıfır emisyon hedefi ve ulusal kalkınma öncelikleri doğrultusunda, sera gazı emisyon azaltımını destekleyen, iklim değişikliğine uyum kapasitesini artıran, rekabetçiliği ve verimliliği ön planda tutan, adil geçişi gözetten ve küresel finansman kaynaklarından azami düzeyde faydalanarak ulusal teşvik mekanizmalarını geliştiren bir yaklaşımla yeşil dönüşüm süreci hızlandırılacaktır. 2023 yılı Şubat ayında yaşanan depremler sonrası yeniden yapılanma çalışmaları hızla sürdürülürken, afetlere dirençli ve bölgesel kalkınma dinamiklerini liman endüstrileriyle birleştiren bütünleşik bir kalkınma yaklaşımı izlenecektir. Yaşam alanlarının iklim değişikliği ve afetler kaynaklı risklere karşı dayanıklılığının artırılması yoluyla kentsel ekonomilerin sürdürülebilir büyümeye katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Beşeri sermaye ve sosyal politikalar alanında, ne eğitimde ne istihdamda olan gençler başta olmak üzere eğitime ve istihdama katılımı teşvik etmek amacıyla mesleki eğitim, yetkinlik ve becerilerini dikkate alan programlar hayata geçirilecektir. Nitelikli ara eleman ihtiyacının sağlanmasına yönelik pilot illerde yapılacak analiz sonuçları dikkate alınarak sanayi ile işbirliği içerisinde mesleki eğitim programları uygulamaya konulacaktır. İkiz dönüşümle değişen işgücü piyasasına kadınların tam, eşit, güvenceli ve etkin katılımlarının sağlanması ve bu kapsamda ihtiyaç duyulacak yeni beceri ve yeteneklerin kadınlara ve kız çocuklarına kazandırılması için özel programlar geliştirilecek ve kadınların işgücüne katılımlarını artıracak girişimcilik, finansal okuryazarlık, kooperatifçilik gibi alanlarda programlar, kapsamaları genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.

Yedi ana bölümden oluşan ERP'nin ikinci bölümünde, AB ile Batı Balkanlar ve Türkiye arasındaki Ekonomik ve Mali Diyalog Toplantısı sonuç bildirgesinde yer alan politika önerilerine ilişkin yapılanlara yer verilmektedir. Üçüncü bölümde, küresel gelişmeler dikkate alınarak Türkiye ekonomisindeki son ekonomik gelişmeler değerlendirilmekte ve 2024-2026 dönemine ilişkin makroekonomik tahminler ortaya konulmaktadır. Dördüncü bölümde, kamu maliyesine yönelik politika öncelikleri ve mali dengelere yönelik tahminler bulunmaktadır. Beşinci bölümde, rekabetçilik, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme önünde belirlenen temel engellerin analizi ile Program döneminde uygulanacak yapısal reform tedbirlerine yer verilmektedir. Yapısal reform tedbirlerinin maliyeti ve finansman kaynakları altıncı bölümde özetlenmektedir. Son bölümde ise politika çerçevesi ve reformların

uygulanmasına ilişkin kurumsal konular ile paydaşların katılımına yönelik bilgi verilmektedir.

2. EKONOMİK VE MALİ DİYALOG POLİTİKA ÖNERİLERİ İLE İLGİLİ YAPILANLAR

Avrupa Komisyonu ile Batı Balkanlar ve Türkiye arasında gerçekleştirilen Ekonomik ve Mali Diyalog görüşmeleri kapsamında 26 Mayıs 2023 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen Ekonomik ve Mali İşler Konseyi (ECOFIN) toplantısı ortak sonuç bildirgesinde yer alan politika önerilerine yönelik yıl genelinde yürütülen faaliyetlere bu bölümde yer verilmektedir.

Politika Önerisi 1: 2023 yılında, enflasyonla mücadeleye yardımcı olmak için mevcut uluslararası enerji fiyatları dikkate alınarak enerji sektöründeki kamu iktisadi teşebbüslerine verilen bütçe desteğinin azaltılması ve Şubat depremlerinin sonuçlarının hafifletilmesi için zamanında ve şeffaf destek sağlanmasının yanı sıra sıkı bir mali duruş sergilenmelidir. GSYH'nin en az yüzde 1'i oranında faiz dışı fazlaya kademeli dönüşü öngören güvenilir bir orta vadeli strateji sunulmalıdır. Vergi muafiyetlerini ve indirimlerini düzenleyerek vergi tabanı genişletilmelidir.

- Kamu iktisadi teşebbüslerinin fiyat ve tarifeleri başta 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve Kalkınma Planı olmak üzere ulusal politika metinlerinde ve mevzuatta ticari esaslara göre belirlenmektedir. Kamu iktisadi teşebbüslerine yapılan sermaye transferi ve görevlendirme ödemeleri, özellikle 2022 yılında Rusya-Ukrayna savaşıyla ivmelenen uluslararası enerji emtia fiyatlarının (başta doğal gaz ve petrol fiyatları olmak üzere) getirdiği yüksek maliyetlerin tamamının kısa sürede nihai tüketiciye (özellikle hanehalklarına ve KOBİ'lere) yansımaması amacıyla yapılmıştır. Söz konusu dönemde tarifelerde önemli artışlar yapılmasına karşın, özellikle doğal gaz fiyatlarındaki öngörülemeyen artışlar tarife ayarlamalarının istenilen fiyat seviyelerinin gerisinde kalmasına neden olmuştur.
- Enerji KİT'lerinde fiyatlandırma ve tarifeler belirlenirken maliyet bazlı fiyatlandırmanın esas alınması, KİT'lerin uzun dönemli bütçe yüklerinin azaltılması hedefi kapsamında öncelikli olmaya devam edecektir. Bu çerçevede, 2024-2026 dönemi içerisinde maliyet bazlı fiyatlamaya geçilerek enerji sektöründe faaliyet gösteren kamu iktisadi teşebbüslerine yapılan sermaye aktarımları ve görevlendirme ödemeleri azaltılacaktır.
- 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremler nedeniyle işleri ve/veya işletmesi zarar gören esnaf ve sanatkârların Hazine faiz destekli kredi ödemeleri 6 aylığına faizsiz olarak ertelenmiş ve depremlerde ağır yıkıma uğrayan bazı illerde bu süre 6 ay daha uzatılmıştır. Ayrıca yapılan Karar değişikliği ile son 3 yılda diğer kamu kurum ve kuruluşlarından 75.000 TL'ye kadar her türlü faiz veya hibe desteği alan esnaf ve sanatkârlara Hazine faiz destekli kredilerden faydalanma imkânı sağlanmıştır.
- 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen depremler nedeniyle zarar gören tarımsal üreticilerin Hazine faiz destekli kredi ödemeleri ise 1 yıl süreyle faizsiz ertelenmiştir. Ayrıca, talep eden çiftçiler için 2023 üretim yılı hububat grubu mazot ve gübre desteği 2024 yılı yerine öne çekilerek 2023 yılı içerisinde Ziraat Bankası aracılığıyla akaryakıt istasyonları ve gübre bayilerinden yapılacak alımlarda kullanılmıştır. Böylece, hububatta mazot ve gübre desteklerinin öne çekilerek 2023 yılı ekim döneminde ödenebilmesi sağlanmıştır.

- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamında merkezi yönetim bütçesi hazırlık sürecini başlatan Orta Vadeli Program (2024-2026) 6 Eylül 2023 tarihi itibarıyla yayımlanmıştır. Program döneminde faiz dışı borçlanma gereğinin kademeli olarak azaltıldığı bir maliye politikası çerçevesi ortaya konulmuş olup 2026 yılı itibarıyla faiz dışı genel devlet dengesinin yüzde 1,2 seviyesinde gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

Politika Önerisi 2: Diğer mali risklerin yanı sıra, Kur Korumalı Mevduat (KKM) uygulaması aşamalı olarak kaldırılarak mali riskler azaltılmalıdır. Kamu alımları mevzuatı, kamu hizmetleri, imtiyazlar ve kamu özel ortaklıklarını içermek üzere kamu alımlarına ilişkin 2014 AB Direktifleri ile daha uyumlu hale getirilmesi için revize edilmeli ve AB müktesebatıyla uyumlu olmayan muafiyetlerin sayısı azaltılmalıdır. Bir mali kuralın olası kabulü ve bunun uygulanmasını denetleyecek bağımsız bir organın kurulması için farklı seçenekler sunan belgeler hazırlanmalıdır.

- Aralık 2021’de devreye alınan Kur Korumalı Mevduat uygulaması döviz kurlarında oynaklığın azalmasına katkıda bulunmuş olup 2023 yılının ikinci yarısından itibaren mikro ve makroihtiyati çerçeve piyasa mekanizmasının işlevselliğini artıracak ve parasal aktarım mekanizmasını güçlendirecek şekilde kademeli olarak sadeleştirilmiştir. Bu kapsamda TL cinsinden varlıklara olan talebin desteklenmesi ve TL mevduatın bankacılık sistemindeki payının artırılması hedeflenmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Kur Korumalı Mevduattan TL mevduat hesaplarına geçiş hızlanarak söz konusu kalemin bakiye olarak toplam mevduata oranı 2023 yılsonunda yüzde 20 seviyesine gerilemiştir.
- On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) çalışmaları kapsamında kamu ihale mevzuatının uluslararası norm ve standartlara uyumlu olacak şekilde dijitalleşmeyi, yenilikçiliği ve sürdürülebilirliği destekleyen ve önceleyen satın alma yaklaşımıyla güncellenmesi, sektörel kamu alımları düzenlemesinin hayata geçirilmesi, ihalelere katılmak isteyen kişilere yönelik sertifikasyon sistemi kurulması, tüm kamu ihale ve alımlarının hızlı, etkin ve saydam bir şekilde tek bir platformdan yürütülmesi amacıyla sistemin güncellenmesi, kamu ihale sözleşme süreçlerinin dijitalleştirilmesi amacıyla merkezi bir platform oluşturulması, yeşil kamu alımları stratejileri geliştirilmesi ve alternatif satın alma kriterleri belirlenerek karbon ayak izinin düşürülmesine yönelik ön hazırlık çalışmaları yürütülmüştür.

Politika Önerisi 3: Dezenflasyon sürecini hızlandırmak ve finansal koşulları orta vadede fiyat istikrarına ve merkez bankası bağımsızlığına ulaştırmak amacıyla faiz oranları dâhil olmak üzere Merkez Bankasının tüm araçları daha kararlı şekilde kullanılmalıdır. Politika araçları ve bunların potansiyel etkilerinin değerlendirilmesi konusunda daha fazla rehberlik ve etkin iletişim sağlanmalı ve operasyonel çerçevenin etkinliği artırılmalıdır. Finans sektörü düzenleyici çerçevesinin uluslararası ve AB standartlarıyla uyumlu hale getirilerek şeffaflığı ve öngörülebilirliği artırılmalı, şeffaf varlık kalitesi incelemeleri yürüterek güven artırılmalı ve inceleme yöntemi ile sonuçları yayınlanmalıdır.

- TCMB'nin temel amacı kalıcı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek olup, bu hedef doğrultusunda, sahip olunan tüm araçlar kullanılmaya devam edilmektedir. Enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde, Hükümet ile birlikte belirlenen orta vadeli enflasyon hedefi yüzde 5 olarak korunmuştur. Enflasyon Raporu'nda açıklanan tahminler ara hedef olarak kullanılarak, para politikası enflasyonu orta vadeli hedefine kademeli olarak yaklaştıracak şekilde oluşturulacaktır. TCMB'nin temel politika aracı bir hafta vadeli repo ihale faiz oranıdır. Piyasa faizlerinin politika faizleriyle uyumlu seyretmesi sağlanarak parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini destekleyici politikalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda tüm para politikası araçları, fiyat istikrarı ile finansal istikrarı desteklemek için kullanılmaktadır. Öte yandan dalgalı döviz kuru rejimi devam ettirilerek döviz kurları, serbest piyasa koşullarında, arz ve talep dengesine göre oluşmaktadır.
- TCMB'nin araç bağımsızlığı 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu'nun 4. maddesinde "Banka'nın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır" ve "Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler" ile tanımlanmıştır. Dolayısıyla Merkez Bankası araç bağımsızlığına sahip olup Kanun'un tanıdığı politika araçlarını kendi takdirine göre seçme yetkisine sahiptir.
- 15 Aralık 2015 tarihinde Avrupa Bankacılık Otoritesi (EBA), Türk bankacılık sektöründeki kanun ve düzenlemelerde belgelendiği şekliyle kredi kuruluşlarına uygulanan denetleyici ve düzenleyici çerçevenin AB'de uygulananlara eşdeğer olarak kabul edilebileceği yönünde görüş bildirmiştir. EBA, AB Komisyonu'nun talebi üzerine 11 Ocak 2017 tarihinde Eşdeğerlik Kararını onaylamasının ardından bunu kendi internet sayfasında yayınlamıştır.
- Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik 2014 yılında mevzuatımıza dâhil edilmiştir. Bu yönetmeliği tamamlayıcı nitelikte olan Bankaların Net İstikrarlı Fonlama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik ise 26 Mayıs 2023 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Daha önce risk gruplarının belirlenmesi ve bunların kredi sınırlarına ilişkin hususlar Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik altında düzenlenmekteyken bu hususlar Basel Komitesi'nin Büyük Kredileri Ölçme ve Kontrol Etme Standardı gözetilerek Risk Gruplarının Belirlenmesine ve Kredi Sınırlarına İlişkin Yönetmelik'e aktarılmış ve 1 Ocak 2024 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Bankacılık sektörünün maruz kalabileceği iklimle ilgili risklerin belirlenmesine, ölçülmesine, izlenmesine ve kontrol edilmesine ilişkin olarak İklimle Bağlantılı Risklerin Bankalarca Etkin Yönetimine İlişkin Rehber Taslağı hazırlanmış olup bu rehberin 2024 yılı sonuna kadar uygulamaya konulması planlanmaktadır.
- EBA'nın Yeşil Varlık Oranı düzenlemesi de dikkate alınarak bankacılık sektörünün AB Taksonomisi'nde belirlenen çevresel hedeflere katkısının ölçümü ve geliştirilmesinde kullanılmak üzere çevresel olarak sürdürülebilir ekonomik faaliyetlerin finansmanı için bir anahtar performans göstergesi olarak belirlenen yeşil varlık oranının hesaplanmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesini teminen “Yeşil Varlık Oranı Tebliğ Taslağı” yayımlanmıştır.
- Basel Komitesi tarafından yayımlanan Basel III Final düzenlemelerine uyum sağlanmasını teminen yürütülmekte olan mevzuat çalışmaları tamamlanıp AB tarafından açıklanan uygulama takvimine paralel olarak 2025 yılında tam uygulamaya geçilmesi planlanmaktadır.

Politika Önerisi 4: İş ortamı ve düzenleyici ortam iyileştirilmeli, hukukun üstünlüğü daha da güçlendirilmeli ve ticari kuruluşlarla ve sosyal paydaşlarla ilgili yeni mevzuat hakkında danışma mekanizması geliştirilmelidir. AB-Türkiye ekonomik ve ticari ilişkisinin faydasını en üst düzeye çıkarmak ve eşit şartların sağlandığı bir ortam için mevzuat uygulanmalı ve devlet yardımlarına ilişkin şeffaflık artırılmalıdır. Ticari anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak amacıyla iş ihtisas mahkemelerinin sayısı ve etkinliği artırılmalıdır.

- Türk Ticaret Kanunu'na eklenen 5/A maddesi ile ticari davalardan, konusu bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat taleplerine ilişkin uyuşmazlıklarda dava şartı arabuluculuk sistemi 1 Ocak 2019 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlamıştır.
- Uluslararası ticari uyuşmazlıklarının arabuluculuk yoluyla çözümlenmesine ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi olan “Singapur Konvansiyonu” 7 Ağustos 2019 tarihinde Türkiye'nin de dâhil olduğu 46 ülke tarafından imzalanmış, 22 Nisan 2021 tarihinde Cumhurbaşkanı kararıyla onaylanmıştır. Onay belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi edildiği 11 Nisan 2022 tarihinde ise Türkiye Konvansiyona taraf ülke statüsüne kavuşmuştur. 2023 yılı itibarıyla Konvansiyonu imzalayan ülke sayısı 56'ya ulaşmıştır.
- Singapur Konvansiyonu, ticari arabuluculuk sonucunda imzalanan anlaşmaların icrasına ilişkin uluslararası bir yasal çerçeve oluşturmak yolunda atılan en büyük adımlardan biridir. Ticari uyuşmazlıklar kapsamında arabuluculuk sonucunda imzalanan anlaşmaların taraf ülkelerde onaylayan bir mahkeme veya hakem kararına gerek kalmaksızın icrasını mümkün kılan Singapur Konvansiyonu, uluslararası ticaret hukukunda uzlaşma kültürünün gelişmesine ve uluslararası ticaretin canlandırılmasına önemli bir katkı sunmaktadır.

Politika Önerisi 5: ETS karbon fiyatlandırma mekanizması için daha fazla adım atılmalıdır. Türkiye'nin enerji kullanımında yenilenebilir enerji kaynaklarının (hem geleneksel hem de hidrojene dayalı) istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlamaya devam edilmeli ve bu hedef ülkenin sübvansiyon politikasına yansıtılmalıdır. Özellikle 6 Şubat 2023'teki yıkıcı depremlerin ardından yapılacak yeniden inşa çalışmaları ışığında, iklim değişikliğine uyum sağlamak amacıyla yeni ve mevcut binalarda enerji verimliliğine öncelik verilmelidir.

- Türkiye'nin yeşil dönüşümü politikalarına yönelik faaliyetler Yeşil Mutabakat Eylem Planı çerçevesinde yürütülmektedir. Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2022 yılı Faaliyet Raporu, Ticaret Bakanlığı internet sitesinde yayımlanmıştır. Ayrıca, Avrupa Yeşil Mutabakatının dinamik yapısı nedeniyle, Eylem Planı'nın Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında ortaya çıkan yeni gelişmelere ve öncelikli eylemlere göre güncellenmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır.
- İklim Değişikliği Eylem Planı revize edilerek İklim Değişikliği Azaltım ve Uyum Eylem Planları (2023-2030) tamamlanmıştır.
- Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) kapsamına giren enerji yoğun sektörlerin karbonsuzlaşması için çalışmalar başlatılmış olup, sanayinin SKDM gereklilikleri konusunda yönlendirilmesi ve karbonsuzlaşmanın sağlanması amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.
- İklim Kanunu taslağı hazırlanmış olup SKDM ile uyumlu bir yapıda, Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin (ETS) geliştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.
- Ulusal karbon fiyatlandırma mekanizmasının ekonomi üzerindeki ek maliyetleri ve etkileri ile yeşil geçişin finansmanında karbon fiyatlandırma mekanizmasının en etkin şekilde kullanılması amacıyla finansman araçları geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütülmektedir.
- Avrupa Birliği Taksonomisi ile uyumlu bir şekilde Ulusal Yeşil Taksonomi geliştirilmekte olup yeşil dönüşüm için ihtiyaç duyulan mali kaynakların yeşil yatırımlara tahsis edilmesi yönündeki çabalar sürdürülmektedir.
- Türkiye'nin döngüsel ekonomiye geçişini gerçekleştirmek için mevzuat uyumu, tedbirlerin uygulanmasının güçlendirilmesi ve yapısal değişiklikleri içeren bir Ulusal Döngüsel Ekonomi Eylem Planı ile birlikte Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Eylem Planı'nın hazırlanmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Politika Önerisi 6: Okuldan çalışma hayatına geçişler ve eğitim, istihdam ve öğretimde olmayan gençlerin harekete geçmesi desteklenmeli, yasal ve mali tedbirlerin yanı sıra Türkiye'nin büyük kent merkezlerinin dışında uygun ve ekonomik çocuk bakımı altyapısının sağlanmasına yönelik güçlendirilmiş çalışmalar aracılığıyla kadınların işgücü piyasasına katılımı teşvik edilmelidir. Depremzedelere sağlık ve bakım hizmetleri sunmak ve özellikle kadınlar için yoğun istihdam olanakları sağlamak amacıyla depremden etkilenen illerde bakım ekonomisine yapılan yatırımlar desteklenmelidir. Adil geçişi sağlamak amacıyla özellikle yeşil ve dijital dönüşüm becerileri güçlendirilerek yetişkinlerin yaşam boyu öğrenmeye katılımı artırılmaya devam edilmelidir.

- TÜİK tarafından yayımlanan verilere göre Türkiye Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı¹ 2006 yılında yüzde 2 iken yüzde 235'lik artışla 2022 yılında yüzde 6,7'ye ulaşmıştır. Hayat boyu öğrenmede farklı öğrenim ve yaş seviyelerindeki bireylerin istihdam edilebilirliklerini ve sosyo-kültürel gelişimlerini sağlamak amacıyla beşerî, mali, fiziki ve teknolojik kapasitenin güçlendirilmesi ve hizmet kalitesinin artırılması, hayat boyu öğrenme fırsatlarının ve sunumunun artırılması çalışmalarına devam edilmektedir.
- 21 Kasım 2023 tarihi itibarıyla Türkiye'nin tüm il ve ilçelerinde resmî 1.001 halk eğitimi merkezi ve 31 olgunlaşma enstitüsü olmak üzere toplam 1.032 yaygın eğitim kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlarda 1 Ocak-21 Kasım 2023 tarihlerinde açılan 165.287 mesleki ve teknik kursa 3.280.455 kursiyer, 369.960 genel kursa ise 6.990.969 kursiyer katılım sağlamıştır.
- Yaygın eğitim faaliyetleri kapsamında uygulanan kurs programları ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli olarak güncellenmekte ve yeni programlar hazırlanmaktadır. 2007 yılında 321 olan kurs programı sayısı 21 Kasım 2023 itibarıyla 75 alanda 3.782'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte günün ihtiyaçlarından hareketle dijital, finans, sağlık, ekoloji ve sosyal medya gibi yeni beceriler arasında yer alan okuryazarlıklara ilişkin farkındalık ve beceri eğitimleri düzenlenmektedir.
- Kültürel değerleri ve geleneksel sanatları araştıran, özelliklerini bozmadan geliştiren, arşivleyen, gelecek kuşaklara aktaran, ulusal ve uluslararası alanlarda tanıtımını sağlayan olgunlaşma enstitülerinin sayısı 2022 yılından bu yana 29'dan 31'e çıkarılmıştır.
- Uzaktan öğrenme teknolojileri yoluyla zamandan ve mekândan bağımsız olarak hayat boyu öğrenme imkânlarına vatandaşların erişimlerini sağlamak, yüz yüze eğitimlerini desteklemek ve eğitimde fırsat eşitliği sağlamak amacıyla 6 Mayıs 2023 tarihinde Halk Eğitimi Merkezleri Bilişim Ağı (HEMBA) Platformu vatandaşlarımızın kullanımına sunulmuştur. 2023 yılı itibarıyla HEMBA'da 106 farklı uzaktan öğrenme kurs programı sunulmuş ve bu programlara 473.639 kursiyer katılmıştır. Uzaktan eğitim kurs programlarını zenginleştirme ve daha fazla kişiye ulaştırma çalışmaları devam etmektedir.

¹ Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Katılım Oranı, TÜİK tarafından 25-64 yaş arasındaki bireylerin son dört hafta içerisinde öğrenme etkinliklerine katılımının sorulduğu Hanehalkı İşgücü Anketi ile hesaplanmaktadır.

- Mart 2022 itibarıyla başlayan Aile Okulu Projesi kapsamında, çocukların eğitiminde en önemli yapı taşlarından biri olan ailelerin ve devamında toplumun sağlığının korunmasına katkı sağlamak, aile içi ilişkiler, ev yönetimi ve çocukların davranış yönetimlerine rehberlik edilmesi, millî ve manevi değerlerimizin aileler yoluyla çocuklarımıza aktarılmaktadır. Proje kapsamında 1.050 kişi Aile Okulu Eğitici Eğiticisi olarak, 100.825 kişi ise Aile Okulu Eğitici olarak kursa alınmıştır. Bu eğitimlerden sonra açılan Aile Okulu kurslarında 21 Kasım 2023 itibarıyla 1.855.890 kursiyere ulaşılmıştır.
- 2018 yılında başlatılan okuryazarlık seferberliği 2023 yılında da devam etmiş olup, 2023 yılı Kasım ayı verilerine göre yıl içerisinde 23.474 okuma-yazma kursu açılmış ve bu kurslara 173.168 kursiyer katılım sağlamıştır.
- 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremlerin ardından depremden etkilenen illerde yapılan sağlık yatırımları kapsamında 1 hastane, 1 şehir hastanesi, 1 acil durum hastanesi, 1 ağız diş sağlığı merkezi, 1 göçmen sağlığı merkezi, 8 aile sağlığı merkezi, 1 sağlıklı hayat merkezi, 5 112 acil sağlık hizmetleri istasyonu, 1 112 komuta kontrol merkezi ve 1 verem savaş dispanseri projeleri tamamlanmış ve hizmet vermeye başlamıştır.
- Deprem bölgesinde projelendirme, ihale ve inşaa çalışmaları devam edenler yatırımlar ise şunlardır: 44 hastane, 5 şehir hastanesi, 13 acil durum hastanesi, 14 ağız diş sağlığı merkezi, 45 göçmen sağlığı merkezi, 304 aile sağlığı merkezi, 12 toplum sağlığı merkezi, 31 sağlıklı hayat merkezi, 3 toplum ruh sağlığı merkezi, 11 sağlık evi, 4 halk sağlığı laboratuvarı, 84 112 acil sağlık hizmetleri istasyonu, 1 112 komuta kontrol merkezi, 2 semt polikliniği, 1 sağlık afet ve koordinasyon merkezi birimi (sakom), 2 bağımlı hastalar için rehabilitasyon merkezi, 1 erişkin arındırma merkezi, 1 alkol ve madde tedavi merkezi, 1 çocuk ve ergen madde bağımlılığı tedavi merkezi, 17 ek bina.
- Deprem bölgesi için uygulamaya konulan projeler kapsamında, 250 mobil sağlık kliniği, 250 tam donanımlı tıbbi arazi aracı, 300 ambulans, 20 aşı nakil aracı, 50 seyyar psikososyal destek aracı, 105 evde sağlık hizmetleri aracı ve 5 mobil komuta kontrol aracı alım süreci devam etmektedir.
- 6 Şubat 2023 depremleri sonrası depremden etkilenen illerde 23 farklı branşta 7.549'u kadın olmak üzere toplam 11.740 sağlık çalışanı istihdam edilmiştir.

3. MAKROEKONOMİK GÖRÜNÜM

Dünya geneline yayılan Kovid-19 salgınından sonra küresel ekonomi salgının gecikmiş etkilerine ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi diğer risk faktörlerine rağmen 2022 yılında güçlü bir toparlanma eğilimi sergilemiştir. Devam eden savaş ve diğer jeopolitik gerginlikler, küresel düzeyde politik, ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmuştur. Rusya ve Ukrayna'nın ana ihracatçısı olduğu gıda, emtia ve enerji tedariki ciddi şekilde aksamış, savaşın etkisiyle gıda fiyatları ve enerji fiyatları, özellikle doğal gaz gibi alanlarda rekor seviyelerde artış yaşanmıştır. Bu olumsuz koşullara rağmen, küresel ekonomi toparlanma eğilimini sürdürmüştür. Küresel ekonomideki yavaşlama beklentilerinin güçlenmesiyle ve Türkiye'nin öncülüğündeki tahıl girişimine ilişkin diplomatik çabaların etkisiyle birlikte, küresel gıda ve emtia fiyat artışları dizginlenmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre, 2022 yılında bir önceki yıl ile kıyaslandığında; ABD yüzde 2,1, Almanya yüzde 1,8, Birleşik Krallık yüzde 4,1, Fransa yüzde 2,5 oranlarında büyüme kaydederken, Avro Bölgesi'ndeki büyüme yüzde 3,3 olmuştur. Aynı dönemde Hindistan yüzde 7,2 büyürken Çin ise görece zayıf performans göstererek yüzde 3,0 oranında büyümüştür. Küresel büyüme 2022 yılında yüzde 3,5 olmuştur. Küresel ölçekte uygulanan sıkı para politikası ve artan jeopolitik gerilimler ekonomik aktivitenin 2023 yılında yavaşlamasına neden olmuştur. Bu ivme kaybıyla birlikte küresel ekonominin 2023 yılında yüzde 3,0 ve 2024 yılında yüzde 2,9 oranında büyümesi öngörülmektedir.

IMF tahminlerine göre, 2023 yılında küresel mal ve hizmet ticaretinde yüzde 0,9 oranında büyüme gerçekleşmesi beklenmektedir. Aynı büyüklüğün 2024 yılında ise toparlanma kaydederek yüzde 3,5 olacağı tahmin edilmektedir. Kısa ve orta vadede küresel ticaretin gidişatını küresel büyüme performansında beklenen zayıflama, jeopolitik gerginliklerin küresel ticarete olan yansımaları, ticaret gerilimlerinin yeniden şiddetlenmesi olasılığı, küresel enerji ve ulaşım maliyetlerinin gelişimi, yeşil ekonomiye geçiş çabaları ile sürdürülebilir borçlanma imkânlarının varlığı belirleyecektir.

Son dönemde küresel ölçekte öne çıkan enflasyon sorunu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enerji ve emtia fiyatlarındaki düşüş eğilimine rağmen yüksek seviyelerini sürdürmektedir. Çekirdek göstergelerdeki katılık, küresel enflasyondaki düşüş eğiliminin önümüzdeki dönemde yavaşlamasına işaret etmektedir. Sıkılaştıran finansal koşullar, fiyat artışlarının gerilemesine katkı sağlamış olsa da küresel enflasyon dirençli bir seyir sergilemektedir. Karadeniz Tahıl Girişimi anlaşmasındaki belirsizlikler, jeopolitik gerginlikler ve enerji arz talep dengesizlikleri, gıda ve enerji fiyatları üzerinde baskı oluşturmaktadır. Zayıflayan talep koşulları, manşet enflasyondaki düşüşü desteklemekte, ancak çekirdek enflasyon yüksek seyretmekte ve manşet enflasyonun gerilemesini engellemektedir.

Gelişmiş ekonomilerde yüksek şirket karlılıkları ve sıkı işgücü piyasaları, ücret artışlarını desteklemektedir. Bu durum, merkez bankalarının çoğunlukla yüksek faiz seviyelerini korumasına yol açarken, bazı gelişmekte olan ülkelerde daha gevşek para politikaları tercih edilmektedir. Bu gelişmelerle birlikte IMF, 2023 yılında ortalama enflasyonun gelişmiş ekonomilerde yüzde 4,6, yükselen piyasalarda ve gelişmekte olan ekonomilerde yüzde 8,5, küresel enflasyonun yüzde 6,9 oranında gerçekleşeceğini tahmin

etmektedir. Dünya genelinde 2024 yılında ortalama enflasyonun yüzde 5,8 olması beklenmektedir.

Küresel düzeyde artan enflasyon, alım gücünün azalmasına ve hanehalklarının yaşam standartlarının düşmesine neden olmuştur. Enflasyonla mücadele kapsamında devam eden sıkı para politikası uygulamalarının, yatırım ve üretimde azalmaya sebep olarak dünya ekonomisinde kırılmalıkları artırma potansiyeli halen devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerde merkez bankası politikalarının ayrışmasıyla birlikte küresel parasal sıkılaşıma eğiliminin bir süre daha devam etmesi, gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinde ve küresel ekonomik aktivitede dalgalanmalara yol açabilecektir. Küresel borç düzeyinin yüksek olduğu bir dönemde uzun vadeli parasal sıkılaşıma döngüsünün muhtemel etkileri, hem gelişmiş ekonomilerde hem de görece zayıf bilançoya sahip gelişmekte olan ülkelerde yakından izlenmektedir.

3.1. Son Ekonomik Gelişmeler

3.1.1. Büyüme

Türkiye ekonomisi 2022 yılında yakaladığı büyüme ivmesini 2023 yılında da sürdürmüştür. İç talepteki güçlü ivme, 2023 yılının ilk iki çeyreğinde devam ederken ekonomi ikinci çeyrekte yüzde 3,9 oranında büyüme kaydetmiştir. Bu dönemde nihai yurt içi talep büyümeye 12,8 puan katkı yaparken net mal ve hizmet ihracatının etkisi negatif 6,3 puan olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde stok değişiminin büyümeye etkisi negatif 2,6 puan olmuştur.

2023 yılı Temmuz ayında gerçekleşen ücret artışlarının da etkisiyle özel tüketim harcamalarındaki artış devam etmiş ve sabit sermaye yatırımlarının da katkısıyla 2023 yılı üçüncü çeyreğinde Türkiye ekonomisi yüzde 5,9 oranında büyümüştür. Söz konusu dönemde özel tüketim 2022 yılı üçüncü çeyreğine göre, yüzde 11,2 oranında artarken kamu tüketimi harcamaları yüzde 5,3 oranında artmıştır. Makine ve teçhizat ile inşaat kaynaklı toplam sabit sermaye yatırımlarında ise aynı dönemler itibarıyla yüzde 14,7 oranında artış gerçekleşmiştir. Net mal ve hizmet ihracatı 2023 yılı üçüncü çeyreğinde büyümeye 2,6 puan negatif etki yapmıştır.

2023 yılının ilk dokuz ayı itibarıyla yüzde 4,7 oranında büyüyen ekonomide, özel tüketim, kamu tüketimi ve toplam sabit sermaye yatırımlarının büyümeye katkısı sırasıyla 9,8 puan, 0,7 puan ve 2,0 puan olmuştur. Bu dönemde büyümeye stok değişimi negatif 3,8 puan, net mal ve hizmet ihracatı negatif 4,1 puan etki yapmıştır.

Tablo 3.1: Büyüme Hızları ve Talep Unsurları

(Zincirlenmiş Hacim, Yıllık Yüzde Değişme)

	Yıllık		2022				2023			
	2021	2022	I	II	III	IV	I	II	III	9 Ay
GSYH	11,4	5,5	7,8	7,6	4,1	3,3	4,0	3,9	5,9	4,7
Tarım	-3,0	1,3	0,0	-0,2	3,7	-2,3	-2,4	0,2	0,3	-0,1
Sanayi	17,3	1,7	7,8	5,8	-1,1	-4,4	-1,0	-2,7	5,7	0,6
İmalat Sanayii	18,6	4,3	9,8	8,7	1,8	-1,7	1,4	-1,9	6,2	1,8
Hizmetler ¹	13,0	8,1	10,2	10,2	6,2	6,5	5,0	4,2	5,2	4,8
İnşaat	-0,6	-7,1	-6,4	-9,9	-13,6	3,9	4,5	6,6	8,1	6,5
Toplam Tüketim	13,0	16,3	16,8	18,0	16,8	14,2	15,1	14,0	10,3	13,0
Kamu	3,0	4,2	4,3	1,7	3,8	6,5	6,0	6,1	5,3	5,8
Özel	15,4	18,9	19,6	21,5	19,5	15,8	16,9	15,4	11,2	14,3
Sabit Sermaye Yatırımları	7,2	1,3	2,8	3,8	-1,8	0,6	3,8	5,6	14,7	8,2
Stok Değişmesi ^{1,2}	-5,1	-7,7	-8,8	-9,9	-8,0	-4,8	-5,7	-2,6	-3,2	-3,8
Toplam Yurt İçi Nihai Talep	11,5	12,5	13,2	14,3	12,2	10,9	12,5	12,0	11,2	11,9
Toplam Yurt İçi Talep	6,4	5,1	4,6	4,6	4,0	6,7	7,9	11,0	9,0	9,3
Mal ve Hizmet İhracatı	25,1	9,9	17,0	18,8	11,7	-3,3	-3,3	-9,4	1,1	-3,8
Mal ve Hizmet İthalatı	1,7	8,6	2,8	6,5	13,3	10,4	13,7	19,8	14,5	16,0

Kaynak: TÜİK

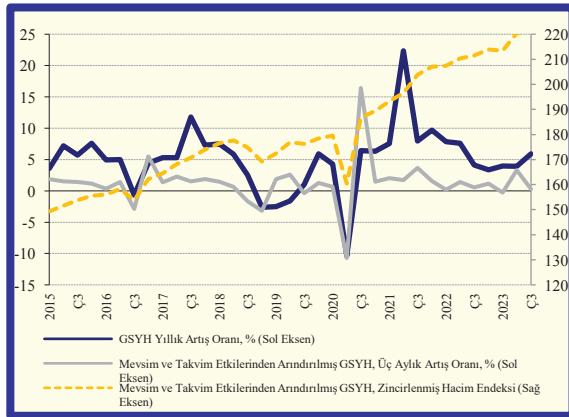
(1) T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplaması

(2) GSYH büyümesine katkı olarak verilmiştir.

Üretim tarafından bakıldığında ise, 2023 yılının ilk üç çeyreğinde sanayi sektörü katma değeri yüzde 0,6 oranında artış kaydederek büyümeye yüzde 0,1 puan katkıda bulunmuştur. Hizmetler sektörü aynı dönemde yüzde 4,8 oranında büyümüş ve büyümeye yüzde 3,1 puan katkı sağlamıştır. Tarım sektörü katma değeri bu dönemde yüzde 0,1 oranında daralarak büyümeye katkısı bulunmamıştır.

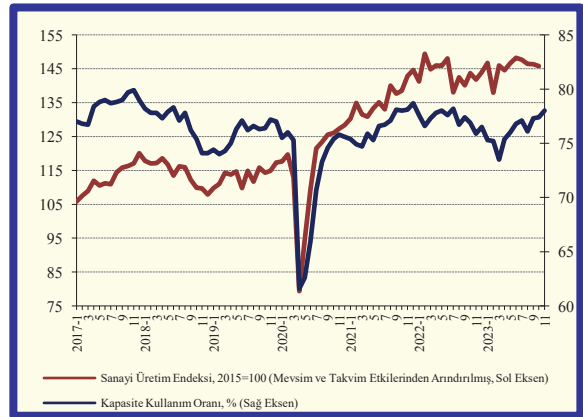
Büyümenin öncü göstergelerine bakıldığında, 2023 yılının ikinci yarısından itibaren sanayi üretiminin büyük ölçüde baz etkisi kaynaklı ivmelenme kaydettiği ve kapasite kullanım oranlarının da artan bir eğilimde olduğu gözlenmektedir.

Şekil 3.1: GSYH Gelişmeleri

Kaynak: TÜİK

Şekil 3.2: Sanayi Üretim Göstergeleri

Kaynak: TÜİK ve TCMB

2023 yılının ilk yarısında kuvvetli görünüm sergileyen iç talebin yanı sıra üçüncü çeyrekte canlı seyreden turizm faaliyetleri kaynaklı olarak Türkiye ekonomisi yılın ilk dokuz aylık döneminde güçlü görünümünü sürdürmüştür. Ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri ile finans ve sigorta faaliyetleri katma değerinde kaydedilen yüksek oranlı artışlar ile birlikte hizmetler sektörü yılın ilk üç çeyreğinde büyümenin sürükleyicisi olmuştur. Diğer taraftan, sanayi sektörünün büyümeye katkısı zayıf dış talebin etkisiyle bu dönemde daha sınırlı gerçekleşmiştir.

3.1.2. İşgücü Piyasası

2022 yılı işsizlik oranı bir önceki yıla göre 1,6 puan azalarak yüzde 10,4 olarak ERP (2023-2025)'teki yüzde 10,8'lik tahminin altında gerçekleşmiştir. İşsizlik oranının azalmasında işgücüne katılımın yükselmesine rağmen yurt içi ve yurt dışı talebin desteğiyle gerçekleştirilen güçlü istihdam artışları etkili olmuştur. Bir önceki yıla göre 2022 yılında işgücüne katılma oranı kadınlarda 2,3 puan, erkeklerde 1,1 puan artmış ve toplam işgücüne katılım oranı 1,7 puan artarak yüzde 53,1 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde istihdam oranı da 2,3 puanlık artış ile yüzde 47,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.2: İşgücü Piyasası Gelişmeleri

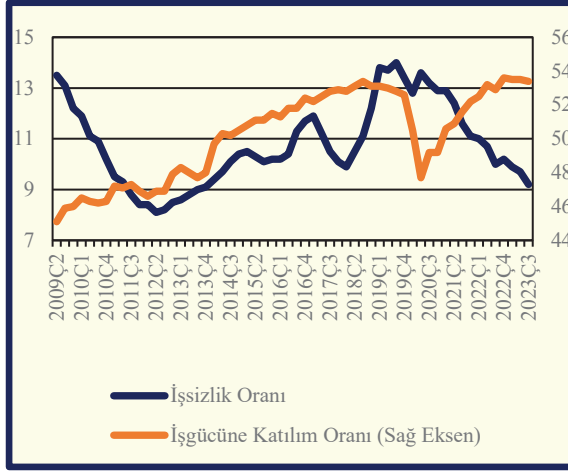
	(15+Yaş, Bin Kişi)								
	Yıllık		2022				2023		
	2021	2022	I	II	III	IV	I	II	III
Çalışma Çağı Nüfusu	63.704	64.679	64.334	64.560	64.793	65.026	65.214	65.352	65.494
İşgücüne Kat. Oranı, %	51,4	53,1	51,7	53,0	53,5	54,0	52,8	53,1	53,9
İşgücü	32.716	34.334	33.282	34.234	34.661	35.089	34.443	34.718	35.315
İstihdam	28.797	30.752	29.418	30.765	31.160	31.556	30.856	31.507	32.043
İşsiz	3.919	3.582	3.864	3.468	3.501	3.533	3.587	3.211	3.272
İstihdam Oranı, %	45,2	47,5	45,7	47,7	48,1	48,5	47,3	48,2	48,9
İşsizlik Oranı, %	12,0	10,4	11,6	10,1	10,1	10,1	10,4	9,2	9,3
Genç Nüfus, %	22,6	19,4	21,0	19,0	19,1	19,0	20,1	17,1	17,1
İstihdamın Sektör Dağılımı									
Tarım	4.948	4.866	4.362	4.984	5.263	4.650	4.156	4.690	5.174
Tarım Dışı	23.849	25.886	25.056	25.781	25.897	26.906	26.700	26.817	26.869
Sanayi	6.143	6.663	6.543	6.764	6.638	6.725	6.824	6.818	6.626
Hizmetler (İnşaat Dâhil)	17.705	19.224	18.513	19.018	19.260	20.181	19.876	20.000	20.243

Kaynak: TÜİK

2023 yılı üçüncü çeyreğinde mevsimsel etkiden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 9,2 ile 2014 yılından bu yana en düşük seviyesine ulaşmıştır (Şekil 3.3). Aynı dönemde mevsimsel etkiden arındırılmış istihdam oranı yüzde 48,4 ve işgücüne katılım oranı yüzde 53,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Mevsimsel etkiden arındırılmış işgücüne katılım oranı kadınlarda yüzde 35,9 ve erkeklerde yüzde 71,2 olmuştur.

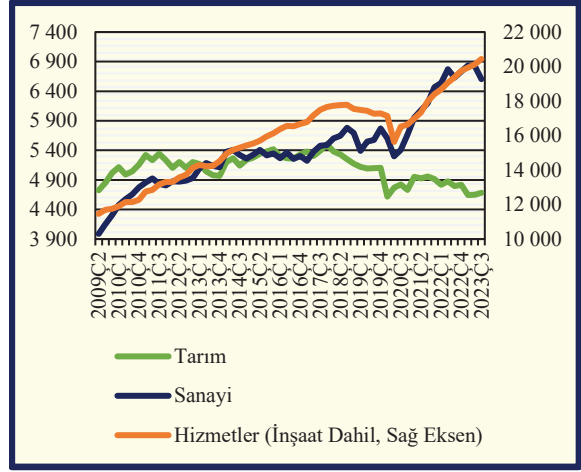
Türkiye ekonomisinde 2022 yılında gözlenen güçlü istihdam artışı 2023 yılında da devam etmiştir. 2023 yılı başında yaşanan deprem felaketinin ve emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik yapılan düzenlemelerin etkilerine rağmen ilk üç çeyrekte mevsimsel etkiden arındırılmış istihdam 421 bin artmıştır. Bu dönemde istihdam; hizmetler sektöründe (inşaat hariç) 561 bin, inşaat sektöründe 125 bin artarken tarım sektöründe 133 bin, sanayi sektöründe ise 132 bin azalmıştır (Şekil 3.4).

Şekil 3.3: İşsizlik Oranı ve İşgücüne Katılma Oranı (Mevsimsel Düzeltilmiş, Yüzde)

Kaynak: TÜİK

Şekil 3.4: Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörü İstihdamı (Mevsimsel Düzeltilmiş, Bin Kişi)

Kaynak: TÜİK

3.1.3. Ödemeler Dengesi

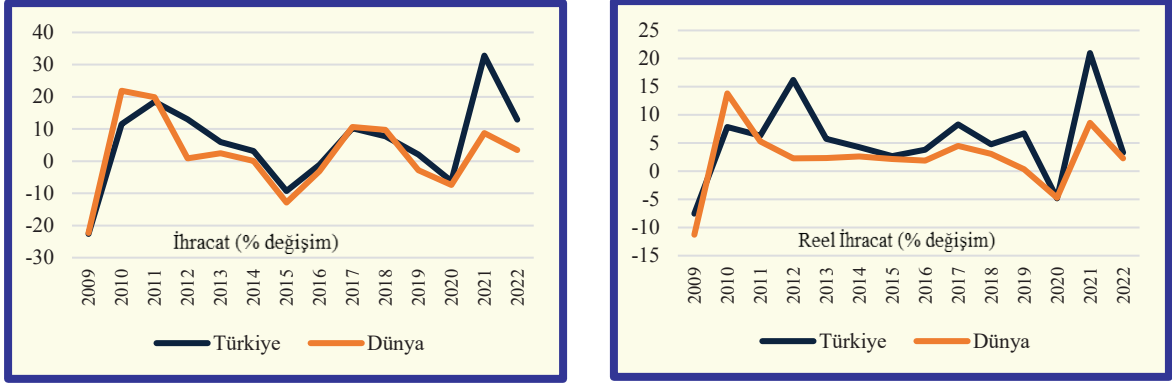
2023 yılında küresel ekonomik aktivitenin ve ticaret hacminin yavaşlamasına ek olarak depremin etkisiyle ihracat artışında sınırlı da olsa yavaşlamaya neden olmuştur. Emtia fiyatlarındaki görece ılımlı seyirle enerji ithalatındaki azalmaya rağmen diğer ithalat kalemlerinin yükselmesiyle birlikte genel ithalat düzeyindeki düşüş eğilimi sınırlı kalmıştır.

2023 yılı Ocak-Kasım döneminde ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,7 oranında artmış ve 233 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemler itibarıyla, küresel emtia fiyatlarındaki yavaşlamanın da etkisiyle ithalat yüzde 0,5 oranında artmış ve 332,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra, seyahat gelirlerindeki artışla 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla yıllıklandırılmış cari işlemler açığı 50,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılının Ocak-Kasım döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre reel ihracat yüzde 5,0, reel ithalat yüzde 20,5 oranında artmıştır. Aynı dönemler itibarıyla ihracat ve ithalat fiyatları sırasıyla yüzde 5,0 ve yüzde 0,1 oranlarında yükselmiştir.

2023 yılında AB ülkelerinde yaşanan ekonomik gelişmeye bağlı olarak 2023 yılının ilk on bir ayında AB'ye ihracat, bir önceki yılın aynı dönemine yüzde 1,5 oranında artmış ve 95,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ülkelere göre ithalatta ise Çin, Almanya ve Rusya yüksek seviyelerini korumaktadır. 2023 yılının ilk on bir aylık döneminde Rusya'dan yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı enerji fiyatlarındaki azalmayla birlikte gerilemiştir. Çin'in ve Almanya'nın toplam ithalat içerisindeki payı ise artış kaydetmiştir.

Şekil 3.5: Nominal ve Reel İhracat Gelişmeleri

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü, IMF, TÜİK

2023 yılının ilk on ayında seyahat gelirleri, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 15,8 oranında artmış ve 42,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına ortalama harcama 2023 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde bir önceki yıla göre artış göstermiş ve 2023 yılı ilk dokuz ayında gelen turist sayısı yüzde 13,2 oranında artış ile 44 milyon 605 bin kişi olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında sermaye girişleri ağırlıklı olarak doğrudan yabancı yatırımlar ve diğer yatırımlar kaynaklı gerçekleşmiştir. 2022 yılında doğrudan yabancı yatırımlar kaynaklı 8,7 milyar dolar, diğer yatırımlar kaynaklı 40,4 milyar dolar net giriş; portföy yatırımlarında ise 751 milyon dolar net çıkış yaşanmıştır.

2023 yılının ilk on ayında net doğrudan yabancı yatırım girişleri 2,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılının aynı döneminde portföy yatırımlarından 1,3 milyar dolar net giriş kaydedilmiştir. Diğer yatırımlardan ise 34,1 milyar dolar net giriş gerçekleşmiştir. 2023 yılının Ocak-Ekim döneminde rezerv varlıklar 10,7 milyar dolar azalmıştır.

3.1.4. Enflasyon ve Para Politikası

3.1.4.1. Enflasyon

2021 yılı sonunda yüzde 36,08 olarak gerçekleşen yıllık tüketici enflasyonu, 2022 yılını yüzde 64,27 seviyesinde tamamlamıştır. 2022 yılında enflasyondaki artışın temel belirleyicileri, jeopolitik gelişmelerin yol açtığı küresel emtia ve gıda fiyatlarındaki hızlı artışlar ile Türk lirasındaki değer kaybının yansımaları ve buna eşlik eden fiyatlama davranışlarındaki bozulma olmuştur. İthalat fiyatlarında ABD doları bazındaki artışlar, yüksek seyreden küresel taşımacılık maliyetleri ve tedarik sürecindeki aksaklıklar gibi arz yönlü unsurlar da enflasyon gelişmelerini olumsuz etkilemiştir. Toplam talep koşullarının seyri, döviz kuru ve emtia fiyatlarındaki artışların fiyatlara geçişini kolaylaştırmıştır. 2022 yılı Ekim ayında zirve yapan tüketici enflasyonu 2023 yılının ilk yarısında düşüş eğilimi sergilemiştir.

Alt kalemler bazında incelendiğinde, 2022 yılında tüketici enflasyonundaki artışın sürükleyicilerinden biri olan gıda enflasyonu, 2022 yılı sonunda yüzde 77,87 ile manşet enflasyonun üzerinde gerçekleşmiştir. 2023 yılının ilk yarısında gıda yıllık enflasyonu gerilemekle birlikte manşet enflasyon seviyesinin üzerindeki seyrini sürdürmüştür. Üçüncü çeyrekte gıda fiyatlarındaki artış eğilimi güçlenmiş olup, bu gelişmede, döviz kurlarında

yaşanan yükselişin yanı sıra taze meyve ve sebze grubu fiyatlarının olumsuz hava koşulları ve artan girdi maliyetleri sonucunda mevsimsel ortalamalarının üzerinde artış kaydetmesi etkili olmuştur. Ekim ve Kasım aylarında taze meyve ve sebze fiyatları olumlu seyrederken, diğer gıda fiyatları artış gücünü korumuştur. Gıda yıllık enflasyonu yılı yüzde 72,01 düzeyinde tamamlamıştır.

Enerji fiyatları jeopolitik gerginliklerin etkisiyle 2022 yılında yüzde 94,43 ile alt gruplar arasında en yüksek artışı kaydederek tüketici enflasyonundaki artışın ana sürükleyicilerinden olmuştur. Enerji yıllık enflasyonu, 2023 yılının ilk çeyreğinde, uluslararası enerji fiyatlarındaki düşüşü takiben yavaşlamıştır. 2023 yılı Nisan ayında 24 Nisan-31 Mayıs 2023 tarihleri arasında hanehalkı tarafından kullanılan doğal gazın ve takip eden dönemde her ay için ilk 25 metreküplük doğal gaz kullanımının 1 Mayıs 2024 tarihine kadar bedelsiz olmasına karar verilmiştir. Bunun sonucunda, enerji fiyatları, gerileyen uluslararası enerji fiyatlarının yanı sıra meskenlere yönelik olarak elektrik tarifelerinde yapılan indirimin de etkisiyle ikinci çeyrekte önemli ölçüde düşüş kaydetmiş ve Mayıs-Temmuz döneminde enerji yıllık enflasyonu negatif olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, üçüncü çeyrekte, KDV ve ÖTV artışlarının yanı sıra döviz kuru ve başta ham petrol olmak üzere uluslararası enerji emtia fiyatlarındaki gelişmelerin etkisi enerji fiyatlarında artışa sebep olmuştur. Bu dönemde, enerji fiyatlarındaki yükselişin etkisi tüketici fiyatlarının yanı sıra üretici fiyatları üzerinde de etkili olmuştur. Ayrıca, akaryakıt fiyatlarının artmasının tüketici enflasyonuna doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur. Buna ek olarak, bedelsiz doğal gaz kullanımı Mayıs ayında enerji enflasyonunu olumlu yönde etkilerken, Ekim ve Kasım aylarında tüketim artışına paralel olarak enerji fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Aralık ayı itibarıyla yıllık enerji enflasyonu yüzde 27,19 olarak gerçekleşmiştir.

Temel mal grubu yıllık enflasyonu 2022 yılı sonunda yüzde 48,96 olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılının ilk çeyreğinde, temel mal grubu fiyat artışı asgari ücret düzenlemesine rağmen döviz kurundaki istikrarlı seyir ve giyim-ayakkabı alt grubundaki mevsimsel indirimlerin etkisiyle önceki çeyreğe kıyasla yavaşlamıştır. İç talep canlı seyrini korumuş, kredi koşulları özellikle dayanıklı mal talebini destekleyici olmuştur. Kredi koşullarının destekleyici etkisi yılın ikinci çeyreğinde daha belirgin hale gelirken, döviz kurunda Mayıs ayında başlayan yükseliş ile birlikte dayanıklı mal fiyatlarındaki artış yılın ikinci çeyreğinde güçlenmiştir. Söz konusu durum ile giyim ve ayakkabı alt grubunda sezon geçişi kaynaklı fiyat artışının birleşmesi neticesinde temel mal grubu fiyat artışı yılın ilk çeyreğine kıyasla yükselmiştir. Yılın üçüncü çeyreğinde, döviz kurundaki artış ile asgari ücret ve başta KDV artışı olmak üzere vergi düzenlemelerine paralel olarak grup genelinde fiyat artışları yükselmiştir. Dayanıklı mal alt grubu bu bağlamda öne çıkarken, giyim-ayakkabı alt grubu da den farklılaşarak fiyat artışı kaydetmiştir. Bir miktar zayıflamakla birlikte kredi akımı çeyrek boyunca tarihsel ortalamalarının üzerinde olmuş, iç talep gücünü korumuştur. Bu dönemde maliyetlerden perakende fiyatlara geçiş hızlanmıştır. Maliyet artışlarının perakende fiyatlara geçişinin büyük ölçüde tamamlanmasıyla, yılın son çeyreğinde, fiyat artışları özellikle dayanıklı mal alt grubunda zayıflamış, otomobil ve beyaz eşya gibi kalemlerde belirli aylarda fiyatların düştüğü izlenmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda, temel mal grubu yıllık enflasyonu Aralık ayı itibarıyla yüzde 52,81 olarak gerçekleşmiştir.

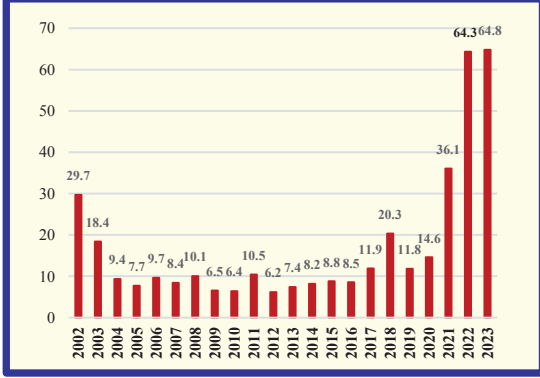
2022 yılı sonunda yüzde 55,49 olan hizmet yıllık enflasyonu, 2023 yılı boyunca manşet enflasyonun üzerinde seyretmiştir. Fiyat katılıklarının ve geçmiş enflasyona endeksleme davranışının yanı sıra ücret gelişmelerine duyarlılığın hizmet grubunda daha belirgin olması, makroekonomik gelişmelerin etkilerinin zamana yayılmasına ve hizmet enflasyonunun atalet sergilemesine neden olmaktadır. Hizmet grubu fiyatları, 2023 yılının ilk çeyreğinde asgari ücret artışı nedeniyle emek yoğun sektörlerdeki fiyat artışları ile yönetilen ve fiyatı yeniden değerlendirme oranına bağlı olan kalemlerdeki fiyat artışlarından kaynaklı olarak yükselmiştir. Söz konusu gruplara ek olarak, yüksek artış sergileyen gıda fiyatları lokanta-otel alt grubunda maliyet baskılarını olumsuz etkilerken, Şubat ayında yaşanan depremlerin de etkisiyle kira artışları hızlanmıştır. Yılın ikinci çeyreğinde hizmet fiyatları artışı, yavaşlamakla birlikte, güçlü bir şekilde devam etmiştir. İlk çeyrekte sarkan etkiler bu gelişmede büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Gıda fiyatlarındaki gelişmeler lokanta-otel alt grubu fiyatlarını olumsuz etkilemeyi sürdürürken, kira artışının gücünü koruduğu ve haberleşme hizmetlerinde fiyat artışının yükseldiği izlenmiştir. 2023 yılı ilk yarısında hizmet sektöründe gerçekleşen güçlü fiyat artışları üçüncü çeyrekte belirginleşmiştir. Yıl ortasında yapılan ikinci asgari ücret düzenlemesi, kurdaki yükseliş ile vergi ve yönetilen fiyatlarda yapılan ayarlamalar, fiyat artışlarını etkileyen diğer unsurlar olmuştur. Küresel ham petrol fiyatlarındaki artıştan da olumsuz etkilenen akaryakıt fiyatları, ulaştırma hizmetlerindeki görünümü etkileyerek alt grup çeyreklik enflasyonunun yükselmesine neden olmuştur. Mevsimsel eğilimlerden farklılaşarak artan taze meyve ve sebze fiyatları da lokanta-otel alt grubunda maliyet baskılarını güçlendirmiştir. Yılın üçüncü çeyreğinde kira artışı ile eğitim ve sağlık hizmetleri kaynaklı olarak diğer hizmetler alt grubu çeyreklik enflasyonu artış kaydetmiştir. Hizmet enflasyonunda, Ekim ve Kasım aylarında kira ve haberleşme alt grupları öne çıkarken, Aralık ayı itibarıyla yıllık hizmet enflasyonu yüzde 90,66 seviyesine ulaşmıştır.

2022 yılını, küresel emtia fiyatlarındaki artışları, Türk lirasındaki değer kaybı ve arz sorunlarıyla yüzde 97,72 seviyesinde tamamlayan yıllık yurt içi üretici enflasyonu, 2023 yılı sonunda yüzde 44,22'ye gerilemiştir. Ücret ve kur gelişmelerine bağlı olarak belirli dönemlerde yurt içi üretici fiyat artışları yükselirken, doğal gaz başta olmak üzere küresel emtia piyasalarında hâkim olan olumlu görünüm ve normale dönen küresel arz zinciri sorunları maliyet baskılarını hafifletmiştir.

Özetle, 2023 yılında tüketici enflasyonunun ana sürükleyicileri döviz kuru gelişmeleri ile asgari ücret ve vergi ayarlamaları olmuştur. Yurt içi talebin canlı seyri ile yılın ikinci yarısında zayıflamakla birlikte kredi koşullarının yıl genelinde elverişli olması, maliyet baskılarının hızlı bir şekilde perakende fiyatlara aktarılmasını beraberinde getirmiştir. Enflasyon beklentilerindeki bozulma, enflasyonu olumsuz etkileyen bir diğer unsur olarak öne çıkmıştır. Öte yandan, küresel emtia fiyatlarında ve arz zincirlerinde gözlenen olumlu seyre rağmen küresel ham petrol fiyatlarında yaz aylarında gerçekleşen yükseliş, kur ve vergi gelişmeleri ile birleşerek akaryakıt fiyatlarındaki artışı belirginleştirmiştir. Akaryakıt fiyatları, doğrudan etkilerinin yanı sıra üretim ve taşımacılık kanalıyla olan dolaylı etkileriyle de tüketici enflasyonunu yukarıya çekmiştir. Gıda fiyatlarında, yılın belirli dönemlerinde kırmızı et, taze meyve-sebze, ekmek ve tahıllar ile süt ve süt ürünleri gibi yüksek ağırlığa sahip kalemler kaynaklı olarak gerçekleşen artışlar manşet enflasyonu olumsuz etkilemiştir. Bu görünüm altında, 2023 yılı Aralık ayı itibarıyla yıllık tüketici enflasyonu yüzde 64,77

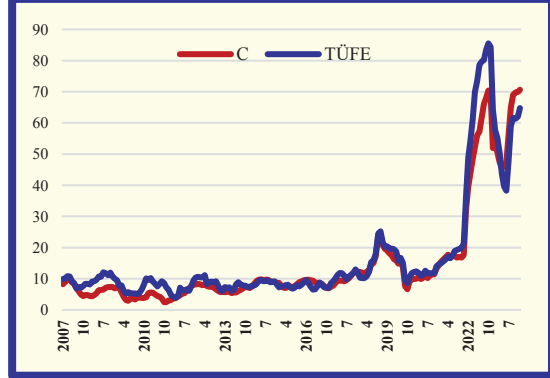
olmuştur (Şekil 3.6). Çekirdek enflasyon göstergelerinden C endeksinin yıllık enflasyonu ise 2023 yılı sonunda yüzde 70,64 olmuştur (Şekil 3.7).

Şekil 3.6: Yıllık Enflasyon Gerçekleşmeleri (TÜFE, Yüzde)

Kaynak: TÜİK

Şekil 3.7: TÜFE ve Çekirdek TÜFE (Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: TÜİK

3.1.4.2. Para Politikası

Para Politikası Kurulu (Kurul) politika faizini Ocak ve Temmuz 2022 dönemindeki toplantılarında yüzde 14 seviyesinde sabit tutma kararı almıştır. Ağustos–Kasım 2022 dönemindeki toplantılarda politika faizi yüzde 9 seviyesine düşürülmüştür. Deprem felaketi sonrasında 2023 Şubat toplantısında kurul faizi 50 baz puan düşürerek yüzde 8,5 seviyesinde belirlemiştir. Bu dönem boyunca makroihtiyati politikalar finansal istikrarın sağlanmasında gittikçe artan bir öneme sahip olmuştur.

Haziran ayında enflasyonun ana eğiliminin gerilemesini ve orta vadede yüzde 5 hedefine ulaşmasını sağlayacak parasal ve finansal koşulları oluşturmanın gerekli olduğu tespiti ile politika duruşunda önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Bu doğrultuda, Kurul, dezenflasyonun en kısa sürede tesisi, enflasyon beklentilerinin çıpalandırılması ve fiyatlandırma davranışlarındaki bozulmanın kontrol altına alınması için parasal sıkılaştırma sürecinin başlatılmasına karar vermiştir. Ayrıca, enflasyon görünümünde belirgin iyileşme sağlanana kadar parasal sıkılaştırmanın gerektiği zamanda ve gerektiği ölçüde kademeli olarak güçlendirileceği ifade edilmiştir. Buna ek olarak, mevcut mikro ve makroihtiyati çerçevenin, piyasa mekanizmalarının işlevselliğini artıracak ve makro finansal istikrarı güçlendirecek şekilde ve etki analizleri doğrultusunda kademeli olarak sadeleştirileceği belirtilmiştir. Öte yandan, parasal sıkılaştırma sürecinin başlaması ile para politikasının etkinliği artacağını değerlendiren Kurul, fiyat istikrarının sürekliliğini sağlamak amacıyla cari dengeyi iyileştirecek stratejik yatırımların desteklenmeye devam edileceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda, Kurul, Haziran ayındaki toplantısında politika faizini yüzde 8,5'ten yüzde 15 düzeyine yükseltmiştir.

Temmuz ayında Kurul, doğrudan yabancı yatırımlar, dış finansman koşullarındaki belirgin iyileşme, rezervlerde süregelen artış ve turizm gelirlerinin desteğiyle cari işlemler hesabındaki dengelenmenin fiyat istikrarına güçlü katkıda bulunacağını değerlendirmiştir. Buna ek olarak, Kurul, faiz artırımının yanı sıra parasal sıkılaştırma sürecini destekleyecek

seçici kredi ve miktarsal sıkılaştırma kararları almıştır. Bu çerçevede, politika faizi yüzde 17,5 düzeyine yükseltilmiştir.

Kurul, Ağustos ayındaki toplantısında, enflasyonun ana eğiliminde yükselişin devam ettiğini belirterek, akaryakıt fiyatlarındaki artışın da etkisiyle beklentiler kanalıyla enflasyonda öngörülenin üzerinde ilave bir baskı olduğu tespitinde bulunmuştur. Bunu takiben, enflasyonun kısa vadede yükselerek yıl sonunda Temmuz Enflasyon Raporu'ndaki tahmin aralığının üst sınırına yakın seyredeceği kamuoyu ile zamanlı bir şekilde paylaşılmıştır. Buna ek olarak, Kurul, Türk lirası mevduat payının artırılmasına yönelik düzenlemelerin parasal aktarım mekanizmasını güçlendireceğini değerlendirerek faiz artırımının yanı sıra parasal sıkılaştırma sürecini destekleyecek seçici kredi ve miktarsal sıkılaştırma kararları almaya devam edeceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede, politika faizi, Ağustos ayında yüzde 17,5'ten yüzde 25 düzeyine yükseltilmiştir.

Eylül ayında, Kurul, son dönemde etkili olan ücret ve kur kaynaklı maliyet yönlü baskılar ile vergi düzenlemelerinin enflasyona önemli ölçüde yansıdığını ve aylık enflasyonun ana eğiliminde düşüşün başlayacağını değerlendirmiştir. Bu kapsamda, parasal sıkılaştırma adımlarının etkisiyle, dezenflasyonu 2024 yılında, Temmuz Enflasyon Raporu'ndaki patika ile uyumlu şekilde tesis etmekte kararlı olduğu belirtilmiş ve politika faizi yüzde 30'a yükseltilmiştir.

Kurul, Ekim ayı toplantısında, jeopolitik gelişmelerin enflasyon görünümünde petrol fiyatları kaynaklı risk oluşturduğunu değerlendirmiştir. Bu toplantıda, politika faizi yüzde 30'dan yüzde 35'e çıkarılmıştır. Buna ek olarak, Kurul, Türk lirası mevduat payının artırılmasına yönelik ilave adımlarla parasal aktarım mekanizmasının güçlendirilmeye devam edileceğini vurgulayarak faiz artırımının yanı sıra parasal sıkılaştırma sürecini destekleyecek seçici kredi ve miktarsal sıkılaştırma kararları almaya devam etmiştir.

Bu kapsamda, 2023 yılının ikinci yarısında, miktarsal sıkılaştırma adımları çerçevesinde doğrudan alım ihalelerine ara verilmiştir. KKM kur farkı ödemeleri ve TL karşılığı döviz işlemleri nedeniyle 2023 yılının ikinci yarısından itibaren, bazı dönemlerde sistemde TL likidite fazlası oluşmuş ve TCMB API'de net borç alan konumuna geçmiştir. Oluşan likidite fazlası parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini artırmak amacıyla çeşitli araçlarla sterilize edilmiştir. Bu çerçevede;

- KKM hesaplarına zorunlu karşılık getirilmiş, ardından zorunlu karşılık oranları vadeye göre farklılaştırılarak artırılmıştır.

- Döviz cinsinden mevduat için Türk lirası cinsinden tesis edilmek üzere ilave zorunlu karşılık uygulaması getirilmiştir.

- 22 Aralık 2023 tarihinden itibaren Türk lirası depo alım ihaleleri düzenlenmeye başlanmıştır.

Bunun yanı sıra, Türk lirası mevduat payının artırılmasına yönelik düzenlemelerle parasal aktarım mekanizması güçlendirilmiştir. Makro finansal istikrar gözetilerek kademeli bir şekilde yürütülen sadeleşme politikası çerçevesinde, ilk olarak yabancı para mevduattan KKM'ye dönüşüm hedefi ve KKM hesaplarının Türk lirası mevduat olarak dikkate alındığı

Türk lirası payına göre menkul kıymet tesisi ve zorunlu karşılık uygulamalarına son verilmiştir. Bunların yerine KKM'yi kademeli olarak azaltmak ve Türk lirası mevduatı desteklemek üzere menkul kıymet düzenlemesi kapsamında KKM hesaplarından Türk lirası hesaplara geçiş, KKM hesaplarının belli oranda yenilenmesi ve standart Türk lirası mevduat hesaplarının payının artırılması hedeflerine geçilmiştir. Son olarak, uygulamanın etkinliğini artırmak amacıyla söz konusu hedefler menkul kıymet düzenlemesinden çıkarılarak zorunlu karşılık komisyon düzenlemesi çerçevesinde uygulama sadeleştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Ayrıca, KKM hesaplarında asgari faiz zorunluluğu kaldırılarak Türk lirası mevduatın desteklenmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan tüm bu süreci desteklemek amacıyla 1 Ocak 2024 tarihinden itibaren TL dönüşümlü yeni KKM hesabının açılmamasına ve mevcut TL dönüşümlü KKM hesaplarının ise vade sonunda yenilenmemesine karar verilmiştir.

Makroihtiyati çerçevedeki sadeleşme adımları ile desteklenen kademeli faiz artırımları, kredi mekanizmasını tekrar işlevsel hale getirmiştir. Bunun sonucunda, kredi büyümesi menkul kıymet tesisi kapsamında belirlenen mevcut büyüme sınırları ile uyumlu hareket etmiştir. Öte yandan, ihracatı teşvik eden reeskont kredilerinde finansman maliyeti düşürülmüş, KOBİ ve günlük kullanım limitleri yükseltilmiştir. Bu kapsamda, ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredileri faizi hesaplama yönteminde güncellemeye gidilmiştir. Böylelikle söz konusu kredinin toplam faiz maliyeti politika faizi ile sınırlandırılmıştır.

Kurul, Kasım ayı toplantısında, dezenflasyonun tesisi için gerekli parasal sıkılık düzeyine önemli ölçüde yaklaşıldığını değerlendirmiştir. Bu çerçevede, parasal sıkılaştırma hızının yavaşlatılacağı ve sıkılaştırma adımlarının kısa bir zaman diliminde tamamlanacağı belirtilmiştir. Fiyat istikrarının kalıcı tesisi için gerekli parasal sıkılığın ise gerektiği müddetçe sürdürüleceği değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, Kurul, faiz kararlarının yanı sıra parasal sıkılaştırma sürecini destekleyecek miktarsal sıkılaştırma kararlarını almayı sürdüreceğini ifade etmiştir. Bu çerçevede, politika faiz oranı yüzde 35'ten yüzde 40'a yükseltilmiştir.

2023 yılı Aralık ayı toplantısında, dezenflasyonun tesisi için gerekli parasal sıkılık düzeyine önemli ölçüde yaklaşıldığı değerlendirilerek parasal sıkılaştırma hızı yavaşlatılmıştır. Bu çerçevede parasal sıkılaştırma adımlarının en kısa zamanda tamamlanmasının öngörüldüğü ve fiyat istikrarının kalıcı tesisi için gerekli parasal sıkılığın ise gerektiği müddetçe sürdürüleceği değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, faiz kararlarının yanı sıra parasal sıkılaştırma sürecini desteklemek amacıyla kullanılan sterilizasyon araçlarının çeşitliliğinin artırılarak miktarsal sıkılaştırmaya devam edileceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda politika faizi oranı yüzde 40'tan yüzde 42,5 düzeyine yükseltilmiştir. Kurul, politika kararlarının, parasal sıkılaştırmanın birikimli ve gecikmeli etkilerini de dikkate alarak, enflasyonun ana eğilimini geriletecek ve orta vadede yüzde 5 hedefine ulaştıracak parasal ve finansal koşulları sağlayacak şekilde belirlenmeye devam edileceğinin altını çizmiştir.

TCMB'nin resmi rezervleri özellikle 2023 yılının ikinci yarısında hızla artarak 22 Aralık 2023 tarihi itibarıyla tarihi yüksek seviyesi olan 145,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu tutarın 47,9 milyar doları altın rezervleri, kalan 97,6 milyar dolarını döviz rezervleri oluşturmaktadır.

Parasal sıkılaştırma ve mikro ve makroihtiyati çerçevede atılan sadeleşme adımları da rezervlerdeki güçlü artış eğilimini desteklemektedir. Para politikasının etkinliği ve finansal istikrar açısından rezervlerin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, TCMB piyasa koşulları elverdiği müddetçe rezerv biriktirilmesi yönündeki stratejiye devam edecektir.

3.1.5. Finansal Sektör

Sermaye Piyasası

Gerek şirketlerin finansman ihtiyacının karşılanması, gerekse tasarruf sahiplerinin yatırım tercihleri bakımından sermaye piyasalarına olan ilgide son yıllarda görülen artış eğilimi 2023 yılında da devam etmiştir. 2022 yılsonunda 3,8 milyon olan pay piyasası yatırımcı sayısı 2023 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla 8,2 milyona ulaşmıştır. Şirketlerin pay piyasasından finansman teminine gösterdiği ilgi de 2023 yılında sürmüş olup, 2023 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla toplam 50 şirket tarafından pay senetlerinin ilk halka arzı gerçekleştirilerek 64,7 milyar TL tutarında fon toplanmıştır.

6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen ve 11 ili etkileyen Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında Borsa İstanbul pay piyasasında görülen sert fiyat düşüşleri nedeniyle pay piyasası ile pay ve paya endeksli türev araç piyasalarındaki işlemler 8 Şubat 2023 tarihinden itibaren beş işgünü süreyle durdurulmuştur. Ayrıca, bölgedeki yatırımcıların zarara uğramasını engellemek amacıyla kredili işlemler mevzuatının uygulanmasında bölgedeki yatırımcılara esneklik sağlanması ve aracı kurumların kredi verme imkânlarının genişletilmesini kapsayan tedbirler 30 Haziran 2023 tarihine kadar uygulanmıştır. Buna ek olarak, pay piyasasında fiyat istikrarının korunması amacıyla pay geri alım süreçleri kolaylaştırılmış, piyasada şeffaflığın artırılması için Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin önemli ortakları tarafından yapılan satışlarında raporlama yükümlülüğü güçlendirilmiş ve 2022 yılına ilişkin finansal raporların yayımlanma tarihleri bölgede bulunan halka açık şirketler açısından uzatılmıştır.

Depremlerin hemen ardından yaşanan fiyat dalgalanmalarını takiben, yeni şirket kotasyonları, elverişli piyasa koşulları, artan yatırımcı talebi ile şirket performansları sonucunda, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa kapitalizasyonunun milli gelire oranı 2022 yılsonunda yüzde 41,4 iken 2023 yılı Eylül ayında yüzde 50'ye ulaşmıştır. 2022 yılında özel sektör borçlanma aracı ihraçları istikrarlı bir şekilde seyretmiş, kurumsal yatırımcıların büyüklüğünde ise önemli ölçüde artış görülmüştür. Yurt içinde dolaşımda bulunan özel sektör borçlanma araçlarının değeri, 2022 yılsonu itibarıyla 216,6 milyar TL iken 2022 Kasım ayı sonu itibarıyla 286,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, 2022 yılsonunda 667,8 milyar TL olan yatırım fonlarının toplam değeri, 2023 Kasım ayı sonunda 1.450,3 milyar TL'ye yükselmiştir.

2023 yılında portföy yönetim şirketlerinin sermaye ve organizasyon yapısının güçlendirilmesine yönelik düzenleme değişiklikleri yapılmıştır. Ayrıca, finansmana erişimin artırılması amacıyla gelişme potansiyeli taşıyan, ancak Borsa İstanbul'da işlem görece büyüklüğe ulaşmamış olan ortaklıkların sermaye artırımını suretiyle ihraç edilecek paylarının

halka arz edilmeksizin nitelikli yatırımcılara satılabilmesine ve Borsa İstanbul Girişim Sermayesi Pazarında işlem görebilmesine imkân sağlayan düzenlemeler yayımlanmıştır.

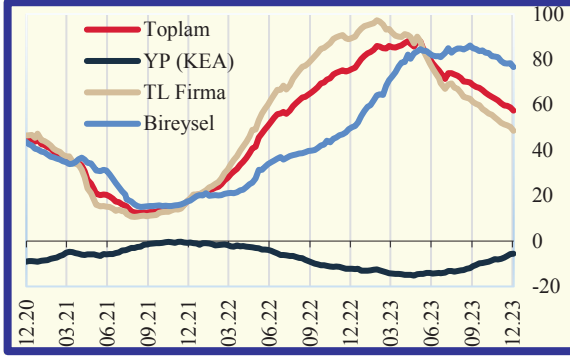
Bankacılık Sektörü

2022 yılında destekleyici finansal koşulların etkisiyle yüksek seyreden kredi büyümesi, 2023 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan parasal sıkılaştırma süreci, seçici kredi adımları ve makroihtiyati politika çerçevesindeki sadeleşme ile birlikte dengelenme sürecine girmiştir. Yakın dönemde makroihtiyati politika çerçevesinde yapılan değişikliklerle, düzenleme yükünün azaltılması, piyasa işlevselliğinin artırılması ve parasal aktarım mekanizmasını güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Tablo 3.3). Haziran ayından itibaren alınan kararlarla politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı yüzde 8,5'ten yüzde 42,5 seviyesine çıkarılmıştır. 2023 yılı Temmuz ayında kredi büyümesine göre menkul kıymet tesisi kapsamında yüzde 3 olan TL ticari krediler için aylık büyüme sınırı yüzde 2,5 olarak belirlenmiş ve ihracat, yatırım, tarım ve esnaf kredileri bu sınırlandırmanın dışında tutulmuştur. Yapılan uygulama değişiklikleriyle beraber reeskont kredilerinde günlük limit 300 milyon TL'den 3 milyar TL seviyesine yükseltilmiştir. Aynı dönemde BDDK tarafından alınan kararlar ihtiyaç kredisi, bireysel kredi kartları (BKK) ve taşıt kredilerinde risk ağırlıkları artırılmıştır. Ayrıca bunları tamamlayacak şekilde ikinci konut alımı için kullanılan kredilerin risk ağırlığı artırılmış kredi değer oranı ise bu kredilerin kullanımını zorlaştıracak şekilde düşürülmüştür.

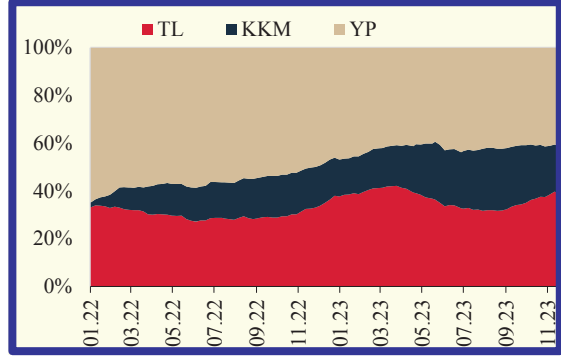
2023 yılı Mayıs ayında tepe noktasına ulaşan yıllık toplam kredi büyümesi yılsonu itibarıyla yüzde 57,4 düzeyine gerilemiştir (Şekil 3.8). YP kredilerde 2018 yılından bu yana süregelen negatif eğilimin 2023 yılında da devam ettiği görülmektedir.² 2023 yılı Şubat ayında en yüksek seviyesini gören TL firma kredi yıllık büyümesi ise kredi faizindeki artış ve büyüme sınırının uygulamaya alınması sonrasında yüzde 48,5'e gerilemiştir. Dağılım olarak bakıldığında büyüme sınırından istisna tutulan kredilerin (TL cinsi yatırım, ihracat, tarım, esnaf, kamu kurum ve kuruluşlarına kullanılan krediler ve deprem bölgesi kapsamında istisna olarak kabul edilen ticari krediler) pozitif ayrıştığı gözlenirken büyüme sınırına tabi ticari kredi segmentlerinde zayıf bir görünüm bulunmaktadır. Kredi büyüme göstergelerindeki yavaşlama ve kredi kompozisyonundaki dengelenmeyle uyumlu bir şekilde bireysel kredi büyüme oranında ihtiyaç kredisi ve BKK kaynaklı bir yavaşlama izlenirken bu gelişmelerde kredi faiz oranlarındaki artış, aylık büyüme sınırları ve BDDK'nın risk ağırlığını artırması gibi faktörler etkili olmaktadır.

² YP kredilerdeki negatif seyrinde, 2018 yılında döviz cinsinden kredi kullanımına getirilen düzenleme, firmaların son yıllardaki kaldıraç azaltma eğilimleri, artan döviz riski yönetimi farkındalığı ve döviz cinsi kredi arzı/talebindeki zayıf görünüm etkili olmaktadır.

Şekil 3.8: Yıllık Kredi Büyümesi (%)

Şekil 3.9: Mevduat Kompozisyonu

Kaynak: TCMB

2023 yılının ikinci yarısından itibaren mikro ve makroihtiyati çerçeve piyasa mekanizmasının işlevselliğini artıracak ve parasal aktarım mekanizmasını güçlendirecek şekilde kademeli olarak sadeleştirilmiştir (Tablo 3.3). Bu kapsamda TL cinsinden varlıklara olan talebin desteklenmesi ve TL mevduatın bankacılık sistemindeki payının artırılması hedeflenmiştir. Bu gelişmelerle birlikte kur korumalı mevduattan (KKM) TL mevduat hesaplarına geçiş hızlanarak söz konusu kalemin bakiye olarak toplam mevduata oranı 2023 yılsonunda yüzde 20 seviyesine gerilemiş, TL mevduatların toplam mevduatlardaki payı artarak yüzde 40 seviyesine ulaşmıştır (Şekil 3.9).

Tablo 3.3: TCMB Tarafından Uygulanan Makroihtiyati Sadeleşme Adımları

Alınan Kararlar	Tarih
KKM hesapları için zorunlu karşılık (ZK) uygulanmasının başlatılması, bu oranın Eylül ayında vadelere göre farklılaştırılarak kısa vadelerde artırılması ve Kasım ayında tüm vadelerde artırılması suretiyle TL likiditenin sterilize edilmesi	Temmuz 2023 Eylül 2023 Kasım 2023
Menkul kıymet tesisi uygulamasında kredi büyüme sınırının TL ticari kredilerde (ihracat, yatırım, tarım, esnaf, kamu kurum ve kuruluşları ile deprem bölgesine yönelik krediler hariç) yüzde 3'ten yüzde 2,5'e ve taşıt kredilerinde yüzde 3'ten yüzde 2'ye indirilmesi	Temmuz 2023
Temmuz ve Ekim aylarında alınan kararlarla TL ticari kredilerin faizine yönelik üst sınırın sadeleştirilmesi ve 2023 yılı sonu itibarıyla tüm kademelerde faiz üst sınırı uygulamasının sonlanması	Temmuz 2023 Ekim 2023 Aralık 2023
KKM dâhil hesaplanan TL mevduatın payına yönelik makroihtiyati politikalara son verilmesi	Ağustos 2023
YP mevduattan KKM'ye dönüşüm oranına göre menkul kıymet tesisi uygulamasının sonlandırılması	Ağustos 2023
Döviz cinsi mevduat/katılım fonlarında ZK oranlarının artırılması ve TL cinsinden tesis edilmek üzere ilave ZK getirilmesi	Ağustos 2023 Kasım 2023
TL mevduat payı hedefinden KKM hesaplarının çıkarılması, gerçek kişiler için bu oranın artırılması hedefine geçilmesi	Ağustos 2023
KKM hesaplarının kademeli azaltılmasına yönelik olarak KKM'nin vadeli TL mevduata geçişine ve döviz dönüşümlü KKM'nin belli düzeyde yenilenmesine ilişkin hedeflere geçilmesi	Ağustos 2023
TL dönüşümlü KKM hesaplarında asgari faiz zorunluluğunun kaldırılması	Eylül 2023
TL mevduat hesapları için menkul kıymet tesisi uygulamasının sona erdirilmesi ve mevcut uygulama yerine komisyon uygulamasının getirilmesi	Ekim 2023
Bankalarca kullanılan TL cinsinden nakdi krediler üzerinden yüzde 30 oranında menkul kıymet tesisi uygulamasına son verilmesi	Ekim 2023
Döviz dönüşümlü mevduat hesaplarında faiz oranının bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının yüzde 85'inden düşük olmamak kaydıyla belirlenebilmesi	Kasım 2023

Yabancı para yükümlülükler için yüzde 5 olarak uygulanan menkul kıymet tesis oranının yüzde 4'e indirilmesi	Aralık 2023
Kredi kartı azami faiz ve üye işyeri azami komisyon oranlarının mevcut seviyelerinin üzerine çıkmamasına yönelik olarak referans orana üst sınır getirilmesi	Aralık 2023
Kredi büyümesine göre menkul kıymet tesisine ilişkin geçici uygulamanın 6 ay süreyle uzatılması	Aralık 2023

3.2. Orta Vadeli Makroekonomik Senaryo

ERP'nin temel amaçlarından biri, iç ve dış dengenin sağlandığı istikrarlı bir büyüme ortamını sürdürürken enflasyonun dönem sonunda tek haneli seviyelere düşürülmesini sağlayarak refahı artırmaktır. Bu dönemde, yapısal dönüşümlerin yanı sıra sıkı parasal duruş ve mali disiplin temel makroekonomik politika araçları olacaktır.

Program döneminde, fiyat istikrarını ve finansal istikrarı gözeten, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomik büyüme odağında yapısal reformlarla desteklenen şeffaf, tutarlı, öngörülebilir ve uluslararası normlara uygun bir yaklaşım izlenecektir. Bu sayede, enflasyonla mücadele güçlendirilerek güven ve istikrar ortamı pekiştirilecek, istihdamı artıracak üretken yatırımlar için sağlıklı bir iş yapma zemini oluşturulacak, yeşil ve dijital dönüşüm odağıyla üretim ve ihracatın teknoloji kompozisyonu iyileştirilecektir.

Program döneminde, fiyatlama davranışlarını etkileyerek iç talebi dengelemesi beklenen sıkı parasal duruş, enflasyonun arz yönlü nedenlerine yönelik yapısal politikalarla desteklenecektir. Bu bağlamda, girdi maliyetlerini düşürücü ve arzı artırıcı uygulamalar sürdürülecektir.

Yatırım, istihdam, üretimi ve ihracatı destekleyen büyümenin sağlanması amacıyla para, maliye ve gelirler politikaları eşgüdüm içerisinde yürütülerek bu alanlardaki reform adımları kademeli bir şekilde devreye alınacaktır. Böylece, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve sürdürülebilir büyüme için daha elverişli bir yapının tesisiyle potansiyel büyümenin artırılması sağlanacaktır.

Türkiye'nin beşeri sermayesi başta olmak üzere finansal ve doğal kaynaklarının ekonomik aktivitede etkin ve verimli bir şekilde kullanımıyla potansiyel büyüme oranlarının artırılmasına odaklanılarak yeşil ve dijital dönüşümün getirdiği fırsatlara özel önem verilecektir. Özellikle enerji, sanayi, ulaştırma ve tarım sektörlerinde bütünlük ve çevre dostu politikalar benimsenerek sürdürülebilir, düşük emisyonlu, yüksek teknolojiye dayalı üretim teknikleriyle Türkiye'nin uluslararası rekabetçi konumu güçlendirilecektir.

Bu kapsamda, gerek ithalat bağımlılığının azaltılması gerek üretim yapısının daha yüksek katma değer üretecek bir yapıya dönüşmesiyle birlikte cari işlemler dengesinde kalıcı iyileşmenin sağlanması hedeflenmektedir.

Yurt içi tasarrufların artırılması, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi yoluyla finansmana erişimin kolaylaştırılması, finansal okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve makroihtiyati tedbirlerde sadeleştirmeye gidilmesi suretiyle piyasa ekonomisiyle uyumlu şekilde finansal istikrarın desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Kamu harcamalarında depremlerin yaralarının sarılmasına ve afet risklerinin azaltılmasına öncelik verilecek, bu alanların dışındaki harcama kalemlerine azami tasarruf anlayışıyla yaklaşılacak, kamu maliyesinin konjonktürel dalgalanmalara karşı dayanıklılığını daha da artıracak mali alan oluşturulacaktır. Program döneminde deprem ve afet risklerine yönelik harcamalar hariç kamu açığının kademeli olarak azaltılması ve kamu mali sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi maliye politikasının temel amacı olacaktır.

3.2.1. Büyüme

3.2.1.1. Büyümenin Kompozisyonu

2022 yılında Türkiye ekonomisi küresel olumsuz gelişmelerin yol açtığı şoklara karşı dayanıklılığını ispat ederek net ihracatın ve yurt içi talebin katkısıyla yüzde 5,5 oranında büyüme kaydetmiştir. 2022 yılında OVP (2023-2025) tahmini olan yüzde 5'in üzerinde bir büyüme kaydeden Türkiye ekonomisi son 13 yıl boyunca kesintisiz büyümeyi başarmıştır. Diğer taraftan, Rusya-Ukrayna savaşıyla tedarik zincirlerinde ortaya çıkan aksaklıkların yanı sıra küresel enerji ve gıda fiyatlarında yaşanan artışlar nedeniyle beklentilerde bozulma görülerek ticaret ve enflasyon kanalıyla ekonomik görünümde olumsuz etkiler gözlenmiştir. Bu etkileri hafifletmeye yönelik yürütülen çok taraflı diplomasiyle beraber bu etkiler görece olarak azaltılarak iktisadi faaliyet canlılığını sürdürmüştür. Hizmetler sektörü öncülüğünde gerçekleşen yüzde 5,5 oranındaki büyüme oranı ile Türkiye ekonomisi OECD ülkeleri ortalaması olan yüzde 2,9'un oldukça üzerinde bir büyüme oranına ulaşarak üye ülkelerden olumlu ayrılmıştır.

2023 yılının ilk üç çeyreğinde Şubat ayında gerçekleşen deprem felaketinin yıkıcı etkilerine rağmen yurt içi nihai talep öncülüğünde yüzde 4,7 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Deprem GSYH üzerindeki olumsuz etkisinin sınırlı düzeyde kaldığı ve depremden etkilenen illerde farklılaşma görülmesine rağmen milli gelir artışının devam ettiği gözlenmiştir. Bu dönemde özel tüketim harcamaları yüzde 14,3 oranında güçlü bir artış kaydetmiş ve bu doğrultuda, 2023 yılının ilk üç çeyreğinde özel tüketim 9,8 puan büyümeye katkı sağlamıştır. Aynı dönemde toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 8,2 oranında artış kaydederek büyümeye 2,0 puan katkı sunmuştur. Potansiyel büyümenin sürükleyicilerinden olan makine ve teçhizat yatırım harcamaları 2023 yılının ilk üç çeyreği boyunca yükselmeye devam etmiş, on altı çeyrek boyunca kesintisiz artış göstererek istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Böylece, sürdürülebilir büyümeyi sağlayıcı bu temel bileşenin milli gelirdeki payı yüksek seviyelerini korumuştur. Diğer taraftan, kuvvetli iç taleple birlikte artan ithalatın etkisiyle net mal ve hizmet ihracatı büyümeye 2023 yılının ilk üç çeyreğinde negatif 4,1 puan katkı yapmıştır. 2023 yılı son çeyreğinde ise sıkı para politikasının etkisiyle talep göstergelerinde dengelenme eğiliminin belirginleşmesi ve yıl genelinde yüzde 4,4'lük bir GSYH büyümesinin gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tablo 3.4: Büyümenin Talep Bileşenleri

(2009=100 Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Artış)

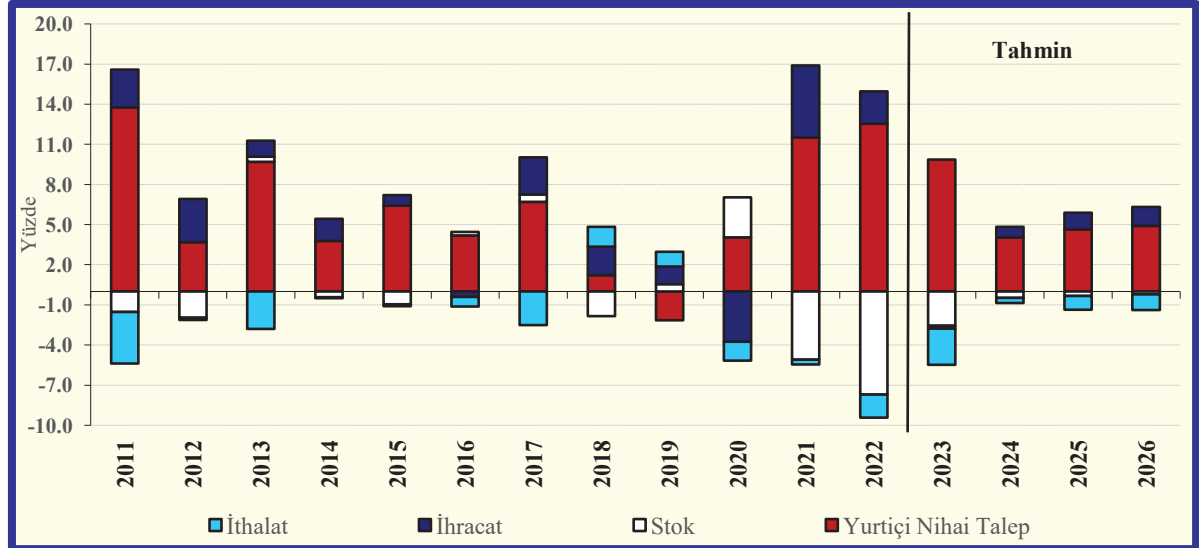
	2022	Tahmin			
		2023	2024	2025	2026
Toplam Tüketim Harcamaları	16,3	10,3	3,6	4,3	4,3
Özel Kesim	17,8	10,9	3,5	4,3	4,4
Kamu Kesimi	5,0	6,0	4,3	3,8	3,6
Toplam Yatırım Harcamaları	-35,5	-9,7	3,7	5,6	8,4
Sabit Sermaye Yatırımları	1,3	5,5	3,6	3,8	4,7
Stok Değişmesi ¹	-7,7	-2,5	-0,5	-0,3	-0,2
Mal ve Hizmet İhracatı	9,9	-0,9	3,3	5,2	5,9
Mal ve Hizmet İthalatı	8,6	13,3	1,7	4,8	5,3
Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla	5,5	4,4	4,0	4,5	5,0
Yurt İçi Talep	5,1	7,7	3,6	4,4	4,8
Yurt İçi Nihai Talep	12,5	9,2	3,6	4,2	4,4

Kaynak: Gerçekleşme TÜİK, tahmin T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve HMB

¹ GSYH büyümesine katkı olarak verilmiştir.

2024-2026 döneminde ise öncelikli olarak enflasyonla mücadeleye devam edilirken üretken alanlara yönelik yatırımlarla ihracat odaklı ve sürdürülebilir bir büyüme yapısının tesisiyle büyüme oranının yıllık ortalama yüzde 4,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Toplam tüketim ve toplam yatırım harcamalarının yıllık ortalamada büyümeye sırasıyla yüzde 3,5 ve yüzde 0,7 puan katkı vermesi öngörülmektedir. Net ihracatın OVP dönemi boyunca büyümeye yıllık ortalamada 0,3 puan katkı vermesi beklenmektedir.

Şekil 3.10: GSYH Büyümesine Katkıları

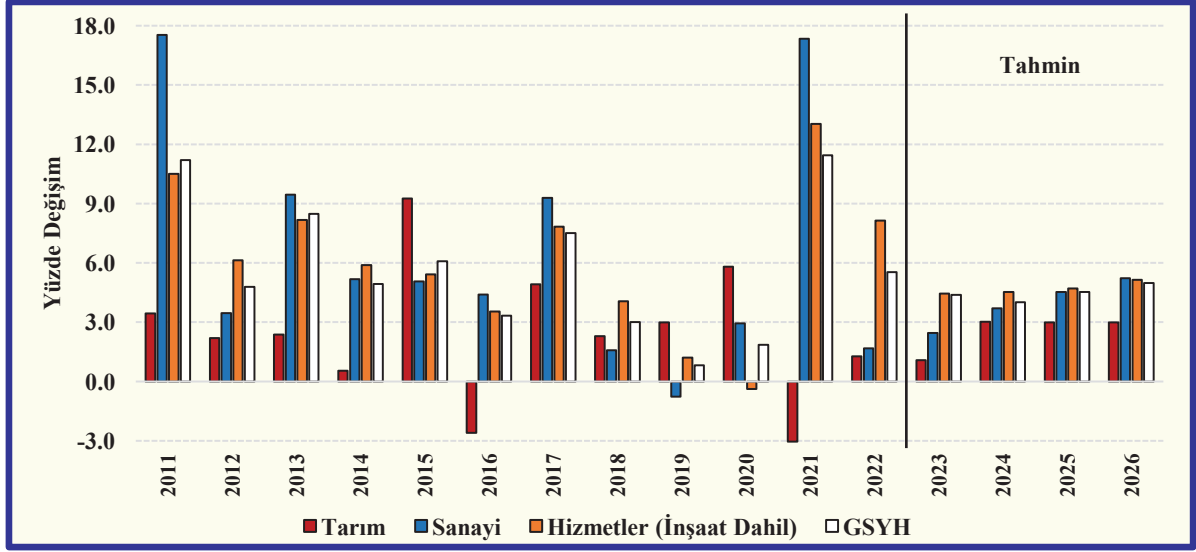

Kaynak: Gerçekleşme TÜİK, tahmin T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve HMB

Program döneminde, On İkinci Kalkınma Planı kapsamında öncelikli sektörlerle yönelik uygulanacak etkin sanayi politikalarının katkısıyla sanayi sektörünün yıllık ortalama yüzde 4,5 büyümesi beklenmekteyken; inşaat dâhil hizmetler ve tarım sektörlerinin sırasıyla yüzde 4,8 ve 3,0 düzeyinde bir büyüme kaydedeceği öngörülmektedir. Sektörel önceliklendirme yaklaşımıyla verimlilik artışını dinamik kılacak teknolojik yenilenmenin hızlandırılması ve

istikrarlı büyümenin dinamiği olarak değerlendirilen imalat sanayiinde yapısal dönüşümün sağlanması amaçlanmaktadır.

Şekil 3.11: Sektörler İtibarıyla Katma Değer Gelişmeleri

Kaynak: Gerçekleşme TÜİK, tahmin T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve HMB

3.2.1.2. Yatırım-Tasarruf Dengesi

2022 yılı sonu itibarıyla toplam yatırımların GSYH'ye oranı yüzde 35,0 düzeyinde gerçekleşmiştir. Sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı yüzde 29,2 düzeyinde kalırken, stok yatırımlarının payı yüzde 5,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yurt içi tasarrufların GSYH oranı yüzde 30 seviyesinde kaydedilirken, GSYH'nin yüzde 5'i düzeyinde dış tasarruf kullanımı gerçekleşmiştir.

2023 yılında toplam sabit sermaye yatırımının GSYH'ye oranının yüzde 31,5 olması beklenmektedir. Stok yatırımları da dikkate alındığında toplam yatırımların GSYH'ye oranı yüzde 33 seviyesine yükselmektedir.

Yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranının 2023 yılında yüzde 29,2 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmekte ve bu çerçevede dış tasarruf kullanımının yüzde 3,9 düzeyinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Tablo 3.5: Yatırım Tasarruf Dengesi

	(Cari Fiyatlarla GSYH'ye Oran, Yüzde)				
	2022	Tahmin			
	2022	2023	2024	2025	2026
Toplam Yatırımlar	35,0	33,0	32,6	32,7	33,0
Sabit Sermaye Yatırımları	29,2	31,5	31,0	31,1	31,2
Stok Değişmesi	5,9	1,5	1,6	1,6	1,8
Toplam Tasarruflar	35,0	33,0	32,6	32,7	33,0
Yurt İçi Tasarruflar	30,0	29,2	29,6	30,2	30,8
Dış Tasarruflar	5,0	3,9	3,0	2,5	2,2

Kaynak: Gerçekleşme TÜİK, tahmin T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve HMB

OVP (2024-2026) çerçevesinde, yurt içi tasarrufların GSYH'ye oranının program dönemi sonunda yüzde 30,8 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Özel tasarrufta beklenen artışla beraber kamu sektöründe orta vadede harcamalardan tasarruf sağlamak üzere uygulanacak politikalarla kamu sektörünün de yurt içi tasarruf artış oranına katkı vermesi beklenmektedir. Bu doğrultuda, cari açığın düşürülmesi hedefiyle uyumlu bir şekilde dış tasarruf ihtiyacında azalma olması beklenmektedir.

3.2.1.3. Büyümenin Kaynakları

Türkiye ekonomisinde uzun dönemde büyümenin kaynakları incelendiğinde, sermaye birikiminin yüksek oranda büyümenin belirleyicisi olurken istihdamın ise istikrarlı bir yapı sergilediği görülmektedir. (Tablo 3.6).

Kovid-19 salgını ardından iktisadi faaliyette görülen canlanmayla beraber güçlü iç ve dış talep koşulları altında yüksek bir büyüme performansı gerçekleşmiştir. Bu dönemde hem makine ve teçhizat yatırımlarındaki artış hem de kapasite kullanım oranında yaşanan yüksek seyir sermaye stokunun büyümeye pozitif yönde katkı vermesine neden olmuştur. 2022 yılında toplam talep koşullarında hem iç hem de dış talep kaynaklı ivme kaybı yaşanmasına rağmen yıl genelinde sermaye birikimi ve istihdam büyümeye pozitif yönde katkı sağlamaya devam etmiştir. Bu çerçevede, yıl genelinde yüzde 5,5 oranında gerçekleşen büyümeye sermaye birikimi 2,2 puan, istihdam 4,1 puan pozitif katkı sağlarken toplam faktör verimliliği ise yüzde 0,7 puan negatif katkıda bulunmuştur.

2023 yılı ilk çeyreğinde yaşanan deprem kaynaklı olumsuz etkilere ve dış talepte yaşanan ılımlı seyre rağmen güçlü iç talep desteğiyle iktisadi faaliyet canlılığını koruyarak ilk çeyrekte yüzde 4,0 seviyesinde ikinci çeyrekte yüzde 3,8 seviyesinde büyüme kaydedilmiştir. Para politikasında atılan sıkılaştırma adımları etkisiyle 2023 yılı üçüncü çeyrek itibarıyla tüketim kaynaklı iç talepte dengelenme gözlenmekte olup büyümenin sürdürülebilir bileşenlerinden olan sabit sermaye yatırımlarındaki artış sürmektedir. Böylece, 2023 yılı ilk dokuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 4,7 seviyesinde gerçekleşen büyümenin yılın son çeyreğinde iç talepteki dengelenmeyle beraber yıl genelinde yüzde 4,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmekte olup sermaye birikiminin, istihdamın ve toplam faktör verimliliğinin büyümeye dengeli bir dağılımla pozitif katkı vermesi beklenmektedir.

Tablo 3.6: Üretim Faktörlerindeki Gelişmeler

(2009=100 Zincirlenmiş Hacim, Yüzde)

Dönem	Artış Oranları					Büyümeye Katkılar		
	GSYH	Sermaye Stoku	Sermaye Stoku*	İstihdam	TFV	Sermaye Stoku	İstihdam	TFV
1998-2022	4,6	6,5	6,3	2,0	0,8	55,0	26,7	18,2
2002-2022	5,5	6,8	7,1	2,4	1,2	52,2	26,1	21,7
2002-2007	7,2	7,4	9,8	1,0	2,6	54,9	8,6	36,5
2010-2022	5,9	6,5	7,7	3,2	0,9	52,4	32,2	15,4
2024-2026	4,5	4,7	4,9	2,8	0,8	43,9	37,6	18,5

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplamaları

* Kapasite kullanımı ile düzeltilmiş sermaye stoku artışıdır.

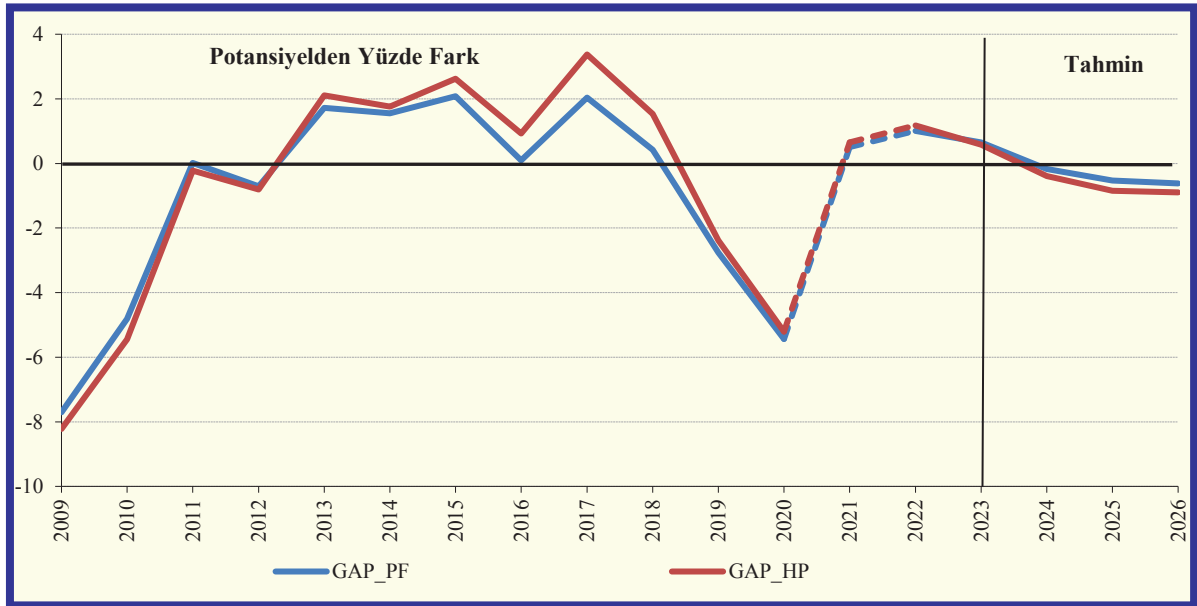
Son yıllarda önemli kazanımlar sağlanan ihracat odaklı büyüme stratejisinin sürdürülmesi ve yüksek katma değerli üretimi destekleyecek politikaların etkisiyle 2024-2026 yılları arasındaki dönemde yatırım, istihdam ve verimlilik artışının sürdürüleceği

öngörülmektedir. Bu dönemde üretken alanlara yönlendirilen kaynakların desteğiyle büyümenin yüzde 4,5 oranında gerçekleşirken sermaye stoku, istihdam ve TFV'nin sırasıyla yıllık ortalama yüzde 4,9, yüzde 2,8 ve yüzde 0,8 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Öngörülen makroekonomik yapı çerçevesinde, sermaye stoku, istihdam ve TFV'nin büyümeye katkılarının dengeli bir kompozisyonda ortalama olarak sırasıyla yüzde 43,9, yüzde 37,6 ve yüzde 18,5 olması beklenmektedir.

3.2.1.4. Potansiyel Hasıla ve Hasıla Açığı

Enflasyon üzerindeki talep yönlü baskıların ve ekonominin büyüme evrelerinin değerlendirilmesine yönelik olarak alternatif yöntemlerle hesaplanan çıktı açığı göstergeleri incelendiğinde, Kovid-19 salgını ardından aşılama ve normalleşme adımlarıyla beraber güçlü arz ve talep koşulları nedeniyle çıktı açığı pozitif bölgeye geçerek kapanmıştır. 2022 yıl genelinde devam eden güçlü talep koşulları çıktı açığının bir miktar artış eğilimine girmesine neden olmasına rağmen 2023 yılında atılan sıkı para politikası adımları sayesinde özellikle yılın üçüncü çeyreği itibarıyla talepte kademeli bir dengelenmeye işaret etmektedir. Bu kapsamda, yıl genelinde yüzde 4,4 oranında öngörülen büyüme senaryosu altında 2023 yılında gerçekleşen üretim düzeyinin potansiyel üretim seviyesinin üzerinde seyrettiği öngörülmektedir.

Şekil 3.12: Hasıla Açığı

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplamaları

GAP_PF: Üretim fonksiyonu metoduyla elde edilen hasıla açığı

GAP_HP: Hodrick-Prescott metoduyla elde edilen hasıla açığı

ERP (2024-2026) döneminde ihracat odaklı büyüme stratejisinin sürdürülmesi, yüksek katma değerli üretimin ve istihdamın artırılmasına yönelik uygulanacak politikaların etkisiyle büyümenin dönem boyunca ortalama olarak yüzde 4,5 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde, üretim potansiyelinin artırılmasını önceleyen tedbirlerin etkisiyle yatırım ve istihdam artışlarına ilave olarak verimlilik kazanımlarıyla potansiyel büyüme oranının artacağı tahmin edilmektedir. Öngörülen makroekonomik senaryo çerçevesinde büyüme hızına bağlı olarak mevcut üretim düzeyinin 2024 yılı itibarıyla potansiyel düzeyinin

bir miktar altında gerçekleşmesi beklenmekte olup Program dönemi boyunca talep yönlü enflasyonist bir baskı öngörülmektedir (Şekil 3.12).

3.2.2. İşgücü Piyasası

İşgücü piyasasındaki gelişmeler incelendiğinde, istihdam artışının devam ettiği, işgücüne katılımdaki artışa rağmen istihdam artışının baskın gelmesi neticesinde işsizlik oranının gerilediği gözlenmektedir.

2024-2026 döneminde tarım dışı istihdam artışının, salgın sonrası istikrarlı büyüme ortamının etkisiyle yıllık ortalama yüzde 3,4 olması öngörülmektedir. Tarım istihdamının ise önümüzdeki dönemde artış hızının yavaşlayacağı tahmin edilmektedir. İşgücüne katılım oranındaki artışa rağmen kademeli olarak düşeceği öngörülen işsizlik oranının 2026 yılında yüzde 9,3 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. İşgücü arzındaki özellikle kadınlardan kaynaklı yüksek artışların devam edeceği beklentisi işsizlik oranı düşüşünü bir miktar sınırlamaktadır. 2023 yıl geneli ortalaması olarak yüzde 53,7 olması beklenen işgücüne katılma oranının Program dönemi sonunda yüzde 55,6'ya ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.7: İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	Gerçekleşme		Tahmin		
	2022	2023	2024	2025	2026
Çalışma Çağı Nüfusu (Bin Kişi)	64.679	65.547	66.458	67.308	68.162
İşgücüne Katılma Oranı (%)	53,1	53,7	54,4	55,0	55,6
İşgücü (Bin Kişi)	34.334	35.196	36.136	37.023	37.888
İstihdam	30.752	31.654	32.428	33.340	34.381
Tarım	4.866	4.590	4.561	4.530	4.500
Tarım Dışı	25.886	27.064	27.868	28.810	29.881
İşsiz	3.582	3.542	3.708	3.683	3.507
İstihdam Artışı (%)	6,8	2,9	2,4	2,8	3,1
Tarım	-1,7	-5,7	-0,6	-0,7	-0,7
Tarım Dışı	8,5	4,5	3,0	3,4	3,7
İstihdam Oranı (%)	47,5	48,3	48,8	49,5	50,4
İşsizlik Oranı (%)	10,4	10,1	10,3	9,9	9,3

Kaynak: Gerçekleşme TÜİK, tahmin T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

3.2.3. Ödemeler Dengesi

Küresel ölçekte fiyat istikrarı ile ilgili süregelen belirsizlikler ve artan jeopolitik riskler 2024 yılında küresel ekonomik görünüm üzerinde baskılayıcı unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durumun küresel ticaret üzerinde de olumsuz etki oluşturacağı ve dünya ticaret hacminin önümüzdeki dönemde istenilen ivmeyi yakalayamayacağı öngörülmektedir. Buna rağmen, Türkiye ekonomisinin küresel arz zincirinde edinmekte olduğu güçlenen konumunun istikrar kazanmasıyla ihracatın Program dönemi sonunda 302,2 milyar dolara yükseleceği tahmin edilmektedir.

Turizm sektöründe Kovid-19 küresel salgını sonrası toparlanma yaşanmasına rağmen ekonomik ve jeopolitik zorluklar yeni belirsizlikler oluşturmaya devam etmektedir. Buna rağmen, sektördeki yüksek hizmet kalitesinin devamı kapsamında çalışan personelin nitelikli istihdamının yıl geneline yayılması, sektördeki kayıt dışılığın azaltılması ve turizm

hizmetlerinin çeşitlendirilmesinin yanı sıra sağlık turizminde hizmet kapasitesinin nitelik ve nicelik olarak artırılmasını sağlayacak politikalarla seyahat gelirlerinin 2026 yılında yaklaşık 62,8 milyar dolara, hizmetler dengesinin ise 67,5 milyar dolara ulaşarak cari işlemler hesabına önemli ölçüde pozitif katkı sağlaması beklenmektedir.

Cari işlemler dengesinde kalıcı ve sürdürülebilir iyileşmenin sağlanması hedefine ulaşmada, yeşil dönüşüm ve dijitalleşme odağında şekillenen koşullar dikkate alınarak değer zincirlerindeki konumumuzun daha ileri seviyelere taşınması yoluyla katma değeri yüksek ihracat potansiyelinin artırılması, enerji ve imalat sanayiinde ithalat bağımlılığının düşük seviyelere indirilmesi, hizmet gelirlerinin çeşitlendirilerek üst seviyelere çıkarılması temel öncelikler arasında bulundurulacaktır. Bunun yanı sıra, altın ithalatında son dönemde alınan önlemlerin de katkısıyla, Program dönemi sonunda ithalatın 414 milyar dolar olarak gerçekleşmesi ve cari açığın toplam hasılaya oranının yüzde 2,3 seviyesine gerilemesi öngörülmektedir.

Enerji verimliliğini artırıcı ve enerjide ithalat bağımlılığını azaltıcı uygulamalar kapsamında yenilebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi artırılacak, nükleer güç santrali elektrik enerjisi üretim portföyüne dâhil edilecek, doğalgaz depolama tesislerinin depolama ve geri üretim kapasiteleri artırılacaktır. Öncelikli sektörlerle yönelik ticari ve ekonomik ilişkiler, Türkiye'nin bir enerji ve lojistik merkezi haline getirilmesi hedefi kapsamında derinleştirilip çeşitlendirilecektir. Buna ilave olarak yeşil dönüşüm istikrarlı ve dengeli bir büyüme modelinin temel belirleyicilerinden biri olmaya devam edecektir. Bu kapsamda, Program döneminde, enerji ithalatının tedrici olarak azalacağı ve dönem sonunda 75,7 milyar dolar olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Tablo 3.8: Ödemeler Dengesi Tahminleri

	(Milyar Dolar)				
	Gerçekleşme		Tahmin		
	2022	2023*	2024	2025	2026
Cari İşlemler Hesabı	-49,1	-50,7	-34,7	-31,7	-30
Dış Ticaret Dengesi	-89,6	-92,6	-84,7	-84,4	-85,5
Toplam Mal İhracatı	253,4	250,9	268,2	284,3	303,8
İhracat (fob)	254,2	254,7	267,0	283,6	302,2
Toplam Mal İthalatı	254,0	343,5	352,9	368,7	389,3
İthalat (cif)	363,7	367,1	372,8	388,9	414,0
Hizmetler Dengesi	49,7	51,7	60,5	63,8	67,5
Gelir	89,0	99,3	106,9	115,6	124,7
Seyahat Geliri	41,4	47,1	52,5	57,0	62,8
Gider	39,3	47,5	46,4	51,8	57,2
Birincil Gelir Dengesi	-8,8	-10,5	-10,7	-12,0	-13,4
İkincil Gelir Dengesi	-0,4	0,6	0,2	0,9	1,4

*2023 Ekim dönemi, yıllıklandırılmış

Kaynak: Gerçekleşme TCMB, tahmin T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve HMB

İhracat odaklı büyüme hedefi kapsamında, Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik Avrupa Birliği (AB) kurumları ve üye ülkeler nezdinde çalışmalar yürütülecek, AB Gümrük Kodu reformu yakından takip edilerek Gümrük Kanununun uyumu ve AB bilgi sistemlerinin kurulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. Bunun yanı sıra yeni serbest ticaret anlaşmaları müzakere edilecek ve yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarının kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Önümüzdeki dönemde, finansal hizmet ihracatını artırmak üzere, değişen küresel ve bölgesel ihtiyaçlara yönelik İstanbul Finans Merkezi odağında rekabetçi bir finansal ekosistem oluşturulacaktır. Sermaye hareketlerinin serbestliği ilkesi doğrultusunda uygulamalara devam edilecek, sağlıklı finansman kanalları güçlendirilerek cari işlemler açığının finansmanında orta ve uzun dönemli kaynakların miktar ve çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır. Böylelikle, Türkiye'nin potansiyel büyüme sınırlarının artırılmasına yönelik dış tasarrufların ekonomiye kazandırılmasında ivmelenme sağlanacaktır.

Program döneminde, mal ve hizmet ticaretinde küresel gelişmeler yakından takip edilerek, yeşil dönüşüm ve dijitalleşme alanlarında gerekli düzenlemeler hızla hayata geçirilecek ve bu kapsamda dış ticarete Türkiye'nin rekabet gücünün ve küresel değer zincirlerindeki konumunun daha üst seviyelere çıkarılması sağlanacaktır. Böylece, mal ve hizmet ihracatında nicelik ve nitelik bakımından gelişim sağlanarak dünya ihracatındaki pay artırılacak, cari işlemler dengesinde kademeli ve kalıcı iyileşme kaydedilecektir. Bu dönemde, küresel ölçekte uzun dönemli ve yeşil dönüşümü önceleyen yatırımlardan daha fazla pay alınarak ekonominin yapısal dönüşümüne katkı sağlayacak bir perspektifle cari işlemler açığının finansman kalitesinin iyileştirilmesi sağlanacaktır.

3.2.4. Para Politikası

TCMB'nin temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir. TCMB, kalıcı fiyat istikrarı açısından destekleyici bir unsur olan finansal istikrarı da gözetmeye devam edecektir. Para politikası kararları, makro ve mikro düzeyde fiyatların ayrıntılı analizi, enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışı, para politikasının etkileyebileceği talep unsurları, arz yönlü gelişmeler, iç-dış denge ve üretimin yapısı ile krediler, likidite ve fiyat istikrarını etkileyen diğer tüm unsurlardaki gelişmeler ışığında güncel bir bilgi kümesi ile veri odaklı ve etki analizlerine dayalı olarak alınacaktır.

Enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde, Hükümet'le birlikte belirlenen orta vadeli yüzde 5 enflasyon hedefi korunmuştur. Para politikası duruşu enflasyonu bu hedefe kademeli olarak yaklaştıracak şekilde oluşturulacaktır. Orta vadeli enflasyon hedefine yakınsarken, TCMB tarafından her üç ayda bir yayımlanan Enflasyon Raporu aracılığıyla paylaşılan tahminler, enflasyon beklentilerine yönelik referans oluşturacak ara hedef işlevi görecektir. Dolayısıyla, enflasyonun gelecek dönemdeki seyri konusunda iktisadi birimlere rehberlik etmesi öngörülen değerler, kısa vadede enflasyon tahminleri, orta vadede ise enflasyon hedefidir. 2024 yılında, enflasyon hedeflemesi rejiminin fiyat istikrarının sürdürülebilir bir zeminde oluşmasını sağlayacak şekilde uygulanmasına devam edilecektir.

TCMB'nin temel politika aracı bir hafta vadeli repo ihale faiz oranıdır. Piyasa faizlerinin politika faizleriyle uyumlu seyretmesi sağlanarak parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini destekleyici politikalar sürdürülecektir. Buna ilaveten, finansal koşulların,

büyümenin sürdürülebilir bileşenleri olan yatırım, istihdam, üretim ve ihracatı yüksek verimde destekleyebilmesi için seçici kredi ve likidite yönetimi uygulamaları kullanılmaya devam edilecektir.

Hazine borçlanma yapısı ve harcama projeksiyonu, rezervlerdeki güçlenme eğiliminin devamı ve vadesi henüz gelmemiş TL karşılığı swap işlemleri nedeniyle piyasada dönemsel likidite fazlası oluşabilmektedir. Parasal aktarım mekanizmasının etkinliğini korumak ve parasal sıkılaştırmayı desteklemek amacıyla, kullanılan sterilizasyon araçlarının çeşitliliği artırılarak söz konusu likidite fazlası sterilize edilecek ve miktarsal sıkılaştırma süreci devam edecektir.

Dalgalı döviz kuru rejimi sürdürülecek ve döviz kurları, serbest piyasa koşullarında, arz ve talep dengesine göre oluşacaktır. TCMB, döviz kurlarının seviyesine ilişkin olarak herhangi bir hedefi gözetmemekte olup kurların düzeyini ya da yönünü belirleme amacıyla herhangi bir döviz alım ya da satım işlemi yapmayacaktır. TCMB, döviz piyasasının etkin bir şekilde çalışabilmesi için döviz kuru gelişmelerini ve buna ilişkin risk faktörlerini yakından takip edecek ve bu kapsamda, gerekli önlemleri alarak ilgili araçları kullanacaktır.

TCMB, para politikasının etkinliği ve finansal istikrar açısından döviz ve altın rezervlerinin güçlendirilmesine büyük önem vermektedir. Bu doğrultuda, piyasa koşulları elverdiği müddetçe rezervlerin artırılması yönündeki strateji sürdürülecektir. TCMB, uluslararası rezervleri sırasıyla, güvenli yatırım, likidite ve getiri öncelikleri doğrultusunda yönetmeye devam edecektir.

3.2.5. Finansal Sektör

3.2.5.1. Bankacılık Sektörüne Yönelik Riskler

Kredi Riski

Bankalar 2018 yılından itibaren kredi değerlendirme süreçlerinde TFRS-9 standardını uygulamaya başlamıştır. Bu standart, kredi riskinin model sonuçlarına göre önemli ölçüde arttığı durumları, gecikme olup olmadığına bakılmaksızın belirlemekte ve şeffaf bir şekilde sınıflandırmaktadır. BDDK tarafından küresel salgın döneminde kredi sınıflandırmasına getirilen esneklikler, 2021 yılı Eylül ayında sona ermiştir. Esnekliklerin son bulması ile kredi sınıflandırması uluslararası standartlara uygun bir şekilde yürütülmekte ve banka portföylerindeki kredi riskini etkin bir şekilde yansıtmaktadır.

2023 yılı ilk yarısında tahsili gecikmiş alacak (TGA) bakiyesindeki yatay seyrin yanı sıra TL kredi hacminde süregelen güçlü artışla TGA oranları gerilemeye devam etmiştir. Yılın ikinci yarısında devreye alınan sıkı para politikası sonrasında kredi büyümesindeki yavaşlamanın etkisiyle TGA oranı yatay seyrini sürdürmüştür. 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla toplam TGA oranı yüzde 1,6, ticari TGA oranı yüzde 1,5, tüketici TGA oranı yüzde 1,9 ve kredi kartları TGA oranı yüzde 1,2 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3.13).

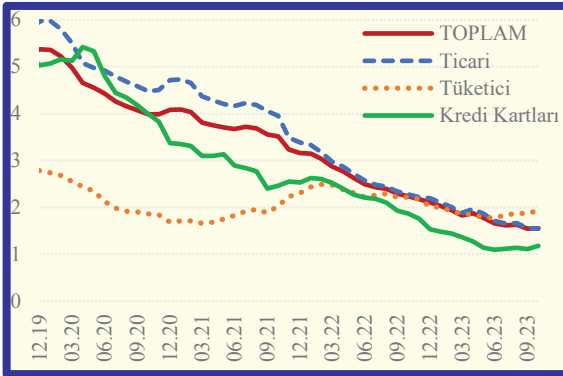
Yakın izlemede sınıflandırılan kredilerin toplam krediler içerisindeki payı 2022 yılı ve 2023 yılı ilk yarısında gerilemiştir. 2023 yılı ikinci yarısından itibaren ise gerileme eğilimi, bireysel krediler kaynaklı olmak üzere yerini yatay bir seyre bırakmıştır. Yakın izlemedeki kredilerin yüzde 81'inin gecikmesi olmayan ancak bankaların TFRS-9 modelleri gereği kredi riskinde önemli derecede artış olduğu için burada sınıflandırılan kredilerden oluştuğu

görülmektedir. Ekim 2023 itibarıyla yakın izlemedeki krediler ve TGA toplamının brüt kredilere oranı 2022 yılsonuna göre yüzde 1,2 azalarak yüzde 9,4, gecikmesi olan yakın izlemedeki krediler ile TGA toplamının brüt kredilere oranı ise yüzde 0,4 azalarak yüzde 2,5 seviyesine gerilemiştir.

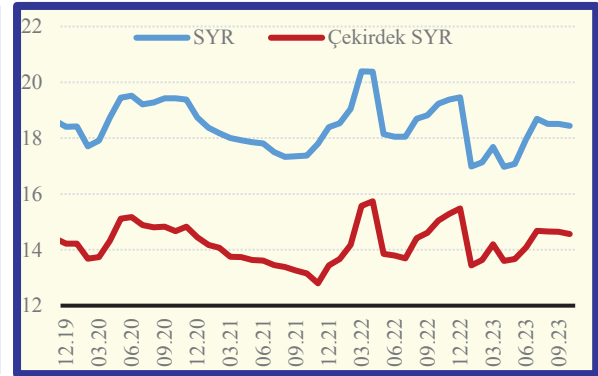
Ekim 2023'te yapılandırılan kredilerin brüt kredilere oranı 2022 yılsonuna göre yüzde 0,8 gerileyerek yüzde 4,7 seviyesine düşmüştür. Yapılandırılan kredilerin yüzde 91'i yakın izleme sınıfında, yüzde 8'i TGA sınıfında ve çok sınırlı bir kısmı da birinci grupta izlenmektedir. Ekim 2023 itibarıyla standart, yakın izleme ve TGA sınıfındaki krediler için karşılık oranları sırasıyla yüzde 0,9, yüzde 23,1 ve yüzde 84,9 seviyesindedir. Bankalar kredi ödemelerinin güçlü seyrettiği dönemde yüksek karşılık ayırmaya devam etmiştir. Kredi tahsilatında yaşanabilecek bir kötüleşmenin, ayrılan yüksek karşılıklar nedeniyle bankaların bilançoları ve kârlılıkları üzerinde sınırlı oluşturması beklenmektedir.

Bankacılık sektörü, yapılandırılan kredilerin yüzde 91'ini ihtiyatlı bir şekilde yakın izlemede sınıflandırmakta ve bu kredilerin yüzde 29'una karşılık ayırmaktadır. Bankalar küresel salgın döneminden bu yana ihtiyatlı yaklaşımlarını devam ettirmektedirler. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında bankacılık sektörü aktif kalitesindeki güçlü görünüm korunmaktadır.

Şekil 3.13: Takipteki Alacak Oranları (%)

Şekil 3.14: Sermaye Yeterlilik Oranı (%)

Kaynak: TCMB, BDDK

Sermaye Yeterliliği

Ekim 2023 itibarıyla sektörün sermaye yeterlilik rasyosu (SYR) yüzde 18,4 (Ekim 2022: yüzde 19,2), çekirdek SYR'si yüzde 14,5 (Ekim 2022: yüzde 15,1) seviyesinde gerçekleşmiştir (Şekil 3.14). 2023 yılında sektörün SYR'sindeki azalışta risk ağırlıklı aktiflerin özkaynak artışının üzerinde gerçekleşmesi belirleyici olmuştur.

Bankacılık sektörü çekirdek sermayenin ağırlıklı olduğu özkaynak kompozisyonuna sahiptir. Yasal özkaynakların yaklaşık yüzde 79'u çekirdek sermayeden oluşurken, çekirdek sermayenin yüzde 70'ten fazlasını yedek akçeler ve dönem net kârı kalemleri oluşturmaktadır.

2023 yılında yasal özkaynaklardaki yükselişte yedek akçelerdeki artış öne çıkmıştır. Dönem net kârı ve geçmiş yıllar kârının yasal özkaynak artışına etkisi 2022 yılına kıyasla gerilemiş ancak pozitif katkı sağlamayı sürdürmüştür. Ayrıca, hisse senedi ihraç primleri ve ödenmiş sermayedeki sınırlı artış da çekirdek sermayeyi desteklemiştir. Bankaların 2023

yılında gerçekleştirdikleri sermaye benzeri borçlanmaların katkı sermaye üzerinden yasal özkaynakları kısmen de olsa desteklediği görülmüştür.

BDDK'nın sermaye oranları hesaplamasına yönelik sağladığı esneklikler uygulanmaya devam etmektedir. Söz konusu esneklikler hariç bırakıldığında, sektörün SYR'si yasal oran olan yüzde 12'nin üzerinde güçlü görünümünü korumaktadır.

Türk bankaları standart sermayenin üzerinde ilave sermaye bulundurmaktadır. Basel III düzenlemelerine uygun olarak Türkiye'de bankalar yüzde 8 yasal sermaye oranına ilave olarak sermaye koruma tamponu, döngüsel sermaye tamponu ve sistemik banka tamponu oranlarına tâbidir. Sermaye koruma tamponu sektörde tüm bankalar için yüzde 2,5 iken, sistemik önemli banka tamponu bankaların sistemik önemlilik derecesine göre yüzde 1-3 arasında farklılaşmaktadır. Döngüsel sermaye tamponu bankaların Türkiye pozisyonları için yüzde 0 olarak belirlenmiştir. Tüm bu oranlar dikkate alındığında asgari sermaye yeterlilik rasyosu sistemik önemli bankalar için yüzde 11,5 ile 12,5 arasında değişirken diğer bankalar için yüzde 10,5'tir.

Kur ve Likidite Riski

2023 yılında TL likidite yönetimine ilişkin düzenlemeler ön plana çıkarken YP likidite olası şokları karşılayabilecek seviyedeki yüksek seyrini korumuştur. Yılın ikinci yarısından itibaren KKM bakiyesi ve döviz kurunda yaşanan gelişmeler KKM hesaplarının toplam mevduat içindeki payını önemli ölçüde artırırken sistemde önemli bir TL likidite artışını beraberinde getirmiştir. KKM hesaplarının toplam mevduat içerisindeki payı Ağustos ayında en yüksek seviyesi olan yüzde 26'ya ulaşmıştır. TL likiditenin sterilize edilmesi için adımlar atılmış, bu kapsamda KKM için alınan ve kademeli olarak artırılan ZK kararları ile 1 trilyon TL'nin üzerinde likidite sterilize edilmiştir.

Bankacılık sektörü bilanço dışı YP pozisyon fazlası 47 milyar dolara yükselirken bilanço içi YP pozisyon açığı 42 milyar dolardır. Ekim 2023 itibarıyla yabancı para net genel pozisyonu (YPNGP) 4,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Mevcut seviyeler yüzde 5,3 YPNGP/özkaynak oranını ima etmekte olup bu oran yasal sınır içerisinde bulunmaktadır.³

Atılan sadeleşme adımları paralelinde Ağustos ayından itibaren KKM'den TL'ye geçişi önceliklendiren hedefler sektör genelinde etkili olmuş, KKM bakiyesi 700 milyar TL'nin üzerinde azalmıştır. Toplam mevduat içerisinde TL mevduatın payı bu dönemde yüzde 32'den yüzde 40'a yükselirken KKM'nin payı yüzde 26'dan yüzde 19'a gerilemiştir.

Eylül 2023 itibarıyla sektörün 106 milyar dolar tutarında dış borcuna karşılık YP likit aktif portföyünde 88 milyar dolar⁴ bulunmaktadır. Diğer taraftan, sektörün kısa vadeli olarak sınıflandırılan 1 yıl ve daha kısa süreli YP dış borç bakiyesi 50 milyar dolar seviyesinde olup mevcut YP likit aktiflerin bu borcu karşılama seviyesi yüzde 176 olmuştur. Yılın ikinci yarısındaki gözlenen beklentilerdeki iyileşme ve eşlik eden risk primi düşüşüyle bankaların dış borç yenileme oranları yüzde 100 seviyesinin üzerine çıkmıştır.

³ Geçmişte yüzde 20 olan YPNGP/özkaynak oranı yasal sınırı, 9 Ocak'ta yürürlüğe giren değişiklik ile yüzde 5'e düşürülmüş, 9 Mart 2023 tarihinde ise yüzde 10'a çıkarılmıştır.

⁴ YP likit aktif portföye ilişkin veri Kasım 2023 verisi olup bu portföy nakit ve benzeri değerler, yurt dışı muhabir banka hesaplarında bulunan serbest bakiye, herhangi bir teminata konu olmayan serbest eurobondlar ve TCMB nezdinde serbest hesaplarda bulunan YP bakiyelerin toplamından oluşmaktadır.

3.2.5.2. Özel Sektör Borçluluğu

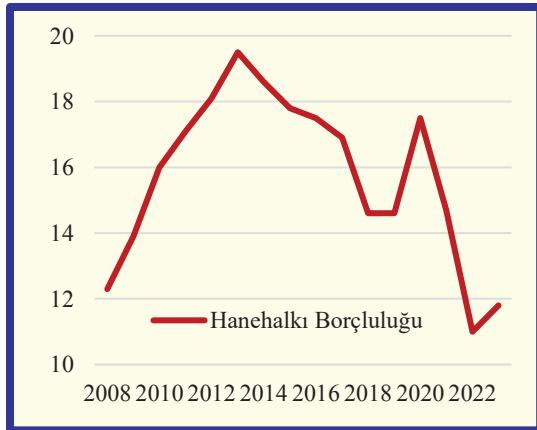
Hanehalkı

Türkiye’de hanehalkı borçluluğu canlı seyreden iktisadi faaliyete ek olarak bireysel kredilerde uygulanmakta olan kısıtlayıcı makroihtiyati tedbirlerin etkisiyle son yıllarda gerilemektedir. 2023 yılı ikinci çeyreği itibarıyla borçluluk, gelmiş olduğu yüzde 11,8 seviyesi ile yüzde 47,4 olan gelişmekte olan ülkeler ortalamasının oldukça altında yer almaktadır. Hanehalkı borçluluğu gerilerken borçluluğun kompozisyonu da değişmektedir. Konut kredilerinin 2012-2019 döneminde yaklaşık olarak yüzde 37 olan bireysel kredilerdeki payı yüzde 21’in altına gerilerken aynı dönemde bireysel kredi kartının (BKK) payı artarak yüzde 38’e ulaşmıştır (Şekil 3.15).

Konut ve taşıt kredilerine yönelik kredi/değer oranı, taşıt ve ihtiyaç kredilerine yönelik vade sınırlaması gibi uygulanmakta olan kısıtlayıcı makroihtiyati tedbirlerin belirleyici etkisiyle tüketici kredilerinde sınırlı hareket gözlenirken, son dönemde BKK kullanımları öne çıkmaktadır. Tüketici mal ve hizmet fiyatlarında yaşanan artışlar, dijitalleşme kaynaklı kullanım kolaylıkları ve 2023 yılı ikinci yarısına kadar azami faiz oranlarının düşük seviyesi kredi kartı kullanımının yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Ayrıca kredi kartı harcamalarının büyük ölçüde taksitsiz olması, BKK’ların ödeme aracı olarak kullanıldığını da göstermektedir.

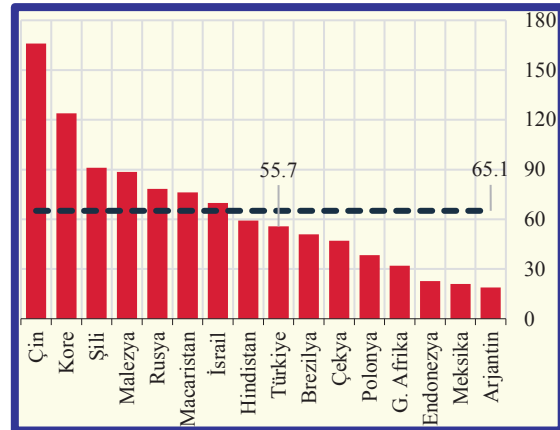
Yakın dönemde hanehalkı finansal varlıklarında yükümlülüklerle kıyasla daha güçlü bir büyüme gözlenmektedir. 2023 yılı son çeyreği itibarıyla kaldıraç oranı (hanehalkının finansal borç/finansal varlık oranı) yüzde 24 seviyesiyle yüzde 43 olan uzun dönemli ortalama değerinin oldukça altına gerilemiştir. Öte yandan, son yıllarda bireysel kredi kullanımlarında ücretli çalışanların payı artmakta, buna bağlı olarak maaş artışları, sabit faizli ve TL cinsi borç ödemesini desteklemektedir.

Şekil 3.15: Hanehalkı Borcu/GSYH (%)

Kaynak: BIS

Şekil 3.16: Reel Sektör Borcu/GSYH (%)

Reel Sektör

Finansal kesim dışındaki firmaların finansal borcunun GSYH'ye oranı son yıllarda azalma eğiliminde olup 2020 yılı ikinci çeyrekteki yüzde 74,8 seviyesinden 2023 yılı ikinci çeyreği itibarıyla yüzde 55,7 seviyesine gerilemiştir. 2022 yılı geneli ve 2023 yılı ilk yarısında canlı iç talebin desteklediği güçlü iktisadi faaliyet ve enflasyonun etkisiyle nominal milli gelirdeki artış finansal borç artışının üzerinde gerçekleşmiş, düşük finansman maliyetleri de firmaların borç yükünün azalmasına yol açmıştır. 2023 yılı ikinci çeyreği itibarıyla gelişmekte olan ülkeler için ilgili oranın yüzde 109 (Çin hariç yüzde 61) olduğu değerlendirildiğinde, Türkiye'de firma borçluluğu benzer ülkelere göre düşük seviyededir (Şekil 3.16).

Reel sektörün döviz açık pozisyonu 2018 yılından bu yana yaşanan döviz kuru gelişmeleri ve atılan politika adımlarının etkisiyle belirgin bir şekilde azalmaktadır. 2018 yılı Mart ayı itibarıyla 196 milyar dolar seviyesinde olan net döviz pozisyonu açığı, 2023 yılı Eylül ayı itibarıyla 121 milyar dolar gerileyerek 75 milyar dolar seviyesine düşmüştür. Firmaların toplam YP kredileri ise 2018 yılındaki 274 milyar dolar seviyesinden 2023 yılı itibarıyla 209 milyar dolara gerilemiştir. Bu dönemde firmaların yurt dışı kredileri yatay seyretmiş, yurt içi bankalardan kullandıkları YP kredileri ise önemli ölçüde kapanmıştır. Reel sektörün net döviz pozisyon açığı ve yükümlülüklerindeki gerilemenin reel sektör borçluluğunun yönetimi açısından olumlu olduğu değerlendirilmektedir. Net döviz açık pozisyonunun ihracata oranı da gerilemektedir.

Reel sektörün 6 aylık dış borç yenileme oranlarında 2020 yılı üçüncü çeyreğinden itibaren başlayan yükseliş, 2022 yılı üçüncü çeyreğinde yüzde 200'ün üzerine çıkmıştır. Takip eden dönemlerde gerilemesine rağmen reel sektörün 6 aylık dış borç yenileme oranı 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla halen yüzde 100'ün üzerindeki (yüzde 110) seviyesini korumaktadır. Yüksek seviyelerde seyreden dış borç yenileme oranları reel sektör firmalarının dış finansmana erişiminin gücünü koruduğunu göstermektedir. Reel sektör firmalarının kısa vadeli döviz pozisyonu ise fazla vermeye devam etmekte ve kısa vadeli döviz pozisyonu fazlası artış eğilimini korumaktadır. 2018 yılı Mart ayı itibarıyla kısa vadeli döviz pozisyonu 30 milyar dolarlık seviyesinden 35,8 milyar dolar artışla 65,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Kısa vadeli döviz pozisyon fazlasındaki artış firmaların kısa vadede kur riski ve döviz likidite yönetimini desteklemekte ve firmaların yeterli likit YP varlıklarına sahip olduğuna işaret etmektedir.

Firmaların borçluluğundaki gerilemenin yanında borç ödeme kabiliyetindeki güçlü görünüm de korunmaktadır. 2022 yılı boyunca istikrarlı seyreden döviz kuru ve düşük finansman maliyetleri finansman gideri karşılama oranındaki güçlü seyri desteklemiştir. 2023 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla firmaların yıllık faaliyet karları 2,6 yıllık finansman giderlerini karşılayabilecek güçtedir.

3.3. Öngörülerin Gerçekleşmesinde Ortaya Çıkabilecek Temel Riskler

Programda ortaya konulan orta vadeli görünüm, küresel görünümde varsayımlar dışında yaşanabilecek gelişmelere bağlı olarak aşağı ve yukarı yönlü bazı riskler taşımaktadır. Bu kapsamda:

- Rusya-Ukrayna savaşına ek olarak artan jeopolitik gerginlikler petrol ve emtia fiyatları başta olmak üzere ithalat fiyatlarında yukarı yönlü, iktisadi faaliyet ve dış ticarete ise aşağı yönlü riskleri beraberinde getirebilecektir.
- AB'ye üyelik sürecinde yaşanacak olumlu gelişmeler ve Gümrük Birliği Anlaşmasının güncellenmesinin asimetrik etkileri ortadan kaldırması yoluyla dış ticarete olumlu yansımaları olabilecektir.
- Enflasyonu hedeflenen seviyelere indirmek üzere küresel düzeyde yaşanacak daha sıkı dış finansman koşullarının küresel büyümeyi sınırlaması, sermaye piyasalarında meydana gelebilecek ilave oynaklıklar ve kur geçişkenliği ekonomik aktivite üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturabilecektir.
- Gelişmekte olan ülkelere yönelen yabancı sermaye hareketlerini etkileyecek olumsuz gelişmeler Türkiye ekonomisine yabancı sermaye girişini etkileyebilecektir.
- Salgın sonrası hızlanan turizm faaliyetlerinin 12 aya yayılmasına yönelik yapılan tanıtma faaliyetlerinin katkısıyla turizm gelirlerinde beklenenden daha yüksek bir gelir gerçekleşebilecektir.
- Tarımsal emtia fiyatları son on yılın ortalamasının üzerinde seyretmekle birlikte son dönemde yaşanan ivme kaybının önümüzdeki dönemde de devam etmesi enflasyonun düşürülmesine katkı sunabilecektir.

4. KAMU MALİYESİ

2024-2026 döneminde kamu maliyesinde öngörülebilir bir yaklaşımla istikrarlı ve sürdürülebilir yapının güçlendirilmesi ile mali disiplinin korunması temel amaçtır. Maliye politikası; mali disiplini temel alan, harcamaları rasyonelleştiren, nitelikli büyümeyi destekleyen ve kaynakların sürdürülebilirliğine, etkinlik ve verimlilik ilkesine dayanan bir yaklaşım çerçevesinde etkin bir araç olarak kullanılmaya devam edilecektir.

Yaşanan deprem felaketi sonrası iyileştirme ve risklerin azaltılmasına yönelik yapılan harcamalar hariç kamu açığı, mali konsolidasyon uygulamalarıyla kontrol altında tutularak kamu mali göstergelerinde iyileşme sağlanacaktır.

Harcama gözden geçirmeleri yoluyla verimsiz harcama alanları tasfiye edilerek kaynakların etkin, etkili ve ekonomik kullanımını sağlanacaktır.

Seçici ve hedef odaklı teşvik ve destek uygulamaları artırılacak, etkin olmayanlar kaldırılacaktır.

Sosyal yardım sistemi gözden geçirilecek, işgücüne katılıma mani olmayacak şekilde bütünsel bir yapıda yeniden kurgulanacaktır.

Gelir dağılımında adaletin güçlendirilmesi ve sürdürülebilir gelirlerin artırılması için verginin tabana yayılması ve kayıt dışılıkla mücadele amacı doğrultusunda politikalar geliştirilecektir.

Vergi hizmetleri, gönüllü uyum, basitlik, uygulanabilirlik, öngörülebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde geliştirilecektir.

Program kapsamında yer alan genel devlet dengesi ve merkezi yönetim bütçesine ilişkin büyüklükler, Orta Vadeli Program (2024-2026) ve 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında yer alan politika öncelikleri ile hedef ve eylemler esas alınarak hazırlanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanan genel devlet dengesi; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurum ve kuruluşlar, mahalli idareler, sosyal güvenlik kuruluşları ile genel sağlık sigortası, fonlar, döner sermayeler ve İşsizlik Sigortası Fonunu kapsamaktadır. Genel devlet toplam harcama ve gelir büyüklükleri elde edilirken KİT'ler kapsam dışında bırakılmış, uluslararası standartlara paralel olarak gayrisafilik ilkesi esas alınmış ve yöntem olarak gelir-gider kalemleri arasında herhangi bir netleştirme işlemi yapılmamıştır.

Genel devlet kapsamında yer alan alt birimlerin harcama ve gelirlerinin hesaplanmasında; bir kamu geliri, geliri ilk olarak elde eden birimin hesabında gelir, nihai olarak harcayan birimin hesabında da gider olarak yazılmaktadır. Böylece, kapsam dâhilindeki birimler arasındaki transfer işlemlerinde, ilgili transfer tutarlarının, transferi yapan kuruluşta harcama olarak; transfer yapılan kuruluşta da gelir olarak gösterilmemesi sağlanmıştır. Yapılan bu işlem sonucunda kuruluşlar itibarıyla denge rakamları değişmekte, ancak toplam genel devlet dengesi değişmemektedir. Bu şekilde hesaplanan birimlerin harcama ve gelir büyüklüklerinin toplulaştırılması sonucunda genel devlet toplam harcama ve gelirleri ile genel devlet dengesine ulaşılmaktadır.

Genel devlet büyüklükleri hesaplanırken, benimsenen konsolidasyon yaklaşımı çerçevesinde;

- Genel bütçe vergi gelirleri üzerinden mahalli idarelere ve fonlara aktarılan paylar ve diğer transferler, merkezi yönetim bütçesi harcamalarından temizlenmekte ve ilgili oldukları mahalli idare ya da fon dengesinde gösterilmekte,
- Merkezi yönetim bütçesinden sosyal güvenlik ve genel sağlık sigortası sistemine aktarılan cari transferler, merkezi yönetim bütçesi harcamalarından ve sosyal güvenlik ile genel sağlık sigortası sisteminin gelirlerinden temizlenmekte,
- Döner sermayeli işletmeler, fonlar ve İşsizlik Sigortası Fonundan merkezi yönetim bütçesine aktarılan tutarlar merkezi yönetim bütçesi gelirlerinden ve ilgili birimlerin harcamalarından temizlenmekte,
- Genel devlet kapsamı içerisinde yer alan merkezi yönetim bütçesi haricindeki diğer alt kurumsal birimler arasındaki mali ilişkiler mükerrerliği önleyecek şekilde düzenlenmektedir.

4.1. Maliye Politikası Stratejisi ve Orta Vadeli Amaçlar

Maliye politikası, ihracat temelli sürdürülebilir büyüme stratejisinin kararlı bir biçimde uygulanmasına, para politikasıyla eşgüdüm içerisinde enflasyonun düşürülmesine, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanmasına, kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin ve mali disiplinin korunmasına katkı verecek şekilde uygulanacaktır.

2024-2026 döneminde uygulanacak temel politika öncelikleri şunlardır:

4.1.1. Gelir Politikaları

- Kamu mali yönetiminde sürdürülebilir ve sağlıklı gelir kaynaklarının artırılması için vergi tabanının genişletilmesi ve vergilemede gönüllü uyumun artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
- Vergi politikalarında büyüme ve sosyal adalet ilkeleri ekseninde yatırımı, istihdamı, üretimi, ihracatı ve rekabet ortamını destekleyen gelir politikalarının önceliklendirilmesine devam edilecektir.
- Vergi harcamaları gözden geçirilecek, etkin olmayan istisna, muafiyet ve indirimler kaldırılacaktır.
- Kamu gelirlerine yönelik tahsilat performansı artırılacak, vergi cezaları caydırıcılığı güçlendirecek şekilde gözden geçirilecektir.
- Gelir, kurumlar, katma değer vergileri kanunları ile vergi usul kanununun, vergilemede adalet, eşitlik, öngörülebilirlik ve şeffaflık ilkeleri temelinde, vergi tabanının genişletilmesine ve gönüllü uyumun artırılmasına destek veren, sade ve kolay uygulanabilir bir yapı oluşturulmak amacıyla güncellenmesi yönünde düzenlemeler hayata geçirilecek, orta vadede doğrudan vergilerin payı artırılacaktır.
- Vergi idaresinin fiziki, beşeri ve teknolojik altyapısı geliştirilecektir.

- Karbon vergisi niteliği taşıyan vergiler gözden geçirilecek ve tamamlayıcı karbon vergisi dâhil karbon fiyatlandırma araçlarının kalkınma ve yatırım ortamı üzerinde yol açacağı ekonomik ve sosyal etkiler analiz edilecektir.
- Vergi istatistikleri ve bu alandaki raporların daha kapsamlı bir şekilde yayımlanması sağlanacaktır.
- Yurt içi tasarrufların artırılması için alternatif araçlar geliştirme ve sermayenin tabana yayılmasını destekleme perspektifiyle çalışmalara hız verilecektir.
- Kayıt dışılıkla mücadele, teknolojik imkânlardan daha çok faydalanılarak tüm tarafların etkin katılımıyla yürütülecektir.
- Dijital faaliyetlerdeki kayıt dışılığı kavrayacak ve yatırım ortamının cazibesini artıracak vergi uygulamaları geliştirilecektir.
- Dijital olarak alınıp satılabilen ve transfer edilebilen, dijital bir değeri temsil eden sanal varlıklar kullanılarak yapılan işlemlere yönelik mevzuat çalışmaları sürdürülecektir.
- Enerji tüketiminde verimliliğin artırılması, iklim değişikliği ve çevre kirliliği ile mücadele edilmesine yönelik vergi uygulamalarına devam edilecektir.
- Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde müktesebata ve üyesi olunan diğer uluslararası kuruluşlarca vergisel alanda belirlenen standartlara uyum çalışmalarına devam edilecektir.
- Mükelleflere sunulan hizmetlerin ve uygulamaların etkinliği artırılacak, son teknolojik gelişmeleri kapsayan yeni nesil iletişim kanalları kullanılarak mükelleflere 7/24 gerçek zamanlı hizmet sunulması sağlanacaktır.

4.1.2. Harcama Politikaları

- Program döneminde, kamu harcamalarında tasarrufu sağlayacak yapısal değişiklikler hayata geçirilecek, deprem ve afet riski harcamaları hariç kamu açığı düşürülecek ve bütçe disiplini çerçevesinde maliye politikasının sürdürülebilirliği güçlendirilecektir.
- 2023 yılı Şubat ayında meydana gelen asrın en büyük afetlerinden biri olan Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerde hasar gören bölgelerin iyileştirilmesi ve yeniden yapılandırılmasıyla depremin etkilerinin ortadan kaldırılması için gerekli önlemler alınmaya devam edilecektir.
- Kamu harcama politikasının, belirlenen politika öncelikleri ve kamu idarelerine tahsis edilen ödenek tavanları doğrultusunda çok yıllık bütçeleme yaklaşımı içerisinde yürütülmesi esas olacaktır.
- Harcama gözden geçirmeleri sistematik hale getirilerek verimsiz harcama alanları tasfiye edilecek ve yeni harcama alanları sınırlandırılacaktır.
- Kamu hizmetleri, bütçe imkânları içinde kalınarak azami tasarruf anlayışı içinde yerine getirilecektir.

- Kamu yatırım programında rasyonelleştirme çalışmaları yapılmak suretiyle kısa sürede tamamlanarak ekonomik ve sosyal fayda üretecek yatırımlar önceliklendirilecektir.
- Hazine nakit rezervinin güçlendirilmesi ve daha etkin kullanımı için Tek Hazine Kurumlar Hesabının kapsamı daha da genişletilecektir.
- Kamu ihale mevzuatı uluslararası norm ve standartlara uyumlu olacak şekilde dijitalleşmeyi, yenilikçiliği ve sürdürülebilirliği destekleyen ve önceleyen satın alma yaklaşımıyla güncellenecek, sektörel kamu alımları düzenlemesi hayata geçirilecektir.
- Kamu alımlarına yönelik harcamaların rasyonelleştirilmesi anlayışıyla tasarruf odaklı merkezi kamu alım politikaları, kapsamı genişletilerek sürdürülecektir.
- Kamu taşıtlarının kullanımı ihtiyaç analizleri çerçevesinde sistematik olarak gözden geçirilecek, taşıt ihtiyaçları öncelikle geçici tahsisle ya da ihtiyaç fazlası taşıtların devri suretiyle karşılanacak ve yeni taşıt edinimlerinde ekonomiklik gözetilerek yerli üretim ile çevreci araçlara öncelik verilecektir.

4.1.3. Kamu Borçlanma Politikası

Hazine ve Maliye Bakanlığı, borç yönetimini Nisan 2002 tarihinde yayımlanan 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun beşinci maddesi uyarınca belirlenen borçlanma limiti çerçevesinde yürütmektedir. Söz konusu kanunda kamu borç ve risk yönetiminin ilkeleri:

- Makroekonomik dengeleri gözeterek para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası izlenmesi,
- Finansman ihtiyaçlarının, iç ve dış piyasa koşulları ve maliyet unsurları göz önüne alınarak belirlenen risk düzeyi çerçevesinde, orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanması olarak belirlenmiştir.

Net borçlanma limiti, mali yıl içinde, ilgili yılın bütçe kanununda belirtilen başlangıç ödenekleri toplamı ile tahmin edilen gelirler arasındaki fark miktarı olarak tanımlanmaktadır. Kanunun aynı maddesi çerçevesinde borç yönetiminin ihtiyaçları ve gelişimi dikkate alınarak net borçlanma limiti yıl içinde yüzde beş oranında artırılabilir. Bu miktarın da yeterli olmadığı durumlarda ilave yüzde beş oranında bir tutar, ancak Cumhurbaşkanı kararı ile artırılabilir.

Para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir borçlanma politikaları kapsamında, belirlenen risk seviyesinde orta ve uzun vadede en uygun maliyet hedefine ulaşılabilmesini teminen 2003 yılından bu yana stratejik ölçüt uygulaması sürdürülmektedir. Maliyet ve risk hesaplamalarına bağlı olarak, kamu borcunun karşı karşıya olduğu likidite, kur ve faiz oranı risklerinin etkin şekilde yönetilmesi amacıyla tespit edilen stratejik ölçüt ve göstergeler kapsamında 2024 yılında;

- Borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden senetlerde yapılması,

- Piyasa çeşitliliğinin sağlanması amacıyla uluslararası piyasalarda ABD dolarının yanında imkân olması durumunda diğer döviz cinslerinden de ihraç yapılması,
- Faiz giderlerinin optimal şekilde yönetilmesini teminen uygun enstrüman ve vade bileşimi dikkate alınarak, gelecek 12 ayda faizi yenilenecek senetler ile vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının belirli bir seviyede tutulması,
- Nakit ve borç yönetiminde oluşabilecek likidite riskinin azaltılması amacıyla güçlü nakit rezervi tutulması

hususları borçlanma politikasının ana unsurları olarak uygulanacaktır.

4.2. 2023 Yılı Bütçe Uygulamaları

4.2.1. Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler

2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla bütçe harcamaları 4.469,6 milyar TL ödenek tahsis edilmiş, bütçe gelirleri 3.810,1 milyar TL ve bütçe açığı 659,4 milyar TL olarak tahmin edilmiştir.

2023 yılında kamu harcamaları, Şubat ayında yaşanan Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerden zarar gören vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanması, hasar gören konutların yeniden inşası, gerekli altyapı hasarlarının onarılması ve yeni altyapıların tesis edilmesi, kamu idarelerinin yapı stokunda oluşan zararlarının giderilmesi gibi amaçlarla yapılan harcamaların etkisiyle önemli ölçüde artmıştır. Söz konusu gelişmelerin de etkisiyle 2023 yılı bütçesinde revizyon yapılması ihtiyacı ortaya çıkmış ve Ek Bütçe Kanunu uygulamaya konulmuştur. Ek Bütçe Kanunu ile başlangıç bütçesi ödeneklerine ve gelir tahminine 1.119,5 milyar TL ilave edilmiştir.

2024-2026 dönemi Orta Vadeli Programı'yla yıl sonunda bütçe harcamalarının başlangıç ödeneğinin 2.093,1 milyar TL, ek bütçe ile belirlenen ödeneğin ise 973,6 milyar TL üzerine çıkarak 6.562,6 milyar TL olacağı ve GSYH'ye oranının yüzde 25,8 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2023 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının bütçe ödeneğinin 2.012,5 milyar TL, ek bütçe ödeneğinin ise 973,6 milyar TL üzerine çıkarak 5.916,5 milyar TL olacağı ve GSYH'ye oranının yüzde 23,2 seviyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

2023 yılında deprem harcamalarının 761,7 milyar TL, GSYH'ye oranının ise yüzde 3 olacağı tahmin edilmektedir.

Merkezi yönetim bütçe gelirlerinin ise bütçe başlangıç tahmininin 1.119,5 milyar TL üzerinde, ek bütçe tahminiyle ise aynı seviyede 4.929,7 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. Bu kapsamda, 2023 yıl sonunda merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ye oranının yüzde 19,3 olması beklenmektedir.

Bütçe giderlerinde başta deprem harcamaları olmak üzere personel harcamaları, sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler, enerji sübvansiyonları ve diğer ihtiyaçlara bağlı olarak artış görülmüştür. Bütçe gelirlerindeki artışta ise deprem harcamalarının finansmanının sağlanmasına yönelik uygulamaya konulan gelir tedbirleri ve yaşanan enflasyonist süreç belirleyici olmuştur.

Bu çerçevede 2024-2026 dönemi Orta Vadeli Programı ile yıl sonu bütçe açığı tahmini 1.633 milyar TL olarak revize edilmiştir. 2023 yılı için yüzde 3,5 olarak tahmin edilen bütçe açığının GSYH'ye oranının yüzde 6,4'e yükseleceği öngörülmüştür.

Tablo 4.1: 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ	(Milyar TL)		(GSYH'ye Oran, %)	
	Bütçe	GT	Bütçe	GT
TOPLAM HARCAMALAR	4.469,6	6.562,6	24,0	25,8
FAİZ DIŞI HARCAMALAR	3.904,0	5.916,5	20,9	23,2
FAİZ ÖDEMELERİ	565,6	646,1	3,0	2,5
PROGRAM TANIMLI HARCAMALAR	3.904,0	5.916,5	20,9	23,2
TOPLAM GELİRLER	3.810,1	4.929,7	20,4	19,3
GB VERGİ GELİRLERİ	3.199,5	4.270,7	17,2	16,8
DİĞER GELİRLER	610,6	659,0	3,3	2,6
PROGRAM TANIMLI GELİRLER	3.580,4	4.684,3	19,2	18,4
BÜTÇE DENGESİ	-659,4	-1.633,0	-3,5	-6,4
FAİZ DIŞI DENGE	-93,8	-986,8	-0,5	-3,9
PROGRAM TANIMLI DENGE	-323,6	-1.232,2	-1,7	-4,8

GT: Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı

2023 yılında personel harcamalarının 1.509,7 milyar TL olması beklenmektedir. Memurlar için 2023 yılı genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede Ocak ayında yüzde 8, Temmuz ayında yüzde 6 olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, 13 Ocak 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7431 sayılı Kanunla Ocak ayı artış oranı yüzde 30 olarak belirlenmiştir. Temmuz ayı artış oranı enflasyon farkı dâhil yüzde 17,55 olarak gerçekleşmiş, buna ilave olarak 15 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7456 sayılı Kanunla tüm memurlara aylık net 8.077 TL ilave ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, 2023 yılı Kamu Toplu İş Sözleşmeleri Çerçeve Anlaşma Protokolü'yle en düşük işçi ücretinde artışa gidilmiş, buna ilave olarak Ocak ayı ücret artış oranı yüzde 45, Temmuz ayı ücret artış oranı yüzde 15 olarak belirlenmiştir.

2023 yılında mal ve hizmet alım giderlerinin 471 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, maliyetlerin artması ve kurumların ilave ihtiyaçlarının karşılanması etkili olmuştur.

2023 yılı bütçesinde 1.682 milyar TL olarak programlanan cari transferlerin yıl sonunda 2.501,6 milyar TL olması beklenmektedir. Emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik düzenlemeler ve emekli aylıklarındaki artışlar nedeniyle sosyal güvenlik sistemine yapılan transferlerde, enerji sübvansiyonları kaynaklı KİT'lere yapılan görevlendirme bedeli ödemelerinde ve vergi tahsilatındaki artışa bağlı olarak mahalli idareler ve fonlara ayrılan paylarda yaşanan artışlar cari transferlerde ortaya çıkan yükselişin temel belirleyicileri olmuştur. Bunun yanı sıra afet kaynaklı harcamalar, Aile Sosyal Destek Programı kapsamında dar gelirli hanelere yapılan sosyal yardım ödemeleri ile mesleki teknik eğitime yapılan katkılar cari transferlerdeki artışın diğer belirleyicileri olmuştur.

Sermaye giderlerinin 2023 yılı sonunda, başlangıç ödeneğinin 222,9 milyar TL üzerine çıkarak 538,8 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışta, başta ulaştırma ve

sulama altyapısının güçlendirilmesine yönelik ilave yatırımlar ile depremlerin yol açtığı altyapı hasarının onarımına yönelik harcamalar etkili olmuştur.

2023 yılı bütçesinde 37,3 milyar TL olarak programlanan, ek bütçeyle 521 milyar TL'ye çıkarılan sermaye transferlerinin, yıl sonunda 685,1 milyar TL olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Sermaye transferlerinde ortaya çıkan bu yüksek artışta deprem konutlarının yeniden inşası için öngörülen harcamalar temel etken olmuştur.

Tablo 4.2: 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları

	(Milyar TL)		(GSYH'ye Oran, %)	
	Bütçe	GT	Bütçe	GT
Merkezi Yönetim Bütçesi Harcamaları	4.469,6	6.562,6	24,0	25,8
Faiz Harcaması	565,6	646,1	3,0	2,5
Faiz Hariç Harcama	3.904,0	5.916,5	20,9	23,2
Personel Giderleri	952,3	1.326,5	5,1	5,2
Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi	150,4	183,2	0,8	0,7
Mal ve Hizmet Alımları	318,7	471,0	1,7	1,8
Cari Transferler	1.682,0	2.501,6	9,0	9,8
Sermaye Giderleri	315,8	538,8	1,7	2,1
Sermaye Transferleri	37,3	685,1	0,2	2,7
Borç Verme	359,2	210,4	1,9	0,8
Yedek Ödenekler	88,2	0,0	0,5	

GT: Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı

Borç verme kaleminin, yıl sonunda, 2023 yılı başlangıç ödeneğinin 148,9 milyar TL altında kalarak 210,4 milyar TL olması beklenmektedir. Bu gelişmede, KİT'lere yapılan sermaye transferlerinde yaşanan azalış etkili olmuştur.

Tablo 4.3: 2023 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri

	(Milyar TL)		(GSYH'ye Oran, %)	
	Bütçe	GT	Bütçe	GT
Merkezi Yönetim Bütçesi Gelirleri	3.810,1	4.929,7	20,4	19,3
Genel Bütçe Gelirleri	3.753,9	4.873,4	20,1	19,1
Vergi Gelirleri	3.199,5	4.270,7	17,2	16,8
Gelir Vergisi	495,0	696,4	2,7	2,7
Kurumlar Vergisi	619,1	782,2	3,3	3,1
Uluslararası Tic. Üzerinden Alınan Vergiler	1.056,8	1.056,9	5,7	4,1
Dâhilde KDV	203,6	440,9	1,1	1,7
ÖTV	510,6	817,2	2,7	3,2
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	85,0	196,9	0,5	0,8
Motorlu Taşıt Araçları	203,6	346,2	1,1	1,4
Alkollü İçkiler	55,3	63,0	0,3	0,2
Tütün Mamulleri	126,0	146,3	0,7	0,6
Kolalı Gazozlar	4,9	7,2	0,0	0,0
Dayanıklı Tüketim ve Diğ. Mallar	35,8	57,7	0,2	0,2
Diğer Vergiler	314,4	477,0	1,7	1,9
Vergi Dışı Gelirler	554,4	602,8	3,0	2,4
ÖB ve DDK	56,2	56,2	0,3	0,2

GT: Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı

Faiz giderlerinin bütçe başlangıç ödeneğinin üzerine çıkararak 646,1 milyar TL olması beklenmektedir.

Genel bütçe vergi gelirlerinin bütçe başlangıç tahminininin 1.071,1 milyar TL üzerinde, ek bütçe tahminiyle aynı düzeyde 4.270,7 milyar TL olarak, vergi dışı gelirlerin ise bütçe başlangıç tahminininin 48,4 milyar TL üzerinde, ek bütçe tahminiyle aynı düzeyde 659 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. GSYH'ye oran olarak ise, vergi gelirlerinin yüzde 16,8, vergi dışı gelirlerin yüzde 2,6 seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir.

Gelir vergisi tahsilatının 2023 yılı bütçe başlangıç hedefinin 201,4 milyar TL üzerinde 696,4 milyar TL ve GSYH'ye oranla yüzde 2,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılında mevduatlara uygulanan stopaj indirimlerine devam edilmesi ve asgari ücrete enflasyonun üzerinde yapılan artışlar kaynaklı tüm çalışanlara asgari ücrete isabet eden vergi istisnası uygulaması gelir vergisi tahsilatını olumsuz etkilemiştir. Öte yandan, kamu ve özel sektör ücret artışları ile diğer makroekonomik gelişmeler gelir vergisi tahsilatının başlangıç bütçesinde öngörülenin oldukça üzerinde seyretmesinde belirleyici olmuştur.

2023 yılı kurumlar vergisi tahsilatının bütçe başlangıç tahminininin 163,1 milyar TL üzerinde 782,2 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 3,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Yaşanan bu artışta, iktisadi faaliyetteki canlılık ve kurumlar vergisi oranının 5 puan artırılması etkili olmuştur. Ayrıca, deprem felaketlerinin yol açtığı kamu finansmanı ihtiyacı nedeniyle kurumlar vergisi kapsamında yer alan bazı istisna ve indirimler üzerinden ek vergi getirilmiştir. Öte yandan banka kârlarında 2022 yılında görülen yüksek performansın 2023 yılında devam etmemesi kurumlar vergisi tahsilatını sınırlandırmıştır.

Dâhilde alınan KDV tahsilatının 2023 yılı bütçe başlangıç tahminininin 237,3 milyar TL üzerinde 440,9 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 1,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 7 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7346 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yüzde 18 olan KDV oranının yüzde 20'ye, yüzde 8 olan KDV oranının yüzde 10'a yükseltilmesi ile iç talepteki güçlü seyir ve makroekonomik göstergelerde yaşanan gelişmeler söz konusu artışta belirleyici olmuştur.

Özel tüketim vergisi tahsilatının 2023 yılı bütçe başlangıç tahminininin 306,6 milyar TL üzerinde 817,2 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 3,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Petrol ve doğal gaz ürünlerinden alınan ÖTV'nin 2023 yılı bütçe başlangıç tahminininin 111,9 milyar TL üzerine çıkararak 196,9 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 0,8 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Akaryakıt ürünleri ve doğal gaz üzerinden alınan maktu ÖTV tutarlarında tarihli 16 Temmuz 2023 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7390 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yapılan artışlar söz konusu gelişmede temel belirleyici olmuştur.

Motorlu taşıtlardan elde edilen ÖTV tahsilatının 2023 yılı bütçe başlangıç tahminininin 142,7 milyar TL üzerine çıkararak 346,2 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 1,4 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu gelişmede, araç satışlarının öngörülenin üzerinde seyretmesi ve kur artışlarına bağlı olarak araç başına alınan ÖTV tutarlarında yaşanan artışlar etkili olmuştur.

2023 yılında tütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe başlangıç tahminininin 20,3 milyar TL üzerinde 146,3 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 0,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatının ise bütçe başlangıç tahminininin 7,6 milyar TL üzerinde 63 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 0,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Yaşanan artışlarda Ocak ve Temmuz ayı ÜFE gerçekleştirmelerinin beklentilerin üzerinde olması nedeniyle maktu vergi tutarlarında yapılan güncellemeler ile yıl içerisinde üretici firmalar tarafından alkol ve tütün ürünlerine yapılan fiyat artışları etkili olmuştur.

2023 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının bütçe başlangıç tahminiyle aynı seviyede 931,4 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 3,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2023 yılında MTV, BSMV, şans oyunları vergisi, özel iletişim vergisi, veraset ve intikal vergisi ile dijital hizmet vergisi tahsilatının toplamda bütçe başlangıç tahminine göre 83,7 milyar TL artarak 234 milyar TL olması beklenmektedir. Bu artış, deprem nedeniyle ilave MTV getirilmesi ve tüketici kredilerine uygulanan BSMV oranı ile şans oyunları vergisi oranlarının artırılmasından kaynaklanmaktadır.

2023 yılında harçlardan elde edilen gelirlerin, bütçe başlangıç tahminininin 28,6 milyar TL üzerinde 133,9 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 0,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu artışta, yeniden değerlendirme oranının öngörülenin üzerinde uygulanması ve yılın ikinci yarısında yolcu beraberinde getirilen telefon kullanım izni harcınının 20.000 TL'ye yükseltilmesi ile sürücü belgesi harçları hariç maktu harç tutarlarının yüzde 50 oranında artırılması etkili olmuştur.

Tablo 4.4: Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi

	(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
	2020	2021	2022	2023
Harcamalar	23,8	22,1	19,6	25,8
Faiz Dışı Harcamalar	21,2	19,6	17,5	23,2
Personel Giderleri	5,7	4,8	4,1	5,2
Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi Giderleri	1,0	0,8	0,6	0,7
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	1,9	1,8	1,7	1,8
Cari Transferler	9,9	8,6	7,5	9,8
Sermaye Gideri	1,9	1,8	1,8	2,1
Sermaye Transferleri	0,3	0,4	0,3	2,7
Borç Verme	0,6	1,4	1,4	0,8
Yedek Ödenek	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Giderleri	2,7	2,5	2,1	2,5
Gelirler	20,4	19,3	18,7	19,3
Vergi Gelirleri	16,5	16,1	15,7	16,8
Vergi Dışı Gelirler	3,5	3,0	2,7	2,3
Sermaye Gelirleri	0,1	0,1	0,1	0,1
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Alacaklardan Tahsilat	0,2	0,2	0,2	0,2
Faiz Dışı Fazla	-0,8	-0,3	1,1	-3,9
Program Tanımlı Faiz Dışı Fazla	-2,5	-1,5	-0,1	-4,8
Borçlanma Gereği	3,5	2,8	1,0	6,4

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı

2023 yılında vergi dışı gelirlerin, bütçe başlangıç tahmininin 48,4 milyar TL üzerinde 659 milyar TL olması ve GSYH'ye oranla yüzde 2,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu artışta temel olarak hazine faizleri ile kişi ve kurumlardan alınan paylarda yaşanan yüksek tahsilatın etkili olacağı değerlendirilmektedir.

2023 yılında uygulamaya konulan 7440 sayılı Kanun kapsamında 2023 yılının ilk dokuz ayında toplam 125 milyar TL tahsilat yapılmıştır. Kamu alacaklarının yapılandırılmasına ilişkin geçmiş yıllarda yürürlüğe giren diğer düzenlemeler de dâhil edildiğinde, 2023 yılı Ocak-Eylül döneminde toplam 134,6 milyar TL yapılandırma geliri elde edilmiştir.

2023 mali yılının on bir aylık gerçekleştirmelerine bakıldığında özellikle gelirlerin öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle yıl sonunda bütçe açığının GSYH'ye oranının yüzde 6,4 olan OVP tahmininin altında kalacağı değerlendirilmektedir.

4.2.2. Genel Devlet Gelir ve Harcamalarına İlişkin Gelişmeler

Genel devlet gelirleri, GSYH'ye oranla 2022 yılında 2021 yılına göre 3 puan azalarak yüzde 27,8 olmuştur. Vergi gelirlerinde bir önceki yıla göre 0,4 puanlık azalış yaşanırken, sosyal güvenlik prim gelirleri ile diğer genel devlet gelirlerinde 2,6 puanlık düşüş gerçekleşmiştir.

Genel devlet harcamaları, 2022 yılında GSYH'ye oranla 2021 yılına göre 4,9 puan azalarak yüzde 28,6 olmuştur. Bu dönemde, yatırım harcamaları 0,3 puan artarken, cari giderlerde 2,2 puan, cari transferlerde 2,8 puan ve sermaye transferlerinde 0,1 puan azalış gerçekleşmiştir.

Genel devlet gelir ve harcamalarındaki bu gelişmelere paralel olarak, 2022 yılında genel devlet açığı GSYH'ye oranla bir önceki yıla göre 1,8 puan azalış göstermiş ve yüzde 0,8 olmuştur.

Bir önceki yıla göre 2023 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranla 2,4 puan artarak yüzde 30,2 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, vergi gelirlerinin 1,1 puan ve diğer gelirlerin 1,3 puan artması beklenmektedir. Diğer gelirlerde beklenen artışın, 1,2 puanı prim gelirlerinden, 0,1 puanı ise vergi dışı gelirlerden kaynaklanmaktadır.

Genel devlet harcamalarının 2023 yılında, başta afet kaynaklı harcamalar olmak üzere, kamu çalışanlarının maaş ve ücretlerinde yapılan artışlar, emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik düzenlemeler ve en düşük emekli aylıkları ile bayram ikramiyelerinde yapılan artışların da etkisiyle GSYH'ye oranla bir önceki yıla kıyasla 8 puan artarak yüzde 36,7 olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde, cari giderlerin 2,3 puan, cari transferlerin 3,8 puan, sermaye transferlerinin 1,8 puan ve yatırım harcamalarının 0,2 puan artacağı öngörülmektedir.

Bu çerçevede, 2022 yılında GSYH'ye oranla yüzde 0,8 olan genel devlet açığının 2023 yılında yüzde 6,5'e çıkacağı öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı borçlanma gereğinin ise yüzde 3,9 olması beklenmektedir.

Tablo 4.5: Genel Devlet Gelir ve Harcamaları - 1

	(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
	2020	2021	2022	2023
Vergiler	16,8	16,3	15,9	17,0
Vasıtasız	5,3	5,6	5,9	5,9
Vasıtalı	10,9	10,2	9,7	10,7
Servet	0,6	0,5	0,3	0,4
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,8	1,7	1,4	1,4
Faktör Gelirleri	5,2	4,7	4,2	4,2
Sosyal Fonlar	8,6	8,1	6,4	7,6
Toplam	32,3	30,8	27,8	30,2
Özelleştirme Gelirleri	0,1	0,1	0,0	0,0
Toplam Gelir	32,4	30,9	27,8	30,2
Cari Harcamalar	16,2	14,4	12,2	14,5
Yatırım Harcamaları	2,6	2,6	2,9	3,1
Sabit Sermaye	2,5	2,5	2,8	3,0
Stok Değişmesi	0,0	0,0	0,1	0,1
Transfer Harcamaları	17,6	16,5	13,6	19,1
Cari Transferler	16,8	14,8	12,0	15,8
Sermaye Transferleri	0,7	1,7	1,6	3,4
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0
Toplam Harcama	36,4	33,5	28,6	36,7
Borçlanma Gereği	3,9	2,6	0,8	6,5
Özelleştirme Gelirleri Hariç Borçlanma Gereği	4,0	2,7	0,8	6,5
Faiz Dışı Harcama	33,5	30,9	26,5	34,1
Faiz Hariç Borçlanma Gereği	1,1	0,0	-1,4	3,9
Program Tanımlı Faiz Dışı Denge	-3,2	-1,5	-0,2	-5,0

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Aynı dönemde yüzde 1,7 olan program tanımlı kamu kesimi faiz dışı açığının ise yüzde 4,9'a yükselmesi beklenmektedir. 2022 yılında GSYH'ye oranla yüzde 30,8 olarak OVP (2024-2026) tahmininin altında gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2023 yılında yüzde 33,3 olması beklenmektedir.

4.3. 2024 için Bütçe Planı

2024 yılı merkezi yönetim bütçe harcamalarının 2023 yıl sonu gerçekleşme tahminine göre yüzde 69 artarak 11.089 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Merkezi yönetim bütçe harcamalarının GSYH'ye oranının ise bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 1,2 puan üzerinde ve yüzde 26,9 seviyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

2024 yılı bütçesinde deprem bölgesinin yeniden inşası ve afet risklerinin azaltılmasına yönelik 1.028,3 milyar TL kaynak ayrılmıştır. Söz konusu tutar GSYH'nin yüzde 2,5'ine tekabül etmektedir.

Tablo 4.6: 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları

	(Milyar TL)			(GSYH'ye Oran, %)	
	2023 GT	2024	% Artış	2023 GT	2024
Merkezi Yönetim Bütçesi Harcamaları	6.562,6	11.089,0	69,0	25,8	26,9
Faiz Harcaması	646,1	1.254,0	94,1	2,5	3,0
Faiz Hariç Harcama	5.916,5	9.835,0	66,2	23,2	23,9
Personel Giderleri	1.326,5	2.553,5	92,5	5,2	6,2
Sosyal Güv. Kur. Devlet Primi	183,2	312,5	70,5	0,7	0,8
Mal ve Hizmet Alımları	471,0	679,8	44,3	1,8	1,7
Cari Transferler	2.501,6	4.266,7	70,6	9,8	10,4
Sermaye Giderleri	538,8	787,9	46,3	2,1	1,9
Sermaye Transferleri	685,1	720,8	5,2	2,7	1,8
Borç Verme	210,4	298,5	41,9	0,8	0,7
Yedek Ödenekler	0,0	215,3	---	---	0,5

GT: Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı

2024 yılında toplam personel giderleri, genel maaş ve ücret artış oranının toplu sözleşmede tespit edildiği üzere Ocak ayında yüzde 15, Temmuz ayında ise yüzde 10 olarak uygulanacağı ve makro tahminlere göre enflasyon farkı verileceği dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu çerçevede, personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan toplam personel harcamalarının 2.886 milyar TL, GSYH'ye oranının ise yüzde 7 olacağı tahmin edilmiştir.

2024 yılında mal ve hizmet alım giderleri için 679,8 milyar TL ödenek öngörülmüştür. Söz konusu tutar GSYH'ye oranla bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre 0,2 puan düşük bir harcama düzeyine tekabül etmektedir.

Cari transferlerin 2024 yılında 4.266,7 milyar TL ile GSYH'ye oran olarak yüzde 10,4 seviyesinde olması öngörülmektedir. Cari transfer harcamalarının yaklaşık üçte ikisi sağlık ve sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler ile genel bütçe vergi gelirlerinden mahalli idareler ve fonlara aktarılan paylardan oluşmaktadır. Bu kapsamda, sağlık ve sosyal güvenlik sistemine yapılacak transferler 1.559,1 milyar TL, genel bütçe vergi gelirlerinden mahalli idareler ve fonlara aktarılan paylar 1.086,3 milyar TL olarak öngörülmüştür. Ayrıca, başta enerji alanında faaliyet gösteren KİT'lere olmak üzere görevlendirme giderleri için 518,4 milyar TL ve tarımsal amaçlı transferler için 91,6 milyar TL ödenek ayrılmıştır.

Sermaye giderlerinin 787,9 milyar TL ile GSYH içindeki payının yüzde 1,9 seviyesinde olması programlanmıştır. Deprem bölgesindeki kamu binalarının yapım ve onarımı ile altyapı hasarının onarımına yönelik 151,4 milyar TL ödenek tahsis edilmiştir.

Sermaye transferlerinin 2024 yılında 720,8 milyar TL ile GSYH'ye oranla yüzde 1,8 olacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda, TOKİ'ye deprem konutlarının yapımı için 649,7 milyar TL, sosyal konut yapımı için 16 milyar TL, KÖYDES için 6,9 milyar TL, SUKAP için 2,7 milyar TL, kalkınma ajanslarına 1,4 milyar TL, SOGEP için 545 milyon TL ödenek öngörülmüştür. Ayrıca, TÜBİTAK Ar-Ge projeleri için 12,5 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

2024 yılı için borç verme kaleminin 298,5 milyar TL ile GSYH'ye oran olarak yüzde 0,7 olacağı öngörülmektedir. Ödeneğin 230,4 milyar TL'sini KİT'lere yapılacak sermaye

transferleri, 22,8 milyar TL'sini öğrenim ve harç kredileri, 3 milyar TL'sini KKTC'ye verilen krediler oluşturmaktadır. Kredi Garanti Fonuna ise 4,7 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

2024 yılı faiz giderlerinin GSYH'ye oranla yüzde 3 olması beklenmektedir.

2024 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 8.437,1 milyar TL olması hedeflenmiş, bütçe harcamaları ise 11.089,0 milyar TL olarak programlanmıştır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 2.651,9 milyar TL ve GSYH'ye oranla yüzde 6,4 olacağı öngörülmektedir.

Tablo 4.7: 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri

	(Milyar TL)		(GSYH'ye Oran, %)		
	2023 GT	2024	% Artış	2023 GT	2024
Merkezi Yönetim Bütçesi Gelirleri	4.929,7	8.437,1	71,1	19,3	20,5
Genel Bütçe Gelirleri	4.873,4	8.332,8	71,0	19,1	20,2
Vergi Gelirleri	4.270,7	7.407,7	73,5	16,8	18,0
Gelir Vergisi	696,4	1.188,9	70,7	2,7	2,9
Kurumlar Vergisi	782,2	1.275,7	63,1	3,1	3,1
Uluslararası Tic. Üze. Alınan Vergiler	1.056,9	1.904,2	80,2	4,1	4,6
Dâhilde KDV	440,9	826,6	87,5	1,7	2,0
ÖTV	817,2	1.403,9	71,8	3,2	3,4
Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	196,9	451,5	129,3	0,8	1,1
Motorlu Taşıt Araçları	346,2	497,4	43,6	1,4	1,2
Alkollü İçkiler	63,0	107,2	70,3	0,2	0,3
Tütün Mamulleri	146,3	251,3	71,8	0,6	0,6
Kolalı Gazozlar	7,2	11,3	58,0	0,0	0,0
Dayanıklı Tüketim ve Diğ. Mallar	57,7	85,2	47,8	0,2	0,2
Diğer Vergiler	477,0	808,4	69,5	1,9	2,0
Vergi Dışı Gelirler	602,8	925,1	53,5	2,4	2,2
ÖB ve DDK	56,2	104,3	85,5	0,2	0,3

GT: Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı

Fiyat, finansal ve makroekonomik istikrarı sağlamaya yönelik olarak yürütülen politikaların yanı sıra kayıt dışılıkla etkin mücadele sonucunda tahsilat oranlarının artırılmasıyla 2024 yılında, merkezi yönetim bütçesi toplam gelirlerinin GSYH'ye oranının yüzde 20,5 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda, vergi gelirlerinin 1,2 puan artması, vergi dışı gelirlerin ise 0,1 puan azalması beklenmektedir. Vergi gelirlerindeki artışın temel olarak dâhilde alınan mal ve hizmet vergileri ile uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerden kaynaklanacağı tahmin edilmektedir.

2024 yılında gelir, kâr ve sermaye kazançlarından alınan vergilerin tahsilat toplamının GSYH'ye oranla yüzde 6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Kurumlar vergisi tahsilatının GSYH'ye oranla bir önceki yıl tahminiyle aynı seviyede gerçekleşmesi beklenirken gelir vergisi tahsilatında artış öngörülmektedir.

KDV tahsilatının 2024 yılında GSYH'ye oranla yüzde 2 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2023 yılının ikinci yarısında yapılan KDV oran artışları ile akaryakıtтан alınan ÖTV tutarlarında yapılan artışlar öngörülen tahsilat artışının temel etkenleridir.

2024 yılında, ÖTV tahsilatının GSYH'ye oranının yüzde 3,4 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Maktu ÖTV tutarlarının artması sebebiyle petrol ürünlerinden ve doğal gazdan alınan ÖTV tahsilatının GSYH'ye oranının 2023 gerçekleşme tahminine göre 0,3 puan artacağı tahmin edilirken, motorlu taşıt araçlarına ilişkin ÖTV'nin bir önceki yıl gerçekleşme tahminininin 0,2 puan altında kalması beklenmektedir. Alkollü içki, tütün mamulleri, dayanıklı tüketim malları ve kolalı gazozlardan elde edilecek ÖTV tahsilatının ise GSYH'ye oran olarak 2024 yılında bir önceki yıl gerçekleşme tahminiyle aynı seviyede kalacağı öngörülmektedir.

2024 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının GSYH'ye oranının, kur ve ithalat tahminleri ile KDV oranlarında yapılan düzenlemeye bağlı olarak yüzde 4,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2024 yılında BSMV tahsilatının GSYH'ye oranının yüzde 0,5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Şans oyunları vergisi ve özel iletişim vergisi kalemlerinden elde edilecek tahsilat toplamının ise 2023 yıl sonu seviyesinde olması ve yüzde 0,2 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2024 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin, GSYH'ye oran olarak yüzde 2,5 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

4.4. Orta Vadeli Perspektif

2024-2026 dönemi için genel devlet gelir ve harcama tahminleri OVP (2024-2026)'da ortaya koyulan makroekonomik çerçevenin yanı sıra aşağıdaki temel varsayımlara dayanmaktadır:

- Mali disiplinin sağlanmasını teminen, kamu harcamaları rasyonelleştirilecek, etkinliği artırılacak ve cari harcamalarda tasarruf sağlanacaktır.
- 2023 yılı Şubat ayında meydana gelen Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerde hasar gören bölgelerin yeniden inşası için gerekli önlemler alınmaya devam edilecektir.
- Kamu personeli maaş ve ücret artışı 2024 yılı Ocak ve Temmuz aylarında yüzde 15 ve yüzde 10 olarak belirlenmiştir.
- Kamu kaynaklarının etkinlik ve verimliliğin sağlanması ve ülke genelinde bir uygulama birliğine varılması amacıyla teşvik ve destek uygulamalarına yönelik belirlenecek ilke ve esaslar ile etki değerlendirme çalışmaları doğrultusunda destek uygulamalarında revizyona gidilecektir.
- Kayıt dışılıkla etkin mücadeleye devam edilecek, etkin olmayan vergi harcamalarının kaldırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecek ve bu suretle vergi tabanı genişletilecektir.
- Kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payının artırılması suretiyle sağlıklı ve sürekli kaynaklardan kamu geliri elde edilmesi sağlanacaktır.
- Süreklilik arz etmeyen ve konjonktüre duyarlı gelirlerin oluşturduğu geçici kaynaklara karşılık kalıcı mahiyette harcama oluşturulmayacaktır.

- KİT fiyatları, program hedefleriyle uyumlu olarak belirlenecektir.

2024 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ye oranının bir önceki yıla göre 1,0 puan artarak yüzde 31,2 olması beklenmektedir. Bir önceki yıla göre, vergi gelirlerinin 1,2 puan, vergi dışı gelirlerin 0,2 puan, sosyal fonların 0,4 puan artacağı, buna karşın faktör gelirlerinin 0,8 puan azalacağı öngörülmektedir.

Genel devlet harcamalarının 2024 yılında bir önceki yıla kıyasla GSYH'ye oran olarak 0,6 puan artarak yüzde 37,2'ye yükselmesi beklenmektedir. Bu dönemde, cari transferlerin 1,5 puan, cari harcamaların 0,3 puan artacağı, yatırım harcamaları ile sermaye transferlerinin ise sırasıyla 0,4 ve 0,9 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, GSYH'ye oranla genel devlet açığının 2024 yılında 0,5 puanlık bir azalışla yüzde 6,0'ya düşeceği öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı açığının 1,0 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 2,9'a gerilemesi; program tanımlı genel devlet açığının ise yüzde 3,7 olması beklenmektedir.

Tablo 4.8: Genel Devlet Gelir ve Harcamaları - 2

	(GSYH'ye Oran, Yüzde)			
	2023	2024	2025	2026
Vergiler	17,0	18,2	18,2	18,2
Vasitasız	5,9	6,1	6,1	6,2
Vasitalı	10,7	11,8	11,7	11,6
Servet	0,4	0,3	0,3	0,3
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,4	1,7	1,6	1,6
Faktör Gelirleri	4,2	3,4	3,5	3,5
Sosyal Fonlar	7,6	8,0	7,9	7,8
Toplam	30,2	31,2	31,1	31,1
Özelleştirme Gelirleri	0,0	0,1	0,1	0,1
Toplam Gelir	30,2	31,2	31,1	31,1
Cari Harcamalar	14,5	14,8	14,4	14,2
Yatırım Harcamaları	3,1	2,7	2,5	2,5
Sabit Sermaye	3,0	2,7	2,5	2,5
Stok Değişmesi	0,1	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	19,1	19,8	17,3	17,0
Cari Transferler	15,8	17,3	16,6	16,5
Sermaye Transferleri	3,4	2,5	0,7	0,5
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0
Toplam Harcama	36,7	37,2	34,2	33,7
Borçlanma Gereği	6,5	6,0	3,0	2,5
Özelleştirme Gelirleri Hariç Borçlanma Gereği	6,5	6,1	3,1	2,6
Faiz Dışı Harcama	34,1	34,1	30,8	30,0
Faiz Hariç Borçlanma Gereği	3,9	2,9	-0,4	-1,2
Program Tanımlı Faiz Dışı Denge	-5,0	-3,7	-0,4	0,4

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

4.5. Yapısal ve Devresel Genel Devlet Dengesi

Fiili genel devlet dengesi, hem ekonomik dalgalanmalardan hem de alınan bir defalık tedbirlerden kaynaklanan geçici etkileri içermektedir. Bununla birlikte, çok yıllık bütçe sürecine geçilmesiyle daha önemli hale gelen yapısal genel devlet dengesi, ekonominin potansiyel seviyesinde olması varsayımı altında gelir ve harcama seviyelerinin nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Bu bölümde analiz edilen fiili genel devlet dengesi, özelleştirme gelirleri ve bir defalık gelir ve giderleri kapsamamaktadır. Böylece, devresel hareketlerin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisinin daha net görülmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 4.9: Genel Devlet Denge Analizi ¹

	Hasıla Açığı (Y/YP) ²	Genel Devlet Dengesi / GSYH		Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi / GSYH		Devresel Denge / GSYH
		Fiili Denge	Yapısal Denge ³	Fiili Denge	Yapısal Denge ³	
2016	0,10	-3,14	-3,43	-1,14	-1,42	0,28
2017	2,04	-2,95	-3,64	-1,03	-1,67	0,61
2018	0,43	-4,21	-3,99	-2,11	-1,87	-0,25
2019	-2,76	-5,69	-4,02	-3,19	-1,59	-1,56
2020	-5,44	-4,90	-1,66	-2,08	1,00	-3,14
2021	0,51	-2,82	-1,95	-0,19	0,69	-0,88
2022	1,01	0,33	-0,19	2,49	1,99	0,52
2023	0,65	-2,86	-3,75	-0,26	-1,13	0,87
2024	-0,17	-2,19	-2,65	0,91	0,44	0,47
2025	-0,53	-2,14	-2,32	1,32	1,12	0,20
2026	-0,62	-1,84	-1,87	1,84	1,79	0,04

¹ Vergi alacaklarının yapılandırılması, imar barışı, 2B gelirleri, özelleştirme ve diğer bir defalık gelir ve giderler hariç dengeyi ifade eder.

² Potansiyelden yüzde fark. Potansiyel hasıla üretim fonksiyonu yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır.

³ Yapısal denge potansiyel GSYH'ye orandır.

2022 yılında, özellikle yılın son çeyreğinde, harcamalardaki artışın sınırlı olmasına ilave olarak beklenenin üzerinde artan gelirlerin de etkisiyle bütçe açığı bir önceki yıla göre azalış göstermiştir. Aynı yıl, giderleri gelirlerinden daha fazla gerileyen işsizlik sigortası ve sosyal güvenlik kurumlarının dengelerinde bir miktar iyileşme sağlanmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda, bir önceki yıla göre, fiili genel devlet açığının GSYH'ye oranındaki iyileşme 3,1 puan olurken, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ye oranındaki iyileşme ise 1,8 puan olarak gerçekleşmiştir.

2023 yılında, imar barışı, vergi barışı, TCMB karı gibi gelirlerin etkisi de eklendiğinde, bütçenin bir defalık gelirlerinin GSYH'ye oranı yüzde 1,0'a; destek ödemeleri ve deprem gibi bir defalık giderleri ise yüzde 4,9 seviyesine ulaşmaktadır. Bunlara ek olarak, aynı yıl, özelleştirme fonunun GSYH'nin yüzde 0,05'i kadar özelleştirme geliri elde etmesi, SGK prim borçlarının yeniden yapılandırılmasının etkisinin ise GSYH'nin yüzde 0,24'ü kadar olması beklenmektedir. 2023 yılında, ekonomik dalgalanmaların fiili genel devlet dengesini artırıcı etkisinin görece sınırlı kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, önceki yıllara göre miktarı artan harcama tedbirlerinin de etkisiyle, bir defalık gelir ve giderlerin fiili dengesi azaltıcı etkisi GSYH'nin yüzde 3,62'sine ulaşmaktadır.

Başta deprem olmak üzere yaşanan doğal afetler, emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik yapılan düzenlemeler, kamu çalışan ve emekli ödemelerindeki artışlar gibi ek maliyet oluşturan gelişmeler bütçe dengesinde bozulmaya sebep olmuş ve ek bütçe ihtiyacını doğurmuştur. Bütçe harcamalarındaki yükselişte, faiz giderlerindeki artışa ek olarak,

ulaştırma ve sulama altyapısının güçlendirilmesi ve depremlerin yol açtığı yıkımların onarımına yönelik ilave yatırımlar dolayısıyla artan sermaye giderleri, mal ve hizmet alım maliyetlerindeki artışlar ile kur korumalı mevduat uygulaması, özellikle enerji sübvansiyonları nedeniyle KİT görev zararlarında yaşanan artışlar gibi nedenlerle artan cari transferler etkili olmuştur. Bütçenin gelir tarafında ise, gelir vergisindeki artışa ilave olarak, oranların yükseltilmesi sonucu artan dâhilde alınan KDV, kur ve fiyat artışları ile ÖTV tutarlarındaki yukarı yönlü ayarlamalar sonucu artan ÖTV tahsilatları, gelirleri artırıcı etkide bulunmuştur. Bununla birlikte, bütçe harcamalarındaki artışın gelirlerindeki artışı aşması bütçe dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Yatırım harcamalarındaki reel artış nedeniyle giderleri gelirlerinden fazla artan mahalli idareler dengesi; emekli aylıklarındaki artışların da etkisiyle giderleri daha fazla artan SGK dengesi ve giderleri artan fon dengesi genel devlet dengesindeki bozulmanın diğer nedenleridir. Bütün bu gelişmeler sonucunda, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ye oranının, bir önceki yıla göre, 3,6 puan artarak yüzde 3,8 seviyesinde olması, yapısal faiz dışı dengenin ise 3,1 puan bozularak açığa dönmesi ve yüzde 1,1 seviyesinde olması beklenmektedir.

2024-2026 döneminde, yapısal denge ve milli gelir açığının bir önceki yıla göre değişimi arasındaki ilişki incelendiğinde, uygulanması öngörülen politikaların, konjonktürle aynı yönde hareket ederek, ekonomik dalgalanmaların etkisini artırdığı görülmektedir.

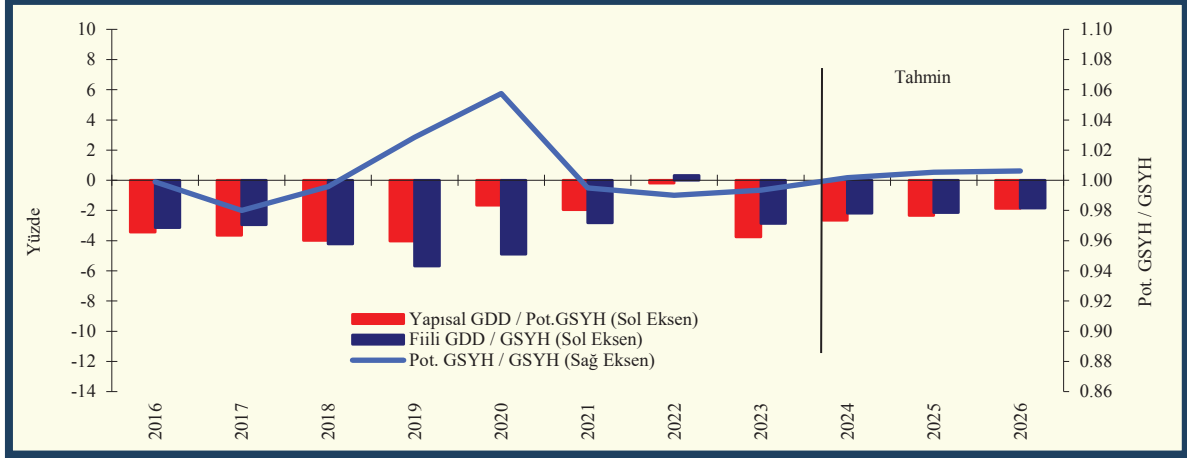
Tablo 4.10: Mali Duruş ve Çıktı Açığı¹

	(Bir Önceki Yıla Göre Değişim)		
	Hasıla Açığı (Y/Y ^p)	Potansiyel GSYH'ye Oran Olarak	
		Yapısal Genel Devlet Dengesi	Faiz Dışı Yapısal Genel Devlet Dengesi
2016	-1,98	-0,83	-1,20
2017	1,94	-0,21	-0,26
2018	-1,61	-0,35	-0,19
2019	-3,19	-0,03	0,28
2020	-2,67	2,36	2,59
2021	5,94	-0,29	-0,30
2022	0,50	1,76	1,30
2023	-0,36	-3,56	-3,12
2024	-0,82	1,10	1,57
2025	-0,36	0,33	0,68
2026	-0,09	0,45	0,67

(1) Koyu renkli rakamlar maliye politikasının konjonktürle aynı yönde hareket ettiği, koyu olmayanlar ise ters yönde hareket ettiği dönemleri göstermektedir.

2024-2026 döneminde, açığın azaltılması ve mali disiplinin güçlendirilmesi amaçlanmakta ve alınan tedbirlerin de etkisiyle, borçlanma gereğinin kademeli olarak düşürülmesi planlanmaktadır. Böylece, ERP döneminde, fiili ve yapısal genel devlet açığının, GSYH'ye ve potansiyel GSYH'ye oranlarının, sırasıyla, ortalama yüzde 2,1 ve yüzde 2,3 olması öngörülmektedir (Şekil 4.1).

Şekil 4.1: Genel Devlet Dengesi

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

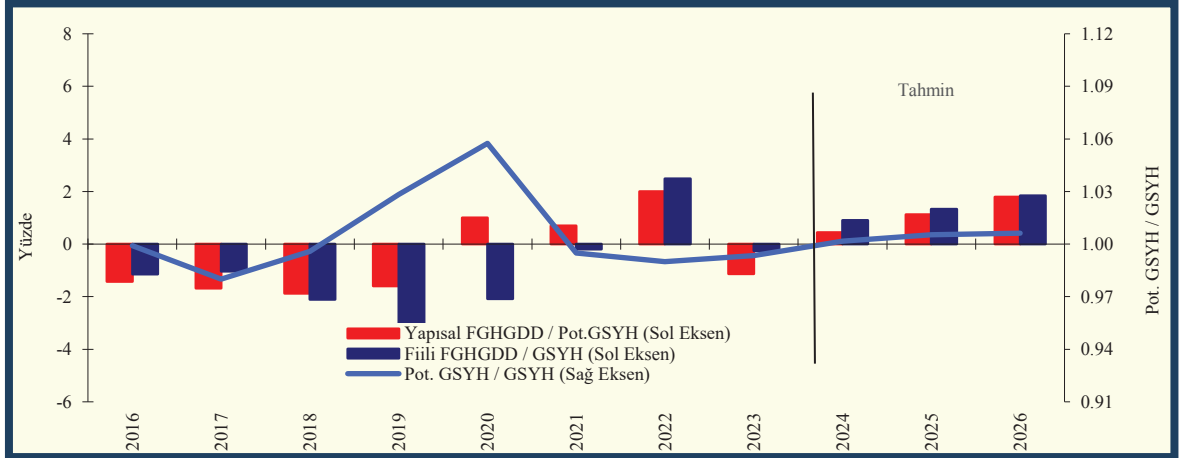
GDD: Vergi Alacaklarının Yapılandırılması, İmar Barışı, 2B Gelirleri, Özelleştirme ve Diğer Bir Defalık Gelir ve Giderler

Hariç Genel Devlet Dengesi

Pot. GSYH: Potansiyel GSYH

2023 yılında açık veren faiz giderleri hariç fiili ve yapısal genel devlet dengelerinin 2024 yılından itibaren düzleşme eğilimine girmesi beklenmektedir. (Şekil 3.2). Böylece, bir önceki ERP döneminde, GSYH ve potansiyel GSYH'ye oran olarak, sırasıyla, ortalama yüzde 1,9 ve 1,6 olarak fazla vermesi tahmin edilen faiz dışı fiili ve yapısal genel devlet dengelerinin, 2024-2026 döneminde, sırasıyla, ortalama yüzde 1,4 ve 1,1 olması öngörülmektedir.

Şekil 4.2: Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi

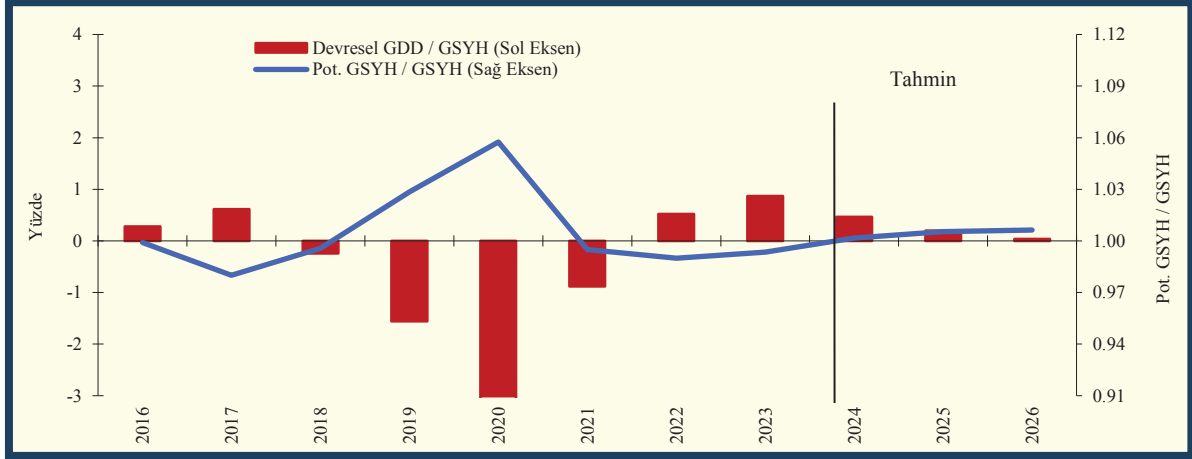

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

FGHGDD: Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi, Pot. GSYH: Potansiyel GSYH

Devresel genel devlet dengesi, fiili genel devlet dengesinde yapısal genel devlet dengesi çıkarılarak elde edilmektedir. Fiili ve yapısal genel devlet dengeleri özelleştirme ve bir defalık gelir ve giderleri içermediğinden devresel denge sadece konjonktürel gelişmelerin etkisini yansıtmaktadır. ERP dönemi incelendiğinde, devresel hareketlerin fiili genel devlet açığını artırıcı etkisinin sınırlı olacağı öngörülmektedir (Şekil 4.3).

Şekil 4.3: Devresel Genel Devlet Dengesi

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
GDD: Genel Devlet Dengesi, Pot. GSYH: Potansiyel GSYH

4.6. Borç Gelişmeleri, Çizgi Altı İşlemlerin ve Stok-Akım Ayarlamalarının Analizi

4.6.1. Mevcut Durum

Uygulanmakta olan ekonomik program, mali disiplin ve etkin borçlanma stratejileri sonucunda Avrupa Birliği (AB) tanımlı genel yönetim borç stokunda 2001 yılından bu yana önemli iyileşmeler gözlenmiş, AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ye oranı, 2001 yılı sonundaki yüzde 75,5 seviyesinden 2022 yılı sonunda yüzde 30,8 seviyesine gerilemiştir.

Tablo 4.11: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku

	(GSYH'ye Oran, Yüzde)									
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku	31,1	28,4	27,3	27,9	27,9	30,0	32,6	39,6	41,7	30,8

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Merkezi yönetim borç stoku, 2023 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla, 2022 yıl sonuna göre yaklaşık 2.241,4 milyar TL artarak 6.276,8 milyar TL seviyesine çıkmıştır. 2023 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla sabit faizli borçların stoktaki payı 2022 yıl sonuna göre 1,1 puan artarak yüzde 72,0 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Merkezi yönetim iç borç stoku, 2023 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla, 2022 yıl sonuna göre yaklaşık 1.061,4 milyar TL artarak 2.966,8 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu stokun GSYH'ye oranının ise 2021 yılı sonundaki yüzde 18,2 seviyesinden 2022 yılı sonunda yüzde 12,7 seviyesine gerilediği görülmektedir.

Tablo 4.12: Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku

	(GSYH'ye Oran, Yüzde)									
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
İç Borç Stoku	22,1	20,2	18,7	17,8	17,1	15,6	17,5	21,0	18,2	12,7
Dış Borç Stoku	10,0	9,6	10,1	11,1	10,9	12,8	13,3	14,9	19,7	14,2
Toplam	32,1	29,8	28,8	28,9	28,0	28,4	30,8	35,9	37,9	26,9

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Merkezi yönetim dış borç stoku ise 2023 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla, 3.310,1 milyar TL seviyesindedir. Dış borç stokunun faiz kompozisyonu incelendiğinde, 2023 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla sabit faizli borçların dış borç stoku içerisindeki payının yüzde 85,3 olduğu görülmektedir.

Tablo 4.13: Merkezi Yönetim Borç Stokunun Faiz Yapısı

(Milyon TL)

	İç Borç Stoku			Dış Borç Stoku		Toplam Borç Stoku			
	Sabit	Değişken	TÜFE'ye Endeksli	Sabit	Değişken	Sabit	Değişken	TÜFE'ye Endeksli	Toplam
2013	212.007	94.760	96.239	148.477	34.708	360.485	129.469	96.239	586.193
2014	234.889	78.880	100.880	164.706	33.163	399.595	112.042	100.880	612.517
2015	256.394	84.281	99.450	202.237	35.884	458.631	120.165	99.450	678.246
2016	278.945	82.882	106.817	251.492	39.815	530.437	122.697	106.817	759.952
2017	348.401	67.482	119.564	298.329	42.717	646.731	110.200	119.564	876.494
2018	375.213	75.552	135.377	428.573	52.400	803.786	127.952	135.377	1.067.115
2019	464.244	118.483	172.325	518.737	55.265	982.981	173.748	172.325	1.329.054
2020	591.666	217.790	250.897	679.760	72.735	1.271.427	290.525	250.897	1.812.849
2021	695.984	333.558	291.648	1.223.648	202.981	1.919.632	536.539	291.648	2.747.819
2022	1.044.330	463.339	397.662	1.817.818	312.297	2.862.148	775.637	397.662	4.035.447
2023 Ekim	1.697.685	818.678	450.399	2.822.389	487.689	4.520.074	1.306.368	450.399	6.276.841

(Toplam Borç Stoku İçindeki Payı – Yüzde)

	İç Borç Stoku			Dış Borç Stoku		Toplam Borç Stoku			
	Sabit	Değişken	TÜFE'ye Endeksli	Sabit	Değişken	Sabit	Değişken	TÜFE'ye Endeksli	Toplam
2013	36,2	16,2	16,4	25,3	5,9	61,5	22,1	16,4	100,0
2014	38,3	12,9	16,5	26,9	5,4	65,2	18,3	16,5	100,0
2015	37,8	12,4	14,7	29,8	5,3	67,6	17,7	14,7	100,0
2016	36,7	10,9	14,1	33,1	5,2	69,8	16,1	14,1	100,0
2017	39,7	7,7	13,6	34,0	4,9	73,8	12,6	13,6	100,0
2018	35,2	7,1	12,7	40,2	4,9	75,3	12,0	12,7	100,0
2019	34,9	8,9	13,0	39,0	4,2	74,0	13,1	13,0	100,0
2020	32,6	12,0	13,8	37,5	4,0	70,1	16,0	13,8	100,0
2021	25,3	12,1	10,6	44,5	7,4	69,9	19,5	10,6	100,0
2022	25,9	11,5	9,9	45,0	7,7	70,9	19,2	9,9	100,0
2023 Ekim	27,0	13,0	7,2	45,0	7,8	72,0	20,8	7,2	100,0

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Özellikle, stratejik ölçütlerle uyumlu olarak uzun vadeli senet ihraçlarına devam edilmesi sayesinde merkezi yönetim borç stokunun vadeye kalan ortalama süresi 2023 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla 5,4 yıl olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.14: Merkezi Yönetim Borç Stokunun Ortalama Vadeye Kalan Süresi

	(Yıl)										
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 Ekim
İç Borç Stoku	3,9	4,6	4,6	4,3	4,2	3,9	3,0	2,8	3,0	3,6	3,9
Dış Borç Stoku	9,3	9,5	9,5	9,4	9,9	9,6	8,9	8,3	7,8	7,1	6,7
Toplam	5,6	6,1	6,3	6,3	6,4	6,4	5,5	5,1	5,4	5,4	5,4

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

4.6.2. 2024-2026 Dönemi Genel Yönetim Borç Stoku Tahmini

İzlenen disiplinli maliye politikaları, etkin borçlanma stratejileri ve güçlü büyüme sonucunda genel yönetim borç stokunun GSYH'ye oranı önemli ölçüde azalmıştır. 2022 yılı sonunda yüzde 30,8 oranında gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun, 2024-2026 dönemini kapsayan Orta Vadeli Program'da 2026 yılı sonunda yüzde 33,2 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Tablo 4.15: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku Tahminleri

	(GSYH'ye Oran, Yüzde)				
	2022	2023	2024	2025	2026
	Gerçekleşme	Tahmin			
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku	30,8	33,3	35,2	34,6	33,2

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

* OVP (2024-2026)

4.6.3. Koşullu Yükümlülükler

Koşullu yükümlülükler, gerçekleşme zamanı ve miktarı kamunun kontrolü dışında bulunan ve gerçekleşmesi gelecekte belirli bir olayın meydana gelmesine bağlı olan yükümlülüklerdir. Hazine ve Maliye Bakanlığının açık koşullu yükümlülükleri arasında Hazine garantileri ve Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) projeleri kapsamında sağlanan borç üstlenim taahhütleri bulunmaktadır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, 4749 sayılı Kanunun üçüncü maddesi kapsamında belirtilen kuruluşların yatırım finansman maliyetlerini asgari seviyede tutmak, büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak ve yıllara sâri yatırımların fon ihtiyacını karşılamak gibi amaçlara yönelik olarak, bahse konu kuruluşlar tarafından yenilenebilir enerji, altyapı ve KOBİ'lerin finansmanı gibi belirli alanlar için sağlanacak dış finansmana yönelik Hazine geri ödeme garantisi sağlamaktadır.

Hazine geri ödeme garantileri için kullanılan risk azaltma yöntemleri arasında; İçsel Kredi Derecelendirme Modeli, Hazine garantili imkân ve dış borcun ikrazı limiti, garanti ve ikraz ücretleri ve risk hesabı bulunmaktadır.

İçsel Kredi Derecelendirme Modeli, Hazinenin karşı karşıya olduğu koşullu yükümlülüklerin yönetiminin güçlendirilmesi amacıyla 2006 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu model, kuruluşların Hazine ile borç-alacak ilişkisini ve mali tablolarını dikkate almakta ve model çıktısı olan kuruluşların beklenen kaybı limit, garanti ve ikraz ücreti hesaplamalarında kullanılmaktadır.

Bu çerçevede, garantili imkân ve dış borcun ikrazı limiti her yıl Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ile tespit edilmektedir. Söz konusu limit 2023 yılı için 4,5 milyar dolar olarak belirlenmiştir. Garantili ve ikrazlı kredilerden kaynaklanan kayıpların karşılanması ve yararlanıcı kuruluşlarla risk paylaşımının yapılması amacıyla kredi tutarının yüzde birine kadar ilgili kuruluştan garanti/ikraz ücreti tahsil edilmekte ve bu ücretler Risk Hesabında toplanmaktadır. Hazine garantileri kapsamında Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından ödenen tutarların nakit ve borç yönetiminde yol açabileceği aksaklıkların giderilmesi amacıyla, 2003 yılında Risk Hesabı oluşturulmuş ve bu tarihten itibaren her yıl bütçeye ödenek konulmaya başlanmıştır. Söz konusu hesaba geri dönüşlerin yeterli olması nedeniyle 2009 yılından itibaren hesabın diğer bir gelir kalemi olan bütçe ödeneği kalemi kullanılmamaktadır.

Haziran 2023 itibarıyla, Hazine geri ödeme garantili borç stoku 15,5 milyar dolardır. 2022 yıl sonu itibarıyla 21,4 milyon dolar olan Hazine geri ödeme garantilerinden yapılan üstlenim miktarı ise Ekim 2023 itibarıyla 15,3 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, sağlanan garantiler kapsamında şeffaf olup ilgili tüm verileri kurumsal internet sitesinde aylık olarak yayımlamaktadır.

Diğer taraftan, 4749 sayılı Kanunun 8/A maddesi kapsamında KÖİ projeleri için Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından borç üstlenim taahhüdü verilebilmektedir. Bu çerçevede uygulama sözleşmelerinin süresinden önce feshedilerek tesisin ilgili idareler tarafından devralınmasının öngörülmesi hâlinde, ilgili projeler için yurt dışından sağlanan finansman ve bu finansmanın teminine yönelik mali yükümlülükler borç üstlenimine konu olabilmektedir. Borç üstlenim taahhüdünün kapsamı uygulama sözleşmesine uygun olarak ana kredi ile sınırlıdır.

Risk yönetimi çerçevesinde borç üstlenim taahhütlerine limit tanımlanması adına her yıl Merkezi Yönetim Bütçe Kanununda üst sınır belirlenmektedir. Söz konusu limit 2023 yılı için 4,5 milyar dolar olarak belirlenmiştir.

4.6.4. Geri Ödeme Garantisi

2022 yılı sonu itibarıyla 16,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Hazine geri ödeme garantili borç stoku 2023 yılı ikinci çeyrek itibarıyla 15,5 milyar dolar olarak azalış göstermiştir. Kamu bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarına sağlanan Hazine garantileri, toplam garantilerin içinde en büyük paya sahiptir.

Tablo 4.16: Hazine Garantili Dış Borç Servisi Projeksiyonu*

	(Milyon Avro)		
	Anapara	Faiz	Toplam
2023	1.355	423	1.778
2024	1.946	902	2.849
2025	3.621	674	4.296
2026+	10.123	4.057	14.179

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

*Kullanım bazında; Haziran 2023 itibarıyla, geçici

2007 yılından bu yana Hazine geri ödeme garantili borç stoku seviyesinde görülen artışa rağmen, bu dönemde üstlenim oranı düşük seviyelerde seyretmiş ve 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla yüzde 0,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Hazine geri ödeme garantili dış borç stoku ödeme projeksiyonu incelendiğinde ise, ödeme tutarlarının kredi kullanımlarındaki artışa paralel olarak orta vadede yükseliş gösterdiği görülmektedir.

4.6.5. Yatırım Garantileri

Geri ödeme garantileri dışında, Hazine ve Maliye Bakanlığının enerji ve altyapı sektörlerindeki KÖİ projeleri için 1990'larda sağladığı yatırım garantileri de mevcuttur. 1999 yılından bu yana yeni Hazine yatırım garantisi verilmemiş olup tesislerin imtiyaz süreleri 2020 Temmuz ayı itibarıyla sona ermiştir.

4.6.6. Borç Üstlenim Taahhütleri

2023 yılı Aralık ayı itibarıyla, sekiz KÖİ projesi için sağlanan toplam 16,6 milyar dolar tutarındaki dış krediye Hazine tarafından borç üstlenim taahhüdü verilmiştir. Bugüne kadar, bahse konu taahhütler kapsamında herhangi bir fesih talebi veya borç üstlenimi gerçekleşmemiştir.

Tablo 4.17: Borç Üstlenimine Tabi Kredi Anlaşmaları

BORÇ ÜSTLENİMİNE TABİ KREDİ ANLAŞMALARI					
Proje Adı	KÖİ Modeli	Borç Üstlenim Anlaşması Tarihi	Toplam Proje Maliyeti	Kredi Tutarı	Kredi Tutarı (ABD Doları Karşılığı)
Avrasya Tüneli	Yap-İşlet-Devret	11 Ara 2012	\$1.239.863.000	\$960.000.000	960.000.000
Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu (İzmit Körfez Geçişi Dâhil)	Yap-İşlet-Devret	5 Haz 2015	\$6.312.392.047	\$4.956.312.328	4.956.312.328
Çanakkale-Malkara Otoyolu (1915 Çanakkale Köprüsü Dâhil)	Yap-İşlet-Devret	16 Mar 2018	€3.159.721.036	€2.265.000.000	2.799.993.000
Ankara-Niğde Otoyolu	Yap-İşlet-Devret	7 Haz 2018	€1.462.628.902	€1.114.962.012	1.310.749.341
Kuzey Marmara Otoyolu-Kurtköy-Akyazı Kesimi	Yap-İşlet-Devret	16 Eyl 2019	\$3.661.656.404	\$2.840.000.000	2.840.000.000
Kuzey Marmara Otoyolu-Kınalı-Odayeri Kesimi	Yap-İşlet-Devret	16 Eyl 2019	\$2.072.257.009	\$1.595.000.000	1.595.000.000
Kuzey Marmara Otoyolu-Odayeri-Paşaköy Kesimi (3. Boğaz Köprüsü Dâhil)	Yap-İşlet-Devret	2 Ara 2021	\$3.456.244.239	\$1.198.302.550	1.198.302.550
Aydın-Denizli Otoyolu	Yap-İşlet-Devret	30 Ara 2021	€1.118.643.935	€769.939.998	869.416.246
		15 Eyl 2023	€173.560.000	€100.000.000	107.340.000
Toplam					16.637.113.464

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

4.6.7. Hazine Alacakları

Hazine alacak stoku 2023 yılı Ekim ayı itibarıyla 26,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Alacak stokunun dağılımı; mahalli idareler için yüzde 39,5, KİT'ler için yüzde 32,5 ve diğer kuruluşlardan olan alacaklar için yüzde 28 şeklindedir.

Ocak-Ekim 2023 döneminde Hazine alacakları için gerçekleştirilen tahsilatın, kaynaklarına göre dağılımında yüzde 88,1 ile Kuruluşların nakit olarak yaptıkları ödemeler

ilk sırada yer almaktadır. Belediyelerden, Hazine ve Maliye Bakanlığı ve İller Bankası A.Ş. tarafından vergi gelir paylarından yapılan kesintiler yoluyla yapılan tahsilatlar ise yüzde 11,9 seviyesinde olmuştur.

Tablo 4.18: Hazine Alacak Stoku

	(Milyon TL)									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023*
Mahalli İdareler	11.349	12.163	12.329	11.605	11.750	11.029	10.328	10.471	8.827	10.359
KİT'ler	2.129	2.375	2.432	2.744	3.307	3.520	4.209	5.507	6.590	8.515
Diğer Kuruluşlar	3.221	3.197	2.831	3.151	3.479	3.452	3.382	4.644	5.368	7.364
Toplam	16.699	17.734	17.593	17.500	18.536	18.001	17.919	20.622	20.784	26.238

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

* Ekim 2023 itibarıyla, geçici

4.7. Duyarlılık Analizi ve Önceki Program ile Kıyaslanması

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından borç ve nakit yönetimi, 2003 yılından bu yana risk esaslı bir yaklaşımla yürütülmektedir. Bu çerçevede, merkezi yönetim borç stokunun maruz kaldığı riskler düzenli olarak izlenmekte ve borç ve risk yönetiminde üst karar merci olan Borç ve Risk Yönetimi Komitesi'ne sunulmaktadır. Sürdürülebilirlik ve duyarlılık analizleri, borç stokunun risk profilini değerlendirmede kullanılan en önemli araçlardandır. Sürdürülebilirlik analizi ile makroekonomik değişkenlerdeki olası değişimlere karşı borç stokunun oluşabileceği seviyeler tahmin edilirken, duyarlılık analizi ile mevcut borç stokunun risklere karşı kırılganlığı analiz edilmektedir.

2003 yılından bu yana uygulanan stratejik ölçütlere dayalı borç ve nakit yönetimi politikalarının bir sonucu olarak merkezi yönetim borç stokunun yapısı iyileştirilmiş, böylece borç stokunun maruz kaldığı döviz kuru, faiz oranı ve likidite riskleri önemli ölçüde azaltılmıştır. Duyarlılık analizi kapsamında reel faiz, büyüme oranı, döviz kuru şokları altında AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH oranının baz senaryodan yıllık olarak ne kadar saptığı hesaplanmaktadır. Duyarlılık analizinin ilk kez hesaplanmaya başlandığı 2001 yılından bu yana genel yönetim borç stokunun makroekonomik şoklara karşı duyarlılığı azalış eğilimindedir. Borçlanmaların ağırlıklı olarak TL cinsinden ve sabit faizli enstrümanlar ile yapılması ve borçlanma vadelerinin uzatılması borç stokunun piyasa risklerine karşı duyarlılığının azaltılmasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede, döviz kurlarındaki dalgalanmaya bağlı olarak Türk Lirasında oluşabilecek yüzde 5'lik değer kaybı/kazancı, 2002 yılında borç stoku/GSYH oranını 2,0 puan değiştirirken, 2022 yılında bu değişim 0,9 puana gerilemiştir. Faizlerde oluşabilecek 500 baz puanlık değişim ise 2002 yılında stok/GSYH oranını 1,4 puan değiştirirken, 2022 yılında bu değişim 0,6 puana düşmüştür. Benzer şekilde büyüme oranında yaşanabilecek bir şokun AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH oranı üzerinde oluşturabileceği etki de önemli ölçüde azaltılmıştır. Söz konusu şok senaryosu altında büyüme oranı 2 puan değiştiğinde, stok/GSYH oranı 2002 yılında 1,3 puan değişime uğrarken, bu değişim 2022 yılında 0,5 puana gerilemiştir.

Tablo 4.19: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stokunun Duyarlılığı

	2002	2022
TL'nin yüzde 5 değer kaybı/kazancı	+/- 2,0 puan	+/- 0,9 puan
TL faiz seviyesinde 500 baz puanlık değişim	+/- 1,4 puan	+/- 0,6 puan
GSYH büyümesinde 2 puanlık değişim	+/- 1,3 puan	+/- 0,5 puan

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

4.8. Kamu Maliyesinin Kalitesi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetleri kayıt altına alarak rekabet gücünü artırmak, vergi kaybının önüne geçerek sürdürülebilir büyüme ile ekonomik istikrarı hâkim kılmak ve toplumsal gelir dağılımını daha adaletli bir yapıya kavuşturmak amacıyla hazırlanan çok sayıdaki politika ve tedbirin Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı (2024), Orta Vadeli Plan (2024-2026) ve On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) aracılığıyla hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

Kayıtlı ekonominin yaygınlaştırılması amacıyla 2023-2025 Dönemi Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planında yer alan eylemlerin yürütülmesiyle birlikte vergisel yükümlülüklerini ihmal eden riskli mükellefler nezdinde doğru zamanda aksiyon alınması ve vergi kayıp kaçağı ile kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önlenmesi amacıyla analiz ve değerlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin sebep olduğu vergi kaybının ortaya çıkarılması başta olmak üzere kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan gelir kayıplarının tespit edilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Böylelikle toplumsal refah düzeyinin artırılması ile birlikte adil gelir dağılımının ve ekonomik istikrarın sağlanması, diğer makroekonomik göstergelerin iyileşmesi yoluyla haksız rekabetin önlenmesi ve kayıtlı ekonominin yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.

4.9. Mali Yönetişim ve Bütçesel Çerçeve

13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle stratejik yönetim ve planlama konularında merkezi uyumlaştırma fonksiyonu Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Stratejik plan hazırlamakla yükümlü merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, KİT'ler, il özel idareleri ile nüfusu 50 bin ve üzerinde olan belediyelerde stratejik plan ile performans programları hazırlanarak uygulamaya konulmakta ve sonuçlar faaliyet raporları aracılığıyla izlenmektedir.

Kamu idareleri; kalkınma planları, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politikalar, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde misyon ve vizyonlarını oluşturmak, amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlamaktadırlar.

On İkinci Kalkınma Planının yürürlüğe girmesini müteakip Planda yer alan amaç, hedef ve politikalara ilişkin Kurumsal Sorumluluklar Tablosu hazırlanarak Kalkınma Planının kamu idarelerinin stratejik planlarını yönlendirme düzeyi güçlendirilmiştir. Bu çerçevede, bakanlıklar ile bağlı ve ilgili kuruluşlar tarafından Kalkınma Planı dikkate alınarak 2024-2028 dönemi stratejik plan hazırlık çalışmaları yürütülmektedir.

2023 yılı Aralık ayı itibarıyla, Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından 19 merkezi kamu idaresi ile 38 devlet üniversitesine ait olmak üzere toplam 57 adet stratejik plan değerlendirilmiştir. Söz konusu planlar, üst politika belgelerine ve stratejik planlama ile ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından kamuda stratejik yönetim kapasitesinin geliştirilmesi amacıyla destek hizmeti sunulmaktadır. Bu çerçevede kamu idareleri tarafından hazırlanan stratejik planlar, üst politika belgelerine ve stratejik planlamayla ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmekte ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunmaktadır. Ayrıca stratejik plan hazırlamakla yükümlü kamu idarelerinin talepleri doğrultusunda eğitim, çalıştay ve toplantılar gerçekleştirilmektedir.

Stratejik yönetim konusunda yol göstermek ve bilgi paylaşımını sağlamak amacıyla kamu idarelerince hazırlanan stratejik yönetime ilişkin belgeler kamuda stratejik yönetim internet sitesinde (www.sp.gov.tr) yayımlanmaktadır.

2022 yılında mevzuat altyapısı güncellenen düzenleyici etki analizinde (DEA) ise 2023 yılında kurumsal kapasitenin artırılması için çalışmalar yürütülmüştür. DEA yapılırken uyulması gereken temel ilkeleri, kullanılacak analitik yöntemleri, kuralları ve analiz raporunda yer alması gereken hususları içeren Düzenleyici Etki Analizi Rehberi hazırlanarak Şubat 2023'te kamu idarelerinin hizmetine sunulmuştur. Kamu idareleri başta olmak üzere kamuoyunun düzenli bir şekilde bilgi edinebilmesi ve bilgilendirilmesini teminen Mart 2023'te DEA alanına özel <https://dea.sbb.gov.tr/> uzantılı internet sitesi hizmete açılmıştır. DEA'ya ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik kamu idarelerinin ihtiyaçları doğrultusunda çalışma toplantıları ve eğitimler düzenlenmiştir. Ulusal ve uluslararası düzeyde DEA faaliyetlerine katılım sağlanarak ihtiyaç tespit edilen alanlarda yeni DEA yaklaşımları incelenmiş ve uygulanabilirlikleri değerlendirilmiştir. DEA mevzuatının güncellendiği tarihten itibaren 100'ün üzerinde taslak düzenlemede DEA süreci yürütülmüştür.

32 No'lu Mali Kontrol müzakere faslı kapsamında Türkiye, mali yönetim ve kontrol, iç denetim ve her iki alanda merkezi uyumlaştırma birimleri olmak üzere üç bileşenden oluşan sağlam bir kamu iç mali kontrol sistemi (KİMK) tesis etmiştir. Mevcut durumda, Hazine ve Maliye Bakanlığı Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü, Mali Yönetim ve Kontrol (MYK) Merkezi Uyumlaştırma Birimi (MUB) olarak görev yapmaktadır. MUB'un düzenleme yapma, kapasite geliştirme ve izleme olmak üzere üç temel görevi bulunmaktadır. Müzakere sürecinde bahse konu KİMK yapısı, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu ile oluşturulmuştur.

5018 sayılı Kanununun 55. Maddesinin ikinci fıkrasında "Görev ve yetkileri çerçevesinde, malî yönetim ve kontrol süreçlerine ilişkin standartlar ve yöntemler Hazine ve Maliye Bakanlığınca, iç denetime ilişkin standartlar ve yöntemler ise İç Denetim Koordinasyon Kurulu tarafından belirlenir, geliştirilir ve uyumlaştırılır. Bunlar ayrıca, sistemlerin koordinasyonunu sağlar ve kamu idarelerine rehberlik hizmeti verir" denilmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı iç kontrol sistemi uygulamalarını kamu idarelerinde izleyerek, bu uygulamaların belirlenen metot ve standartlara uygunluğunu değerlendirerek, tavsiyelerde bulunup raporlama yaparak iç kontrol merkezi uyumlaştırma görevlerini yerine getirmektedir.

İç kontrol, bütçeyle tahsis edilen kaynakların verimli ve etkili kullanılmasını sağlamak amacıyla belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekli olan performansın gerçekleşmesi için

risklerin yönetimini kapsamaktadır. İç kontrol sisteminin bir parçası olarak planlama, programlama ve bütçeleme arasındaki ilişkinin ve bunlarla bağlantılı risklerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Kamu idarelerinin üst yöneticilerinin sahipliğinde oluşturulacak iç kontrol sisteminin, mali saydamlık ve hesap verebilirliği sağlayacak şekilde uygulanması öngörülmektedir. İç kontrol sistemi, Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından uluslararası standartlarla uyumlu olarak belirlenmiş olan standartlar, düzenlemeler ve metotlara uygun bir şekilde oluşturulmakta, uygulanmakta, izlenmekte ve geliştirilmektedir. İç kontrol sisteminin işleyişinde ve izlenmesinde temel sorumluluk kamu idarelerinin üst yöneticilerindedir. Üst yöneticiler bu sorumluluğun gerekliliklerini, harcama yetkilileri, mali hizmetler birimleri ve iç denetçiler aracılığıyla yerine getirmektedir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, idarelerin mali yönetim ve kontrol sistemlerinin işleyişini risk yönetimi çerçevesinde izleyerek ve stratejik planlarda ve performans programlarında yer alan amaç ve hedefler ile faaliyet raporlarında yer alan sonuçların gerçekleşme durumunu değerlendirerek kamu idarelerinin iç kontrol sistemlerinin uyumlaştırılması amacıyla kamu idarelerinin iç kontrol sistemlerini izleme ve değerlendirme görevi yürütmektedir. Kamu idarelerinin iç kontrol sisteminin izleme ve değerlendirme sonuçlarına ilişkin bilgiler içeren faaliyet raporlarına ekli iç kontrol güvence beyanları, iç kontrol sisteminin en önemli hesap verme mekanizmalarından biri olarak iç kontrol uygulamalarını değerlendirmenin temelini oluşturmaktadır.

2024-2026 döneminde MYK MUB iç kontrolün izlenmesi ve değerlendirilmesine odaklanacaktır. Bu çerçevede, kamu idarelerinde iç kontrol uygulamalarının etkinliğini değerlendirmek, olgunluk düzeyini tespit etmek ve gelişimine yönelik faaliyetleri planlamak ve yürütmek amacıyla “İç Kontrol Sistemi İzleme ve Değerlendirme Rehber Taslağı” hazırlanmıştır. Rehber taslağının pilot uygulamaları Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Hacettepe Üniversitesi olmak üzere üç kurumda gerçekleştirilmiştir. 2024-2026 döneminde MYK MUB, pilot kurumlardan elde edinilen geri dönüşler çerçevesinde rehberi nihai hale getirmeyi ve rehberin kamu sektöründe uygulanmasını yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır.

Kamu idarelerinin risk yönetimi uygulamalarını daha fazla desteklemek amacıyla ayrıntılı teorik bilgi ve uygulamadan örnekleri içeren bir “Kamu Risk Yönetimi Rehber Taslağı” hazırlanmıştır. 2024-2026 döneminde bahse konu rehberin nihai hale getirilerek yayımlanması amaçlanmaktadır. 2024-2026 döneminde ayrıca, kamu idarelerinde risk yönetimi yaklaşımının yaygınlaştırılması amacıyla kamu idarelerinin yönetim ve personeline eğitim ve rehberlik desteği sağlanacaktır.

2024-2026 döneminde iç kontrol ve iç denetim alanında yapay zekâ uygulamalarına ilişkin kurumsal kapasitenin artırılması ve diğer kurumlara rehberlik yapılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, iç kontrol ve iç denetim alanında ulusal ve uluslararası iyi uygulama örneklerini içeren Yapay Zekâ Uygulamaları El Kitabı hazırlanması planlanmaktadır.

Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planları kamu idareleri tarafından hazırlanmakta ve planlarda yer alan eylemler iki yılda bir Hazine ve Maliye Bakanlığına iletilmektedir. Merkezi uyumlaştırma görevi kapsamında, kamu idareleri tarafından

hazırlanan Kamu İç Kontrol Standartlarına Uyum Eylem Planları gözden geçirilmekte, eylemlere yönelik uygulamalar izlenmekte ve iç kontrol uygulamalarını geliştirmeye yönelik öneriler kamu idarelerine bildirilmektedir. Ek olarak, 2024-2026 döneminde iç kontrol merkezi uyumlaştırma görevi kapsamında eylem planı hazırlamayan kamu idarelerine eğitim ve rehberlik hizmeti sağlanacaktır. Ayrıca, kamu idarelerindeki iç kontrol uygulamalarının değerlendirilmesi ve edinilen bilgiler ışığında yıllık “Konsolide İç Kontrol Sistemi İzleme ve Değerlendirme Raporu” hazırlanması planlanmaktadır.

2023 yılı içerisinde, kamu iç mali kontrol eğitim faaliyetleri kapsamında, 24 Kasım 2022 tarihinde başarılı olan adaylara yönelik olarak İç Denetçi Adayları Eğitimi gerçekleştirilmiştir. 18 Aralık 2022 tarihinde yazılı bölümü, 24 Nisan-8 Mayıs 2023 tarihleri arasında sözlü bölümü yapılan Mali Hizmetler Uzman Yardımcılığı Özel Yarışma Sınavında başarılı olan adayların atanmasına ilişkin süreç idareler bünyesinde devam etmektedir. Kamu idarelerinde, iç kontrol sistemlerinin ve iç denetim uygulamalarının etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve rehberlik faaliyetleri yoluyla kapasite artışı gerçekleştirilecektir.

Türkiye’deki iç denetim faaliyetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi için Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı İç Denetim Koordinasyon Kurulu (İDKK) kamu idarelerinin iç denetim sistemlerini izlemek, bağımsız ve tarafsız bir organ olarak hizmet vermek üzere 5018 sayılı Kanunun 67 inci maddesinde belirtilen görevlerini yürütmektedir.

İDKK tarafından iç denetim mesleki uygulama çerçevesinin uluslararası standartlarla uyumlu bir şekilde oluşturulması için her düzeyde gerekli mevzuat çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca, Kurul tarafından, düzenleyici ve denetleyici kurumlar hariç olmak üzere 5018 sayılı Kanun kapsamındaki kamu idareleri itibarıyla iç denetçi sayıları belirlenmiş ve bu kapsamda ilgili kamu idareleri için iç denetçi kadroları oluşturulmuştur. İç denetçi insan kaynağı kapasitesinin geliştirilmesi ve bu alandaki kamu idarelerinin ihtiyacının karşılanması için iç denetçi aday belirleme sınavlarının yaptırılması ve bu sınavlar sonrasında da iç denetçi adaylarının sertifika eğitimi almaları sağlanmıştır. İDKK, sürekli mesleki gelişim kapsamında iç denetçilerin meslek içi eğitim süreçlerini de desteklemektedir.

İDKK iç denetim alanında önümüzdeki dönemde mesleki gelişim ve ilerlemeleri de göz önünde bulundurarak, iç denetim uygulamalarının etkinliğinin güçlendirilmesi amacıyla eğitim ve rehberlik faaliyetleri yoluyla kurumsal kapasitenin geliştirilmesine, kamu idarelerindeki iç denetçi sayısının artırılmasına, iç denetim faaliyetlerine yönelik İç Denetim Kalite Güvence ve Geliştirme Programı uygulamalarının yaygınlaştırılmasına, İDKK ile kamu idarelerinin iç denetim birimlerinin idari kapasitelerinin güçlendirilmesine, kamu bilgi teknolojileri denetim süreçlerinde iç denetimin etkin hale getirilmesine ağırlık verecektir.

4.10. Kamu Finansmanının Sürdürülebilirliği

4.10.1. Kamu Maliyesi Riskleri

2024-2026 döneminde, kamu maliyesine ilişkin ortaya konulan hedeflere engel teşkil edebilecek temel riskler aşağıda özetlenmektedir.

- Deprem bölgesinin yeniden inşası sürecinin beklenenden daha uzun sürmesi 2023 yılında yapılması öngörülen deprem harcamalarının ilerleyen dönemlere sarkmasına neden olabilecektir.
- Büyüme, dış ticaret, istihdam ve enflasyon başta olmak üzere makroekonomik hedeflerden sapma olması durumunda gelir ve harcama büyüklükleri bu gelişmelerden etkilenebilecek olup kamunun finansman ihtiyacı artabilecektir.
- Öngörülenden düşük büyüme hızı kaynaklı sosyal güvenlik sistemi prim tahsilatlarının tahminlerin altında kalması, merkezi yönetim bütçesinden sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılacak transferlerin artması sonucunu doğurabilecektir.
- Avrupa Merkez Bankası ve ABD Merkez Bankası Fed'in para politikalarına ilişkin kararları uluslararası ve yurt içi piyasalarda faiz oranları ve döviz kurlarında dalgalanmalara yol açarak kamu faiz giderleri ve borç yükünde öngörülen seviyelerden sapılmasına neden olabilecektir.
- Jeopolitik riskler kaynaklı, enerji ve diğer emtia fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar bütçe harcamaları üzerinde baskı oluşturabilecektir.

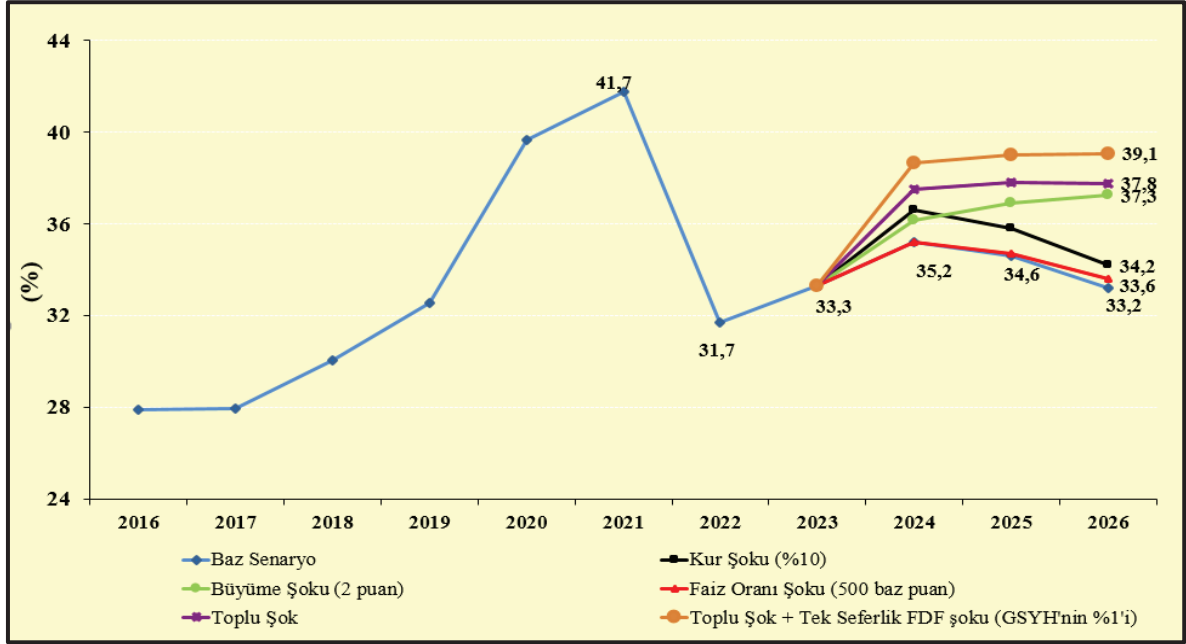
4.10.2. Sürdürülebilirlik Analizi

Kamu borç stokunun çeşitli makroekonomik şoklar karşısında 2024-2026 döneminde nasıl bir seyir izleyeceğine ilişkin sürdürülebilirlik analizlerine bu bölümde yer verilmiştir.

Şekil 4.4'te, ele alınan senaryolar altında orta vadede AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH oranlarının seyri görülmektedir. Yapılan senaryo analizlerinde, döviz kuru, reel büyüme ve piyasa faiz oranlarına çeşitli şoklar uygulanarak borç stokunun bu şoklara karşı tepkisi ölçülmeye çalışılmaktadır. Yapılan senaryolarda analiz dönemi boyunca döviz kurlarının her yıl baz senaryonun yüzde 10 üstünde gerçekleşmesi, reel büyümenin her yıl baz senaryonun 2 puan altında gerçekleşmesi, reel faizlerin her yıl baz senaryonun 500 baz puan üstünde gerçekleşmesinin borç stoku üzerindeki etkileri ayrı ayrı ve toplu şekilde ele alınmıştır. Toplu şok varsayımına ek olarak analiz döneminin ilk yılı olan 2024 yılının faiz dışı denge tahminine yönelik bir senaryo çalışmasına da yer verilmiştir. Bu senaryoda, faiz dışı dengenin baz seviyeye göre GSYH'nin yüzde 1'i kadar daha olumsuz gerçekleşeceği varsayılmıştır. Böylelikle, finansman ihtiyacını artırabilecek olası senaryoların borç dinamikleri üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Bununla birlikte, makroekonomik değişkenler arasındaki etkileşim de dikkate alınmış ve her bir şok senaryosunun diğer değişkenler üzerindeki ikincil etkileri de analizlere yansıtılmıştır. Bu kapsamda büyüme şokunun faiz dışı denge ve enflasyon üzerindeki etkileri ile kur şokunun enflasyon üzerindeki etkileri analize yansıtılmıştır. Belirtilen senaryolar incelendiğinde, GSYH'ye oranla borç stokunun, analiz dönemi sonu olan 2026 yılında baz senaryodaki seviyesinin; döviz kuru şoku altında 1,0 puan, büyüme şoku altında 4,1 puan, faiz şoku altında 0,4 puan, toplu şok

senaryosunda ise 4,6 puan üzerine çıkabileceği öngörülmektedir. Faiz dışı dengeye yönelik şokun eklenmesi durumunda ise 2026 yılında borç stokunun GSYH'ye oranında yaşanabilecek artışın 5,9 puana yükselebileceği tahmin edilmektedir.

Şekil 4.4: Sürdürülebilirlik Senaryoları*

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

*OVP(2023-2025) varsayımları kullanılmıştır.

5. YAPISAL REFORM ALANLARI

5.1. Rekabetçilik

i. İş Ortamı ve Kayıt Dışılığın Azaltılması

a) Temel engellerin analizi

Türkiye’de iş ve yatırım ortamı reformlarının temel amacı işlemlerin en az evrak sayısı, en kısa süre ve en düşük maliyetle yapılması suretiyle ekonominin daha rekabetçi bir yapıya kavuşturulması, bürokratik ve hukuki öngörülebilirliğin daha da güçlendirilmesi, ülkenin nitelikli uluslararası doğrudan yatırımlardan daha fazla yararlanması yoluyla yatırım, üretim, istihdam ve ihracatın artırılarak yurt içi ve uluslararası piyasalar için bir tedarik ve üretim merkezi olunmasıdır. Bu doğrultuda On İkinci Kalkınma Planında iş ve yatırım ortamına yönelik önemli politika ve tedbirlere yer verilmiştir.

Ulusal ölçekte yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik kurulan ve kamu ile özel sektör temsilcilerinden (TOBB, TİM, TÜSİAD, YASED, MÜSİAD, DEİK) oluşan yapıyla Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK), faaliyetlerine devam etmektedir. Bu kapsamda önümüzdeki dönem için kamu ve özel sektör önerileri doğrultusunda, kişisel verilerin korunması, mevzuatın iyileştirilmesi, risk yönetiminin geliştirilmesi, uluslararası endekslerde ilerleme, veri politikası oluşturulması, yatırım imkânlarının iyileştirilmesi, yatırım süreçlerinin dijitalleştirilmesi, yatırım uyuşmazlıklarının çözülmesi ve yeşil dönüşümün hızlandırılması başlıklı öncelikli dönüşüm alanları altında belirlenen eylemlere ilişkin çalışmalar yürütülmektedir.

Bununla birlikte, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi koordinasyonunda, ilgili kamu ve özel sektör paydaşlarıyla işbirliği halinde “2024-2028 Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi”nin hazırlıkları Haziran 2023 tarihi itibarıyla başlamış olup söz konusu stratejinin en kısa sürede yayımlanması planlanmaktadır.

Yargıda ihtisaslaşmanın geliştirilmesi kapsamında, hâkim ve savcılarının, bilirkişilerin ve arabulucularının nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacak, ihtisas mahkemeleri güçlendirilecektir. Alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının etkinliğinin artırılması ve yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılacak, gerçek ve tüzel kişiler ile devlet arasındaki uyuşmazlıkları en hızlı ve en az maliyetle çözmek amacıyla idari sulh usulü etkinleştirilecektir. İcra ve iflas sisteminin etkinliği artırılabilecektir. Yargılama süreçleri etkinleştirilerek ve tahkim başta olmak üzere alternatif ihtilaf çözme mekanizmaları güçlendirilerek ekonomik karar ve faaliyetlerin hızlandırılması sağlanacaktır. Tahkim mekanizmasının ticari uyuşmazlıkların çözümünde daha fazla kullanılmasının teşvik edilmesi ve İstanbul Tahkim Merkezi’nin yapısının güçlendirilmesi ve küresel görünürlüğünün artırılması sağlanacaktır.

Kişisel Verilerin Korunması Kanununun Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) başta olmak üzere AB müktesebatına uyum sürecine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. Fikri mülkiyet sisteminde toplumsal bilinci ve farkındalığı artırmak üzere hukuki altyapı güçlendirilecek, fikri mülkiyet haklarının oluşmasını destekleyen ekosistem geliştirilerek bu hakların ticarileştirilmesi hızlandırılacak ve ticari sırların etkin bir şekilde korunmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.

Kayıtlı ekonominin yaygınlaştırılması amacıyla yürürlüğe konulan 2023-2025 Dönemi Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planında yer alan bileşen ve eylemlerin izleme değerlendirme süreçleri yıllık bazda çeyrek dönemler itibarıyla raporlanmaktadır. Eylem planının bütünü 2025 yılında tamamlanacak olup maddelerin tamamlanma süreleri farklılık göstermektedir.

Kayıt dışı ekonomiyle etkin mücadeleye yönelik yeni teknolojik imkânlardan daha çok faydalanılarak araştırma, risk analizi, değerlendirme ve koordinasyon faaliyetleri yürütülmektedir.

Yapılan risk bazlı analiz çalışmaları ile vergi kayıp, kaçak ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önlenmesine, vergi denetimlerinde risk bazlı yaklaşımın getirilmesi suretiyle etkinliğinin artırılmasına, vergide adaletin sağlanması ve vergiye gönüllü uyumun artırılmasıyla mükellefler arasında ortaya çıkan haksız rekabetin önlenmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Sektörel bazda incelendiğinde, turizm sektörü iş ortamının iyileştirilmesi ve kayıt dışılığın azaltılması konularında önemli adımlar atmaktadır. Turizmle ilgili ulusal mevzuatta son dönemde yapılan değişiklikler ile Türkiye'deki tüm konaklama işletmelerine Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli olma zorunluluğu getirilmiştir. Bu değişikliğin amacı, tüm konaklama işletmelerinin hukuki statüsünün ulusal turizm stratejisinin uygulanmasından eşit derecede yükümlü olacak şekilde tek çatı altında birleştirilmesidir. Böylece, turizm işletmelerinde daha yüksek hizmet standartları sağlanacak ve bu amaca yönelik çabaların daha iyi koordine edilmesiyle sektör genelinde adil rekabet teşvik edilecektir.

Bu doğrultudaki çalışmalar turizmde fiziki altyapı ve insan kaynaklarına ilişkin daha yüksek ve evrensel standartların belirlenmesi ve uygulanması; rekabetçi bir varış noktası olarak Türkiye'nin turizm ürününün geliştirilmesi ve tanıtılması; bölgelerin, şehirlerin ve diğer yörelerin, ana varış noktası olan ülkenin tamamlayıcı bileşenleri niteliğinde alt varış noktaları olarak ortaya çıkmasının sağlanması; yerli ve yabancı turistlerin güvenliğinin ve memnuniyetinin artırılması, kriz durumlarında hızlı ve isabetli eylem alınmasını sağlamak amaçlarına yöneliktir. Bu çerçevede turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler tarafından çözülemeyen müşteri şikâyetleri, hakem ve tüketicilerin yasal haklarının uygulayıcısı konumundaki Bakanlık tarafından değerlendirilmektedir.

Mevcut yasal çerçevede Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye'de turizmin küresel gelişmelere ve ulusal önceliklere duyarlı ulusal ekonomik, politik ve kültürel politikalar doğrultusunda planlanması ve düzenlenmesinden sorumludur. Bu bağlamda sürdürülebilir turizm, tüm konaklama işletmelerinin temel yükümlülüğü olarak turizm mevzuatına dâhil edilmiştir.

Konutların turizm amaçlı kiralanmasına ilişkin 1 Ocak 2024 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren yeni yasa tüm kısa süreli kiralık mülklerin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kayıt altına alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu düzenlemeyle turizm işletmeleri dışında konaklama hizmeti sunan işletmelerin de yasal statü ve standartlara uygunluk açısından birleştirilmesi sağlanacaktır. Küresel eğilimlere paralel olarak, Türkiye'de de mevcut konaklama tesislerinin turistlerin taleplerinin tamamını veya en azından bir kısmını karşılayamadığı durumlarda

giderek daha çok sayıda girişimci konut niteliğindeki taşınmazları turizme sunmaktadır. Yakın zamana kadar yasal bir tanımı bulunmayan bu tür işletmeler söz konusu yasa ile turizm sektörünün geri kalanıyla uyumlu hale getirilirken, aynı zamanda tüm turistik faaliyetlerin izlenip değerlendirilememesi, gelir kaybı, standart birliği bulunmaması, can sağlığı ve güvenliğe ilişkin endişeler gibi risklerin azaltılması amaçlanmaktadır.

ii. Kamu İktisadi Teşebbüsleri

a) Temel engellerin analizi

KİT'ler Türkiye ekonomisi için önemli bir politika aracı olmakla birlikte kamunun ekonomi içerisindeki payının azaltılması politikası doğrultusunda KİT'lerin zaman içerisinde ekonomi içerisindeki payında azalma meydana gelmiştir. 2000 yılında KİT'lerin ürettiği katma değer GSYH'ye oranı yüzde 3,5 seviyesindeyken 2023 yılı sonunda bu oran yüzde 0,6 olacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak, KİT yatırımlarının toplam kamu ve özel sektör yatırımları içerisindeki payının da 2000 yılındaki yüzde 5,8 seviyesinden 2023 yılında yüzde 2,1'e gerilemesi öngörülmektedir. Aynı dönemde 435 bin olan KİT'lerin yıllık ortalama personel sayısının 101 bine düşmesi beklenmektedir. 2023 itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında ve 4046 sayılı Kanun kapsamında faaliyet gösteren KİT sayısı 21'dir.

1984 yılında yürürlüğe girmiş olan 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, dönemin gerekleri çerçevesinde Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) pay sahipliği haklarının ilgili kamu idarelerine dağıtıldığı, bu teşebbüslerin faaliyetlerine ve organizasyonel yapılarına ilişkin ana unsurların yer aldığı kapsamlı bir mevzuat olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, geçen zaman içerisinde, hem kamusal alanda hem de özel sektör açısından yaşanan birçok dönüşüm sonrasında 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname bugünün ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalabilmektedir.

Bu çerçevede, kuruluşları çok eski dönemlere dayanan ve ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip KİT'lerin uluslararası iyi uygulamalar ve ülkedeki dönüşüme paralel olarak etkinlik ve verimliliklerinin artırılmasını teminen iç kontrol sistemlerinin tesisi ve bağımsız denetime tabi kılınmaları gibi önemli adımlar atılmıştır.

Diğer taraftan, KİT'lerin ticari hayatın gerektirdiği şekilde faaliyetlerini sürdürmesi, faaliyetlerinde etkinlik ve verimliliğin ön planda tutularak kamu maliyesi üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir yük/risk haline gelmelerine izin verilmeyecek bir yapının oluşturulması ve kurumsal yapılarını güçlendirecek düzenlemelerin yapılması ile KİT yönetim kurullarının profesyonel hale getirilmesi amacıyla kurumsal yönetim ilkeleri ile uyumlu düzenlemelerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2024-2026 döneminde ise KİT'lerde yönetim reformu yapılması programlanmıştır. Bu kapsamda KİT'lerin üst yönetiminde kurumsal yönetim anlayışının güçlendirilmesi yönünde ilgili mevzuatta düzenleme yapılması programlanmıştır. Bunlara ek olarak performans dayalı ölçüm yöntemleri kullanılarak kamu işletmelerinin ve yönetim kurullarının hesap verebilirliğinin artırılması ve faaliyetleri nedeniyle sektörel, idari ve mali alanlarda birbirleri ile etkileşim içerisinde olan kamu işletmeleri arasında eşgüdümü sağlayacak mekanizmaların kurulması ve kurumsal düzenlemelerin hayata geçirilmesi planlanmıştır.

Bu sayede, KİT'ler sadece yurt içinde değil uluslararası platformlarda da rekabet gücünü artıracak ve sürdürülebilir kalkınmaya uzun vadede olumlu katkılar sunacaktır.

iii. Ekonomik Entegrasyon Reformları

a) Temel engellerin analizi

AB tarafından son dönemde dijital ekonomiyle ilgili alanlarda pek çok yeni mevzuat çıkarılmıştır. Bu mevzuatlar her ne kadar mahremiyetin korunmasını veya rekabetin sağlanmasını amaçlasa da, Gümrük Birliği'nin işleyişinin yanı sıra Türkiye-AB ikili ticaret ilişkileri ve değer zincirleri üzerinde de doğrudan veya dolaylı etkileri olabilecektir.

Bu mevzuatlar arasında AB pazarına tedarik edilecek ürün ve hizmetlerin siber güvenlik (veya siber dayanıklılık) ve yapay zekâ kriterleri açısından standartlarını belirleyen ve Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamında uyum sağlaması gereken teknik mevzuatlar yer almaktadır.

Ayrıca, gümrük ve ticarete dijital araçların kullanımının sağladığı faydalardan daha iyi yararlanmak için, başta kişisel verilerin ve ticari sırların korunması olmak üzere dijital alanda Türkiye mevzuatının AB mevzuatıyla uyumlu hale getirilmesi önemli hale gelmiştir. Nitekim Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, 200 milyar dolarlık ikili ticaretin temelini oluşturan kesintisiz ve entegre bir sistemi içermekte ve entegre dijital araçların kullanımı, ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Diğer tamamlayıcı alanlar arasında Veri Yasası ve Veri Yönetişim Yasası kapsamındaki politikaların yanı sıra e-imzalar ve e-mühürler yer almaktadır.

Öte yandan, bu düzenlemelerin bazı yönleri ve özellikle ticareti ve yatırımı nasıl etkileyeceği Türkiye'deki paydaşlar için henüz tam olarak netlik kazanmamıştır. Bu nedenle, Ticaret Bakanlığı tarafından, yukarıda bahsi geçen mevzuatın Türkiye'nin mal ve hizmet ihracatı ile doğrudan yabancı yatırım çekiciliğine etkisinin ilgili tüm kurumlarla birlikte incelenmesi amacıyla AB Dijital Mevzuatıyla Uyumlaştırma için Teknik Yardım projesi başlatılmıştır. Etki analizi raporu ve taslak bir yol haritası bu projenin çıktıları olacaktır. Raporun, Türkiye'nin dikkate alması gereken en önemli ve acil dijital mevzuatı ortaya çıkarması, yol haritasının ise mevzuat çalışmaları açısından atılacak adımları ortaya koyması beklenmektedir. Bu proje aynı zamanda Türkiye ile AB arasında bu alanda daha fazla işbirliği yapılması konusunda da güçlü bir temel oluşturacaktır.

iv. Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörü

a) Temel engellerin analizi

Tarım Sektörü

Son dönemde küresel ve bölgesel düzeyde yaşanan jeopolitik gerilimler ve ekonomik dalgalanmalar, küresel tedarik zincirinde meydana gelen kırılmalar, Kovid-19 salgını, afetler ile gıda krizleri hem dünyada hem de Türkiye’de gıda güvenliği ve gıda güvencesinin önemini daha da artırmıştır. Tarımsal piyasalarda meydana gelebilecek olağanüstü durumlara karşı risk yönetimi stratejileri oluşturmaya yönelik etkin politikalar üretilmesi ise güvenilir veriye erişim ve analiz ile gerçekleşecektir. Tarım ürünlerine ait girdi, maliyet, ekim alanı, üretim, verim, tüketim, ihracat ve ithalat gibi verilerinin analiz edilmesi ve yorumlanması Türkiye’nin tarım ekonomisi açısından son derece önemlidir. Tarım sektörünün daha iyi yönlendirilebilmesi için tarım envanterinin oluşturulması yanında mevcut bilgi sistemlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda Tarım ve Orman Bakanlığı ve TÜİK arasında imzalanan protokol ile tarım sayımının yapılmasına ilişkin kurumsal sorumluluklar belirlenmiştir. Tarım envanterinin oluşturulması ile birlikte önümüzdeki süreçte rekolte tahmini ve üretim planlamasının yapılmasında tarım bilgi sistemlerinden en yüksek seviyede yararlanılması amacıyla mevcut sistemlerin yazılım ve donanım altyapısının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

Bununla birlikte Türkiye’de hem gıda arz güvenliğine hem de çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlanması amacıyla 5 Nisan 2023 tarihli ve 32154 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7442 sayılı Orman Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla tarım sektöründe planlı üretim dönemine geçilmiştir. Planlı üretimin gerçekleştirilmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla hazırlanan Tarımsal Üretimin Planlanması Hakkında Yönetmelik ile Tarım ve Orman Bakanlığına tarım ürünlerinin arz ve talep miktarları ile yeterlilik derecelerini dikkate alarak ürün veya ürün grupları itibarıyla tarım havzası veya işletme bazında asgari ve azami üretim miktarlarını belirleme yetkisi verilmiştir. Bakanlıkça belirlenen ürün veya ürün gruplarının üretimine başlanmadan önce Bakanlıktan izin alınacağı, izin alınmadan üretim yapılması durumunda belirli yaptırımlar uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.

Bu gelişmeler, Türkiye’de tarımsal politika oluşturma sürecinde gerçek ve güncel veriye dayalı yaklaşımların benimsenmesi ve tarım sektörünün sürdürülebilirliği, üretim planlaması ve gıda güvenliği konularında daha etkin politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Sanayi Sektörü

İmalat sanayiinin tüm sektörlerinde yeşil ve dijital dönüşüm ekseninde rekabet gücünün ve verimliliğin artırılması suretiyle yüksek katma değerli üretim yapısına geçişin sağlanması hedeflenmektedir.

Teknoloji-yoğun ve yüksek katma değerli bir sanayiye geçiş hedefi doğrultusunda yeşil ve dijital dönüşüm odaklı yatırımlar, yüksek teknoloji girişimlerinin desteklenmesi, sanayi-üniversite-kamu üçlüsünü bir araya getiren Ar-Ge ekosisteminin oluşturulması ve planlı sanayi alanlarının genişletilmesi yaklaşımı sürdürülmektedir.

Günümüzde teknolojik gelişmelerin ışığında, Türkiye’de yerli ve millî yenilikçi teknolojilerin geliştirilmesi, millî yazılımların desteklenmesi, kritik altyapıların korunması ve imalat sanayiinin dijital dönüşümü konularına odaklanılmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’nin küresel rekabet gücünü artıracak, ekonomik ve teknolojik bağımsızlığını temin edecek kritik teknolojilerde atılım sağlayacak politikalar “Millî Teknoloji Hamlesi” yaklaşımında yapılandırılmıştır. Türkiye 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi’nde “Yüksek Teknoloji ve İnovasyon”, “Dijital Dönüşüm ve Sanayi Hamlesi”, “Girişimcilik”, “Beşerî Sermaye” ve “Altyapı” olmak üzere 5 ana bileşen belirlenmiştir. Türkiye’de sanayinin dijital dönüşümünün önünde belli bazı zorluklar bulunmaktadır. Bu bağlamda, dijital dönüşümün yönetiminde ve uygulamasında ihtiyaç duyulan rehberlik, nitelikli beşerî sermaye, gerekli yatırımların finansman yükü gibi bir takım ihtiyaçlar öne çıkmaktadır. Türkiye’de sanayide dijital dönüşümün hızlandırılması amacıyla danışmanlık hizmetleri, proje destekleri ve yatırım teşvikleri gibi önemli kamu destek ve teşvik mekanizmaları bulunmaktadır. Öte yandan, Millî Teknoloji Hamlesi hedeflerine erişilebilmesi ve bu alanda küresel rekabette avantaj elde edilebilmesi için sanayinin dijital dönüşüm hızının artırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, tespit edilen temel bariyerleri ortadan kaldıracak ve sanayinin dijital olgunluk seviyesini topyekûn bir şekilde daha üst noktalara taşıyacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Küresel ölçekte yaşanmakta olan ekonomik krize bağlı olarak artan hammadde ve enerji fiyatları ile yüksek enflasyona bağlı olarak beklenmeyen ödemeler, kredi maliyetleri ve kredi alma koşullarının ağırlaşması şeklinde sorunlar KOBİ’lerin yaşadıkları başlıca finansal sıkıntılardır. Finansal sorunların yanında KOBİ’lerde kurumsallaşma, dijitalleşme ve üretim süreçlerinin iyileştirilmesi gibi konuların arka plana atılması, KOBİ’lerin rekabetçiliğinde temel engeller arasında bulunmaktadır. İşletmelerin verimlilik alanında eğitim ve danışmanlık hizmeti almak konusunda motivasyonunun ve farkındalık seviyesinin yetersiz olması, aynı zamanda etkin finansal destek mekanizmasının kurulmamış olması imalat sanayiindeki işletmelerin yaşadığı başlıca engeller olarak görülmektedir. Üretimde verimliliğin artırılması ve Sanayi 4.0 uygulamalarının yaygınlaştırılmasına duyulan ihtiyaç yoğun olarak devam etmektedir. Dünyanın bazı ülkelerinde başarılı şekilde uygulanmakta olan Model Fabrikaların uygulamaya geçmesi ile verimlilik ekosisteminin bütüncül bir yaklaşımla güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Model Fabrikalarda hata yapma özgürlüğünün olduğu gerçek bir üretim ortamında, deneyimsel öğrenme teknikleri kullanılarak faaliyet bazlı mükemmeliyet ilkelerinin öğretilmesini ve yaygınlaştırılmasını sağlayan eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilmesi amaçlanmaktadır. Böylece, Model Fabrika olarak anılan bu merkezler, eğitim ve danışmanlık hizmetleri aracılığıyla sürekli iyileştirme, yalın üretim, dijital dönüşüm vb. konularda işletmelerin mevcut düşünce yapısını değiştirip insan, makine/ekipman, hammadde, malzeme, zaman ve enerji kaynaklarını en verimli şekilde kullanmalarını ve rekabet güçlerini kısa zamanda artırmayı amaçlamaktadır.

Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2020 yılında, Avrupa Komisyonu tarafından AB’yi 2050’de iklim açısından nötr hale getirmeyi amaçlayan bir dizi politika girişimi olarak kabul edilmiştir. AB Yeşil Mutabakatı, mevcut her yasayı iklim açısından gözden geçirmeyi ve aynı zamanda dögüsel ekonomi, renovasyon, biyoçeşitlilik, tarım ve yenilikçilik konularında yeni yasalar sunmayı hedeflemektedir. Birçok alanda önemli etkiler oluşturacak Yeşil Mutabakatın AB Tek Pazarı üzerinde dönüştürücü etkilerinin olması beklenmektedir. AB Yeşil Mutabakatının gerek

aday ülke olarak gerekse Gümrük Birliği ortağı olarak Türkiye'nin AB'ye uyumu açısından önemli sonuçları olması öngörülmektedir. Türkiye ekonomisi ve sanayisinin yeşil dönüşümü; kapsayıcı ve sürdürülebilir bir büyümenin tesis edilmesinin yanı sıra, ülkemizin AB başta olmak üzere, üçüncü ülkelere ihracatında rekabetçiliğinin korunması ve güçlendirilmesi, küresel değer zincirlerindeki konumunun güçlendirilmesi ve uluslararası yatırımlardaki payını yükseltmesi bakımından önemli görülmektedir. Bu çerçevede, 2021 yılının Temmuz ayında Türkiye'nin Yeşil Mutabakat Eylem Planı açıklanmıştır. Planda “Sınırdan Karbon Düzenlemesi, Yeşil ve Döngüsel Ekonomi, Yeşil Finansman, Temiz, Ekonomik ve Güvenli Enerji Arzı, Sürdürülebilir Tarım, Sürdürülebilir Akıllı Ulaşım, İklim Değişikliği ile Mücadele, Diplomasi ve Bilinçlendirme Faaliyetleri” gibi başlıklar yer almaktadır. Yeşil ve döngüsel bir ekonomi, gerek yatırımlar gerekse büyüme stratejileri belirlenirken sera gazı emisyonlarının azaltılması ile enerji ve kaynak verimliliğinin artırılmasının gözetilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, yeşil ve döngüsel ekonomi hedeflerinin bir arada ele alınması ve bu kapsamda geliştirilecek faaliyetlerin bütüncül bir yaklaşımla hayata geçirilmesi gerekmektedir.

KOBİ'lerden sorumlu ulusal kuruluş olan KOSGEB, KOBİ'lere yönelik çok yönlü destek mekanizmaları ile işletmelerin gelişmesi için önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma bağlamında KOBİ'lerin günümüz şartlarına uyum sağlaması için iki önemli başlık olan dijitalleşme ve yeşil ekonominin sistematik bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Serbest piyasa ekonomisinde işletmeler, örgütsel, beşerî ve teknolojik kaynaklarını ve yeteneklerini etkin, verimli ve özgün kullanabilme derecelerine göre rekabet güçlerini koruyabilmektedir. İşletmelerin doğru bilişim teknolojileri ile rekabetçi stratejiler belirlemeleri ve işletme performanslarını artırmaları, rekabet şartlarına uygun örgütsel yapılar oluşturabilmeleri varlıklarını sürdürebilmeleri için gereklidir. İşletmenin performansının artması, rekabet avantajı sağlayacak ve ülkenin gelişmesine, uluslararası rekabet gücünün artmasına ve nihai olarak vatandaşların refah seviyesinin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Dünyada dördüncü sanayi devriminin getirdiği dönüşüm ve son yıllarda küresel salgın nedeniyle ortaya çıkan zorluklar, işletmelerin rekabetçiliklerini koruyabilmeleri için iş yapma şekillerini gözden geçirmeyi zorunlu kılmıştır. Bu noktada, dijitalleşmiş kaynakları, yeni gelir, büyüme ve işletmeye değer katacak operasyonel sonuçlara dönüştürme süreci olarak tanımlanabilecek olan dijitalleşme, işletmelerin rekabetçiliklerini korumada en önemli unsurlardan biri olarak öne çıkmıştır. Dördüncü sanayi devrimi için her ülke, kendi gereksinimleri, alt yapısı ve planları doğrultusunda stratejiler ve politikalar üretmektedir. Türkiye de bu süreçte Milli Teknoloji Hamlesi ile kendi yol haritasını hayata geçirerek, teknolojinin öncü ülkelerinden biri olma iradesini göstermeyi hedeflemekte ve bu yaklaşımla küresel rekabet gücünü artıracak, ekonomik ve teknolojik bağımsızlığını temin edecek ve kritik teknolojilerde atılım yapacak politikaları bir bütün olarak uygulamayı planlamaktadır.

Dijital teknolojilere uyum sağlamak KOBİ'lerin sürdürülebilirlikleri için de kaçınılmazdır. KOBİ'lerin sürdürülebilirliği ise ana sanayinin hız ve esnekliğini doğrudan etkilemektedir. Bu kapsamda, dijital dönüşüm problemlerinin ve ihtiyaçlarının karşılanması daha etkin ve hedef odaklı yürütülecek çalışmalarla mümkündür. Aynı zamanda, dijital dönüşümü destekleyecek politikaların geliştirilmesi, yapılmakta olan yatırımların etki analizlerinin ortaya konulması, dijital dönüşüm yetkinlik ve yenilik merkezleri ve geleneksel yapı ile organize sanayi bölgelerinin yapacağı ortak yatırımların belirlenmesi için de veriye

ihtiyaç bulunmaktadır. Yurt dışı ve yurt içinde geliştirilen birçok araçla veriler toplanmakta fakat bu veriler politika üretmek ve yatırım kararlarına girdi sağlamak için yeterli olmamaktadır.

KOSGEB geçmişten günümüze işletmelerde vasıfsız işgücü gerektiren işleri otomasyonlaştırarak vasıflı işlerde uzmanlaşarak katma değer oluşturmaya yönelik birçok destek ve hizmetler sağlamaktadır. Son yıllarda ise çağrı esaslı destek programlarında “Dijitalleşme” temasını derinlemesine ele alarak imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin süreçlerinin dijitalleşmesi veya teknoloji geliştirici işletmelerin dijitalleşmeye yönelik ürünleri geliştirebilmelerine katkı sağlamayı hedeflemiştir. Dijitalleşmeye konu desteklerin artırılarak devam etmesi, sürekli hale gelmesi ve işletmelerin dijitalleşme konusundaki farkındalıklarının ve istekliliklerinin artırılması elzemdir. KOSGEB önümüzdeki dönemde destek ve hizmetleriyle ilgili uygulama süreçlerinde edindiği bilgi ve tecrübeyi de kullanarak işletmelerin yeşil ve dijital dönüşümüne yönelik çalışmaları teşvik etmeyi planlamaktadır. İşletmelerde rekabet gücü ve sürdürülebilirlik için; iklim değişikliği, yeşil büyüme, enerji verimliliği, kaynak verimliliği iyileştirmeleri, döngüsel ekonomi, dijital dönüşüm konularında işletmelerin farkındalıklarını ve yetkinliklerini artırmaya yönelik faaliyetler yürüterek bu konularda destek modelleri oluşturmaya ve var olan modelleri geliştirmeye çalışmaktadır. Tüm bu amaçlar doğrultusunda ulusal ve uluslararası iş birlikleri kurularak çalışmalar yapılmaktadır.

Önümüzdeki dönemde “Türkiye Yüzyılı” vizyonu çerçevesinde sanayide bilgi ve teknolojiye dayalı yüksek katma değerli yerli üretim gerçekleştirerek, kaynakların etkin kullanıldığı, daha yeşil ve rekabetçi sanayi yapısına dönüşümün sağlanması hedefleri bulunmaktadır. Bu çerçevede, belirlenen tüm hedeflere erişmek amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yeşil dönüşüm ve dijital dönüşüm konusunda gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde çeşitli çalışmalar hayata geçirilmektedir. Bunlar içerisinde öne çıkan faaliyetler şu şekildedir:

Katılım Öncesi Yardımı III/IPA III: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, IPA III (2021-2027) Dönemi Programlama Çerçevesinde yer alan beş pencereden “Rekabet Edebilirlik ve Kapsayıcı Büyüme” başlıklı 4. pencere altındaki “özel sektörün geliştirilmesi, ticaret, araştırma ve yenilik” tematik önceliğinden sorumlu Yönetim Otoritesi’dir. Bakanlık, On Birinci ve On İkinci Kalkınma Planları, Orta Vadeli Program, 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisine uyumlu olarak, IPA III dönemi müdahale alanlarını; “Yeşil ve Döngüsel Ekonomi ve Kümelenme”, “Girişimcilik, Start-Up’lar ve Yaratıcı Ekonomi”, “Dijital İnovasyon ve Dönüşüm” ve “Ar-Ge, Kilit Teknolojiler ve Akademik Girişimcilik” olarak belirlemiş ve Stratejik Cevap (2021-2024) belgesine yansıtmıştır. Söz konusu müdahale alanları, 2024-2026 Ekonomik Reform Programı (ERP) yapısal reform alanları ile mukayeseli olarak incelendiğinde “Rekabetçilik” başlığı altında yer alan “İş ortamı”, “Ar-Ge ve Yenilik” ile “Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık” başlığı altındaki “Yeşil ve Dijital dönüşüm” alanları ile doğrudan uyumludur. IPA kapsamındaki finansman kaynaklarının çok kısıtlı hale gelmesi sebebiyle daha odaklı bir yaklaşımla IPA kapsamındaki Aksiyon önerilerinin Ekonomik Reform Programı ile uyumlu şekilde yeşil ve dijital dönüşüm alanlarına odaklanması öngörülmektedir.

Dijital Avrupa Programı: Avrupa Birliği'nin 7,5 milyar Avro bütçe ile 2021-2027 döneminde uygulayacağı, Avrupa çapında stratejik dijital kapasitelerin oluşturulması ve dijital teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılmasına odaklanan Dijital Avrupa Programı'na (DAP) Türkiye'nin Katılım Anlaşması 31 Ağustos 2023 tarihinde imzalanmıştır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Programın Türkiye'deki yürütücü iki kurumundan birisidir. DAP, ülkelerin tek başına gerçekleştiremeyeceği faaliyetleri destekleyerek Avrupa ülkeleri ve Programa dâhil olan diğer ülkelerde toplumun, kamu kurumlarının, özel sektörün özellikle de KOBİ'lerin dijital dönüşümüne yön vermeyi hedefleyen bir programdır. Program kapsamında öncelikli olarak yüksek başarımlı hesaplama, yapay zekâ, veri ve siber güvenlik alanlarında kritik dijital altyapıların kurulması ve stratejik öneme sahip yenilikçi dijital teknolojilerin geliştirilmesi desteklenecektir. İkinci aşamada ise, kurulan altyapıların ve dijital teknolojilerin KOBİ'lerin, kamu kurumlarının ve vatandaşların erişimine açılması ve kullanımının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Türkiye'nin DAP'a katılımı ile yurt içi paydaşların Avrupa genelinde kurulacak dijital altyapıların kurulma süreçlerine dâhil olarak AB fonlarından faydalanması, başta KOBİ'ler olmak üzere özel sektör ve kamu sektörünün dijital dönüşümlerini sağlayacak bu altyapılara erişebilmesi ve program kapsamında açılacak çağrılarla toplumun dijital becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. DAP kapsamında ülkede faaliyete geçecek Avrupa Dijital İnovasyon Merkezleri'nin (ADİM) de, Program amaçlarının gerçekleştirilmesi için önemli fonksiyon üstleneceği öngörüldüğünden, ulusal ve AB finansmanlı projelerle idari ve mali kapasitelerinin artırılması planlanmaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ulusal programlar/kaynaklar ve IPA projeleri/kaynakları ile sinerji sağlayarak Türkiye'nin Dijital Avrupa Programı'ndan azami faydayı sağlamasını hedeflemektedir.

Teknik Mevzuat Uyumlaştırmaları: AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması gereğince Türkiye çeşitli AB teknik mevzuatını iç hukukuna aktarmayı kabul etmiş olup bu çerçevede AB teknik mevzuatı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı da dâhil olmak üzere ilgili kurumlar tarafından takip edilmektedir. Gümrük Birliği yükümlülüğü çerçevesinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca uyumlaştırılması gereken mevzuat ikiz dönüşümden etkilenmekte ve buna göre uyumlaştırma çalışmaları yerine getirilmektedir. Bu doğrultuda, 2023 yılı içerisinde yeşil dönüşüm sürecinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca, "Sürdürülebilir Ürünler İçin Çevreye Duyarlı Tasarım Gereklilikleri Hakkında AB Tüzüğü (ESPR)" ile "AB Bataryalar ve Atık Bataryalara İlişkin AB Tüzüğü'ne" yönelik uyumlaştırma çalışmaları için koordinasyon sağlanmıştır. "Fit For 55" Paketi kapsamında çıkarılan motorlu taşıtlara ilişkin çeşitli düzenlemeler de yakından takip edilmiştir. 2023 yılı içerisinde dijital dönüşüm sürecinde de Bakanlığın uyumlaştırması gereken AB teknik mevzuatı da yakından takip edilmiştir. Bu mevzuattan AB Yapay Zekâ Yasası ile Yeni Makine Tüzüğü'nün uyumlaştırma çalışmaları için koordinasyon sağlanmıştır.

İmalat Sanayii Sektörlerinde Düşük Karbonlu Yol Haritaları: Sınırdaki Karbon Düzenlemesi Mekanizmasına (CBAM) tabi olabilecek imalat sanayii sektörlerinde sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik çabalar kapsamında, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından öncelikli sektörler (demir-çelik, alüminyum, gübre ve çimento) için yol haritalarının hazırlanmasıyla ilgili çalışmalar, 16 Temmuz 2021 tarihli ve 2021/15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi kapsamında Yeşil Mutabakat Eylem Planı altında yürütülmüştür. 9 öncelik alanı

altında 32 hedef ve 81 eylemi içeren Yeşil Mutabakat Eylem Planı, enerji yoğun sektörler için karbonsuzlaşma yol haritasının geliştirilmesini öngörmektedir.

Bu çerçevede, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile işbirliği içerisinde çelik, çimento, gübre ve alüminyum sektörlerinde düşük karbonlu yol haritalarının hazırlanmasına yönelik projeler yürütmektedir. Çelik Projesi ve Alüminyum Projesi kapsamında, çelik ve alüminyum sektörlerinde 2030 yılında “Fit for 55” ve 2053 yılında sıfır karbon emisyonu hedefine ulaşabilmesi için sektörün teknolojik değişim ve dönüşümünün nasıl yapılması gerektiğine ilişkin yol haritaları hazırlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda referans ve azaltım senaryosu başlığı altında çelik emisyon senaryoları ve alüminyum emisyon senaryoları oluşturulmuştur. Söz konusu, projelerin çıktısı olan Düşük Karbonlu Yol Haritaları (LCP) senaryolarında, Paris İklim Anlaşması kapsamında 2053 yılına gelindiğinde net sıfır emisyonla ulaşılmaktadır. Çimento Sektörü Projesi ve Gübre Sektörü Projesi kapsamında, çimento sektörünün ve gübre sektörünün yeşil dönüşümünün sağlanması ve karbon salımının azaltılması için sektör bazında gerekli teknolojilerin, ek yatırımların ve politika adımlarının belirlendiği senaryolar geliştirilecek, bu senaryoların her biri için karbon salımı beklentisi modellenerek sayısallaştırılacaktır. Elde edilen sonuçlar birer yol haritası altında raporlanacaktır.

b) Reform tedbirleri

Tedbir 1: “İmalat sanayiinde dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm aracılığıyla KOBİ’lerin modernizasyonunu desteklemek, verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırmak”

1. Tedbirin tanımı: Tedbir, imalat sanayiinde dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm aracılığıyla KOBİ’lerin modernizasyonunu desteklemek, verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırmayı amaçlamaktadır. Tedbir, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) içerisinde yer alan 428 numaralı Tedbir (İmalat sanayiinde dijital dönüşümün gelişimi desteklenecektir.) ve altında yer alan 428.2 (İmalat sanayiinde yer alan KOBİ’lerin dijital teknolojileri daha etkin kullanması amacıyla bilgilendirilmesi ve desteklenmesi sağlanacaktır.), 428.3 (KOBİ’lerde yaygın olarak ihtiyaç duyulan dijitalleşme uygulamaları merkezi bir altyapı ve destekleyici yazılım araçlarıyla karşılanacaktır.) ve 428.4 (Verimlilik artışı amacıyla kurulan “model fabrikaların bölgesel bazda ve dijital dönüşüme yönelik yeni hizmetler verecek şekilde tasarlanması sağlanacak ve etkinliği artırılabilecektir.) numaralı tedbirler ile 561.1 numaralı tedbir (KOBİ ve girişimciler hızlı büyüme, teknoloji odaklı ihracat yapma, yüksek teknoloji alanında faaliyet gösterme, verimlilik artırma gibi kriterler çerçevesinde odaklı bir yaklaşımla desteklenecektir.) ile örtüşmektedir.

Reform tedbiri Orta Vadeli Program (2024-2026) içerisinde Makroekonomik Hedefler ve Politikalar altında yer alan Dijital Dönüşüm başlığında “Program döneminde dijital dönüşümün hızlandırılması kapsamında, elektronik haberleşme altyapılarının güçlendirilmesi, yeni nesil ağ altyapılarının yaygınlaştırılması, öncelikli sektör ve alanlarda nitelikli Ar-Ge insan kaynağının geliştirilmesi, dijital dönüşüme yönelik teknolojilerde yetkinliğin artırılması, KOBİ’ler başta olmak üzere firmaların dijital teknolojilere yönelik kapasite ve kabiliyetlerinin desteklenmesi ve finansmana yönelik etkin mekanizmaların oluşturulması sağlanacaktır.” ile ifade edilen hedefle örtüşmektedir.

Bu tedbir altında KOBİ'lerin verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırması, dijital dönüşümlerinin ve yeşil dönüşümlerinin sağlanması için alt aktiviteler tanımlanmıştır. Her bir aktivite ve içeriğine ilişkin detaylı bilgiler aşağıda ifade edilmektedir:

Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların (Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri) kurulması (ERP (2023-2025) Tedbir 7)

Model Fabrikalarda farkındalık artırıcı seminerler, deneyimsel eğitimler, Öğren-Dönüş programları ve üniversite-sanayi işbirliği projelerinin geliştirilmesi alanlarında hizmet sunulmaktadır. Model Fabrikalarda görev yapacak eğitimlere 2 aşamalı eğitimcilerin eğitimi ve pilot olarak seçilen firmalara eğitim ve danışmanlık çalışması yapılmaktadır. Model Fabrika kurulum süreci inşaat işleri, makine-donanım teçhizat satın alımı ve atölyelerde öğrenme hattının kurulumu olarak gerçekleştirilmektedir. Öğrenme hattı kurulduktan sonra eğitim müfredatı oluşturulmaktadır. Mevcut hatta dijital dönüşüm yetkinlikleri kazandırılmakta ve bu hat üzerinden dijital dönüşüm eğitimleri verilmektedir. Model Fabrikanın sunduğu eğitim amaçlı üretim ortamında ticari bir faaliyet olmadan örnek bir ürün üzerinden eğitim programı yapılandırılmaktadır. Model Fabrikalar tüzel kişilik olarak, sanayi ve ticaret odaları, üniversiteler, organize sanayi bölgeleri gibi yerel paydaşların katkıları ile anonim şirket ya da iktisadi işletme olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Prensip olarak, kâr amacı gütmeyen bir yapıya sahip olan Model Fabrikalar hizmetlerini belli bir ücret karşılığında sunmakta olup kamu, özel sektör kuruluşları, üniversite ve sivil toplum örgütlerinin temsil edildiği bir yapıyla yönetilmektedir.

Model Fabrikaların tamamlamakta olduğu Öğren-Dönüş Programı sonuçlarına göre sunulan uygulamalı eğitimler, işletmelerin performansları üzerinde son derece etkili olmaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı işbirliğinde yürütülen "Uygulamalı KOBİ Yetkinlik Merkezi (Model Fabrika) Projesi" kapsamında, Politika Analiz Laboratuvarı tarafından "Model Fabrika Performans İzleme ve Değerlendirme Sistemi-Sistem Tasarım Raporu" hazırlanmıştır. Bu raporda elde edilen bulgulara göre; Model Fabrikalardan Öğren-Dönüş hizmeti alan firmalarda kapasite kullanım oranında yüzde 85 artış, çevrim süresinde yüzde 87 oranında kısalma, üretim alanında yüzde 75 oranında yer tasarrufu, yüzde 76 oranında kişi başına üretim artışı, yüzde 72 oranında Toplam Ekipman Etkinliği (OEE) artışı, yüzde 68 oranında ürün başına maliyet azalışı birincil etkiler olarak ortaya çıkmıştır. İkincil etkiler ise, yüzde 58 oranında elektrik tüketiminde azalma, yüzde 42 oranında hatalı ürün sayısında azalma, yüzde 39 oranında fire sayısında azalma, yüzde 38 oranında arıza sayısında azalma ve yüzde 31 oranında atık miktarında azalma olarak gerçekleşmiştir.

Bahsi geçen faydalar doğrultusunda Model Fabrika sayısının yükseltilmesi ve Model Fabrikaların kapasitelerinin artırılması için birçok çalışma yapılmaktadır. Daha çok KOBİ'nin Model Fabrika hizmetlerine ulaşabilmesi için hâlihazırda faaliyette olan 8 Model Fabrikaya (Ankara, Bursa, Konya, Kayseri, Gaziantep, Mersin, Adana ve İzmir Model Fabrikaları) ilave olarak önümüzdeki dönem kurulması hedeflenen 6 Model Fabrika ile birlikte toplam sayının 14 olması öngörülmektedir. Açılması planlanan Kocaeli, Denizli, Eskişehir, Samsun, Trabzon ve Malatya illerinde yeni Model Fabrikaların kurulum çalışmalarına başlanmıştır. 2024 yılının

ilk çeyreği itibarıyla Eskişehir ve Samsun Model Fabrikaların faaliyete başlaması öngörülmektedir.

KOBİ'lerin Model Fabrika hizmetlerinden faydalanması amacıyla KOSGEB İşletme Geliştirme Destek Programı kapsamında Model Fabrika Destek Programı oluşturulmuştur. Geri ödemesiz bir destek olan Model Fabrika Desteğinde destek oranı yüzde 60 ve destek üst limiti artırılarak 100.000 TL olarak güncellenmiştir. Model Fabrika Desteği kapsamında KOSGEB tarafından 149 işletmeye 9.759.089,18 TL tutarında destek sağlanmıştır. İşletmelerin yalın uygulamalar konusunda mevcut durumlarının tespit edilerek sorun ve ihtiyaçlarının belirlenmesine, bu konuda yol haritalarının oluşturulmasına, bu yol haritaları doğrultusunda beceri ve kabiliyetlerinin artırılmasına katkı sağlamak amacıyla, 2023 yılında KOSGEB tarafından yürütülmekte olan İşletme Geliştirme Destek Programı altında yer alan Model Fabrika Desteği, “Yalın Dönüşüm Desteği” olarak geliştirilmiş ve güncellenmiştir. Geri ödemesiz olan bu destek kapsamında, “Yalın Olgunluk Değerlendirme Analizi (YODA) Hizmeti”, “Model Fabrika Eğitim-Danışmanlık Hizmeti” ve “Model Fabrika Öğren-Dönüş Programı Hizmeti” olmak üzere 3 tür hizmet sunulmakta ve desteklenmektedir. Yalın Olgunluk Değerlendirme Analizi Hizmeti için destek oranı yüzde 100 ve destek üst limiti 20.000 TL, Model Fabrika Eğitim-Danışmanlık Hizmeti için destek oranı yüzde 80 ve destek üst limiti 70.000 TL, Model Fabrika Öğren-Dönüş Programı Hizmeti için destek oranı yüzde 80 ve destek üst limiti 150.000 TL, Destek Programı süresince desteğin toplam üst limiti ise 200.000 TL olarak belirlenmiştir.

Model Fabrikalarda hizmet sunabilecek yetkinlikte insan kaynağının geliştirilmesi amacıyla Model Fabrika Eğitmeni Yetiştirme Programı gerçekleştirilmiştir. 2 binden fazla başvurunun yapıldığı Programda yaklaşık 240 kişi yetkinlik değerlendirme aşamasını başarıyla geçerek eğitimlere katılmıştır. Söz konusu Programı başarıyla tamamlayan 233 kişi Model Fabrika Eğitmeni havuzuna alınmıştır. Bu aktivite Yatırım Programı tarafından finanse edilmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından koordine edilen Model Fabrika kuruluş sürecine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) teknik destek sağlayarak katkı vermektedir.

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması

Türkiye'de sanayinin sürdürülebilir ve verimli yeşil dönüşümünü desteklemek amacı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB ve TÜBİTAK tarafından “Türkiye Yeşil Sanayi Projesi” yürütülecektir. Proje ile Türkiye’de yerleşik sermaye şirketlerinin yeşil dönüşümüne yönelik destek verilmesi ve sanayinin karbonsuzlaştırılması amaçlanmaktadır. Toplam bütçesi 450 milyon dolar olan proje Dünya Bankası finansmanı ile gerçekleştirilecektir. 6 yıl sürmesi planlanan projede her bir proje ortağının gerçekleştireceği çeşitli faaliyetler bulunmaktadır:

- KOSGEB “Türkiye Yeşil Sanayi Projesi” kapsamında sanayide KOBİ'lerin enerji ve kaynak verimliliğinin sağlanması ve karbon emisyonlarının azaltılması konusunda destek sağlamaktan sorumludur. KOSGEB toplam bütçesi 250 milyon dolar olan bileşen kapsamında yenilenebilir enerji, dögüsel ekonomi ve sanayide makinelerin modernizasyonu ile ilgili projeleri destekleyecektir.
- TÜBİTAK tarafından yeşil dönüşüm ile ilişkili projelere yönelik 175 milyon dolar kredi kullanılacaktır. İkinci bileşende Türkiye’de veya diğer pazarlarda yeni yeşil

teknolojilerin, ürünlerin veya süreçlerin geliştirilmesini içeren yeşil inovasyon faaliyetlerinde bulunan her tür firma hedeflenmektedir. Yeşil girişimciler (start-up'lar, ilkaşama firmaları), KOBİ'ler, büyük firmalar veya firma konsorsiyumlarının başvurabileceği destekler, yeşil üretime veya daha yüksek enerji ve/veya kaynak verimliliğine katkıda bulunan Ar-Ge, prototip geliştirme, standart geliştirme, yeni ürün veya süreç geliştirmeyi içerecektir.

- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı teknik destek bileşeni altında 25 milyon dolar bütçeyi yönetecektir. Bu bileşende Bakanlık ve Proje Ortakları için teknik yardım ve kapasite geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir. Böylece, yeşil dönüşüm ile ilgili kuruluşlar, şirketler ve bireyler arasında farkındalığın artırılması, çeşitli paydaşlarla ağ kurmanın kolaylaştırılması ve yeşil dönüşüm çabalarının ulusal görünürlüğünün artırılması sağlanacaktır.

Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması

KOBİ'lerde dijital dönüşümün sağlanmasını teminen mevcut durumlarının analiz edilmesi, dijital dönüşüm ihtiyaçlarının belirlenmesi, bu ihtiyaçlar doğrultusunda kendilerine özgü dijital dönüşüm yol haritalarının hazırlanması önem arz etmektedir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından, 2019 yılında açıklanan “2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi”nde, işletmelerin dijital dönüşüm yol haritasının belirlenmesi, işletme büyüklüğüne göre karşılaştırmaların yapılması, yapılan yatırımların etkisinin takip edilmesi ve sanayi politikaları için veri sağlanması amacıyla dijital dönüşüm olgunluk değerlendirme sisteminin geliştirilmesi ve işletmelerin dijital dönüşüm olgunluk seviyelerini ve yol haritalarını belirleyerek yatırım yapılacak alanları ortaya koyacak bir Türkiye modeli geliştirilmesi de hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, işletmelerin dijital olgunluk seviyesinin standartlaştırılmış bir şekilde ölçülmesi ve dijitalleşme ile ilgili strateji geliştirilmesi amacıyla yazılım tabanlı bir algoritmayı içeren ve TÜBİTAK TÜSSİDE tarafından paydaş kurum/kuruluşlar ile oluşturulan D3A dijital dönüşüm değerlendirme ve yol haritası aracı geliştirilmiştir. D3A'yı kullanarak işletmelerin dijital olgunluk seviyesini ölçerek bu kapsamda yol haritası oluşturacak Dijital Dönüşüm Danışmanlarının yetiştirilmesi için de hibrit bir eğitim programı hazırlanmıştır. Eğitimi tamamlayarak belgelendirilen 111 adet Dijital Dönüşüm Danışmanı hizmet vermeye başlamıştır.

2021 yılında KOSGEB ve TÜBİTAK TÜSSİDE arasında işletmelerin en etkin şekilde dijital dönüşüm danışmanlık hizmetlerini temin etmeleri amacıyla gereken mekanizmanın kurulması için yapılacak işbirliği konularını kapsayan bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Protokol çerçevesinde, KOBİ'lerin Dijital Dönüşüm Danışmanlarından alacakları dijital dönüşüm danışmanlığı hizmetlerinin desteklenmesi için KOSGEB tarafından yürütülmekte olan İşletme Geliştirme Destek Programı içerisine “Dijital Dönüşüm Danışmanlığı Desteği” eklenmiştir. Bu desteğin amacı, işletmelerin dijitalleşme konusunda mevcut durumlarını tespit ederek sorun ve ihtiyaçlarını belirlemelerine ve bu konuda gerekli stratejileri geliştirmelerine katkı sağlamaktır. Bu destekten, imalat sektöründe faaliyet gösteren küçük veya orta ölçekli işletmeler yararlanabilmektedir.

KOSGEB ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) arasında “Dijital Dönüşüm ve Afet Müdahale Girişimleri Kapsamında KOBİ'lerin Desteklenmesine Yönelik İşbirliği” konulu

Mutabakat Zaptı 2 Ağustos 2023 tarihinde imzalanmıştır. Söz konusu mutabakat zaptı ile imalat sektöründeki KOBİ'lerin dijitalleşmeleri için yapacakları yatırımlara finansman sağlanmasına ilişkin işbirliği amaçlanmıştır. Uzlaşa sağlanan bankalar vasıtasıyla işletmelere kullanılacak kredilere faiz/kar payı desteği verilmesi planlanmaktadır.

Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin yeşil dönüşümünün desteklenmesi

On İkinci Kalkınma Planında, “mevcut OSB ve Endüstri Bölgeleri için yeşil dönüşüm projelerinin tasarlanması ve Yeşil OSB ve Yeşil Endüstri Bölgelerinin yaygınlaştırılması ile temiz enerji üretim ve kullanımının teşvik edilmesi” konuları yer almaktadır. 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri kanununda 10 Nisan 2023 tarihinde değişiklik yapılarak “Yeşil OSB tanımı” eklenmiştir. Bu vesile ile OSB'lerin yeşil ekonomiye entegrasyonunu sağlayacak yeşil OSB projelerinin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yapılmasına imkân tanınmıştır.

Ülkenin gelişimini desteklemek amacıyla yenilenebilir enerji, temiz üretim, yeşil altyapı ve kaynak verimliliği gibi kavramların sürdürülebilir politikalar haline gelmesi için hem kamu hem de özel sektörde önemli çalışmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından kaynakların etkin kullanılması, daha yeşil ve rekabetçi sanayi yapısına dönüşümün sağlanması amacıyla OSB'lerin “yeşil/sürdürülebilir üretim alanlarına” dönüşümlerine katkı sunan projeler yapılmaktadır. Bu projelerden biri de Dünya Bankası finansmanlı “Organize Sanayi Bölgesi Projesi”dir. Proje için Dünya Bankası ile 250,3 milyon dolar bütçeli bir ikraz anlaşması yapılmıştır. Bu doğrultuda, proje amaçlarına uygun bulunan alt projeler, Yılı Yatırım Programına kabul edilmeleri halinde, yüzde 3 faiz oranı ile 3 yılı ödemesiz olmak üzere 13 yıl olarak kredilendirilmektedir. Proje altında 46 adet OSB'ye 66 alt proje için kredi desteği sunulmaktadır. Projenin 31 Aralık 2026'da tamamlanması planlanmaktadır. Projenin gelişim hedefi, Türkiye'deki OSB'lerin verimliliğini, çevresel sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü artırmaktır. Yeşil OSB Projesi kapsamında, OSB'nin sürdürülebilirliği, rekabet edebilirliği ve verimliliği için altyapının ve uygun ortamın desteklenmesi ve teknik yardım, kapasite geliştirme ve proje yönetimi faaliyetleri yürütülecektir.

Projenin ana bileşenleri, OSB'nin sürdürülebilirliği, rekabet edebilirliği ve verimliliği için altyapının ve uygun ortamın desteklenmesi ile teknik yardım, kapasite geliştirme ve proje yönetimi faaliyetlerinden oluşmaktadır. Proje kapsamındaki yatırım projeleri şu şekildedir: Atık su arıtma tesisleri, atık su geri kazanım ve yeniden kullanım tesisleri, çamur kurutma tesisleri, biyogaz tesisi, GES, RES, yeşil bina, dijital dönüşüm, Led aydınlatma sistemleri, altyapı, çevre laboratuvarı, entegre haberleşme ve güvenlik sistemleri.

i. 2024 için planlananlar:

Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların (Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri) kurulması"

- 4 ilde Model Fabrika kurulması çalışmalarının devam etmesi (tesis inşaatı, makine ekipman alımı, personel istihdamı, eğitim-danışmanlık için hizmet alımı); Model Fabrikaların dijital dönüşüm altyapılarının oluşturulması, geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmaların yürütülmesi; 75

işletmenin KOSGEB Yalın Dönüşüm Desteği kapsamında desteklenmesi hedeflenmektedir.

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması

- KOSGEB tarafından sanayide KOBİ'lerin enerji ve kaynak verimliliğinin sağlanması kapsamında 250 işletme, sanayi KOBİ'lerinin yenilenebilir enerji kapasitelerinin artırılması kapsamında ise 200 işletme desteklenecektir. Destek çağrı esaslı olarak uygulanacaktır.
- Yeşil Sanayi Projesi altında, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve proje ortakları için teknik yardım ve kapasite geliştirme faaliyetlerinin yürütülmesi, Yeşil dönüşüm ile ilgili kuruluşlar, şirketler ve bireyler arasında farkındalık artırma çalışmalarının yürütülmesi, Yeşil dönüşüm çabalarının ulusal görünürlüğünün artırılması hedeflenmektedir.

Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması

- KOSGEB tarafından yaklaşık 200 imalatçı küçük ve orta ölçekli işletmenin dijital dönüşüm konusunda mevcut durumlarının tespit edilerek yol haritalarının oluşturulması beklenmektedir. Bu desteğin sürekli açık olarak uygulanması planlanmaktadır. KOBİ'lerin dijitalleşme yatırımları için finansmana erişimlerinin sağlanması kapsamında 150 işletmeye kredi faiz/kar payı desteği sağlanması öngörülmektedir.

Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi

- Yeşil OSB Projesi kapsamında, Güneş Enerjisi Santralleri, Altyapı, Atık su Arıtma Tesisleri, LED aydınlatma, Dijital Dönüşüm Merkezi konularında ihalelerin tamamlanması planlanmaktadır.

ii. 2025 için planlananlar:

Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların (Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri) kurulması

- 2 ilde Model Fabrika kurulması çalışmalarının devam etmesi (tesis inşaatı, makine-ekipman alımı, personel istihdamı, eğitim-danışmanlık için hizmet alımı); Model Fabrikaların dijital dönüşüm altyapılarının oluşturulması, geliştirilmesi, güçlendirilmesi ve kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yürütülmesi; 90 işletmenin KOSGEB Yalın Dönüşüm Desteği kapsamında desteklenmesi planlanmaktadır.

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması

- KOSGEB tarafından sanayide KOBİ'lerin enerji ve kaynak verimliliğinin sağlanması kapsamında 250 işletme, sanayi KOBİ'lerinin yenilenebilir enerji kapasitelerinin artırılması kapsamında ise 200 işletme desteklenecektir. Destek çağrı esaslı olarak uygulanacaktır.
- Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında, 2024 yılı faaliyetlerinin sürdürülmesi ve Sanayide Yeşil Dönüşüm ile ilgili mevzuat geliştirme çalışmalarının yürütülmesi hedeflenmektedir.

Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması

- KOSGEB tarafından yaklaşık 200 imalatçı küçük ve orta ölçekli işletmenin dijital dönüşüm konusunda mevcut durumlarının tespit edilerek yol haritalarının oluşturulması beklenmektedir. Bu desteğin sürekli açık olarak uygulanması planlanmaktadır. KOBİ'lerin dijitalleşme yatırımları için finansmana erişimlerinin sağlanması kapsamında 150 işletmeye kredi faiz/kâr payı desteği sağlanması öngörülmektedir.

Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi

- Yeşil OSB Projesi kapsamında, Atık su Arıtma Tesisleri, Atık Su Islah ve Yeniden Kullanım Tesisleri, Güneş Enerjisi Santralleri, Altyapı, Biyogaz Tesisi, Çevre Laboratuvarı, Entegre İletişim ve Güvenlik Sistemi, OSB Yeşil İdari Bina konulu yatırımların ihalelerinin tamamlanması planlanmaktadır.

iii. 2026 için planlananlar:

Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların (Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri) kurulması

- Model Fabrikaların dijital dönüşüm altyapılarının oluşturulması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yürütülmesi; 100 işletmenin KOSGEB Yalın Dönüşüm Desteği kapsamında desteklenmesi hedeflenmektedir.

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması

- KOSGEB tarafından sanayide KOBİ'lerin enerji ve kaynak verimliliğinin sağlanması kapsamında 250 işletme, sanayi KOBİ'lerinin yenilenebilir enerji kapasitelerinin artırılması kapsamında ise 200 işletme desteklenecektir. Destek çağrı esaslı olarak uygulanacaktır.
- Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında, 2024 ve 2025 yılı faaliyetlerinin sürdürülmesi hedeflenmektedir.

Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması

- Yaklaşık 250 imalatçı küçük ve orta ölçekli işletmenin dijital dönüşüm konusunda mevcut durumlarının tespit edilerek yol haritalarının oluşturulması beklenmektedir. Bu desteğin sürekli açık olarak uygulanması planlanmaktadır. KOBİ'lerin dijitalleşme yatırımları için finansmana erişimlerinin sağlanması kapsamında 200 işletmeye kredi faiz/kâr payı desteği sağlanması öngörülmektedir.

Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi

- Yeşil OSB Projesi kapsamında, İletişim Altyapısı, Güneş Enerjisi Santralleri, Rüzgâr Enerjisi Santrali, LED aydınlatma, fiber altyapı konulu yatırımların ihalelerinin tamamlanması planlanmaktadır.

2. Sonuç Göstergeleri:

Gösterge	Mevcut Durum	2024	2025	2026
<i>Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların kurulması</i>				
Faaliyete Geçen Model Fabrika sayısı*	8	12	14	14
Faaliyete geçen Model Fabrikalardan hizmet alan işletme sayısı**	347	450	500	550
KOSGEB Yalın Dönüşüm Desteğinden yararlanan firma sayısı***	63	75	90	100
<i>Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması</i>				
Yararlanıcı firmalar tarafından üretim birimi başına elektrik tüketiminde azalma (%)	0	0	10	10
Yararlanıcı firmalar tarafından üretim birimi başına su tüketiminde azalma (%)	0	0	10	10
Yararlanıcı firmalar tarafından döngüsel olmayan atıklarda azalma (%)	0	0	10	10
Yararlanıcı firmalar tarafından kullanılan yenilenebilir kaynaklardan üretilen yıllık elektrik miktarı (Mwh)	0	0	70	70
<i>Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması</i>				
Dijital dönüşüm konusunda mevcut durumu tespit edilerek yol haritası hazırlanan işletme sayısı	35	200	200	250
Dijitalleşme yatırımları için kredi kullanan işletme sayısı	0	150	150	200
<i>Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi</i>				
OSB'nin hem temel hem de yeşil altyapı yatırımlarından enerji tasarrufu (MWh)	0	2.793	8.379	16.759
OSB yeşil yatırımlarından su tasarrufu (m3)	0	662.800	1.988.400	3.976.800
Yatırımlardan dolayı CO2 emisyonlarında yıllık azalma (metre ton)	0	1.843	5.530	11.060
Yeni/iyileştirilmiş tesislerde arıtılan su miktarı (m3)	0	2.920.000	8.760.000	17.520.000

* Model Fabrikalar büyük yatırımlar olduğundan yerel paydaşların sürece tam olarak dâhil olmasının sağlanması ve altyapı çalışmalarının tamamlanması önemlidir. Bu konular göz önünde bulundurularak önceki ERP'de belirtilen sonuç göstergeleri güncellenmiştir.

** Temel engellerde belirtildiği üzere, finansal yetersizlikler, firmaların farkındalık seviyelerinin yetersiz olması vb. nedenlerden dolayı gerçekçi bir perspektiften bakılmış olup ilgili hedef göstergeler bir önceki ERP'ye göre daha düşük tutulmuştur.

*** Yeni bir destek programı olduğundan bu desteğin firmalar tarafından duyulması ve kullanılması bakımından destekten yararlanma sayısı bir önceki ERP'ye göre düşük tutulmuştur.

3. Rekabetçilik üzerinde beklenen etkiler:

Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların kurulması: KOBİ'lerin yalın üretim ve dijital dönüşüm konularında bilinç ve yetkinliklerinin artırılması, verimliliklerinin yükselmesi ve rekabet güçlerinin artması öngörülmektedir.

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması & Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması:

- Karbon azaltma hedeflerinin ve uluslararası taahhütlerin yerine getirilmesi,
- İklim değişikliğine ve doğal afetlere karşı maruziyet dikkate alındığında, iklime uyum ve dayanıklılığın özellikle imalat sektöründe verimliliği ve rekabet gücünü artırması,
- AB ve diğer uluslararası pazarlara erişimin sürdürülmesi ve genişletilmesi ile yeni iş fırsatlarının ve ekonomik çeşitliliğin artırılması,
- Yenilikçiliğe katkıda bulunulması,
- Bilgi asimetrilerini ele alarak yatırım riskinin ve finansman maliyetinin azaltılması,
- Ekonomik dayanıklılık ve uzun vadeli büyümenin sağlanması,
- KOBİ'lerin dijital dönüşüm konusunda farkındalığının artması,
- KOBİ'lerin dijital dönüşüm yatırımları sayesinde dijitalleşme seviyesinin yükselmesi

beklenmektedir.

- Ayrıca, doğrudan mali desteğe ek olarak Türkiye Yeşil Sanayi Projesi yeşil yatırımların etkin yönetimi için uygun ortamı oluşturacak veya iyileştirici ve düzenleyici reformları (sanayi için yeni yeşil standartların benimsenmesi dâhil) teşvik edecektir. Tüm bunlar, daha yeşil bir ekonominin, daha iyi işlerin, daha fazla ihracatın ve ekonomik dönüşüm ve çeşitliliğin desteklenmesine yardımcı olacaktır.

4. Planlanan aktivitenin maliyeti ve finansmanı:

2024: 3.756.635.000 TL – 89.774.643 Avro (Merkezi Bütçe + Proje Kredileri)

Aktivite 1: Model Fabrikaların kurulması 50.000.000 TL (Merkezi Bütçe)

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması 1.043.635.000 TL (Proje Kredileri)

Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması 13.000.000 TL (Merkezi Bütçe)

Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi 2.650.000.000 TL (Proje Kredileri)

2025: 5.745.725.000 TL – 112.754.985 Avro (Merkezi Bütçe + Proje Kredileri)

Aktivite 1: Model Fabrikaların kurulması 40.000.000 TL (Merkezi Bütçe)

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması 2.257.725.000 TL (Proje Kredileri)

Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması 10.000.000 TL (Merkezi Bütçe)

Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi 3.438.000.000 TL (Proje Kredileri)

2026: 4.024.725.000 TL – 72.611.258 Avro (Merkezi Bütçe + Proje Kredileri)

Aktivite 1: Model Fabrikaların kurulması 30.000.000 TL (Merkezi Bütçe)

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması 1.826.725.000 TL (Proje Kredileri)

Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması 12.000.000 TL (Merkezi Bütçe)

Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi 2.156.000.000 TL (Proje Kredileri)

5. İstihdam, yoksulluk, eşitlik, cinsiyet ve sağlık hizmetleri üzerinde beklenen etkiler:

Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların kurulması: Kurulacak olan Model Fabrikalarda ve proje ortaklarında projenin gerektirdiği personelin istihdam edilmesinden dolayı istihdama katkı sunması öngörülmektedir. Ayrıca, orta ve uzun vadede verimlilik artışının sağlanmasıyla imalat sanayiinde istihdam artışı beklenmektedir.

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması: Türkiye Yeşil Sanayi Projesi ile ekonomik büyüme sağlanarak istihdam oluşturma teşvik edilecektir. Projede, özel politika gerektiren bireyler veya gruplar belirlenmiştir. Bu grupların projeden yararlanabilmesi tanıtıcı faaliyetler ile sağlanacaktır. Bu grupların projeden olumsuz etkilenmeyeceği düşünülmektedir. Özel politika gerektiren gruplar olarak kadınlar tarafından yönetilen veya kadınların sahip olduğu işletmeler ve mülteciler/göçmenler tarafından yönetilen veya mültecilerin/göçmenlerin sahip olduğu işletmeler tanımlanmıştır. Diğer özel politika gerektiren gruplar, faaliyet süresi 5 yıldan az olan genç işletmeler ve büyükşehirlerin sınırları dışında yer alan az gelişmiş bölgelerdeki işletmeler olarak kabul edilmiştir.

Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması: KOSGEB tarafından yapılacak aktivitelerin istihdam oluşturmaya katkısının olacağı beklenmekte olup özel politika gerektiren gruplar bağlamında doğrudan olumsuz bir etkisi olacağı öngörülmektedir.

6. Çevre ve iklim değişikliği üzerinde beklenen etkiler:

Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların kurulması: Model Fabrikalarda öğrenilen yalın ve verimli üretim teknikleri ile firmaların kaynak kullanımı ve atık üretiminde ciddi iyileştirmeler olması öngörülmektedir. Model Fabrika faaliyetleri ile sürdürülebilir üretim için yeni teknolojilerin geliştirilmesi de mümkün olacaktır.

Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması & Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması:

- Yeşil Sanayi Projesinde, döngüsel ekonomi esas alınarak imalat sanayi firmalarının yenilenebilir enerjinin gücünden faydalanması, enerji verimli teknolojileri uygulamaları ve sürdürülebilir geleceğin yolunun açılması sağlanacaktır. Firmaların düşük karbon salınımına sahip, sürdürülebilir ve dayanıklı bir geleceğe doğru geçişinin sağlanması hedeflenmektedir.
- Geleneksel üretimin olumsuz çevresel etkilerinden kaynaklanan sağlık risklerini azaltarak iyi bir yaşam kalitesinin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.
- Kullanım verimliliğini artırarak biyolojik çeşitliliğin korunmasına ve ulusal kaynakların korunmasına yardımcı olacaktır.
- Proje tarafından finanse edilen yatırımlar, net istihdam oluşturmanın yanı sıra işlerin kalitesini de artıracak ve bu da refahı ve sosyal eşitliği teşvik ederek yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır.
- Sektöre yeni doğrudan yabancı yatırım akışlarını motive edecek, kaynakları verimli kullanan, çevre dostu bir iş ortamını teşvik edecektir.
- Küçük ve orta ölçekli imalatçı işletmelerin imalat süreçlerinin dijitalleşmesinin karbon emisyonlarını azaltacağı ve yeşil büyümeye katkısının olacağı beklenmektedir.

Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi: Yeşil OSB Projesinde, potansiyel alt projelerin olumlu çevresel ve sosyal etkilere sahip olması beklenmektedir. Projenin Çevresel Riski "Önemli" olarak derecelendirilmiştir. Öte yandan, projenin sosyal etkilerinin daha düşük olması beklenmektedir ve bu nedenle de sosyal riski "Orta" olarak belirlenmiştir. Uygulama esnasında ortaya çıkabilecek tüm çevresel ve sosyal etkilerin hazırlanacak çevresel ve sosyal değerlendirme araçları ile (ÇSED: Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi ve ÇSYP: Çevresel ve Sosyal Yönetim Planı) en aza indirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

7. Potansiyel riskler:

Risk	Olasılık	Riski azaltmaya yönelik planlananlar
Aktivite 1: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların kurulması		
İşletmelerin eğitim ve danışmanlık hizmetlerine olan taleplerinin yetersiz kalması	Orta	İşletmelere yönelik farkındalık artırma etkinliklerinin düzenlenmesi
Proje ortaklarının faaliyetlerin yürütülmesindeki yetkinlikleri ve ülke genelindeki konjonktürel durumların bütçe ve sürdürülebilirlik üzerindeki olumsuz etkileri	Orta	Proje ortaklarının kamu özel sektör, uluslararası kuruluşlar, üniversiteler vb. farklı yapılarda olması yetkinlik ve risk yönetimi açısından projeyi güçlendirebilecektir.

<i>Aktivite 2: Sanayi KOBİ'lerinin etkin yeşil dönüşümünün sağlanması & Aktivite 3: İmalatçı KOBİ'lerin dijital dönüşümünün sağlanması</i>		
KOBİ'lerin yeşil ve dijital dönüşümlerini sağlamak üzere planlanan aktivitelerin ortaya çıkarabileceği çevresel ve sosyal etkiler	Orta	Çevresel ve sosyal etkilerin değerlendirilerek önleyici tedbirlerin alınması
<i>Aktivite 4: Organize Sanayi Bölgelerinin Yeşil Dönüşümünün Desteklenmesi</i>		
Yeşil OSB Projesi altında yürütülecek alt projelerin uygulaması sırasında oluşabilecek çevresel ve sosyal etkiler	Orta	Proje uygulaması sırasında, hazırlanacak çevresel ve sosyal değerlendirme araçları ile risklerin/etkilerin en aza indirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması

Turizm Sektörü

Türkiye'nin küresel çapta rekabetçi olduğu sektörlerden biri olan turizm sektörü, ülkenin hizmet ihracatının önemli bir kısmını gerçekleştirmektedir. Ancak, bu sektör mevsimselliğe bağlılık, farklı sektörleri bir arada tutan kompleks bir görünüm, karşılıklı bağımlılık, emek yoğun yapı ve çeşitli dış etkenlere karşı kırılabilirliği ile öne çıkmaktadır. Özellikle salgın, ekonomik krizler, doğal afetler gibi beklenmeyen durumlar turizm sektörünü derinden etkileyebilmektedir.

2020 yılında başlayan Kovid-19 salgını, turizm sektörünü küresel olarak etkilemiş ve dünya çapında sektörü tarihi bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Bu süreç; ulusal ve uluslararası seyahat kısıtlamalarının getirilmesi, ülke sınırlarının kapanması vb. önlemlerin alınması ile turizmi durma noktasına getirmiş, diğer birçok ülke gibi Türkiye'nin de turizm faaliyetlerinde ve dolayısıyla turizm gelirlerinde düşümlere yol açmıştır. Uluslararası turizm pazarının salgın öncesi dönem olan 2019 yılı seviyelerine geri dönmesinin 2,5 ile 4 yıl arasında süreceği tahmin edilmekle beraber; toparlanma süresi ise turist ziyaretçinin güven algısının iyileşmesine, seyahat kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılmasına ve ekonomik koşulların düzelmesine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Son 20 yılda her ne kadar Türkiye'nin turizm stratejisinin planlanmasında sürdürülebilirlik ve rekabetçilik giderek ön plana çıkmış ve bunlar üzerindeki negatif etkilerin azaltılması yönünde çalışmalar yürütülmüş ve başarılı sonuçlar elde edilmiş olsa da, salgın süreci sektördeki birçok işletmeyi etkilemiş, turizm işletmelerinin ayakta kalabileceği ekonomik dayanıklılığının ve turizmin sürdürülebilirliğinin önemini de vurgulamıştır.

Son yıllarda küresel çapta yaşanan gündemler ve ülkeler arasındaki siyasi ve politik gelişmelerin de turizm sektörünü etkileyebileceği bir kez daha görülmüştür. 2022 yılında Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle, turizm başta olmak üzere birçok farklı sektör negatif etkiyle karşı karşıya kalmıştır. Türk turizminin iki büyük kaynak pazarlarından olan Rusya ve Ukrayna arasındaki çatışma ve neticesinde derinleşen enerji ve doğal kaynak krizleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de turizm ve seyahat endüstrisini olumsuz etkilemiştir. Bu krizlerin yanı sıra, son yıllarda giderek artan iklim krizi de turizm sektörü üzerindeki etkisini artırmıştır. İklim değişikliğine bağlı artan sıcaklıklar ile ani ve şiddetli hava olayları doğal ekosistem üzerinde değişime yol açarak sürdürülebilirlik olgusunun kritik bir odak noktası haline gelmesine neden olmuştur.

Sektör, iklim değişikliğinden kaynaklanan habitatta bozulma, yağış rejimlerinin değişmesi, orman yangınları, tsunamiler ve kış sporu sezonlarının kısalması gibi birçok doğrudan ve dolaylı etkiye maruz kalmaktadır. İklim sorunları hakkında giderek daha fazla endişe duyan turistler ise yerel topluluklar için daha az emisyon ve daha az olumsuz etki içeren seyahatler aramaktadır. Sıcaklık ve yağış değişiklikleri, dünyanın çoğu yerinde pazar cazibesini etkilemekte turist motivasyonu, varış noktası seçimi, tatil zamanı kararlarını etkilemektedir. Bu durum, sektörü sorumlu ve sürdürülebilir eylemlerde bulunmaya, sürdürülebilir politika ve sertifikalar ile ön plana çıkmaya teşvik etmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, turizm sektörü kırılganlığı yüksek olan bir sektör olmak ile birlikte tüketici taleplerinin hızla değiştiği, yeniliklere ve değişikliklere açık, sürekli gelişen ve rekabetin yüksek olduğu bir sektör olarak varlığını sürdürmektedir.

Krizler doğrudan negatif etkilerinin yanı sıra tüketici davranışları üzerinde oluşturduğu değişimler ile de turizm sektörünü önemli ölçüde etkilemiş, taleplerin hızlı değişmesiyle etkili dijital ve sürdürülebilir dönüşümü turizm faaliyetlerinin devamlılığı ve turizmin rekabetçiliği açısından kritik hale gelmiştir.

b) Reform tedbirleri

Tedbir 2 : “Sürdürülebilir Turizmin Yaygınlaştırılması ve Markalaşma”

1. Tedbirin tanımı: Turizm sektörünün küresel gelişmelere ve krizlere karşı yüksek hassasiyeti, ülkenin kalkınmasında önemli bir yer tutması açısından devamlılığının ve dayanıklılığının sağlanması, aynı zamanda dünyada rekabetçi bir konumda olması kritiktir. Bu bağlamda tedbir, Türkiye'nin mevcut turizm kapasitesini, eşsiz tarihi, kültürel ve doğal değerlerini korumayı ve iyileştirmeyi hedefleyen, marka değerini artırarak farklı pazar ülkelerdeki hedef kitlelere ulaşmayı sağlayacak sürdürülebilirlik odaklı tanıtım ve pazarlama stratejilerini içermektedir.

On İkinci Kalkınma Planı hedefleri doğrultusunda, varış noktası yönetim planlamasında çevresel ve kültürel değerlere duyarlılık gözetilerek koruma-kullanma dengesi ve taşıma kapasitesi gözetilerek bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi, sürdürülebilir turizm için belirlenmiş uluslararası kriterlerin ulusal ve yerel ihtiyaçlar çerçevesinde uyumlaştırılması, turizmde sürdürülebilirliğe yerel halkın katılımının artırılması, sürdürülebilirliğe yönelik işbirliği ve iyi uygulamaların geliştirilmesi, turizmde sürdürülebilirliğe dair veri oluşturmak için ölçüm araçlarının belirlenmesi ve veri dağıtımını için platformların oluşturulması, sektörün iklim değişikliği kaynaklı tehlike ve risklere karşı uyum kapasitesinin artırılması ve iklim değişikliğine katkısının azaltılması, ürün çeşitliliğinde sürdürülebilirliğin sağlanması, mesleki eğitimin sektörel gerekliliklere, sürdürülebilirlik ilkelerine ve çağın şartlarına uyumlu hale getirilmesi, Plan hedefleri, amaçları ve politikalarının sürdürülebilir kalkınma amaçlarıyla ilişkisinin sağlanarak turizm politikalarının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi önceliklendirilmektedir.

Bu tedbirin uygulanmasına yönelik olarak özellikle sürdürülebilirlik odağında gelişen ve değişen çeşitli tüketici tercihlerine hitap edecek marka değeri taşıyan turizm ürünlerinin geliştirilmesi, hedef kitleye uygun etkili dijital tanıtımın yapılması (sosyal medya, seyahat medyası, vb.) ve bunun yanı sıra geleneksel tanıtım çalışmaları yürütülmektedir.

Ekonomik dayanıklılık ve esneklik sağlayan stratejileri devreye sokarak farklı pazarlara odaklanma ve çeşitli turizm ürünleriyle portföy güçlendirme yoluna gidilmiştir. Tanıtım kampanyalarında deniz, kum, güneş odaklı kitlesel turizm ürünlerinin yanı sıra sürdürülebilirlik odağında farklı turizm ürünleri ön plana çıkarılmakta ve turizm ürünlerinde çeşitlilik sağlanmasına önem verilmektedir. Böylelikle, turizm sezonunun 12 aya ve ülke geneline yayılarak turizmin dayanıklılığının artırılması ve sürdürülebilirliğine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Haziran 2020'de salgın süreciyle başlatılan Güvenli Turizm Programı ile, turizm işletmelerinin güvenilir bir şekilde hizmet sunması sağlanmış olup, 2023 yılı itibarıyla 12.000'i aşkın tesis ve araç program kapsamında TGA'nın yetkilendirdiği uluslararası denetim firmaları tarafından denetlenmiş ve sertifika almaya hak kazanmıştır. Ülke genelinde Kovid-19 önlemlerinin hafiflemesine istinaden 2023 yılının Mayıs ayı itibarıyla Güvenli Turizm Sertifika Programı gönüllülük esasına dayalı hale getirilmiş ve programın belirlenen kriterleri genel hijyen standartları olarak revize edilmiştir. Bu standartlar, Kovid-19 gibi olası kriz durumlarında sektörün ihtiyaçlarına hızlı bir şekilde yanıt verebilecek şekilde hazırlanmıştır.

2020-2021 salgın döneminde ülkemizin pazar payını ve marka değerini artırmak, turizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine ilişkin güven algısı oluşturmak üzere sağlık ve hijyen odaklı hizmet yaklaşımıyla "Güvenli Turizm" ve "Safe in İstanbul" kampanyaları başlatılmış, bu kapsamda başta dijital platformlarda olmak üzere çeşitli tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

2021-2022 yıllarında markalaşma çalışmaları yapılan ve 2023 yılında da iletişimleri devam eden İstanbul is the New Cool, Turkaegean, Turkish Riviera bölgelerimize ek olarak dünyada "marka" varış noktası olacak bir diğer bölgemiz Kapadokya ile beraber Karadeniz Bölgesi, Anadolu Kültür Rotaları, Bisiklet, Gastronomi ve Sürdürülebilirlik temalarında 2023 yılında küresel olarak tanıtım faaliyetleri yürütülmekte ve markalaşma çalışmaları gerçekleştirilmektedir.

Güvenli Turizm Sertifikasyon Programının yeni ihtiyaç ve taleplere uygun olarak güncellenmesi kapsamında Güvenli ve Sürdürülebilir turizm konseptinin uluslararası bir programa dönüştürülmesi planlanmıştır. Türkiye, turizm planlamasında sürdürülebilirlik ilkesini benimseyerek 2022 yılında Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) işbirliğinde bu alandaki çabalarını artırmış ve uluslararası standartlara sahip ulusal bir Sürdürülebilir Turizm Programı geliştirmek amacıyla GSTC ile 3 yıllık bir işbirliği anlaşması yaparak "Türkiye Sürdürülebilir Turizm Programı"nı başlatmıştır. Türkiye, GSTC ile hükümet düzeyinde anlaşma sağlayan ilk ülke olmuş ve sürdürülebilirlik konusunda küresel ölçekte öncü bir adım atmıştır.

Program kapsamında, konaklama tesisleri için Türkiye Sürdürülebilir Turizm Kriterleri (TR-I) oluşturulmuş ve 2022 yılında GSTC standartlarına göre resmi şekilde "onaylı" olarak ilan edilmiştir. Program, geniş kapsamıyla konaklama tesislerini, tur operatörlerini ve varış noktalarını içermektedir. Kriterler, Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemine ve 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacına (SKA) katkıda bulunmaktadır.

1. Aşama Belgelendirme, 2. Aşama Belgelendirme ve 3. Aşama Sertifikasyon olmak üzere program, üç aşamada uygulanacak şekilde tasarlanmıştır. Programın ilk aşamasının 2023, ikinci aşamasının 2025 ve üçüncü aşamasının 2030'da tamamlanması planlanmış olup, bu süreçte tüm uluslararası standartların karşılanması hedeflenmektedir. İlk aşamada konaklama tesislerinin belirlenen standartların yüzde 30'unu, ikinci aşamada yüzde 70'ini ve üçüncü aşamada yüzde 100'ünü karşılaması amaçlanmakta ve tüm tesislerin 2030'a kadar Sürdürülebilir Turizm Sertifikalı olması beklenmektedir.

15 Kasım 2022 tarihinde, 2022/2 Sayılı Genelge yayımlanarak konaklama tesislerinin 31 Aralık 2023 tarihine kadar Sürdürülebilir Turizm Programında en az 1. Aşama Belgesi alması

zorunlu hale getirilmiştir. Bu düzenleme, dünya için örnek teşkil eden ve çığır açan bir hukuki düzenlemeyi temsil etmektedir. Söz konusu düzenlemeyle ayrıca, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına, Paris İklim Anlaşması gibi yasal düzenlemeler ile angajmanlara ve ülkemizin turizm sektöründeki rekabetçiliğinin korunmasına katkı sağlanmaktadır.

2023 yılının sonunda, Türkiye'deki tüm konaklama tesislerinin en azından 1. Aşama Sürdürülebilir Turizm Belgesi alması öngörülmüştür. İkinci aşama 2025 yılı sonunda tamamlanacak olup 2030 yılında tüm uluslararası standartların karşılanması hedeflenmektedir. Aralık 2023 itibarıyla, 683 konaklama tesisi 3. Aşama Sertifikası almış olup 1 konaklama tesisi 2. Aşama Belgesi ve 8.588 konaklama tesisi ise 1. Aşama Belgesi almıştır. Toplamda 9.272 konaklama tesisi sürdürülebilir belgeli olarak tescillenmiştir.

Diğer taraftan ülkemizde turizm sektörünün sürdürülebilir gelişiminin sağlanması için iklim değişikliğinin turizm sektörüne etkilerinin belirlenmesi, bu etkilere karşı sektörel tedbirlerin alınması ve iklim değişikliğine uyum kapasitesinin artırılması, aynı zamanda turizm faaliyetlerinden ve tesislerinden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının ve iklim değişikliği etkisinin azaltımına yönelik ilkelerin belirlenmesi hedefi doğrultusunda 2021 yılında;

- “İklim Değişikliği ve Turizm İlişkilerinin Ulusal Ölçekte Kavramsal Çerçevesinin Belirlenmesi Raporu”,
- “Turizm Alanlarında İklim Değişikliğine Uyumlu Mekânsal Planlama İlkelerinin Belirlenmesi Raporu” hazırlanmıştır.

Söz konusu raporlar ile günümüzde giderek artan oranda kendini hissettiren iklim değişikliği ve turizmin karşılıklı etkilerini ortaya koyarak bu etkileri azaltmaya yönelik alınabilecek önlemler ve planlama ilkeleri belirlenmiştir. İlerleyen dönemde seçilecek pilot bölgelerde risk haritalarının üretilmesi ve iklim değişikliğine uyumlu mekânsal planlama çalışmalarının yapılması hedeflenmektedir.

Kıyı kesimlerinde deniz, kum, güneş temalı turizmin sürdürülebilirliği açısından en önemli ve etkili unsurlardan birisi olan mavi bayrak sayısının korunması ve artırılması için Kültür ve Turizm Bakanlığı gerekli çalışmaları planlamakta ve olası problemlere karşı sıkı önlemler alarak gerekli durumlarda müdahale etmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine uyumlu şekilde, varış noktası bazında sürdürülebilirlik ilkelerinin hayata geçirilmesi için, kültürel ve doğal değerlerin korunmasını, enerji verimliliğinin sağlanmasını, yenilenebilir enerji uygulamalarının gerçekleştirilmesini, atıkların ayrıştırılmasını, turizmin dört mevsime yayılmasını, teknoloji ve sanatın bir araya getirilmesini, bölge halkının refahının artırılmasını sağlayacak projeler planlanmakta ve bu kapsamda pilot uygulamalar hayata geçirilmektedir. Ayrıca yine bölgesel olarak çevre koruma bilinciyle kirlilik önleyici farklı projeler hayata geçirilmektedir.

Doğayı koruyarak emisyonu azaltan ve aynı zamanda doğayla uyum içinde çevreyi ziyaret etmeyi mümkün kılan bisiklet turizmine yönelik “Bisiklet Dostu Otel” konsepti hayata geçirilecektir. Konseptte dâhil edilen tesis sayısının her yıl artırılması hedeflenmektedir.

Tüketicilerin kültürel sürdürülebilirlik açısından beklenti ve taleplerine uygun olarak, dünyanın en önemli arkeolojik alanlarından biri olan Şanlıurfa'daki Göbeklitepe ve Karahantepe gibi birçok kazı alanını içeren bölge hakkında farkındalık oluşturmak ve alanın önemini vurgulamak amacıyla "Taş Tepeler-Büyük Dönüşümün Coğrafyası" olarak markalanmıştır. Taş Tepeler markası 2023 yılında Türkiye'nin Süper Markaları (Superbrands Türkiye) arasında ödüle layık görülmüştür.

Küresel salgın süreci, özellikle turizmde dijitalleşme ve bilgi teknolojilerinin önemini bir kez daha ortaya koymuş ve turizmin sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez unsurlardan biri haline getirmiştir.

Pazar çeşitliliğinin artırılması hedefi kapsamında, 2022 yılından itibaren başlamış olan küresel kanallarla işbirliği 2023 yılında da devam etmekte olup 200'ün üzerinde ülkede TV ve dijital tanıtım faaliyetleri sürdürülmektedir.

Ayrıca, 2020 yılında TGA tarafından sürdürülebilirlik çalışmalarına temel teşkil edebilecek bir "sürdürülebilirlik envanteri" oluşturulması ihtiyacı doğmuş ve Kapadokya Üniversitesi (KÜN) tarafından Türkiye Sürdürülebilirlik Atlası hazırlanmıştır. Bu envanter kapsamında Türkiye'nin resmi turizm platformu olan GoTürkiye çatısı altında Sustainability GoTürkiye (<https://sustainable.goturkiye.com/>) mikro sitesi oluşturulmuş ve Eylül 2021 tarihi itibarıyla yayına alınmıştır. 2023 yılında ise GoTürkiye portalı altında 7 bölge ve 81 ilde 50'yi aşkın sürdürülebilir turizm deneyimi 10 farklı dilde sürdürülebilirlik odaklı olarak tanıtılmaktadır.

Ülkeye gelen ziyaretçi sayısını artırmak, alternatif pazarlar oluşturmak amacıyla Almanya, Rusya ve İngiltere gibi ana pazar ülkelerin yanı sıra turizm harcamaları gün geçtikçe artan ve sürdürülebilir turizm odaklı talepleri ile de dikkat çeken İskandinav Ülkeleri ile yükselen pazar ülkeleri olan Güney Amerika ülkeleri, Körfez ülkeleri, Güney Kore, Hindistan gibi ülkelerde tanıtım ve pazarlama çalışmaları yapmak öncelikli olarak belirlenmiştir. Küresel salgının etkisiyle oluşan sınır ve uçuş durumları ana pazarlarımız ile yükselen pazarlara yönelik olarak düzenli olarak takip edilmekte ve iletişim faaliyetleri ana pazarlarımız odaklı yürütülmektedir. Ana ve yükselen pazarlarımıza yönelik tanıtım çalışmalarında hedef kitle odaklı tanıtım stratejileri geliştirilmekte; dijital tanıtım kampanyalarının yanı sıra hedef ülkelerden basın mensubu, dijital içerik üretici, kanaat önderi ve tur operatörü ağırlamaları, özel etkinlik ve faaliyetler organize edilmektedir. Türkiye'nin her bir bölgesini tanıtmak amacıyla 81 ile ait sosyal medya hesapları açılmıştır.

Turizmi Türkiye'nin 81 iline yaymak ve varış noktalarının turizmde sürdürülebilirlik çalışmalarını yürütebilmek amacıyla oluşturulan İl Tanıtım ve Geliştirme Kurullarının yönlendirmeleri göz önüne alınarak illerdeki ürün ve varış noktası tanıtımları gerçekleştirilmektedir. Türkiye turizminin geliştirilmesi ve yurt dışı pazarlarında farkındalığın artırılması ile birlikte sıcak satışa hızlı bir şekilde yönlendirme avantajını kullanarak pek çok ülkede yerel tur operatörleri ve havayolu firmaları ile ortak olarak birlikte reklam çalışmaları yapılmakta olup bu planlar kampanya sonu gelen raporlara göre geliştirilmektedir.

2022 yılında küresel boyutta en bilinen OTA, metasearch, fiyat karşılaştırma internet sitesi olan price comparison website (PCW) ve GDS dijital seyahat kanalları ile reklam anlaşmaları

yapılmıştır. Firmaların güçlü olduğu ülkelere ve bölgelere göre yapılan bütçe dağılımında hedef ülkeler ve turist hedeflerimiz göz önünde bulundurulmuştur. 2023 senesinde dijital seyahat kanallarıyla yapılan anlaşmalara yenileri eklenmiş olup Avrupa, Amerika, İskandinavya ve Körfez bölgelerine ek olarak ilk defa APAC bölgesinde anlaşmalar imzalanmıştır. Güney Kore ve Japonya özelinde yapılan eklemeler Türkiye ile ilgili farkındalık artırma stratejisi üzerine kurulmuştur.

2019 yılından bu yana Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayınlanan Seyahat ve Turizm Gelişmişlik Endeksi'nde Türkiye'nin mevcut konumunun ve veri kaynaklarının iyileştirilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bir çalışma başlatılmıştır. Bu süreçte yakın takibe alınan endeks yöntem ve veri kaynaklarına yönelik gerekli düzeltmeler ilgili sivil toplum kuruluşları ve Bakanlıklarla istişare halinde yapılmıştır. Bu endeksin 2019 yılı verileri ile hazırlanan ilk versiyonunda Türkiye'nin sıralaması 49 iken 2021 verileri ile hazırlanan versiyonunda ise ülkemizin sırası 45'e yükselmiştir.

2019 yılından bu yanda turizm sektörü salgın, Karadeniz'de yaşanan jeopolitik gerginlikler gibi küresel krizlerden büyük ölçüde etkilenmiş olsa da Türkiye sektör üzerindeki etkiyi en aza indirmek için önemli çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmaların sonuçları aylık ve yılsonu olarak paylaşılan turizm istatistiklerinde gözlemlenebilmektedir.

Türkiye'ye gelen toplam turist sayısı 2019 yılında 51,9 milyon iken, 2020 ve 2021 yıllarında salgın döneminde sınırların kapanması ve seyahat kısıtlamaları nedeniyle turist sayıları sırasıyla 15,8 milyon ve 29,4 milyona gerilemiştir. 2022 yılında Karadeniz'de yaşanan olumsuz jeopolitik gelişmelere rağmen yoğun tanıtım faaliyetleri ile hedeflerde bir gerileme yaşanmamış ve Türkiye'ye gelen toplam ziyaretçi sayısı 51,4 milyona ulaşarak salgın öncesi seviyeye yaklaşmıştır. 2023 yılı turizm açısından çok iyi başlamasına rağmen Şubat ayında Türkiye'nin birçok ilini etkileyen büyük bir deprem felaketi yaşanmış ve bazı ülkelere gelen turist sayısı olumsuz etkilenmiştir. Etkin stratejiler doğrultusunda bu olumsuz durum aşılmış ve 2023 yılı turizm hedeflerine paralel olarak Ekim ayı sonu itibarıyla ziyaretçi sayısı 50 milyonu aşmıştır. Tüm bu gelişmeler turizm sektörünün sürdürülebilirliği açısından planlı bir yol haritasına ve stratejiye sahip olunmasının önemine işaret etmektedir.

i. 2024 için planlananlar:

- Tüm konaklama tesislerinin en az 1. Aşama Sürdürülebilirlik Belgesine sahip olmasını sağlamak ve 2. Aşama Belgesi ile 3. Aşama Sertifikası alan tesislerin sayılarını artırarak Sürdürülebilir Turizm Programı'na yönelik çalışmaların sürdürülmesi,
- Türkiye'nin sürdürülebilir turizm vizyonu doğrultusunda, gerek TV, dijital ve basılı mecralarda yapacağı tanıtımlar gerekse hedef ülkelere basın mensubu, dijital içerik üreticisi, kanaat önderi ve tur operatörleri ağırlamaları düzenlenerek, Türkiye'nin deniz-kum-güneş turizmi dışında alternatif ve özellikle sürdürülebilir turizm ürünlerine sahip olduğu algısını güçlendirme ve bu kapsamda markalaşmasını sağlamak,
- Türkiye'ye uçuş gerçekleştiren havayolları, tur operatörleri ve Türkiye ile Akdeniz varış noktalarının satışını gerçekleştiren OTA'lar ile sürdürülebilir iş birlikleri kurularak Türkiye için talebin artırılması ve farkındalık oluşturulması, Çin'in turizm

için açılmasının ardından Çin'deki öncü firmalarla yapılan anlaşmalarla Türkiye'nin Çin'de etkili bir şekilde tanıtılması ve bu bağlamda Çin'den gelen turizm pazarının taleplerini karşılamak amacıyla hazırlanan ulusal Çin Dostu Konaklama Tesisleri Programı'nın tanınması ve uluslararası platformlarda tanıtılması,

- Sürdürülebilirlik ilkelerini gözeterek yeni varış noktalarını, turizm ürünlerini ve temalarını kapsayarak Türkiye'nin turizm markalama stratejilerinin çeşitlendirilmeye devam edilmesi, dört mevsim boyunca Türkiye'nin genelinde deneyimlenebilecek farklı turizm ürünleri konusunda farkındalık oluşturulması, Türkiye'nin çatı marka iletişimi altında, gastronomi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, spor, sağlık ve inanç turizmüne yönelik tematik marka iletişimi stratejileri uygulayarak yeni markalı varış noktalarını tanıtmak,
- İl Tanıtım ve Geliştirme Kurullarının en az iki ayda bir düzenlenen toplantılara devam ederek illerin ihtiyaçlarına özel tanıtım materyalleri oluşturması ve sürdürülebilir turizm adına çalışmalara devam edilmesi, bu süreçte dijital PR çalışmalarının da aktif bir şekilde sürdürülmesi,
- Turizmde sürdürülebilirliğin temel taşlarından biri olan ve alternatif turizm ürünlerinin başında gelen Gastronomi turizmini geliştirmek üzere; Türk Mutfağı Haftası kapsamında, her yıl Mayıs ayının üçüncü haftasında düzenlenecek etkinliklerde seçilen yöresel yemeklerden oluşan özel bir menünün dünya mutfaklarında tanıtılması ve Michelin Guide Türkiye seçkinde yer alan varış noktalarının artırılması için tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi,
- Milli Eğitim Bakanlığı ile imzalanan "İşbirliği Protokolü" kapsamında, konaklama tesislerinin talepleri doğrultusunda katılımın gönüllülük esasına dayalı olarak ilerlemesine devam edilmesi,
- 2026 yılı sonunda mavi bayraklı plaj sayısını 600'ün üzerine çıkarma hedefiyle 2023 yılı itibarıyla 551 olan mavi bayraklı plaj sayısının 2024 yılı sonuna kadar 573'e ulaştırılması,
- Turizm bölgelerimizdeki altyapı çalışmalarına odaklanan sürdürülebilirlik hedeflerimiz kapsamında, 2024 yılı Şubat ayında "Antalya Kemer-Çamyuva Atık Su Arıtma Tesisi ve Bağlantılı Altyapı Tesisleri"nin hizmete açılması, turizm bölgelerimizin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni atık su arıtma tesisleri yapımı veya mevcut tesislerin rehabilitasyonu için gerekli fizibilite çalışmalarına devam edilmesi, 2023 yılı itibarıyla Bakanlığımız tarafından gerçekleştirilen 35 altyapı projesinin 2024 yılında 1 adet altyapı projesinin hizmete girmesiyle 2024 yılı sonunda Bakanlığımız tarafından toplam 36 altyapı projesinin gerçekleştirilmesi,
- İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı Birgi Köyü'nün ulusal ve uluslararası işbirliğiyle "Sürdürülebilir Yeşil Destinasyon Modeli" oluşturulması için bir pilot varış noktası olması, söz konusu köyün, sürdürülebilir turizmi teşvik etmek ve yerel ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla Sürdürülebilir Enerji Temelli Turizm Uygulama Merkezi (SENTRUM) projesine dönüştürülmesi, iklim değişikliğinin turizm sektörüne etkilerinin azaltılması kapsamında 2024 yılında seçilen örnek çalışma

alanlarında (kıyı ve kış turizmi merkezleri) risk etkilenebilirlik ve hassasiyet analizlerini içeren çalışmaların yapılması, planlanmaktadır.

2024 yılında planlanan faaliyetler kapsamında TGA başta olmak üzere ilgili Bakanlık, kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları, STK, belediye, akademi ile sektör temsilcileri sorumlu olarak sürece dâhil edilecektir.

ii. 2025 için planlananlar:

- Tüm konaklama tesislerinin en az 1. Aşama Belgesine sahip olmasını sağlayarak, 2. Aşama Belgesi ve 3. Aşama Sertifikası alan tesis sayılarını artırmak ve Sürdürülebilir Turizm Programı'na yönelik çalışmaların sürdürülmesi, Türkiye'nin sürdürülebilir turizm alanındaki taahhüdünü güçlendirmeye devam etmesi, konaklama tesislerinde temel sürdürülebilir altyapısı oluşturulması için sürdürülebilirlik konusunda sertifikasyonun ön plana çıkarılması ve bu konu odaklı tanıtımların yapılması,
- İl Tanıtım ve Geliştirme Programı çerçevesinde sürdürülebilirlik ilkesine odaklanarak; en az iki ayda bir toplanacak olan İl Tanıtım ve Geliştirme Kurulları toplantılarına devam edilmesi, il filmlerinin üretilmesi, sosyal medya hesapları için içerik yönetimi ve planlarının oluşturulması, proje bazlı ücretli sosyal medya reklamlarının yapılması, illerin sosyal medya hesapları için dijital PR çalışmalarının sürdürülmesi, broşür çalışmalarına devam edilmesi, illerin ihtiyaçlarına yönelik tüm tanıtım materyalleri ile ilgili çalışmaların yapılması,
- Marka geliştirme sürecinin ve marka iletişim kampanyalarının her alanında sürdürülebilirliğin odakta tutulması,
- Potansiyel üst gelir grubuna dâhil turistlerin dikkatini çekmek amacıyla daha etkili ve hedefli marka iletişimi için yeni ve alternatif platformların keşfedilmesi,
- Turist çekmek için teknoloji odaklı araçların geliştirilmesi ve kullanılması,
- 2025 yılı için yapılacak dijital seyahat kanalları ve Birlikte Reklam yatırımlarının turizm hedeflerine ve firmalardan gelen kampanya sonu raporlarına göre revize edilmesi,
- Türkiye'nin 2024 senesine göre küresel toplantı ve etkinliklerin yapıldığı bir varış noktası olarak tanınması için sürdürülebilirlik odaklı çalışmaların devam etmesi,
- Küresel erişime sahip içerik üreticileriyle işbirlikleri yapılarak Türkiye'nin film, belgesel, dizi ve müzik kliplerinin çekimi ve prodüksiyonu için uygun bir varış noktası olarak konumlandırılması, bu yapımlar aracılığıyla yeni seyahat sever gruplar üzerinde etki oluşturulması ve Türkiye'nin sürdürülebilirlik odağında mutlaka ziyaret edilmesi gereken bir ülke konumuna getirilmesi,
- Geceleme sayısı ile kişi başına harcamanın artırılması, turizmin tüm yıla ve tüm yurda yayılması için sürdürülebilir projeler ve stratejiler üzerinde çalışmaların yapılması,
- GoTürkiye dijital platformunda yer alan ürünlerin sürdürülebilirlik ilkesine odaklı olarak geliştirilmesi ve tanıtılması,

- Milli Eğitim Bakanlığı ile imzalanan "İşbirliği Protokolü" kapsamında konaklama tesislerinin talepleri doğrultusunda katılımın gönüllülük esasına dayalı olarak ilerlemesine devam edilmesi,
- Yeşil dönüşümün sektörde hızlanması için mevcut çerçeve ve yaklaşımların gözden geçirilmesi; bu kapsamda, iklimle uyumlu mekânsal gelişim ilkeleri, su kullanımı, enerji tüketimi gibi faktörlerin planlanan alanlarda dikkate alınması,
- 2026 yılı sonuna kadar mavi bayraklı plaj sayısının 600'ün üzerine çıkarılması hedefi doğrultusunda, 2023 yılı itibarıyla 551 olan mavi bayraklı plaj sayısının 2025 yılı sonuna kadar 595'e ulaştırılması,
- Turizm bölgelerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, yeni atık su arıtma tesisleri yapımı veya mevcut tesislerin rehabilitasyonu için gerekli fizibilite çalışmalarına devam edilmesi ve 2025 yılı sonunda Bakanlık tarafından toplam 36 altyapı projesinin gerçekleştirilmesi,

planlanmaktadır.

2025 yılında planlanan faaliyetler kapsamında TGA başta olmak üzere ilgili Bakanlık, kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları, STK, belediye, akademi, sektör temsilcileri sorumlu olarak sürece dâhil edilecektir.

iii. 2026 için planlananlar:

- Turizm sektöründe sürdürülebilirliği sağlamak tüm konaklama tesislerinin en az 1. Aşama Belgesine sahip olmasını sağlayarak, 2. Aşama Belgesi ve 3. Aşama Sertifikası alan tesis sayısının artırılması ve Sürdürülebilir Turizm Programı'na yönelik çalışmaların sürdürülmesi,
- Potansiyel üst gelir grubuna dâhil turistlerin dikkatini çekmek amacıyla daha etkili ve hedef odaklı marka iletişimi için yeni ve alternatif platformların keşfedilmesi ve bu çerçevede yürütülen kampanyalarda sürdürülebilirlik odaklı bir yaklaşım sergilenmesi,
- Küresel erişime sahip içerik üreticileriyle iş birlikleri yapılarak Türkiye'nin film, belgesel, dizi ve müzik kliplerinin çekimi ve prodüksiyonu için uygun bir varış noktası olarak konumlandırılması, bu projeler aracılığıyla yeni seyahat sever gruplar üzerinde etki oluşturulması ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Turizmde marka varış noktası konumunda ziyaret edilmesi gereken bir ülke olarak benimsetilmesi,
- Seyahatlerinde inanç, spor, gastronomi vb. özel ilgi alanlarına sahip gruplara yönelik deneyimler sunan Türkiye'nin etkili bir şekilde tanıtılmasıyla birlikte talebin 81 ili kapsayacak şekilde sezon dışındaki dönemlere yayılması ve dağıtılması için faaliyetler düzenlenmesi,
- Hedef ülkeler ve turist segmentlerine yönelik sosyal ve dijital platformlarda talep ve algıyı düzenli takip ederek talebi ve sürdürülebilir turizme ilişkin eğilimleri gözlemlemek amacıyla ilgiyi en üst düzeye çıkaran, yüksek performanslı ve arzu edilen markalar oluşturmak, söz konusu markalar için potansiyel yeni reklam kampanyaları geliştirmek üzerine çalışmalar yapılması,

- İl Tanıtım ve Geliştirme Programı kapsamında; en az iki ayda bir toplanacak olan İl Tanıtım ve Geliştirme Kurulları toplantılarına devam edilmesi, il filmlerinin üretilmesi, sosyal medya hesapları için içerik yönetimi ve planlarının oluşturulması, sosyal medya hesapları için proje bazlı ücretli sosyal medya reklamlarının yapılması, illerin sosyal medya hesapları için dijital PR çalışmalarının sürdürülmesi, broşür çalışmalarının sürdürülmesi, illerin ihtiyaçlarına yönelik tüm tanıtım materyalleri ile ilgili çalışmaların yapılması,
- Gocyclingturkiye.com platformunda tanıtılan yol bisikleti, dağ bisikleti ve elektrikli bisiklet rotalarının sayısının 250'ye çıkarılması ve bisiklet ağının Türkiye geneline yayılmasının sağlanması, buna paralel olarak 2026 yılında bisiklet dostu otel olarak belgelendirilen tesis sayısının 150'ye çıkarılması için çalışmaların yapılması,
- Milli Eğitim Bakanlığı ile imzalanan “İş Birliği Protokolü” nün, katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğundan sürecin konaklama tesislerinin talepleri doğrultusunda ilerlemesine devam edilmesi,
- Yeşil geçişin hızlandırılması amacıyla sektördeki mevcut çerçeve ve yaklaşımların gözden geçirilmesi; bu çerçevede, iklimle uyumlu mekânsal gelişim ilkeleri, su kullanımı, enerji tüketimi gibi konuların planlanan alanlarda dikkate alınması,
- 2023 yılı itibarıyla 551 olan mavi bayraklı plaj sayısının 2026 yılı sonuna kadar 617'ye ulaştırılması,
- Turizmin yoğunlaştığı bölgelerimizin ihtiyacını karşılayacak şekilde, yeni atık su arıtma tesisi yapımı veya mevcutların rehabilitasyonu için gerekli fizibilite çalışmalarına devam edilerek, 2026 yılında 1 adet altyapı projesinin hizmete girmesiyle 2026 yılı sonunda Bakanlığımız tarafından toplam 37 altyapı projesinin gerçekleştirilmesi

planlanmaktadır.

2026 yılında planlanan faaliyetler kapsamında TGA başta olmak üzere ilgili Bakanlık, kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları, STK, belediye, akademi, sektör temsilcileri sorumlu olarak sürece dâhil edilecektir.

2. Sonuç göstergeleri:

Gösterge	Mevcut Durum	2024	2025	2026
Sürdürülebilir Turizm Programı kapsamında sertifikalandırılan tesis sayısı (3. Seviye Sertifika)	680	1.300	2.300	4.000
Sürdürülebilir Turizmle ilgili dijital mecralarda GoTürkiye hesaplarına elde edilen etkileşim sayısı	7.013.600	7.651.200	8.288.800	8.926.400
Yıl İçinde Tamamlanan Atık Su Arıtma Tesisi	35	36	36	37
Mavi Bayraklı Plaj Sayısı	551	573	595	617
Turizm ve iklim değişikliği ilişkisini ortaya koyan iklime uyumlu turizm gelişimini sağlayacak analizlerin ve	20	30	50	70

mekânsal çalışmaların tamamlanma oranı (%)				
Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı (milyon)	50,2 (Oca-Eki 23)	61	65	69
Turizm Geliri (milyar dolar)	42 (Oca - Eyl 23)	59,6	64,7	71,3

3. Rekabetçilik üzerinde beklenen etkiler: Bu tedbirin küresel turizm sektöründen elde edilen turizm gelirini artırması, turizm gelirlerinin gayri safi milli hâsıla içindeki payını yükseltmesi, dış ticaret dengesini olumlu etkilemesi ve cari açığın azaltılmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Türkiye markasının yeniden yapılandırılmasıyla Türkiye'nin küresel turizm pazarındaki rekabetçiliğinin artırılması ve sürdürülebilir bir turizm ekonomisi oluşturulması hedeflenmektedir.

Türkiye Sürdürülebilir Turizm Programı; sürdürülebilirlik uygulamalarını tesis büyüklüğüne, konumuna ve kapasitesine bakılmaksızın tüm konaklama tesislerinde başlatmayı amaçlayan bir program olarak üç aşamalı planlanmıştır. 2030 yılına kadar tamamlanması planlanan programın ilk aşaması 2023 yılında; ikinci aşaması 2025 yılında ve son aşaması ise 2030 yılında tamamlanacak olup bu süreçte tüm uluslararası standartların sağlanması hedeflenmektedir. İlk aşamada konaklama tesisleri belirlenen standartların yüzde 30'una, ikinci aşamada yüzde 70'ine, üçüncü aşamada ise yüzde 100'üne uyum sağlayacak ve 2030 yılında tüm tesisler Sürdürülebilir Turizm Sertifikalı olacaktır. Program ile Türkiye'de bulunan 22.000'den fazla otelin belgelendirileceği öngörülmektedir. Program, GSTC rehberliğinde ve GSTC Kriterlerine dayalı olarak gerçekleştirilen ilk zorunlu ulusal konaklama programıdır. Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) ile hükümet nezdinde yapılmış olan anlaşma ile öncü olan programın, diğer ülkeler için örnek bir model oluşturması beklenmektedir.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) Seyahat ve Turizm Gelişmişlik Endeksi 2021 raporuna göre Türkiye 2019 yılına göre 4 sıra yükselerek 2021 yılında 45'inci sırada yer almıştır. Salgın sonrası alınan önlemler ve yapılan tanıtımlar sayesinde Türk turizminin diğer ülkelere göre daha iyi performans göstererek rekabetçilik endeksinde yükselmesi beklenmektedir.

4. Planlanan aktivitenin maliyeti ve finansmanı: Reform tedbiri kapsamında planlanan faaliyetler için olası ek maliyetler hesaplanmış ve bu maliyetlerin finansmanının Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ilgili genel müdürlükleri ile Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü bütçelerinden karşılanacağı öngörülmüştür.

2024: 5.988.550.000 TL – 143.112.103 Avro

(Merkezi Bütçe – Yerel Bütçe – TGA Bütçesi)

2025: 7.814.616.693 TL – 153.355.232 Avro

(Merkezi Bütçe – Yerel Bütçe – TGA Bütçesi)

2026: 9.478.316.724 TL – 171.001.125 Avro

(Merkezi Bütçe – Yerel Bütçe – TGA Bütçesi)

5. İstihdam, yoksulluk, eşitlik, cinsiyet ve sağlık hizmetleri üzerinde beklenen etkiler: Bu tedbirin, istihdamın artırılması ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlayacağı beklenmektedir. İlave olarak turizm sektörünün kadınların istihdam edilmesine elverişli olması nedeniyle kadın-erkek eşitliğine olumlu katkı sağlaması beklenmektedir. Sürdürülebilirliğe odaklı bu tedbir ekosistemi korumak suretiyle sağlık hizmetlerine katkı sunmaktadır.

2023 yılı Aralık ayı itibarıyla düzenlenen toplam 153 işbaşı kursuna 3.318 kişi katılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı ile imzalanan “İşbirliği Protokolü” sayesinde Turizm Meslek Liselerinden seçilen öğrencilerin otel ve işletmelerde yoğunlaştırılmış beceri eğitimleri almalarını, en az üç yabancı dil konuşarak mezun olmalarını, okurken burs almalarını ve mezun olduktan sonra istihdam edilmelerini sağlayan çok kapsamlı bir uygulama başlatılmıştır. Bu kapsamda 2023 yılı itibarıyla 66 okul Turizm Teknik Meslek Lisesine dönüştürülmüştür. Her yıl talep doğrultusunda bu sayı artırılmaktadır.

6. Çevre ve iklim değişikliği üzerinde beklenen etkiler: Sürdürülebilirlik kavramı turizm ürünlerinin gelişiminde ve tüketici varış noktası tercihlerinde önem kazanmıştır. Bu kavramın Türkiye’de tanıtım kampanyalarında vurgulanmasının turizm sektörünün planlanması ve arz oluşturma sürecine de olumlu yansıtacağı ve turizm kaynaklı çevresel baskının azalmasına katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Ülkede turizm sektörünün sürdürülebilir gelişiminin sağlanması için iklim değişikliğinin turizm sektörüne etkilerinin belirlenmesi, bu etkilere karşı sektörel tedbirlerin alınması ve iklim değişikliğine uyum kapasitesinin artırılması, aynı zamanda turizm faaliyetlerinden ve tesislerinden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının ve iklim değişikliği etkisinin azaltımına yönelik ilkelerin belirlenmesi hedefi doğrultusunda öncelikli olarak;

- “İklim Değişikliği ve Turizm İlişkilerinin Ulusal Ölçekte Kavramsal Çerçevesinin Belirlenmesi Raporu”,
- “Turizm Alanlarında İklim Değişikliğine Uyumlu Mekânsal Planlama İlkelerinin Belirlenmesi Raporu” hazırlanmıştır.

Söz konusu çalışmalar ile günümüzde giderek artan oranda kendini hissettiren iklim değişikliği ve turizmin karşılıklı etkilerini ortaya koyarak bu etkileri azaltmaya yönelik alınabilecek önlemler ve planlama ilkeleri belirlenmiştir.

İlerleyen dönemde seçilecek pilot bölgelerde risk haritalarının üretilmesi ve iklim değişikliğine uyumlu mekânsal planlama çalışmalarının yapılması hedeflenmektedir.

Öte yandan, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı’nın desteği ile TÜRÇEV tarafından yürütülen Mavi Bayrak Programı deniz ekosistemine zarar vermeden temiz ve sürdürülebilir bir şekilde korumayı amaçlamaktadır. Türkiye, hâlihazırda 551 adet mavi bayraklı plajı ile dünyada üçüncü sıradadır.

Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığınca, kıyı kesimlerinde yüzme suyu başta olmak üzere şehir altyapısının kalitesini doğrudan etkileyebilecek kirlenici unsurları ortadan kaldırmak amacıyla; atık su arıtma tesisi, derin deniz deşarjı, kanalizasyon şebeke ve kollektör hatları gibi altyapı tesislerinin ivedilikle tamamlanarak deniz suyu kalitesinin AB kriterlerine uygun hale

getirilmesi için çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda Antalya ili, Serik ilçesinde gerçekleştirilen Serik 2. Atık Su Arıtma ve Bağlantılı Altyapı Tesisleri 2021 yılında, Muğla ili Bodrum ilçesi Torba-İçmeler Atık Su Arıtma ve Bağlantılı Altyapı Tesisleri de 2023 yılında tamamlanarak hizmete açılmıştır. Antalya ili Kemer ilçesinde 2023 yılı başında yapımına başlanan Kemer-Çamyuva Atık Su Arıtma ve Bağlantılı Altyapı Tesislerinin yapımı devam etmektedir.

7. Potansiyel riskler:

Risk	Olasılık	Riski azaltmaya yönelik planlananlar
Ülkede ve dünyada yaşanabilecek jeopolitik gelişmeler, siyasi ve ekonomik olumsuzluklar, doğal felaketler	Orta	Krizlere karşı hazırlıklı olmak için Acil Eylem Planlarının Hazırlanması
Konaklama tesislerinin sertifika almak için gerçekleştirilmesi gereken yatırımlara ilişkin ihtiyaç duyduğu finansmana erişimde yaşanabilecek zorluklar	Orta	Önümüzdeki dönemde ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile finans kuruluşlarıyla mutabık kalınarak uygulanacak kredi yöntemleri ile risklerin azaltılması
Öngörülemeyen salgınlar nedeniyle havayolu trafiğindeki azalma, sınırların kapatılması	Orta	Güvenli Turizm Sertifikasyon Programının kapsamının diğer öngörülemeyen salgın ya da bulaşıcı hastalıklar için de geçerli olacak şekilde genişletilmesi, sürekli ve kalıcı hale getirilmesi

v. Ar-Ge ve Yenilikçilik

a) Temel engellerin analizi

Son dönemde çevresel ve teknolojik risklere karşı dayanıklılık, sürdürülebilirlik, toplumsal kapsayıcılık ve rekabetçilik gibi konuların ülkelerin bilim, teknoloji ve yenilik politikalarına yön verdiği görülmektedir. Özellikle yeşil ve dijital dönüşümü odağa alarak katma değeri yüksek ürün ve hizmet geliştirme kapasitesini artıran, toplumsal zorluklara çözüm üreten, insan odaklı ve işbirliğine dayalı politika ve faaliyetlerin önemi artmıştır. Bu kapsamda, yeşil ve dijital dönüşüme uyum sağlanması için öncelikli sektör ve alanlarda nitelikli Ar-Ge insan kaynağının geliştirilmesi, özel sektörün bu dönüşüme yönelik organizasyon ve yenilik kabiliyetlerinin artırılması, Ar-Ge ve yeniliğin finansmanına yönelik etkin mekanizmaların ve alternatif finansman kaynaklarının oluşturulması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye’de Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri son yıllarda artış göstermiş olup 2022 yılında Ar-Ge harcamalarının GSYH’ye oranı yüzde 1,32’ye ulaşmıştır. Ancak Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin küresel gelişmeler ve ülke öncelikleri doğrultusunda artırılması ve geliştirilmesi, hem kamu hem de özel kesim tarafından Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılması, Ar-Ge insan gücünün sayı ve nitelik olarak artırılması ihtiyacı devam etmektedir. Bu doğrultuda yüksek katma değerli üretimi desteklemek amacıyla üniversitelerde yürütülen Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile araştırma altyapılarının Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması yönünde adımlar atılmaktadır. Son yıllarda başlatılan önemli bir gelişme “araştırma üniversitesi” uygulaması olup bu kapsamda 23 üniversite, araştırma üniversitesi olarak belirlenmiştir. Araştırma altyapılarının Ar-Ge kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalardan olan 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun çerçevesinde ise yedi araştırma altyapısı desteklenmekte ve bu altyapıların performanslarının izlenmesi ile iki araştırma altyapısının sisteme alınmasına yönelik süreç devam etmektedir.

5.2. Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık

i. Yeşil Dönüşüm

a) Temel engellerin analizi

Türkiye'nin yeşil dönüşüm çabalarının AB Yeşil Mutabakatı ile uyumlu bir şekilde yürütülmesi amacıyla yeşil, sürdürülebilir ve kaynak verimli bir ekonomiye yönelik kapsamlı bir yol haritası olan Yeşil Mutabakat Eylem Planı Temmuz 2021 tarihinde yayımlanmıştır. Bu çabalar, bir yandan Türkiye'nin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşmayı hedeflerken, diğer yandan Gümrük Birliği'nden kaynaklanan haklarını korumayı ve AB pazarındaki rekabetçiliğini sürdürmeyi hedeflemektedir.

Eylem Planı, Yeşil Mutabakat kapsamındaki politika ve mevzuatlardan büyük ölçüde etkilenecek olan malların serbest dolaşımının korunması başta olmak üzere AB politikalarıyla yüksek düzeyde entegrasyonun sürdürülmesi ve geliştirilmesini amaçlamakta, bu doğrultuda yeşil dönüşümün sağlanmasına yönelik toplam 32 hedef ve 81 eylemi içermektedir. Planda her eylemden sorumlu ve ilgili kurumlar tanımlanmış, eylemlerin tamamlanmasına yönelik bir takvim belirlenmiştir.

Eylem Planı, Avrupa Yeşil Mutabakatına uyumun genel çerçevesini sağlamakta, konu bazlı olarak tesis edilen 20 İhtisas Çalışma Grubu bünyesinde ise kamu, özel sektör, akademi ve sivil toplumdan ilgili tüm paydaşların katılımıyla daha odaklı ve sektörel çalışmalar yürütülmektedir. Eylem Planının ilerlemesi raporlanmış; Yeşil Mutabakat Eylem Planı 2022 yılı Faaliyet Raporu, Ticaret Bakanlığı internet sitesinde yayımlanmıştır. Ayrıca, Avrupa Yeşil Mutabakatının dinamik yapısı nedeniyle, Eylem Planı'nın Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında ortaya çıkan yeni gelişmelere ve öncelikli eylemlere göre güncellenmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

Yeşil Mutabakat Eylem Planı'ndaki ana hedef ve eylemler doğrultusunda, döngüsel ekonomiye ilişkin ulusal stratejiler, yeşil enerji geçişi gibi daha spesifik belgelerin hazırlanmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Eylem Planı aynı zamanda, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal stratejilerini belirleyen On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), Orta Vadeli Program (2024-2026) gibi diğer politika belgeleri çerçevesinde, yeşil geçiş politikalarının temelini oluşturmaktadır.

Yeşil Mutabakat Eylem Planı çalışmaları sırasında bu süreçteki temel engeller şu şekildedir: SKDM'nin Türk sanayisinin rekabet gücüne etkisi ve ETS'nin ek maliyetlerinin azaltılması; piyasaya erişim kurallarını içeren ve Gümrük Birliği içerisinde mallarının serbest dolaşımının bozulmasına yol açabilecek Yeşil Mutabakat mevzuatının karmaşıklığı; belirli sektörlerdeki paydaşların, özellikle de KOBİ'lerin farkındalığının ve katılımının eksikliği ve yeşil geçiş için gereken finansman mekanizmalarına erişim eksikliği.

b) Reform tedbirleri

Tedbir 3: “Yeşil Dönüşümün Hızlandırılması”

1. Tedbirin tanımı: Türkiye, yeşil dönüşümün hızlandırılması ve iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında İklim Kanunu taslağını hazırlamış olup SKDM ile uyumlu bir yapıda, Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin (ETS) geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu sistem, iklim politikasındaki en önemli azaltım araçlarından biri olarak konumlandırılmaktadır. Ayrıca, Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nda da belirtildiği üzere Avrupa Birliği Taksonomisi ile uyumlu bir şekilde Ulusal Yeşil Taksonomi geliştirilmekte olup bu taksonomi yeşil dönüşüm için ihtiyaç duyulan mali kaynakların yeşil yatırımlara tahsis edilmesi yönündeki çabalara destek olacaktır.

Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması

2053 net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda şekillenen iklim politikasında en önemli azaltım araçlarından biri olarak konumlanan ulusal emisyon ticaret sisteminin (ETS) 2024-2026 dönemi Orta Vadeli Program'da belirtildiği şekilde Avrupa Birliği Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizmasına (SKDM) uyumlu bir yapıda geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda ülkede kurumsal ve teknik yapının desteklenmesi amacıyla Dünya Bankası Piyasa Uygulama Ortaklığı (PMI) programı kapsamında uygulanmaya başlanacak olan Türkiye PMIF Karbon Piyasası Geliştirme Projesinin hibe anlaşması 18 Ekim 2023 tarihinde imzalanmış olup 12 Aralık 2023 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu proje kapsamında ulusal emisyon ticaret sistemi kurgusuna yönelik olarak aşağıdaki çalışmaların yapılması planlanmaktadır.

- ETS için tasarım seçeneklerinin ana hatlarıyla belirlenmesi;
- Taslak ETS mevzuatının hazırlanması
- ETS'nin ekonomik ve sosyoekonomik etkilerinin modellenmesi ve modelleme konusunda kapasite oluşturulması
- ETS üst sınır belirleme ve tahsisat dağıtımı için teknik çalışmaların yürütülmesi
- ETS sektörleri için emisyon yoğunluğu ölçütlerinin geliştirilmesi

Ulusal ETS'nin AB ETS ile uyumuna yönelik olarak ise Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) fonu kapsamında “AB ETS Mevzuatının Aktarımı Projesi” uygulanarak On İkinci Kalkınma Planında “İstikrarlı Büyüme, Güçlü Ekonomi” başlığında yer alan dış ticarete rekabetçiliğin korunarak daha ileriye taşınması için ulusal karbon fiyatlandırma mekanizmaları oluşturulması ve öncelikli olarak AB ile uyumlu bir Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)'nin uygulamaya konulması hedefine ilişkin süreç takip edilecektir.

Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması

2021 yılında açıklanan ve Türkiye'de yeşil finansmanın harekete geçirilmesi ve ilgili tüm politika alanlarında yeşil dönüşümün desteklenmesini hedefleyen Yeşil Mutabakat Eylem Planı kapsamında, bir ekonomik faaliyetin sürdürülebilir olması için taşınması gereken nitelikleri belirleyen ulusal taksonomi mevzuatı hazırlanmaktadır.

Taksonomi, iklim ve çevre hedeflerini yatırım amaçlı belirli ekonomik faaliyetler için kriterlere çeviren bir sınıflandırma sistemidir. Taksonomi ile çevresel açıdan sürdürülebilir ekonomik faaliyetlerin listesi oluşturulmakta; böylece, şirketlere, yatırımcılara ve politikacılara, hangi ekonomik faaliyetlerin çevresel olarak sürdürülebilir olduğu belirtilmektedir. Taksonomi çalışmasının yatırımcılara güven veren, özel yatırımcıları yeşile boyamadan koruyan, şirketlerin ise yatırımlarını en çok ihtiyaç duyulan alanlara yönlendirmesine destek olan bir araç olması hedeflenmektedir.

Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nda belirtildiği üzere Avrupa Birliği Taksonomisi ile uyumlu şekilde hazırlanmakta olan Ulusal Yeşil Taksonomi, yeşil dönüşümü gerçekleştirebilmek için gerekli olan finansal kaynakların yeşil yatırımlar ile buluşmasını sağlamak, sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum konusunda yürütülen çabaları destekleyecektir.

i. 2024 için planlananlar:

Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması

- ETS mevzuatı ile birlikte kapsam, üst sınır, tahsisat dağılımı vb. tasarım parametrelerin belirlenmesi
- Pilot ETS döneminin başlangıcı olarak sektör bazında 2025 yılı Ulusal Tahsisat Planının yayımlanması

Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması

- Hazırlanmakta olan Ulusal Yeşil Taksonomi Yönetmeliği Taslağı ve Teknik Tarama Kriterleri metinlerinin paydaşlarla istişare edilmesi ve görüşlere göre gerekli revizyonların yapılması

ii. 2025 için planlananlar:

Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması

- Tahsisatların birincil ve ikincil piyasada alım-satımının başlatılması
- Sektör bazında 2026 yılı Ulusal Tahsisat Planının yayımlanması
- Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) programı kapsamındaki proje aracılığıyla Ulusal ETS'nin AB ETS'ye uyumuna yönelik çalışmalara başlanması

Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması

- Ulusal Yeşil Taksonomi kullanılarak piyasa aktörleri tarafından yapılacak beyan ve raporlamalara dair istişare ve çalışmaların tamamlanması

ii. 2026 için planlananlar:

Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması

- 2027 yılı Ulusal Tahsisat Planının yayınlanması ile pilot uygulamanın sonlandırılarak ETS Birinci Uygulama Döneminin Başlaması
- ETS uygulamasının sektörlere etkisinin değerlendirilmesi

Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması

- Ulusal Yeşil Taksonomi mevzuatının yayımlanması

2. Sonuç göstergeleri:

Gösterge Adı	Mevcut Durum	2024	2025	2026
Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması				
ETS tasarım parametrelerinin belirlenmesi	-	1	-	-
Yıllık Ulusal Tahsisat Planının Yayımlanması	-	1	1	1
Tahsisatların birincil ve ikincil piyasada alım-satımı	-	-	1	1
ETS Birinci Uygulama Döneminin başlatılması	-	-	-	1
Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması				
Ulusal Yeşil Taksonomi Yönetmeliği Taslağı ve Teknik Tarama Kriterleri nihai taslaklarının hazırlanması		1	-	-
Ulusal Yeşil Taksonomi mevzuatı kapsamında yapılacak beyan ve raporlamalara dair çalışmalar yapılması			1	
Ulusal Yeşil Taksonomi mevzuatının yayımlanması				1

3. Rekabetçilik üzerinde beklenen etkiler:**Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması**

Türkiye’de emisyon ticaret sistemine yönelik karbon fiyatlandırmanın uygulamaya başlanmasının yeşil dönüşüm sürecine ivme kazandırması beklenmektedir. Karbon fiyatlandırma bu yönüyle özellikle AB Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasının ticarete olan etkisi göz önünde bulundurulduğunda ülke rekabetçiliğine olumlu yönde etki edeceği değerlendirilmektedir.

Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması

Ulusal Yeşil Taksonomi kapsamında yapılacak beyan ve raporlamalar yoluyla piyasa aktörlerinin çevresel ve sosyal hassasiyetlere sahip yatırımcılar tarafından sağlanan finansmana erişimi kolaylaşacaktır. Böylece yeşil yatırımlar teşvik edilerek çevre dostu teknolojilerin ve ürünlerin geliştirilmesi hızlanacaktır. Bu durum, yeni iş fırsatları oluşturacak ve rekabeti artıracaktır.

4. Planlanan aktivitenin maliyeti ve finansmanı:**Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması**

2024: 1.250.000 Dolar (Dünya Bankası) + 1.000.000 Avro (IPA Fonu)

2025: 1.000.000 Dolar (Dünya Bankası) + 1.000.000 Avro (IPA Fonu)

2026: 1.000.000 Dolar (Dünya Bankası) + 800.000 Avro (IPA Fonu)

Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması**2024:** 480.000 Avro (IPA Fonu)**2025:** 960.000 Avro (IPA Fonu)**2026:** 960.000 Avro (IPA Fonu)

5. İstihdam, yoksulluk, eşitlik, cinsiyet ve sağlık hizmetleri üzerinde beklenen etkiler: Uluslararası yazından elde edilen sonuçlar, emisyon ticaret sistemi uygulamalarının çevresel ve ekonomik açıdan olumlu etkilerinin bulunduğu işaret etmektedir. ETS'nin, şirketler kesiminin maliyet etkin biçimde emisyon azaltımını sağlamayı ve karbon tasarrufu sağlayan teknolojilere yatırım yapmalarını teşvik etmesi beklenmekte, öte yandan düşük karbonlu teknolojilerin gelişmesinin önünü açabileceği değerlendirilmektedir. Üretkenliği ve kamu gelirlerini artırmak yoluyla istihdam kazanımları sağlayabileceği öngörülen ETS'nin, emisyon azaltımlarıyla halk sağlığı üzerinde de olumlu etkileri olacağı beklenmektedir. Bu yönleriyle, ETS'nin esnek, uyarlanabilir ve politik olarak uygulanabilir bir araç olduğu değerlendirilmektedir.

6. Çevre ve iklim değişikliği üzerinde beklenen etkiler:**Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması**

Türkiye'nin güncellenen Ulusal Katkı Beyanında azaltım aracı olarak belirlenen ulusal emisyon ticaret sisteminin faaliyete geçmesi ile sera gazı emisyonlarının piyasa temelli ve maliyet-etkin olarak azaltımına yönelik politikaların güçlenmesi beklenmekte ve iklim değişikliği ile küresel mücadeleye katkı sağlanması açısından önemli bir adım atılacağı öngörülmektedir.

Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması

Yeni çevre dostu teknolojiler ve ürünler için pazar oluşturulacak ve çevresel performansı iyileştirmek için yeni iş modelleri ve işbirlikleri geliştirilecektir. Sera gazı emisyonlarının azaltımı ve iklim değişikliğinin etkilerine uyum konusunda yürütülen çabalar desteklenecektir.

7. Potansiyel riskler:

Risk	Olasılık	Riski azaltmaya yönelik planlananlar
Aktivite 1) Ulusal Emisyon Ticaret Sisteminin Kurulması		
Yükümlü kuruluşların ETS'ye uyumunda zorluk yaşanması	Orta	ETS tasarım ve uygulama sürecinde tüm paydaşlarla yakın işbirliği ve koordinasyonun sağlanması
Aktivite 2) Ulusal Yeşil Taksonominin Hazırlanması		
Kurumlardan ve paydaşlardan yeterli geri bildirim alınamaması	Düşük	Ulusal Yeşil Taksonomi hazırlık sürecinde paydaşlarla iletişimin artırılması

ii. Dijital Dönüşüm

a) Temel engellerin analizi

Dijital devlet hizmetlerinin benimsenmesi ve kamu kurumlarındaki dijital teknoloji uygulamalarında elde edilen önemli kazanımların yanında, kurumlar arası veri paylaşımında işbirliği ve uyumluluk konularında iyileştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle mevzuat bağlamında, veri yönetişiminin sağlanmasındaki zorluklar önemli bir engel oluşturmaktadır. Kamu verisinin paylaşılabirliği, katma değerli politika geliştirme, hizmet sunumunu destekleme ve veri ekonomisini güçlendirme adına kritik bir unsurdur. Sektörler arası ve sektör içi veri asimetrisi, rekabetin gelişimini sınırlayarak sürdürülebilirliği engelleme potansiyeline sahiptir.

Bu bağlamda, Yeni Veri Stratejisi ile Kamu Veri Alanı'nın etkin bir şekilde oluşturulması ve Kamu Sektörü Verisi'nin güvenli bir biçimde paylaşılması önem arz etmektedir. Ancak, veri güvenliği ve mahremiyeti konularındaki endişeler, kamu sektöründeki hassas bilgilerin korunması açısından kritik bir sorun oluşturmaktadır. Ayrıca, farklı kurumlar arasında standart veri paylaşım protokollerinin eksikliği ve veri bütünlüğü sorunları da stratejinin etkin bir şekilde uygulanmasını zorlaştıran diğer faktörler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, yeni veri stratejisinin başarıyla uygulanabilmesi için temel zorlukların diplomatik bir şekilde aşılması gerekmektedir.

b) Reform tedbirleri

Tedbir 4: “Yeni Veri Stratejisi Doğrultusunda Etkinleştirilecek Kamu Veri Alanı ile Kamu Sektörü Verisinin Güvenli Paylaşımı ve Kullanımı Yoluyla Veriye Dayalı Politika ve Hizmet Geliştirmesi” (ERP (2023-2025) Tedbir 9)

1. Tedbirin tanımı: Tedbir, Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025 (UYZS) doğrultusunda kamu kurumlarında veri analitiği becerilerinin artırılması amacı ve On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)'nda Dijital Devlet politikaları arasında yer alan “Kurumlar arası ileri veri analitiği ve yapay zekâ projeleri ile kurumsal kapasiteyi artırmaya yönelik kamu veri alanı altyapısı hayata geçirilecektir” tedbiri doğrultusunda planlanmıştır. Tedbir kapsamında, kamuda dijital dönüşümün teşkil edilmesi için kritik öneme sahip olan veri yönetişimi de ele alınarak veri alanında farklı üst politikalarda yer alan teknik, idari, hukuki ve insan kaynağına yönelik icraatlar birlikte ve ilişkili bir şekilde bütüncül olarak değerlendirilmektedir. Tedbire her yıl yeni aktiviteler eklenmesi sebebiyle iteratif bir şekilde gelişen bir tedbir olma özelliği sergilemektedir.

Tedbir ile kamu kurumları arasında güvenilir ve veri egemenliğini garanti edecek şekilde planlanan teknik bir altyapı ve platform ile veri depolama, paylaşma ve işleme olanağı sağlanacaktır. Kamu Veri Alanı olarak adlandırılan çalışmalar kapsamında kamu kurumlarının verisinin Ulusal Veri Sözlüğü uyumluluğu sağlanmakta olup yapısal ve referans metaveri çalışmaları yürütülmektedir. Böylece tüm kamu kurumlarının veri yönetimini yönlendirme ve standardize etme özelliği göstermektedir. Bu tedbir ile planlanan teknik altyapı ve platform, gelişmiş standart ve yönergelerle uyumlu, veri yönetişimi rol ve sorumlulukları ile veri ilişkisini tanımlamaktadır.

Ayrıca kamu kurumları arasında veri paylaşımı, işleme ve yeniden kullanımını sorumlu ve güvenilir bir şekilde yürütmek üzere ihtiyaç duyulan hukuki düzenleme önerilerine yönelik Türkiye'nin mevcut durumu ve iyi ülke uygulamaları incelenerek bir protokol hazırlanmaktadır.

Kamu kurumlarında veri altyapısı çalışmalarının yanı sıra, tedbir kapsamında insan kaynağı ve mevzuata yönelik olgunluk analizi yapılarak kurumların Kamu Veri Alanına dâhil olması için geçiş planı hazırlanması da planlananlar arasındadır. Geçiş planı doğrultusunda kamu kurumlarında insan kaynağı yetiştirme, yetenek kazandırma eğitimleri ile kapasite iyileştirmesi gerçekleştirilecektir. Bu eğitimler; Kamu Veri Alanı'nın kullanımını da kapsayan, veri yönetimi, ileri analitik ve yapay zekâ tekniklerine yönelik olup, eğitim içeriği için AB üye devletlerinin iyi uygulama örneklerinden de faydalanılacaktır. Geçiş planı doğrultusunda kamu kurumlarında altyapı kapasite iyileştirmesi yapılarak Kamu Veri Alanının kullanımını yaygınlaştırma faaliyetleri başlatılacaktır. Kamu kurumları için hâlihazırda devam eden KAMAG 1007 "Kamu Yapay Zekâ Ekosistemi" çağrısının kapsamı genişletilip, Kamu Veri Alanını kullanılmasına yönelik projeler çağrı kapsamına dâhil edilerek geçiş planı doğrultusunda yaygınlaştırma çalışmaları etkinleştirilecektir.

Öte yandan üst politika belgeleri ile desteklenen ve tedbir kapsamında yer verilen veri stratejisi doğrultusunda Türkiye'de veri yönetimine ilişkin yürütülecek tüm faaliyetlerin eşgüdüm ve uyum ile bütüncül bir şekilde hayata geçirilmesine imkân sağlanacaktır.

Böylece bu tedbirin hayata geçmesi ile kamu kurumları tarafından yetkileri doğrultusunda güvenilirlik ve mahremiyet esasları çerçevesinde birbirlerinin verilerinden faydalanılarak, ileri analitik ve yapay zekâ teknikleri kullanılarak mevcut veya yeni politika/ürün/hizmetlerin veriye dayalı olarak geliştirilmesine/iyileştirilmesine imkân sağlanacaktır. Böylelikle, kamu sektörü verilerinin erişilebilirliği, güvenli veri paylaşımı, veriye dayalı bir politikanın ekonomiye ve topluma geçişi kolaylaştırılacaktır.

i. 2024 için planlananlar:

- YZ Ekosistemine yönelik "Veri Yönetimi Mevcut Durum ve İhtiyaç Değerlendirilmesi" dokümanı hazırlanmaya başlanmış olup UYZS Veri Yönetimi Çalışma Grubu ile aylık istişare toplantıları yoluyla iyileştirme süreci devam etmektedir.
- Pilot uygulama kapsamında hazırlanan protokol taslağının paydaşların görüşüne sunulması ve nihai duruma getirilmesi planlanmaktadır. Bu bağlamda veri paylaşımı süreci başlatılacaktır.
- Kamu Veri Alanı pilot uygulamada yürütülen YZ projelerinden yola çıkılarak taslak mimari olgunlaştırma çalışmalarına başlanmış ve yazılım ile veri analizi kütüphanelerine yönelik teknik gereksinimlerin belirlenmesi çalışmaları devam etmekte olup bu doğrultuda "Kamu Veri Alanı Referans Mimarisi" hazırlanacaktır.
- AB veri alanı birlikte çalışabilirlik çerçevesi ve "YZ Veri Yönetimi Mevcut Durum ve İhtiyaç Değerlendirmesi" dokümanı dikkate alınarak oluşturulan Kamu Veri Alanı, pilot uygulamasında yer alan kurumlarla birlikte referans mimari doğrultusunda

(kimlik ve rol yönetimi, API kütüphaneleri, sanal makine, kod kütüphaneleri ve problem havuzu ve hizmet katmanını içeren) iyileştirilecektir.

- Kamu kurumlarında veri, altyapı, insan kaynağı ve mevzuata yönelik olgunluk analizi yapılarak kurumların Kamu Veri Alanına dâhil olması için geçiş planı hazırlanacaktır.
- Geçiş planı doğrultusunda kamu kurumlarında İnsan Kaynakları (İK) eğitimleri ile kapasite iyileştirmesi gerçekleştirilecektir. Bu eğitimler; veri yönetişimi, ileri analitik ve yapay zekâ tekniklerine yönelik olup, eğitim içeriği için AB üye devletlerinin iyi uygulama örneklerinden de faydalanılacaktır.
- Geçiş planı doğrultusunda kamu kurumlarında altyapı kapasite iyileştirmesi yapılarak Kamu Veri Alanının kullanımını yaygınlaştırma faaliyetleri başlatılacaktır.

ii. 2025 için planlananlar:

- Geçiş planı doğrultusunda kamu kurumlarında İK eğitimleri ile kapasite iyileştirmesi çalışmalarına devam edilecektir.
- KAMAG 1007 “Kamu Yapay Zekâ Ekosistemi” çağrısının kapsamı genişletilip, Kamu Veri Alanının kullanılmasına yönelik projeler çağrı kapsamına dâhil edilerek geçiş planı doğrultusunda yaygınlaştırma çalışmaları devam edecektir.

iii. 2026 için planlananlar:

- Kamu Veri Alanının ihtiyaçlarına yönelik teknik iyileştirme çalışmaları devam edecektir.
- Belirlenecek öncelikli alanlarda Kamu Veri Alanı kullanımıyla gerçekleşecek kamu, özel sektör ve üniversitelerin de yer aldığı ortaklaştırılmış yapay zekâ ve ileri analitik projelerine yönelik teşvik mekanizmaları genişletilecektir.

2. Sonuç göstergeleri:

Gösterge Adı	Mevcut Durum	2024	2025	2026
Veri yönetişimi, ileri analitik ve yapay zekâ konusunda eğitim alan kamu çalışanı sayısı	0	25	100	200
Veri yönetişimi, ileri analitik ve yapay zekâ alanlarında merkezi yönetimde çalışan sayısı	200	250	350	400
Kamu Veri Alanına katılan kamu kurum sayısı	4	10	50	60
Kamu Veri Alanı vasıtasıyla başlatılan proje sayısı	1	3	10	20

3. Rekabetçilik üzerinde beklenen etkiler: Özel sektör, üniversiteler ve araştırma merkezlerinin standartlaştırılmış bir çerçeve ile kamu verisine kolayca erişimi sağlanacaktır. Kamu Veri Alanı'nın sektörlerde ortak projeleri kolaylaştırması beklenmektedir. “YZ Veri Yönetişimi Mevcut Durum ve İhtiyaç Değerlendirmesi” dokümanı ve UNDP işbirliği ile gerçekleştirilen “Türkiye için Veri Yönetişimi Çerçeve Tavsiyesi Raporu”nun sektörel veri alanlarının oluşturulmasını desteklemesi beklenmektedir. Böylelikle katma değeri yüksek ürün ve hizmetlerin geliştirilerek rekabet üstünlüğü kazanılması sağlanacaktır.

4. Planlanan aktivitenin maliyeti ve finansmanı:

2024: Merkezi Kamu Veri Alanın oluşturulması, yeni uzmanların istihdam edilmesi, Geçiş Planı doğrultusunda alan uzmanlığının geliştirilmesi ve kamu kurumlarında kapasitenin iyileştirilmesi ile proje çağrılarının sağlanması amacıyla teknoloji altyapısının geliştirilmesi, insan kaynağı maliyetinin (ücretler) karşılanması, eğitim, danışmanlık ve rehberlik hizmet alımları yapılması (10.450.000 TL - 249.730 Avro) (Merkezi Bütçe)

2025: Kamu Veri Alanına katılacak kurum sayısının ve veri kümesi sayısının artırılması amacıyla insan kaynağı istihdam maliyetlerinin karşılanması, teknik altyapının güçlendirilmesi ile eğitim ve rehberlik hizmet alımlarının yapılması (18.572.500 TL – 364.470 Avro) (Merkezi Bütçe)

2026: Kamu Veri Alanında kamu, özel sektör ve üniversitelerle yapılacak işbirlikleri ile ortak projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla fon sağlanması, kapasite geliştirilmesine yönelik eğitim ve rehberlik hizmet alımlarının yapılması (21.239.063 TL – 418.840 Avro) (Merkezi Bütçe)

5. İstihdam, yoksulluk, eşitlik, cinsiyet ve sağlık hizmetleri üzerinde beklenen etkiler: Özellikle veri uzmanlığı konusunda kamu kurumlarında istihdam artışını destekleyecektir. Yeni dijital becerilerin kazandırılmasına yönelik talebi artıracaktır. Kamu verisinin paylaşımı sayesinde üniversite ve özel sektör kuruluşları ile veri odaklı iş birliklerinin artması ve farklı sektör sorun alanları için çözüm sağlanması konusunda fırsatlar oluşacaktır. Tedbir kadın-erkek cinsiyet ayrımı açısından tarafsızdır.

6. Çevre ve iklim değişikliği üzerinde beklenen etkiler: Kısa dönemde doğrudan bir etki beklenmemekle birlikte tedbirin hayata geçirilmesiyle çevre ve iklim odaklı veri kümelerine araştırmacıların ve ilgili kamu kurumlarının erişimi kolaylaşacaktır. Farkındalığın artırılması ve farklı politika alanları ile çevre ve iklim ilişkisinin araştırılması için önemli bir altlık sağlanacaktır. Farklı sektörlerdeki veriler, çevre ve iklim ile ilgili verilerle birlikte analiz edilerek sürdürülebilirlik, iklim değişikliği ile mücadele, yeşil ve dijital dönüşüm gibi alanlarda veriye dayalı yenilikçi politika geliştirilmesi sağlanacaktır. Öte yandan, YZ çalışmaları için kullanılan altyapıların yüksek miktarda enerjiye ihtiyaç duyması sebebiyle çevre ve iklim değişikliğine olumsuz etkisi olduğu güncel çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bu altyapıların optimum şekilde kullanılmasıyla çevre ve iklim değişikliğine olan olumsuz etkisinin azaltılması beklenmektedir.

7. Potansiyel riskler:

Risk	Olasılık	Riski azaltmaya yönelik planlananlar
Kamu kurumlarının veri paylaşımına yönelik bir mevzuatının olmaması.	Orta	Kamu Veri Alanında gerçekleştirilen pilot çalışma kapsamında oluşturulan protokolün, diğer ilişkili mevcut durum ve rehber dokümanlarından faydalanılarak kamu kurumları için mevzuat taslağına dönüştürülmesi

iii. Enerji Piyasası Reformları

a) Temel engellerin analizi

Türkiye'nin enerji sektörünü şekillendiren iki ana unsurun hızlı talep artışı ve ithalat bağımlılığı olduğu değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, öncelikli politikalar ithalat bağımlılığının azaltılması için arz güvenliğinin geliştirilmesi ile yerli ve yenilenebilir enerjinin maksimum derecede, çevreye duyarlı bir biçimde kullanılmasıdır.

Türkiye, enerji piyasası reformlarını gerçekleştirmeye ve ulusal enerji mevzuatını AB enerji mevzuatına uyarlamaya büyük önem vermektedir. Bu kapsamda, temel mevzuat büyük ölçüde tamamlanmış olup tam rekabetçi bir enerji piyasasının oluşturulması yönündeki çabalar devam etmektedir. AB Yeşil Mutabakatının gerekliliklerine uyum da Türkiye'nin önünde önemli bir kilometre taşı teşkil etmektedir. Bu çerçevede, yeşil enerji dönüşümünün sağlanması için, endüstri, binalar ve enerji üretimi ile iletiminde enerji verimliliğinin artırılması; enerji sepetinde yenilenebilir enerjinin payının yükseltilmesi; hidrojen kullanımının desteklenmesi, enerji sistemlerinin, sürdürülebilir ve kesintisiz enerji arzı ve esnek bir piyasanın temin edilmesi için dijitalleşmesi ve entegrasyonu Türk enerji piyasasının temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Ticari işlemlerin yapılabileceği liberal elektrik ve doğal gaz piyasaları kurulmuştur. Elektrik tedarik ve sistem güvenliğinin sağlanması amacıyla elektrik piyasası faaliyetlerine, Yan Hizmetler Piyasası ve Kapasite Mekanizması dâhil edilmiştir.

Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliğinde 8 Mart 2020 tarihli ve 31062 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan değişiklik ile birden fazla kaynaktan elektrik üretimi sağlayan elektrik üretim projelerine onay verilmiştir. Buna ilaveten, EPDK tarafından hazırlanan Elektrik Piyasasında Depolama Faaliyetleri Yönetmeliği 2021 yılı Mayıs ayında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olup üretim veya tedarik şirketleri tarafından elektrik depolama ünitesi/tesisi kurulabilmesine olanak tanınmıştır. Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektrik enerjisinin ispat, ifşa ve takip edilmesi esasına dayalı YEK-G sistemi ve Organize YEK-G Piyasası 2021 yılı Haziran ayında Enerji Piyasaları İşletmeleri A.Ş. (EPIAŞ) tarafından açılmıştır. Bu çerçevede elektrik üretiminde yenilenebilir enerji payının artması ve karbon emisyon seviyesinin azalması temin edilecektir.

2023 yılı Ocak ayı itibarıyla serbest tüketici limiti 1.000 kWh/yıl'a düşürülmüştür. Talep tarafında teorik piyasa açıklık oranı ise yüzde 98,1'e ulaşmıştır.

Vadeli Elektrik Piyasası 1 Haziran 2021 tarihinde EPIAŞ tarafından açılmıştır. Vadeli işlemler piyasası ile piyasa oyuncuları kendilerini fiyat dalgalanmalarından koruyabilecek ve gelecek fiyatlara ilişkin tahminlerde bulunabileceklerdir. Ayrıca yatırımcılar için fiyat sinyalleri sağlanacak ve uzun dönemli arz güvenliği böylelikle desteklenmiş olacaktır. Benzer şekilde Vadeli Doğal Gaz Piyasası da 1 Ekim 2021 tarihinde devreye alınmıştır.

19 Eylül 2019 tarihli ve 30893 sayılı Resmi Gazete'de Spot Boru Gazı İthalatına İlişkin Usul ve Esaslar yayımlanmış ve spot boru hattı gazının yıllık, çeyreklik ve aylık anlaşmalar ile ithal edilmesine ilişkin yasal altyapı oluşturularak yeni tedarikçilerin piyasaya girişine ve daha düşük fiyatların oluşmasına fırsat sağlanmıştır.

Türkiye'nin toplam yer altı doğal gaz depolama kapasitesi 4,6 milyar m³ depolama ve 75 milyon m³/gün geri üretim kapasiteli Kuzey Marmara Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tevsii Projesi, 1,2 milyar m³ depolama ve 40 milyon m³/gün geri üretim kapasiteli Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesi ile birlikte toplam 5,8 milyar m³'tür. Ek olarak, yer altı depolama kapasitesi artışı ve diğer yatırımlarla birlikte, Türkiye'nin toplam doğal gaz giriş kapasitesi 447 milyon m³/günü aşmıştır.

Yüzer LNG Depolama ve Gazlaştırma Ünitelerinin (FSRU) yaygınlaştırılması, doğal gaz piyasalarında kaynak ve güzergâh çeşitliliğini sağlamak adına atılan önemli bir adımdır. Bu kapsamda, Türkiye'nin ikinci FSRU terminali olan Hatay-Dörtyol Terminali Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ) tarafından 2018 yılı Şubat ayında devreye alınmıştır. Saros Körfezinde Türkiye'nin üçüncü FSRU terminalinin inşaatı tamamlanmış ve devreye alınmıştır. Böylece terminallere yapılan iyileştirmelerle birlikte LNG gazlaştırma kapasitesi 161 milyon m³/günü aşmıştır.

TANAP üzerinden Türkiye'ye doğal gaz arzı 2018 yılı Haziran ayında başlatılmış olup, 2019 yılı Kasım ayında ise inşaat faaliyetlerinin tamamlanmasıyla Avrupa'ya gaz verilebilecek seviyeye gelinmiştir. Ayrıca Azeri doğal gazını TANAP sonrasında Avrupa'ya taşıyacak olan Trans Adriyatik Projesi 15 Kasım 2020 itibarıyla tamamlanmış olup 31 Aralık 2020 tarihi itibarıyla ilk ticari gaz teslimi gerçekleşmiştir. Rus doğal gazını Karadeniz'in altından Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattının inşası tamamlanarak 1 Ocak 2020 itibarıyla işletmeye alınmıştır.

BOTAŞ, doğal gaz ve petroldeki deneyimini yeşil enerji dönüşümüne aktarmaya hazırlanmaktadır. Bu çerçevede, yeşil hidrojenin taşınması, dağıtılması, depolanması ve ticarileştirilmesi için ön hazırlık çalışmalarına başlanılmıştır. Yeşil hidrojen ekosisteminin oluşturulması ve yeşil hidrojen teknolojilerinin geliştirilebilmesi için teşvik mekanizmasına ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda BOTAŞ tarafından 2023 yılında ulusal ve uluslararası işbirlikleri için görüşmeler başlatılmıştır. Rüzgar, güneş, offshore rüzgar, dalga/dip akıntı gibi yenilenebilir enerji kaynaklarıyla BOTAŞ tesislerinde yeşil hidrojen ve türevleri olan Amonyak/Metanolün üretimi için elektrolizör temini yeşil enerji dönüşümü için başlangıç adımı olarak öngörülebilecektir. Ayrıca, fosil yakıtların kullanımının yoğun olduğu sanayi bölgelerindeki BOTAŞ terminallerinin yeşil limana dönüştürülerek; deniz yoluyla yeşil enerji ticareti imkânlarının da araştırılması gündemdedir. 2024 yılında, sera gazı emisyonu azaltımı için bir diğer yeşil dönüşüm teknolojisi olan karbon yakalama ve depolamada BOTAŞ'ın rolünün analiz edilmesi planlanmaktadır.

IPA 2018 kapsamında yer alan "Flare Gas Recovery (FGR) ile Flare'de Yanan Gaz Miktarının Azaltılması Fizibilitesi" projesi BOTAŞ LNG İşletme Müdürlüğü'nde Flare Gas Recovery sistemiyle pilot gazın ve gemi boşaltımı esnasında oluşan atık gazın geri kazanımının sağlanmasına ilişkin teknik yardım projesidir. İhale birimi Dünya Bankası'dır. İhale sürecinin başlaması beklenmektedir.

IPA 2023 kapsamında BOTAŞ tarafından teklif edilen "Boosting Green Hydrogen in Türkiye" projesi ilgililik kriterini geçmiştir. Projenin olgunluk aşamasından geçerek onay alması durumunda 2025 yılı içinde sözleşmenin imzalanması beklenmektedir. Türkiye'nin yeşil hidrojen üretim tüketim potansiyelinin analizi, hidrojen mevzuatının hazırlanması için öneriler,

hidrojen ağ planının oluşturulması, Tuz gölü yeraltı depolama tesisinde hidrojen değer zincirinin fizibilite analizi, hidrojen konusunda kurumsal kapasiteyi geliştirmek için eğitimler, seminerler, saha ziyareti projenin bazı çıktıları arasında yer almaktadır.

4.800 MW toplam kurulu güce sahip VVER 1200 tipi dört reaktörden oluşacak olan Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin (NGS) ilk reaktörünün temeli 3 Nisan 2018'de atılmış ve inşaat faaliyetlerine başlanmıştır. İlk ünite için gerekli nükleer yakıt hâlihazırda sahada mevcut olup ilk ünitenin 2024 yılının son çeyreğinde işletmeye alınması planlanmaktadır. Sinop NGS Projesi kapsamında ise teknik ve ticari fizibilite çalışmaları tamamlanmış ve sahanın NGS inşaatına uygun olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan, proje ile ilgili 11 Eylül 2020 tarihinde Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) olumlu raporu verilmiş ve ÇED süreci tamamlanmıştır. Sinop NGS için kurucu sıfatıyla Türkiye Nükleer Enerji A.Ş. tarafından Saha Onayı başvurusu Nükleer Düzenleme Kurumuna (NDK) yapılmış olup NDK tarafından ayrıntılı gözden geçirme ve değerlendirme süreci devam etmektedir.

Ülkemizin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşmasına yönelik yapılan çalışmalar kapsamında, elektrolizörün yerli ve milli imkânlarla geliştirilmesi başta olmak üzere, dünyada hızla gelişen hidrojen teknolojisinin ülkemizdeki altyapısının oluşturulmasını teminen Türkiye Hidrojen Teknolojileri Stratejisi ve Yol Haritası hazırlanarak 2023 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca ülkemizin 2053 net sıfır emisyon hedefine ulaşmasına yönelik çalışmalar kapsamında Türkiye CO2 Yakalama, Kullanma ve Depolama Teknolojileri Yol Haritası ve Türkiye Güneş Enerjisi Teknolojileri Yol Haritası taslakları hazırlanmıştır.

Hidrojenin karbonsuzlaşmaya katkıda bulunması için yenilenebilir kaynaklardan veya nükleer enerjiden üretilmesi gerektiğinden, orta vadede, karbon yakalama ile birleştirilerek fosil yakıtlar ve yeni nesil küçük modüler reaktörler (KMR'ler) gibi gelişmiş nükleer teknolojiler dâhil olmak üzere hidrojenin farklı ve daha verimli şekillerde üretilmesine de olanak sağlayacak yeni teknolojilerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Nadir Toprak Elementleri (NTE) temiz ve yenilenebilir enerji teknolojilerinde kullanılmaları sebebiyle 'yeşil elementler' olarak adlandırılmakta ve kritik öneme sahip hammadde sınıfında yer almaktadırlar. 2018 yılında dünya genelinde NTE'lere olan talep 170.000 ton civarlarındayken bu miktarın özellikle temiz enerjiye ve yeni nesil elektrikli araçlara olan talebin artmasıyla 2025 yılında 220.000 ton, 2035 yılında ise 400.000 ton olacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir hammadde arzı sağlayarak, döngüsel ekonomiyi geliştirmek amacıyla NTE'nin ikincil kaynaklardan (NiMH pil, kalıcı mıknatıs, elektronik atık ve floresan lamba vb.) geri kazanımı ayrıca önem arz etmektedir. Ülkemizde yürütülen projeler ile birincil ve ikincil kaynaklardan NTE'nin çevreci ve ekonomik olarak elde edilmesi ve NTE içeren ileri teknoloji son ürünlerin üretimine odaklanılmıştır.

"28 Ocak 1964 Tarihli Ek Protokol ve 16 Kasım 1982 Tarihli Protokol ile Değiştirilen 29 Temmuz 1960 Tarihli Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Mesuliyete Dair Sözleşmeyi Değiştiren Protokol (Paris 2004 Protokolü)" 4 Ocak 2022 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz tarafından 6 Ekim 2021 tarihinde imzalanan "Kullanılmış Yakıt İdaresinin ve Radyoaktif Atık İdaresinin Güvenliği Üzerine Birleşik Sözleşme" ise 21 Mayıs 2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir. NDK, bahse konu sözleşmenin ulusal temas noktasıdır.

2022 yılında Türkiye'nin birincil enerji yoğunluğu bir önceki yıla göre yüzde 6,2 oranında gelişim göstererek 0,132 kep/2015 \$ olarak gerçekleşmiştir. Son 22 yılda ise Türkiye'nin enerji yoğunluğu yüzde 31 azalmıştır.

Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2017-2023) (UEVEP), 2023 yılında Türkiye'nin birincil enerji tüketiminin ana enerji sektörleri olan bina ve hizmetler, enerji, ulaşım, sanayi ve teknoloji, tarım sektörleri ve yatay konulardaki 55 eylem aracılığıyla yüzde 14 azaltılması hedeflenmektedir. Planda 2023 yılına kadar kümülatif olarak 23,9 MTEP tasarruf sağlanması ve bu tasarruf için 10,9 milyar dolar yatırım yapılması öngörülmektedir.

2022 yılında enerji verimliliğine 2017 fiyatlarına göre 1.010 milyon dolar yatırım yapılmış olup bu yatırım karşılığında 260 milyon dolar karşılığı olan 743 ktep birincil enerji tasarrufu sağlanmıştır. 2017-2022 dönemine bakıldığında bu beş yıllık süre boyunca 2017 fiyatlarına göre enerji verimliliğine toplamda 7,5 milyar dolar yatırım yapılmış, bunun sonucunda parasal karşılığı 1,8 milyar dolar olan enerji tasarrufu sağlanmıştır.

Ülkemizin 2024-2030 döneminde ikinci Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2024-2030) ve ikinci Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (UEVEP) (2024-2030), kamu, özel sektör, akademi ve STK'lardan ilgili tarafların geniş katılımıyla düzenlenen dokuz çalıştay ile başlatılmıştır. Açılış ve başlangıç çalıştayları çevrimiçi, tarım, ulaşım, finansman, belediye hizmetleri, ısıtma ve soğutma sektörleri, binalar, arz tarafında ve sanayide enerji verimliliğini içeren yedi çalıştay ise yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Nihai Değerlendirme Çalıştayının 2023 yılı Ocak ayında düzenlenmesi ile çalıştay serisi sonlandırılmıştır. Bu çalıştayların sonucu olarak 2024-2030 dönemini kapsayan yeni Strateji Belgesi ve ikinci UEVEP çalışmaları, 2023 yılı sonunda çalışmaların Cumhurbaşkanlığına sunulmasıyla tamamlanmıştır.

IPA 2018 kapsamında "Belediyeler için Enerji Verimliliği Pilot Uygulamaları" başlıklı ekipman alımı projesi kapsamında üç adet yüzde 100 elektrikli otobüs ve şarj istasyonu alım ihalesi tamamlanmış ve araçlar 2022 Nisan ayında tarihinde trafiğe çıkmış olup halihazırda aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Söz konusu otobüslerde kullanılan elektrik geri kazanımlı "rejeneratif frenleme" sistemi sayesinde enerji ve emisyon tasarrufu sağlayan bir otobüsün yılda 50.000 km yapacağı varsayıldığında yeni otobüs alımlarında dizel yerine elektrikli otobüs tercih edilmesi durumunda ilave maliyetin, geri ödeme süresinin 5-6 yıl arasında olması beklenmektedir. Otobüslerin altı aylık periyotta izlemesi devam etmektedir. Elektrikli otobüslerin, enerji ve emisyon tasarrufu sağlamanın yanı sıra, konvansiyonel otobüslere kıyasla daha sessiz çalışması ve sağladığı konfor nedeniyle de vatandaşlardan olumlu geri dönüşler alınmıştır.

Kamu sektöründeki enerji tasarruf potansiyelinin ekonomiye kazandırılabilmesi amacıyla 15 Ağustos 2019 tarih ve 2019/18 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi ile 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu'na göre enerji yöneticisi görevlendirmekle yükümlü olan kamu binaları için 2023 yılı sonuna kadar yüzde 15 enerji tasarruf hedefi tanımlanmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı kamu kurumları tarafından gerçekleştirilecek iş ve işlemlerin açıklandığı bir Rehber yayımlamıştır. "Kamu Binalarında Tasarruf Hedefi ve Uygulama Rehberi"ne göre, 1 Ocak 2014 tarihinden önce inşa edilmiş 10.000 m² üzeri inşaat alanına sahip

veya yıllık enerji tüketimi 250 TEP ve üzeri bina/kampüsleri referans enerji tüketimleri ve yıllık bazda uygulanan enerji verimliliği önlemleri ile sağlanan tasarruflar Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından izlenmektedir. Anılan genelge kapsamında ulaşılan tasarruf miktarı 2024 yılının ilk yarısında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına (ETKB) yapılan bildirimler sonucunda tespit edilecektir. Şu ana kadar kapsamlı iyileştirme yapılan eğitim ve ofis binalarında yüzde 50 üzeri, hastanelerde ise yüzde 30 civarında tasarruf sağlanmıştır. Belediye hizmetlerinde de verimli pompa kullanımı, elektrikli otobüs kullanımı gibi enerji verimliliğini sağlamaya yönelik pilot uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

2053 net sıfır emisyon hedefine uygun olacak şekilde kamu kurumları için ikinci bir enerji tasarruf hedefi tanımlanmış ve kamu sektöründe enerji verimliliğinin sürdürülebilir olması amacıyla 2030 yılına kadar en az yüzde 30 enerji tasarrufu sağlanması hedefi konulmuş; böylece 2019/18 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı, yeni 2023/15 Kararı ile güncellenmiş ve kamu kurumları için mevcut enerji tasarruf hedefi 2030 yılına kadar yüzde 30 olarak tanımlanmıştır. Bu şekilde 1.480 milyon dolar kamu yatırımıyla yılda 211 milyon dolar parasal tasarruf, 300.000 TEP enerji tasarrufu ve 1 milyon ton CO2 eşdeğeri emisyon azaltımı öngörülmüştür.

Söz konusu başarılı uygulamalar değerlendirilerek kamu kurumları için mevcut tasarruf hedefi 2030 yılına kadar yüzde 30 olacak şekilde 2023/15 sayılı Cumhurbaşkanı Genelgesi ile güncellenmiştir. Bu kapsamda yürütülecek iş ve işlemlerin tanımlandığı “Kamu Binalarında Tasarruf Hedefi ve Uygulama Rehberi (2024-2030)” ETKB’nin resmi internet sitesinde yayımlanmıştır. Söz konusu rehberde kamu binalarında uygulanabilecek enerji verimliliği önlemleri açıklanmış ve yatırımların hayata geçirilmesi için merkezi bütçe, enerji performans sözleşmeleri ve uluslararası finansman olmak üzere üç farklı model adres gösterilmiştir. Böylece kamu kurumları; kendi kaynaklarını kullanarak, enerji performans sözleşmeleri ile ya da Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yürütülen Dünya Bankası destekli KABEV projesine başvurarak enerji verimliliği yatırımlarını hayata geçirebileceklerdir. Belediyeler için ise İLBANK adres gösterilmiştir. Bu doğrultuda; enerji performans sözleşmeleri için mevzuat altyapısı tamamlanmış ve Dünya Bankası destekli KABEV projesinde 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında kamu binalarında enerji verimliliği önlemlerinin gerçekleştirilmesi sonucu 60.489 TEP toplam tasarruf sağlanmıştır. Mevcut durumda bu tasarrufun ekonomik karşılığı yılda 42 milyon dolar olarak hesaplanmıştır.

KABEV Projesine ilaveten 250 milyon dolar bütçeli KADEV (deprem + verimlilik), 450 milyon dolar bütçeli KAYEP (GES kurulumu) projeleri başlatılmıştır. 300 milyon dolar bütçeli KABEV Projesinin ikinci fazı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından başlatılacaktır. Kamu kurumlarının enerji verimliliği potansiyellerini ve hedeflerini hayata geçirebilmeleri için farklı finansman mekanizmaları da geliştirilmiştir. Bu kapsamda, yatırımların özel sektör tarafından yapıldığı ve yıllara sarı sağlanan tasarruflar ile yatırım maliyetinin karşılanması esasına dayanan Enerji Performans Sözleşmelerinin kamu sektöründe uygulanabilmesi için gerekli mevzuat ve teknik altyapı oluşturulmuştur.

20 Ağustos 2020 tarih ve 2850 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Kamuda Enerji Performans Sözleşmelerine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararı”nın sonucunda kamu kurumlarının binalarında yapacakları enerji verimliliği iyileştirmeleri için uzun vadeli sözleşme yapabilmelerine imkân sağlayan ve yine bu karar uyarınca hazırlanan

Kamuda Enerji Performans Sözleşmelerinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ ve ekleri 15 Nisan 2021 tarih ve 31455 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Tebliğ ile Cumhurbaşkanı Kararının detayları tanımlanmakta ve sözleşme taslağı, şartname taslağı ve etüt raporu formatı Tebliğ ekinde yer almaktadır. İlâveten 18 Mart 2022 tarih ve 31782 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan değişiklik ile ödemelere esas enerji birim fiyatları için ETKB tarafından enflasyon oranı tanımlanmasına izin verilmiştir.

Ayrıca uygulamaların daha da yaygınlaşabilmesi için ihalelerden edinilen tecrübeler ışığında ilgili kurumlar ve sektör temsilcileri ile görüş alışverişinde bulunularak mevzuat değişikliği yapılmış ve aşağıdaki hususları içeren düzenleme 23 Haziran 2023 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

- Yatırım bedeli alt limiti 2.000.000 TL’den 1.000.000 TL’ye indirilmiştir. Geri ödeme süresi için limit de 2 yıldan 1 yıla indirilmiştir.
- İşin niteliğine uygun olacak şekilde ihale aşamasında idare tarafından şartname ve sözleşmede değişiklik yapılabileceği hükmü eklenmiştir.
- Birim enerji fiyatı için tanımlanan üst limit kalmış olup her halükârda yıllık sağlanan tasarruftan daha fazla ödeme yapılamayacaktır.
- İhaleye katılım için gereken teknik ve mali yeterlilikler esnetilmiş ve işin niteliğine göre idare tarafından şartname aşamasında tanımlanmasına izin verilmiştir.
- İş deneyim belgesinin geçerlilik kriterleri esnetilmiştir.
- Enerji verimliliği önlemleri için de güncel enerji fiyatlarını esas alan fiyat farkı mekanizması tanımlanmasına izin verilmiştir.
- Enerji tasarruflarının sigortalanmasına yönelik hüküm eklenmiştir.

ETKB tarafından hazırlanan Kamuda Enerji Performans Sözleşmelerinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ ve eklerinin yayımlanması ile kamu kurum ve kuruluşlarının enerji tasarrufu sağlayan projeleri için 15 yıla kadar enerji performans sözleşmeleri imzalamalarının önünde herhangi bir mevzuat engeli kalmamıştır. Teknik altyapının geliştirilmesi için de çeşitli eğitim programları düzenlenmiş, ölçme doğrulama uzmanları sertifikalandırılmış ve birçok kılavuz hazırlanarak yayımlanmıştır. Finansmana erişimin kolaylaştırılması amacıyla da enerji performans sözleşmeleri kapsamında kullanılacak krediler, Kredi Garanti Fonu (KGF) kapsamına alınmıştır. Şu ana kadar Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından Van’da 5 MWe gücünde güneş enerjisi santrali ihalesi EPS modeli ile uygulanmış ve Temmuz ayında devreye alınmıştır. Alanya Alâeddin Keykubat Üniversitesi Kestel Kampüsünde 1,3 MWe gücünde çatı üstü GES uygulaması EPS modeli ile sözleşmeye bağlanmış olup 2024 yılı Ocak ayında devreye alınacaktır. Tire Belediyesi Gazi Mustafa Kemal Atatürk Stadyumu üzerine 900 kWe gücünde GES uygulaması ihalesi yapılmış olup bu proje de 2024 yılı Ocak ayında tamamlanacaktır. Ayrıca uygulamaların daha da yaygınlaşabilmesi için mevzuat iyileştirme çalışmalarına devam edilmektedir.

Isıtma ve Soğutma Konusunda Türkiye-Danimarka Stratejik Sektör İşbirliği (SSC) Protokolü ile devam eden çalışmalar kapsamında, “Enerji Verimli ve Düşük Karbonlu Isıtma ve Soğutma Projesi”nin ilk fazı 2018 ve 2019 yılları arasında, ikinci fazı 2020 ve 2022 yılları

arasında yürütülmüştür. Projenin 1. ve 2. fazları kapsamında yapılan çalışmalarla verimli ve düşük karbonlu ısıtma ve soğutmanın geliştirilmesine destek verilmiştir. Bu kapsamda, politika boşluk analizi gerçekleştirilmiş, Türkiye’de ısıtma ve soğutma talebi için haritalandırma ve tahmin çalışması yapılmıştır. Ayrıca, bölgesel ısıtma/soğutma için maliyet-fayda analizi, etki değerlendirmesi, politika opsiyonları analizi ile kapasite geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. 2023 yılının ikinci yarısında başlayan 3. fazında ise ilk iki fazın çıktıları ve iyi uygulama örnekleri kullanılarak ulusal ve yerel boyutta ısı planlarının hazırlanmasına yönelik çeşitli şablonların hazırlanması ve kapasitenin geliştirilmesi planlanmaktadır. Bu kapsamda örnek vaka çalışmalarının gerçekleştirilmesi çalışmaları yürütülmektedir. Önceki fazlarda oluşturulan ısı haritalarının güncellenmesi ile çeşitli eğitim ve ziyaretlerle aktivitelerin desteklenmesi 3. faz kapsamında yer almaktadır.

Enerji verimliliği projelerinden sağlanacak tasarrufların satın alınması esasına dayanan enerji verimliliği yarışmalarının düzenlenmesine ilişkin Yönetmelikte değişiklik yapılarak yarışmaların düzenlenmesine yönelik mevzuat ve teknik altyapı oluşturulmuştur. Önümüzdeki dönemde ilk enerji verimliliği yarışmasının düzenlenmesi planlanmaktadır.

Türkiye’de enerji üretiminde yerli ve yenilenebilir enerjinin toplam üretimdeki payının artırılması hedeflenmektedir. Bu amaçla Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) oluşturulmaktadır. Şu ana kadar YEKA modeli kapsamında, 1.000 MWe kurulu gücündeki Karapınar YEKA Güneş Enerjisi Santrali (GES)-1, 1.000 MWe gücündeki YEKA Rüzgar Enerjisi Santrali (RES)-1, 1.000 MWe gücündeki YEKA RES-2, 1.000 MWe YEKA GES-3, 1.000 MWe YEKA GES-4 ve 850 MWe YEKA RES-3 olmak üzere altı yarışma yapılmıştır. Karapınar YEKA-1 GES’in tamamı Şubat 2023 itibarıyla işletmeye alınmıştır. YEKA RES-2 kapsamında 10 proje önlisans bir proje lisans almış olup Aralık 2023 itibarıyla 16,8 MW’lık kısmı işletmeye alınmıştır. YEKA RES-1 kapsamında tüm projeler, YEKA GES-3 kapsamında 71 proje, YEKA GES-4 kapsamında 100 MWe’lik Bor-2 GES projesinin tamamı, Bor-3 GES projesinin 95,8 MW’lık kısmı işletmeye alınmıştır. Diğer projeler için çalışmalar devam etmektedir.

IPA 2018 “TEİAŞ’ın Planlama ve Ar-Ge Kapasitesinin Geliştirilmesi” projesi kapsamında Dünya Bankasıyla ihale süreci için hazırlıkların tamamlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. IPA 2019 “Deniz Üstü Rüzgâr Enerjisi Saha Araştırmaları” projesi kapsamında Dünya Bankasıyla ihale öncesi hazırlıkların tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

IPA 2018 kapsamında Türkiye’de binalarda ve hanelerde enerji verimliliğinin artırılması için teknik danışmanlık projesi geliştirilmiştir. Proje kapsamında önümüzdeki iki yıl içerisinde mevzuat boşluk analizi, yapılması, eko-dizayn ve etiketleme yönetmeliğine ilişkin taslağın ve kamu alımlarına ilişkin şartnamenin hazırlanması, binalarda izleme ve denetim raporları, talep tarafı katılım raporları ile sürdürülebilir enerji verimliliğine ilişkin raporun hazırlanması planlanmaktadır. Hizmet alımı modeliyle uygulanacak projenin bütçesi 506.300 Avro olup enerji verimliliği piyasasının gelişimine katkı sağlaması beklenmektedir.

iv. Ulaştırma Piyasası Reformları

a) Temel engellerin analizi

Türkiye’de karayolu odaklı büyüyen ulaştırma sistemi, kaynakların yoğunlukla karayoluna tahsis edilmesine sebep olmuş ve hâlihazırda büyük bölümü yüksek hizmet seviyesinde bulunan karayolu ağında arz fazlası oluşmuştur. Bu çerçevede ulaşım maliyetleri, erişilebilirlik ve trafik güvenliği gibi unsurları temel alan ve türler arasında dengeli ve birbirini tamamlayıcı bir ulaştırma sisteminin oluşturulmasını amaçlayan Ulusal Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı revize edilerek yayımlanmıştır.

Türkiye’deki karayolu trafik güvenliği konusu önemli bir sosyoekonomik sorun alanı oluşturmakta ve trafik kazalarının önlenmesine yönelik tedbirler önemini korumaktadır. Bu kapsamda 3 Şubat 2021 tarihinde Karayolu Trafik Güvenliği Strateji Belgesi (2021-2030) ve Karayolu Trafik Güvenliği Eylem Planı (2021-2023) ile İlgili 2021/2 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi yayımlanmıştır.

Türkiye’deki mevcut demiryolu ağı 2023 yılı sonu itibarıyla 2.251 km’si hızlı tren hattı 9.235 km’si konvansiyonel ana hat, 439 km’si iltisak hatları olmak üzere toplam 13.919 km’dir. Toplam ağın yüzde 58’i sinyalli, yüzde 52’si ise elektrikli olup önümüzdeki yıllarda tamamlanacak projelerle elektrikli ve sinyalli hat uzunluklarının önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir.

Denizcilik Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye’de 2022 yılı sonu itibarıyla 12,4 milyon TEU konteyner ve toplam 542,6 milyon ton yük elleçlemesi yapılmıştır. 2023 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 0,8 azalış ile 12,3 milyon TEU, toplam yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 4,2 azalışla 520 milyon ton olması beklenmektedir. Türkiye’deki küçük ölçekli, verimsiz ve dağınık liman altyapısı lojistik maliyetleri yükseltmekte, bununla birlikte sektörde aşırı rekabete yol açarak liman işletmecilerinin kârlılığını azaltmakta ve kaliteli liman altyapısının önüne geçmektedir. Bu çerçevede Türkiye’deki liman yatırımları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilecektir. Ayrıca denizcilik sektöründen kaynaklı sera gazının azaltılması ve yeşil denizciliğin desteklenmesine yönelik çalışmalar da devam etmektedir.

2022 yılında havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 73,3 artarak 103,5 milyon yolcu, iç hatlarda yüzde 14,4 artarak 78,3 milyon yolcu ve toplamda ise yüzde 41,9 artarak 181,8 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir. Salgın sonrası güçlü toparlanma ve 2022 yılı verileri göz önüne alındığında 2023 yılı sonunda toplam yolcu sayısının salgın öncesi dönemi geçmesi beklenmektedir.

Salgın öncesi dönemde yılda 35 milyondan fazla yolcuya hizmet veren Sabiha Gökçen Havalimanı’nda 19 bin m² kapalı alana sahip üstyapı tesisleri, yolcu ve kargo uçak apronlarının genişletilmesi ile hava trafik kontrol kulesinin yapım projeleri tamamlanmıştır. İkinci pist ve üç yeni taksi yolunun yapımı da tamamlanarak 2023 yılı Aralık ayında hizmete açılmıştır. Altyapı işleri DHMİ tarafından tamamlanan üstyapı işlerine ise KÖİ kapsamında devam edilen ve ilk etapta yıllık 9 milyon yolcu kapasitesine sahip olacak Çukurova Havalimanı, 2024 yılı Ocak ayı itibarıyla hizmete açılacaktır. Son dönemde dış hat yolcu sayısında ciddi oranda artış meydana gelen ve bu artışın devam etmesi beklenen Trabzon Havalimanında yaşanan darboğaz nedeniyle mevcut üstyapılarda genişletme projesine ilişkin ihale 2023 yılında gerçekleştirilmiş

olup söz konusu işin 2024 yılsonuna kadar tamamlanması planlanmaktadır. Ayrıca, mevcut havalimanının bulunduğu bölgede deniz dolgusu üzerine yapılacak Trabzon Yeni Havalimanı Projesinde altyapı işleri ihalesinin 2024 yılı içinde tamamlanması öngörülmektedir. KÖİ modeli ile ihalesi gerçekleştirilen Esenboğa Havalimanı ilk etap çalışmaları kapsamında üçüncü pistin kazı ve dolgu çalışmalarına devam edilmektedir.

2022 yılında yaklaşık 64,5 milyon yolcuya hizmet veren, 2023 yılında ise Avrupa'nın en yoğun, dünyada ise ilk on havalimanı arasında yer alan İstanbul Havalimanında ikinci etap birinci faz çalışmalarına Ağustos ayı itibarıyla başlanmıştır. Söz konusu çalışma kapsamında mevcutta Kuzey-Güney yönlü üç ana ve iki yedek pistle operasyonlara devam edilen havalimanında Doğu-Batı yönlü dördüncü ana pistin 2026 yılında hizmete girmesi planlanmaktadır. Ayrıca gerçekleşen yolcu sayılarına göre 2024 yılı sonunda terminal binasının kapasitesinin 30 milyon yolcu/yıl artırılmasına yönelik yatırımlara da başlanacaktır.

Havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 88'i İstanbul, Antalya, Ankara-Esenboğa, İzmir-Adnan Menderes, Dalaman, Bodrum-Milas, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanlarında gerçekleşmektedir. Mevcut meydanlardan kapasite sınırına ulaşanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır. Diğer taraftan altyapı imatları tamamlanan Bayburt-Gümüşhane ve Yozgat Havalimanları projelerinin üst yapı imatlarına devam edilmektedir.

5.3.Beşeri Sermaye ve Sosyal Politikalar

i. Eğitim ve Yetenekler

a) Temel engellerin analizi

Okullaşma oranları, toplumun eğitime erişiminin ana göstergesi olarak eğitimde fırsat eşitliğinin ön koşulları arasında yer almaktadır. Türkiye’de 2000’li yılların başında okullaşma oranları özellikle erken çocukluk eğitimi olmak üzere ilköğretim kademesi dışında OECD ülkelerinin altında seyretmiştir. Ancak son dönemde önemli iyileşme adımlarıyla OECD ortalamasına yaklaşmakla beraber hem okul sayıları ve okul öncesi eğitimi personel sayıları hem de okullaşma oranlarında iyileşmelerine olan ihtiyaç devam etmektedir.

Akademik performansa dayalı çıktılar konusunda bölgeler arasındaki farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için bölgeler ve okullar arasında yeterlik düzey farklılıklarının azaltılması önem arz etmektedir. Dünyada yaşanan teknolojik, ekonomik ve sosyal dönüşüme uyum sağlayıcı sürdürülebilir bir eğitime ulaşılması için analitik düşünme, eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri gelişmiş, özgüven düzeyi yüksek, sorumluluk sahibi, girişimci, yeniliklere açık, yaratıcılık bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi için her kademedeki öğretim programlarının güncellenmesi önem arz etmektedir.

Son zamanlarda savaş, iklim değişikliği ve doğal afet gibi nedenlerle gelişmiş ülkelere yönelik göç hareketinin çok daha yaygın hale geldiği görülmektedir. Oluşan bu göç hareketinin okullar üzerinde güçlü bir etki oluşturduğu; bu durumun hem karar vericileri hem de okullarda çalışan öğretmenlerin, diğer personelin ve velilerin rolünü yeniden belirlenmesi gerektiğini göstermektedir. Göçmen kökenli öğrenciler eğitime uyum sağlamada dil sorunuyla karşılaştıkları için öğrenmede birtakım sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Suriyeli ve diğer ülkelerden gelen sığınmacıların kaliteli eğitime erişimi konusunda daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Reform tedbirleri

Tedbir 5: “Her düzeydeki öğretim programlarının yeşil ve dijital dönüşüm kapsamında beceri temelli olarak güncellenmesi ve mesleki eğitim merkezlerinin güçlendirilerek önceki öğrenmelerin tanınmasına yönelik sistemin geliştirilmesi”

Tedbirin tanımı: On İkinci Kalkınma Planı’nda yer alan 658. ve 669. maddeler ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde yer alan "herkes için kapsayıcı ve nitelikli eğitim sağlama" hedefleri doğrultusunda okul öncesinden 8. sınıfa kadar temel eğitim düzeyindeki öğretim programları, temel dersler öncelikli olmak üzere beceri temelli bütüncül bir yaklaşımla yenilenecektir.

Mesleki ve teknik eğitimin; istihdamı hızlandırıcı bir güç ve dengeli bir arz-talep sağlanmasında etkin bir araç olması nedeniyle sektör beklentilerini karşılayacak kalifiye işgücünün yetiştirilmesi amacıyla öğretim programları dinamik bir süreç içerisinde sürekli güncellenmektedir. Mesleki eğitimde, sektör taleplerinin gerektirdiği yetkinlikler ile birlikte Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından hazırlanan ulusal meslek standartları da dikkate alınacaktır. Güncellenen öğretim program içeriğine uygun öğretim materyali hazırlama çalışmaları devam edecektir.

Güncellenecek programlarla, Avrupa Birliği Stratejileri kapsamındaki 2019-2024 önceliklerinden biri olan “Dijital ve Yeşil Beceriler” politikasına paralel olarak dijital becerilerle donanımlı bireyler yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Mesleki eğitim merkezleri öğrencilerin işyerinde gerçek iş ortamlarında eğitim alarak bilgi, beceri ve yetkinlik kazandıkları programlardır. Bu programlara daha fazla öğrencinin kaydolması için çalışmalar yürütülecektir. Ayrıca yaygın veya serbest öğrenmeler yoluyla edinilen mesleki becerilerin tanınması ve belgelendirilmesine yönelik çalışmalar yapılarak daha fazla kişinin belge alması sağlanacaktır.

i. 2024 için planlananlar:

- Program geliştirme çalışmalarına devam edilerek eş zamanlı olarak okul öncesi, 1 ve 5. sınıflar olmak üzere ders kitapları yazım çalışmalarının yapılması ve diğer öğretim materyallerinin hazırlanması; ardından takip eden sınıflar için program geliştirme ile ders kitapları yazımı ve materyal hazırlık süreçlerinin devam etmesi,
- Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında uygulanan alan ve dallara ait çerçeve öğretim programlarının; sektör talepleri, değişen ve gelişen teknoloji, mevzuat ve MYK tarafından hazırlanan ulusal meslek standartları ile ulusal yeterlilikler doğrultusunda yeşil kalkınma, yeni iş fırsatları, dijital ve yeşil beceri gereksinimlerini karşılayacak şekilde güncellenmesi,
- Mesleki ve teknik ortaöğretim program içeriklerine uygun basılı öğretim materyallerinin hazırlanması,
- Artırılmış gerçeklik içeriklerinin hazırlanması,
- Yaygın veya serbest öğrenmeler yoluyla edinilen mesleki becerilerin tanınması ve belgelendirilmesine yönelik yöntemlerin çeşitlendirilmesi,
- Türkiye’de Kaliteli Çıraklık ve Mesleki Eğitim Yoluyla Suriyeli ve Ev Sahibi Topulukların İstihdama Erişimlerinin Kolaylaştırılması Programı (İstihdam için Mesleki Eğitim Programı-İMEP) kapsamında bireylerin mesleki eğitim merkezlerine yönlendirilmesi için ev ve iş yeri ziyaretleri, tanıtım faaliyetleri ve rehberlik ile kariyer planlama çalışmalarının yapılması

planlanmaktadır.

ii. 2025 için planlananlar:

- İlkokul düzeyinde 2, 3 ve 4. sınıflar ile ortaokul düzeyinde 6, 7 ve 8. sınıflar için ders kitapları yazımı ve materyal hazırlık süreçlerinin devam etmesi,
- Sektör talepleri, değişen ve gelişen teknoloji ile MYK tarafından hazırlanan ulusal meslek standartları ve ulusal yeterlilikler doğrultusunda dinamik bir süreç içerisinde öğretim programlarının güncellenmesi,
- Mesleki ve teknik ortaöğretim program içeriklerine uygun basılı öğretim materyallerinin hazırlanması,
- Artırılmış gerçeklik içeriklerinin hazırlanması,
- Yaygın veya serbest öğrenmeler yoluyla edinilen mesleki becerilerin tanınması ve belgelendirilmesine yönelik yöntemlerin çeşitlendirilmesi,

- İMEP-2 kapsamında bireylerin mesleki eğitim merkezlerine yönlendirilmesi için ev ve iş yeri ziyaretleri, tanıtım faaliyetleri ve rehberlik ile kariyer planlama çalışmalarının yapılması

planlanmaktadır.

iii. 2026 için planlananlar:

- İlkokul düzeyinde 2, 3 ve 4. sınıflar ile ortaokul düzeyinde 6, 7 ve 8. sınıflar için ders kitapları yazımı ve materyal hazırlık süreçlerinin devam etmesi,
- Sektör talepleri, değişen ve gelişen teknoloji ve MYK tarafından hazırlanan ulusal meslek standartları doğrultusunda dinamik bir süreç içerisinde öğretim programlarının güncellenmesi,
- Mesleki ve teknik ortaöğretim program içeriklerine uygun basılı öğretim materyallerinin hazırlanması,
- Artırılmış gerçeklik içeriklerinin hazırlanması,
- Yaygın veya serbest öğrenmeler yoluyla edinilen mesleki becerilerin tanınması ve belgelendirilmesine yönelik yöntemlerin çeşitlendirilmesi,
- İMEP-2 kapsamında bireylerin mesleki eğitim merkezlerine yönlendirilmesi için ev ve iş yeri ziyaretleri, tanıtım faaliyetleri ve rehberlik ile kariyer planlama çalışmalarının yapılması

planlanmaktadır.

2. Sonuç göstergeleri:

Gösterge Adı	Mevcut Durum	2024	2025	2026
Beceri Temelli Bütüncül Yaklaşımla Hazırlanan Öğretim Programları Sayısı	0	İlkokul 1. sınıf için 3 adet (Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi) Ortaokul 5. sınıf için 4 adet (Türkçe, Matematik, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler)	İlkokul tüm diğer sınıflar için 11 adet Ortaokul tüm diğer sınıflar için 12 adet	---
Beceri Temelli Bütüncül Yaklaşımla Hazırlanan Ders Kitapları Sayısı	0	14	46	-
MTAL' de Güncellenen/Eklenen Öğretim Programı Sayısı	53 Alan 114 Dala ait Çerçeve Öğretim Programı	5	53	5
MEM' de Güncellenen/Eklenen Öğretim Programı Sayısı	39 Alan 193 Dala ait Çerçeve Öğretim Programı	10	10	10
Basılı Öğretim Materyali Sayısı (MTEGM)	670 (2023)	250	250	250
Artırılmış Gerçeklik, Simülasyon ve Animasyon sayısı	164	70	25	25
Önceki öğrenmeler kapsamında belgelendirilen birey sayısı	237.866	50.000	50.000	50.000

Mesleki Eğitim Merkezi Programına kayıt olan öğrenci sayısı (9.Sınıf)	147.302	3.000	5.000	5.000
---	---------	-------	-------	-------

3. Rekabetçilik üzerinde beklenen etkiler: Beceri temelli bütüncül yaklaşımla hazırlanan program ile eğitim görmüş bireylerin çağın gerektirdiği becerileri edindiği varsayılarak rekabetçilik üzerinde olumlu etkisi olması beklenmektedir.

Çağın gerektirdiği yeni bilgi ve donanımla yetişen öğrenciler, iş piyasasının ihtiyaç duyduğu niteliklerle daha uyumlu hale gelecek ve orta vadede üretimde rekabetçiliğin artmasına katkı sağlayacaktır.

4. Planlanan aktivitenin maliyeti ve finansmanı:

2024: Toplam tahmini maliyet 67.062.500 TL – 1.602.634 Avro

(Merkezi Bütçe + UNICEF hibesi + Türkiye’deki Mülteciler için AB Mali Yardım Aracı - FRiT (The EU Facility for Refugees in Türkiye))

2025: Toplam tahmini maliyet 23.854.990 TL – 468.134 Avro (Merkezi Bütçe + FRiT)

2026: Toplam tahmini maliyet 22.332.500 TL – 402.907 Avro (Merkezi Bütçe + FRiT)

5. İstihdam, yoksulluk, eşitlik, cinsiyet ve sağlık hizmetleri üzerinde beklenen etkiler: Revize edilen programlardan mezun olanların istihdamıyla işsizliğin azalacağı öngörülmektedir.

6. Çevre ve iklim değişikliği üzerinde beklenen etkiler: Geliştirilen öğretim programlarına temel oluşturan beceri temelli bütüncül yaklaşımda öğrencilere kazandırılmak istenen değerler modelinin bir ana alanı olarak “yaşanabilir çevre” teması öne çıkmaktadır. Ayrıca beceri temelli bir yaklaşımla hazırlanan branş programlarında da ders ve beceriye uygun olarak çevre ve iklim değişikliği vurgusu yapılabilecektir. Bu çocukların sosyal yaşamlarında kurallara uymasını ve içinde bulunduğu çevreyi koruma davranışı kazanmasını olumlu etkileyebilecektir.

7. Potansiyel riskler:

Risk	Olasılık	Riski azaltmaya yönelik planlananlar
Dijital içeriklerin hazırlanmasında ihale sürecinin aksaması	Düşük	Sürecin sağlıklı ilerlemesi için planlama ve koordinasyona önem verilmesi

ii. İstihdam ve İşgücü Piyasası

a) Temel engellerin analizi

Başta sanayi olmak üzere sektörlerin dijitalleşmesi sonucu üretim süreçlerinde yaşanacak değişimlerle birlikte en yıkıcı etkilerin çalışma hayatında ve istihdamda, meslek-iş tercihleri ve iş modelleri üzerinde olması beklenmektedir.

Bütün ülkeler ve tüm kurumlar için olduğu gibi Türkiye için de bu husus kritik öneme sahip olup emek yoğun üretim yapısı dikkate alındığında bu değişim ve dönüşüm sürecine hazırlanılması gerekmektedir.

Gençlerin gelecekle ilgili olumlu beklentilerinin artırılması, teknoloji ve nitelikli işgücü açığının kapatılması, küresel rekabet gücünün artırılması ile orta gelir tuzağından çıkılması ve giderek dijitalleşen işgücünün etkilerinin doğru tespit edilerek başta eğitim alanında olmak üzere yeni politikalar geliştirilmesi, Türkiye ekonomisinin işsizlik ile etkin mücadelesinin önemli unsurlarıdır.

Türkiye ekonomisinin son dönemde hızlı ve istikrarlı bir büyüme eğilimi yakaladığı gözlemlenmektedir. Bu durum beraberinde yüksek istihdam artışı ve yoğun bir istihdam oluşturma sürecini getirmektedir. İşgücü arzı yüksek büyümenin beraberinde getirdiği çekici kuvvetin yanı sıra, kadının hızla artan işgücüne katılımı ve sosyal güvenlik reformu gibi yapısal etmenler tarafından da desteklenmektedir. Bu potansiyelin atıl kalmaması ve verimli bir şekilde kullanılması için işgücü piyasasının rekabetçi bir yapıda olması ve sağlıklı bir şekilde işlemesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan, toplumun geneli için belirli bir refah düzeyini sağlayacak iş olanaklarının oluşturulması ve işgücü piyasasında zayıf durumda olan toplum kesimlerinin desteklenmesi de önemli öncelikler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda işgücü piyasasına yönelik olarak rekabetçi ve iyi işleyen bir yapıyı hedefleyen ve aynı zamanda sosyal içermeyi de göz önünde bulunduran bir reform altyapısı benimsenmiştir. Sosyal yardım politikaları ile işgücü piyasası dinamiklerinin uyumlu hale getirilmesi ve eş zamanlı olarak işgücü piyasasında zayıf durumdaki toplum kesimlerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

İstihdam hizmetlerini çeşitlendirmek ve işe yerleştirmede aktif rol oynamak amacıyla İstihdam Fuarı ve Kariyer Günleri düzenlenmesine önem verilmekte ve bu faaliyetler 2010 yılından beri sayısı artarak devam ettirilmektedir.

İstihdam fuarları işçi, işveren ve ilgili kuruluşları aynı çatı altında buluşturmak, işverenlerin işgücü taleplerini değerlendirmelerine imkân vermek, adaylarla firma temsilcileri arasında ön görüşme imkânı sağlamak, istihdam ortamı oluşturmak, İŞKUR'un hizmetlerinin vatandaşlar tarafından tanınırlığını artırmak amacıyla düzenlenmektedir. Bu fuarlarda, sosyal taraflar, yerel yönetimler, üniversiteler, ilgili diğer kurum ve kuruluşlar ile sanayici ve işletmeci işbirliğinde, yerel düzeyde işgücünü arz edenler ile talep edenler bir araya gelmekte ve mesleki eğitim, istihdam ve insan kaynakları konusunda taraflar arasında kalıcı ve kurumsal bir iletişim mekanizması kurulmaktadır. Fuarlar sırasında çeşitli seminer ve sunumlar gerçekleştirilerek iş arama becerileri ve istihdam imkânları ile ilgili bilgiler de verilmektedir.

Dijitalleşme ve Kovid-19 salgınının etkisiyle 2019 yılından itibaren sanal istihdam fuarı uygulaması başlatılmıştır.

Sanal fuarlar, iş arayanlar ve işverenlerin sanal ortamda görüşmelerine imkân veren, adaylarla firma temsilcileri arasında ön görüşme olanağı sağlayan, istihdam ortamı oluşturan ve İŞKUR'un hizmetlerinin vatandaşlar tarafından tanınırlığını artıran, her iki tarafa da zaman ve maliyet tasarrufu sağlayan güçlü bir ağıdır. Düzenlenen bu sanal fuarlarla, katılımcı firmaların Türkiye genelinde iş arayanlarla buluşmaları sağlanmaktadır. Bununla birlikte kişiler sanal fuarlara eş zamanlı olarak mobil cihazlardan ya da tabletlerden de giriş yapabilmektedir.

Bu noktada özel politika gerektiren gruplar başta olmak üzere tüm iş arayan grupların “Sanal Fuarlar” uygulamasından yararlanarak işgücüne katılımlarını sağlamak için işverenlerle buluşabilmeleri amaçlanmaktadır.

İşgücünün istihdam edilebilirliğini artırmak amacıyla İŞKUR tarafından aktif işgücü piyasası programları kapsamında işbaşı eğitim programları uygulanmaktadır.

2023 yılı itibarıyla işbaşı eğitim programına katılan katılımcılara, programa fiilen katıldıkları gün üzerinden;

- İş arayan statüsündeki katılımcılara günlük 438,55 TL, öğrencilere (üniversite hariç) 328,91 TL, işsizlik ödeneği alanlara günlük 163,59 TL,
- Genel sağlık sigortası ile iş kazası ve meslek hastalığı sigortası primi İŞKUR tarafından program süresince karşılanmaktadır.

İşbaşı eğitim programlarından kuruma kayıtlı gençler yoğun bir şekilde yararlanmakta olup 2022 yılı itibarıyla işbaşı eğitim programlarından yararlananların yüzde 46'sını 15-24 yaş grubunda yer alan gençler oluşturmuştur. Bu oran 2023 yılı Kasım ayı itibarıyla yüzde 51'e yükselmiştir.

İŞKUR, 1991 yılında başlatılan iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerini 2012 ve 2013 yıllarında 4.000 İş ve Meslek Danışmanı istihdam ederek daha geniş kitlelere ulaştırmış ve daha etkin bir şekilde sunar hale getirmiştir. Günümüzde gerek kurum içi gerekse kurum dışı iş ve meslek danışmanı atamaları ile söz konusu hizmetin etkinliği gün geçtikçe artmaktadır. 2023 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla İŞKUR'da 4.668 iş ve meslek danışmanı görev yapmaktadır.

İş ve meslek danışmanları, portföy sistemine göre iş arayan, işveren ve öğrencilere ihtiyaçları doğrultusunda talep edilen tüm danışmanlık hizmetlerini sunmaktadır. Bu durum, danışmanın bir tek faaliyete ya da bireye değil çok sayıda işe ve bireye odaklanmasını gerektirmektedir. Bu sorunun önüne geçmek adına, Profil Temelli Danışmanlık Sistemine çalışmaları başlatılmış olup bu sisteme geçiş sürecinin temel amacı, danışmanlık hizmetlerinin niteliğini artırmaktır.

İş ve meslek danışmanlarının göreve başladığı tarihten günümüze kadar geçen 8 yılı aşkın süreçte 40 milyondan fazla bireysel görüşme, 6 milyondan fazla işyeri ziyareti, 190 bin okul ziyareti gerçekleştirilerek birçok iş arayana, işverene ve öğrenciye ulaşılarak iş ve işçi bulmaya aracılık edilmiş, meslek seçimi konusunda ise yönlendirme ve bilgilendirme yapılmıştır.

Mevcut sistem ve personel yapısıyla niceliksel açıdan oldukça iyi noktalara ulaşıldığı düşünülen danışmanlık hizmetlerinde gelinen aşamada, iş ve meslek danışmanlığı hizmetlerini daha etkin ve nitelikli kılmak için yeni adımlar atılmasına ve birey odaklı hizmet sunumunu esas alan bir sisteme geçilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu süreçte edinilen tecrübelerden yola

çıkılarak İnsan Kaynakları yöneticileri, özel istihdam büroları, iş arayanlar ve diğer paydaşlarla yapılmış olan toplantılar ve değerlendirmeler neticesinde kişiyi merkeze alan ve kişinin profiline uygun hizmet sunumunu hedefleyen Profil Temelli Danışmanlık Sistemine geçiş kararı alınmıştır.

Profil Temelli Danışmanlık kapsamında iş ve meslek danışmanları;

- İş Arayan Danışmanı,
- İşveren Danışmanı,
- Meslek Danışmanı,
- Engelli İş Koçu,
- İş Kulübü Lideri

şeklinde 5 branşa ayrılmış ve kişinin durumuna özel olarak hedef kitle odaklı danışmanlık hizmeti sunumuna geçilmiştir.

b) Reform tedbirleri

Tedbir 6: “İstihdam hizmetlerinin işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda iyileştirmek ve geliştirmek”

1.Tedbirin tanımı: İŞKUR, işgücü piyasasındaki gelişmeleri yakından takip etmekte; iş arayanların, işverenlerin ve sektör temsilcilerinin talepleri ile uyumlu şekilde esnek bir yapıda etkin uygulamaları hayata geçirmektedir. Bu kapsamda, eşleştirme faaliyetleri başta olmak üzere tüm hizmetlerini çağın ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırmakta ve modernize etmektedir. İŞKUR, nitelikli ve tecrübeli işgücü ihtiyacının karşılanmasına yönelik sunduğu hizmetlerini hedef grup odaklı çeşitlendirmesinin yanı sıra, geleceğin mesleklerinde işgücünün yetiştirilmesine ilişkin önemli kaynak transferleri gerçekleştirmektedir. İşsizlik riski ile karşı karşıya olan işgücünün korunmasına, geçici gelir desteğinin en etkin şekilde sunulması ve yeniden istihdama kazandırılmasına yönelik tedbirler geliştirmektedir.

On İkinci Kalkınma Planında “İstihdam ve Çalışma Hayatı” başlığında öngörülen tedbirler

- (697) Özel politika gerektiren grupların yeterli bir gelire kayıtlı, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlandığı koşullarda işgücü piyasasına katılımı sağlanacaktır.
- (698.5) Gençlerin kariyer farkındalıklarını artırmak ve istihdam imkânlarına erişimini kolaylaştırmak amacıyla faaliyetler yürütülecektir.
- (695.1) İşgücü piyasasında yaşanan dönüşüm çerçevesinde ara ve kalifiye işgücü ihtiyacına yönelik beceri geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
- (698) Gençlerin istihdamının artırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi sağlanacaktır.
- (698.4) Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin istihdama erişimlerini desteklemeye yönelik programların etkinliği artırılacaktır.
- (698.5) Gençlerin kariyer farkındalıklarını artırmak ve istihdam imkânlarına erişimini kolaylaştırmak amacıyla faaliyetler yürütülecektir.

Orta Vadeli Programda “İstihdam” başlığında yer alan tedbirler;

- Mesleki ve teknik eğitim müfredatı özel sektörle işbirliği içerisinde güncellenecek, staj ve işbaşı eğitimi programlarının yaygınlaştırmasını sağlayacak şekilde yönetim ve finansman konuları da dâhil olmak üzere özel sektör katılımı artırılacaktır.
- Ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin eğitime ve istihdama katılımlarını teşvik etmek amacıyla mesleki eğitim, yetkinlik ve becerilerini dikkate alan programlar hayata geçirilecektir.
- Geleceğin mesleklerine yönelik gençlerin kariyer farkındalıklarını artıracak program ve faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.

İŞKUR 2024-2028 Stratejik Plan taslağında özellikle işgücü piyasasında özel politika gerektiren konumda olduğu değerlendirilen kadın, genç ve engellilere yönelik çeşitli tedbirler öngörülmüştür.

Sanal Fuarlar İŞKUR’un etkinliği ve tanınırlığını artırmak amacıyla iş arayanlar, işverenler, diğer kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bir ağ kurularak istihdamın artırılmasına katkı sağlamak amacıyla tüm tarafları sanal ortamda buluşturan etkinliklerdir.

Teknolojinin gelişimiyle birlikte 2000’li yılların başında ortaya çıkmış olan sanal fuarlar, geleneksel fuarlardan farklı olarak iş arayanlar ve işverenlerin sanal ortamda görüşmelerine izin vermekte, her iki tarafa da zaman ve maliyet tasarrufu sağlamaktadır.

İş arayanlar sisteme çevrimiçi giriş yaparak kayıt olmakta ve özgeçmişlerini sisteme yükleyerek işverenlerin sanal stantlarına imkânı bulmaktadır. İş arayanlar ve işverenler için katılım ve göz atma ücretsizdir. Sanal fuarın ilk aşaması başvuruların toplanması ve kamu istihdam kurumları tarafından işverenlerin ihtiyaçları doğrultusunda aday taramasının yapılmasıdır. Bu aşamada iş arayanlara yönelik değerlendirme testleri uygulanmakta, testlerin sonuçları doğrultusunda, iş arayanların becerileri ile firmaların işgücü ihtiyaçlarına göre eşleştirme yapılarak taraflara uygun olacak şekilde direkt yönlendirme desteği sağlanmaktadır.

Böylece işverenler kendilerine uygun olan veya olmayan bütün özgeçmişleri incelemek zorunda kalmamaktadır. Uygun bulunan iş arayanlar firmaların sanal stantlarını inceleyebilmekte, daha fazla bilgi edinebilmekte, firmaya ilişkin videolar izleyebilmekte ve uygun pozisyonlar için özgeçmiş yükleyebilmektedir.

Fuarlar çevrimiçi gerçekleştiği ve fiziksel bir kısıt olmadığı için, firmalar stantlarını düzenlerken açık işlerden, ilerleme olanaklarına, tazminattan kurum kültürüne kadar hemen her konuda bilgiyi ayrıntılı bir şekilde aktarabilme imkânına sahip olmaktadır. Sanal stantlarda işverenler ya da insan kaynakları uzmanları görevlendirilmektedir. Çevrimiçi mülakattan önce işin detayları çevrimiçi ve sözlü olarak iş arayanlara ayrıca tanıtılmaktadır. Yüz yüze fuarlarda olduğu gibi iş arayanlar yine bütün sorularını işverenlere iletebilmekte ve görüşmeler video kamera ile gerçekleştirilmektedir. İş arayanlar fuarlara evlerinden ya da herhangi bir yerden gece, gündüz fark etmeksizin diledikleri zaman girebilmekte, açık iş araştırmakta ve iş başvurusu yapabilmekte ya da fuarı düzenleyen kurumun ofis ortamında hazırlanmış olduğu bir görüşme odasından katılabilmektedir. Sanal istihdam fuarları video ve materyal paylaşımı,

canlı sohbet etme imkânı gibi bilgi çağının gerekleri ile örtüşen sayısız imkânlar sunmaktadır. Günümüzde bu teknolojik imkânlar hem iş arayanlar hem işverenler açısından kolaylık sağlamakta ve bu sistem gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır.

Sanal fuarlara katılmanın iş arayanlar açısından avantajları şunlardır:

- Evden ya da ofisten fuar ortamına rahat giriş yapılabilirdiği için erişim kolaylığı sağlamaktadır.
- Aynı anda birden çok görüşme yapılabilir.
- İş arayanlar çok sayıda istihdam olanağına erişebilir.
- Çalışmak istenen firmanın mevcut çalışanları ile sanal ortamda tanışma ve olası iş arkadaşlarının gözünde olumlu bir intiba bırakma imkânı sağlamaktadır.
- İş arayanların firma temsilcileriyle temasını ve açık işlerden haberdar olmalarını sağlayarak, elektronik ortamda yalnızca özgeçmiş bırakmak yerine, özgeçmişlerini istenen niteliklere göre düzenlemelerine fırsat sağlamaktadır.
- Çevrimiçi fuarlar, iş arayanlara muhtemel işverenleri ile internet aracılığı ile iletişime geçmeleri için alternatif bir yol sunmaktadır.
- Daha küçük firmalara ulaşma imkânı sağlamaktadır.
- Başka coğrafi bölgelerdeki iş imkânlarına da ulaşılabilir.
- İş arayanların sanal forumlar sayesinde ağlarını genişletmelerine olanak tanımaktadır.
- Farklı coğrafi bölgelerden çok sayıda nitelikli işgücüne, oldukça geniş bir aday havuzuna çok düşük maliyetle rahatlıkla erişim ve adaylarla görüşme olanağı sağlamaktadır.
- İşverenlere farklı disiplinlerden sıra dışı adaylar ile karşılaşma fırsatı sunmaktadır.
- İş ilanlarının duyurulması için herhangi bir maliyete katlanmadan farklı özelliklerde çok sayıda adaya ulaşabilme imkânı sağlamaktadır.
- Geleneksel istihdam fuarlarına göre hem katılım bedeli hem ulaşım giderleri açısından daha az maliyetli olduğundan paranın tasarruf edilmesini sağlamakta, bu da küçük ve orta ölçekli işletmeler için katılımı daha cazip hale getirmektedir.
- Fuar alanlarına ulaşım mecburiyeti olmaması, günün her saati ofisten erişim imkânı olması sebebiyle kolaylık ve rahatlık sağlamaktadır.
- Aynı anda birden fazla aday ile görüşme yapılabilirdiğinden geleneksel fuarlara göre zaman tasarrufu sağlamaktadır.
- Sanal fuarlarda iş arayan için iş arama stratejilerine ilişkin ipuçları içeren tele seminerler ve ağ seminerleri de bulunmaktadır.

İşbaşı eğitim programları ile mesleki deneyimi veya iş tecrübesi olmayan kişilere mesleki deneyim ve iş tecrübesi kazandırılarak bu kişilerin istihdam edilebilirliklerinin artırılması sağlanmaktadır. Bu sayede, iş arayan ancak iş tecrübesi olmadığı için iş bulamayan kişiler iş tecrübesi kazanmakta, işverenler ise ihtiyaç duydukları işgücünü kendileri yetiştirme imkânına kavuşmaktadır.

İşbaşı eğitim programları en az beş çalışanı olan özel sektör işyerlerinde uygulanmakta olup program kapsamında işverenler çalışan sayısının yüzde otuzu kadar kontenjan kullanabilmektedir.

İşbaşı Eğitim Programı; bilişim ve imalat sektörlerindeki işyeri ve mesleklerde en fazla 6 ay, diğer sektörlerde ise en fazla 3 ay, tehlikeli ve çok tehlikeli mesleklerde ise MEB Hayat Boyu Öğrenme Modüllerinin asgari süresinden az olmayacak şekilde uygulanmaktadır.

Siber güvenlik, bulut bilişim, oyun geliştirme uzmanı ve kodlama gibi çağımızın ve geleceğin meslekleri olarak görülen alanlarda düzenlenecek olan işbaşı eğitim programlarına katılan 18-29 yaş arası gençler için işbaşı eğitim programlarının süresi en fazla 9 ay olarak uygulanmaktadır.

Programlar günde en az 5 en fazla 8 saat olmak üzere ve haftada 6 günü aşmamak kaydıyla haftalık 45 saati geçmeyecek şekilde planlanabilmektedir.

Bilindiği üzere, gelişen teknolojik ve endüstriyel eğilimlerin getirdiği yeni iş yapma biçimleriyle birlikte, dijitalleşme ve yeşil ekonomi kavramlarının bir araya gelerek ikiz dönüşümü ortaya çıkardığı bu dönemde, işgücünün bu değişimlere uyum sağlaması büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda önümüzdeki dönemde bu alanlarda da işbaşı eğitim programlarının düzenlenerek nitelikli işgücünün artırılması ve ülkemizin küresel rekabetçilik seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Üst politika belgelerinde yer alan ilgili politika ve tedbirler kapsamında işbaşı eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve başta özel politika gerektiren gençler olmak üzere genç iş arayanların programlardan daha fazla bir şekilde yararlandırılması hedeflenmektedir.

İŞKUR'un sunduğu iş ve meslek danışmanlığı hizmetiyle ise kişilerin özellikleri ile mesleklerin ve işin gerektirdiği nitelik ve şartlar karşılaştırılarak, bireyin istek ve durumuna en uygun iş ve mesleği seçmesi, seçilen meslekle ilgili eğitim fırsatlarından yararlanması, işe yerleştirilmesi, işe uyumunun sağlanması ile ilgili sorunların çözümüne sistemli olarak yardım edilmektedir. Bu kapsamda, İŞKUR 2024-2028 Stratejik Plan taslağında da kadınların işgücü piyasasına katılımını arttırmak, NEET potansiyeli olan gençlerin işgücü piyasasına katılımlarına yönelik programları arttırmak, engelli istihdamını arttırmak gibi tedbirler öngörülmüştür.

i. 2024 için planlananlar:

- 70 adet sanal istihdam fuarı yapılacaktır.
- İşbaşı Eğitim Programlarından 15-24 yaş grubunda yer alan 30.000 genç yararlanacaktır.
- İş arayan kadınlara yönelik olarak 1.387.500 bireysel görüşme gerçekleştirilecektir.
- NEET potansiyeli olan gençlere yönelik olarak 61.000 kişiye bireysel danışmanlık hizmeti sunulacaktır.
- Engelli iş koçluğu kapsamında 280.500 kişi ile bireysel görüşme gerçekleştirilecektir.

ii. 2025 için planlananlar:

- 73 tane sanal istihdam fuarı yapılması planlanmaktadır.

- İşbaşı Eğitim Programlarından 15-24 yaş grubunda yer alan 35.000 genç yararlandırılacaktır.
- İş arayan kadınlara yönelik olarak 1.415.000 bireysel görüşme gerçekleştirilecektir.
- NEET potansiyeli olan gençlere yönelik olarak 62.000 kişiye bireysel danışmanlık hizmeti sunulacaktır.
- Engelli iş koçluğu kapsamında 286.000 kişi ile bireysel görüşme gerçekleştirilecektir.

iii. 2026 için planlananlar:

- 76 adet sanal istihdam fuarı yapılması planlanmaktadır.
- İşbaşı Eğitim Programlarından 15-24 yaş grubunda yer alan 40.000 genç yararlandırılacaktır.
- İş arayan kadınlara yönelik olarak 1.443.500 bireysel görüşme gerçekleştirilecektir.
- NEET potansiyeli olan gençlere yönelik olarak 63.500 kişiye bireysel danışmanlık hizmeti sunulacaktır.
- Engelli iş koçluğu kapsamında 291.000 kişi ile bireysel görüşme gerçekleştirilecektir.

2. Sonuç göstergeleri:

Gösterge Adı	Mevcut Durum	2024	2025	2026
Yapılan Sanal Fuar Sayısı	115	70	73	76
Sanal Fuar Ziyaret Sayısı	553.067	40.000	42.000	44.000
Sanal Fuar Katılımcı Sayısı (işveren)	2.567	500	525	550
İşbaşı Eğitim Programlarından Yararlanan Gençlerin sayısı	23.798	30.000	35.000	40.000
İş arayan kadınlara yönelik olarak gerçekleştirilen bireysel görüşmelerin sayısı	6.826.606	1.387.500	1.415.000	1.443.500
NEET potansiyeli olan gençlere yönelik bireysel danışmanlık hizmetinden faydalananların sayısı	659.582	61.000	62.000	63.500
Engelli iş koçluğu kapsamında gerçekleştirilen bireysel görüşmelerin sayısı	1.361.710	280.500	286.000	291.000

*Gerçekleşme verileri (mevcut durum) kümülatif olup 2019 – 2023 (Kasım) yıllarını içermektedir.

*Sanal Fuar Ziyaret Sayısı için daha önce verilmiş olan rakam görüntülenme sayısı olup ziyaret sayısı olarak revize edilmiştir.

*2024 – 2025 ve 2026 hedefleri kümülatif olmayıp yıl bazlıdır.

3. Rekabetçilik üzerinde beklenen etkiler:

Tedbirle ilgili olarak, çalışma hayatında özel politika gerektiren gruplar, işe giriş veya iş hayatına devam etmede zorluklarla karşılaşan ve işgücü piyasalarına entegrasyonları daha zor olan kişilerden oluşmaktadır.

Programla birlikte;

- Fuar alanlarına ulaşım mecburiyeti olmaması, günün her saati ofisten erişim imkânı olması sebebiyle kolaylık ve rahatlık sağlamaktadır.
- İşverenler aynı anda birden fazla aday ile görüşme yapılabildiğinden zaman tasarrufu sağlanmaktadır.
- İş arayanlar ve işverenler için katılım ücretsizdir. Bu nedenle iş aramanın ve ilan vermenin maliyeti sıfırlanmaktadır.
- İşveren daha fazla hedef kitleye ulaşabilmektedir.
- Fuarlar esnasında gerçekleştirilen iş kulübü faaliyetleri ile birlikte değerlendirildiğinde, katılımcılara iş arama motivasyonu kazandırılmakta, en kısa zamanda mümkün olan en iyi işe girmelerine destek olunmakta, çalışmak isteyen herkese göre bir iş olduğu fikri oluşturulmakta, iş arayanlara nasıl iş bulunabileceği gösterilmekte ve kişilerin özgüveni yükseltilmektedir.

4. Planlanan aktivitelerin maliyeti ve finansmanı:

2024: 1.625.621.400 TL - 38.848.485 Avro (İşsizlik Sigortası Fonu)

2025: 2.275.869.960 TL - 44.662.020 Avro (İşsizlik Sigortası Fonu)

2026: 2.991.143.376 TL - 53.964.105 Avro (İşsizlik Sigortası Fonu)

5. İstihdam, yoksulluk, eşitlik, cinsiyet ve sağlık hizmetleri üzerinde beklenen etkiler:

Sanal Fuarlar, kadınlar, gençler, engelliler, uzun süreli işsizler, eski hükümlüler, madde bağımlıları, gibi özel politika gerektiren grupları da içine alacak şekilde iş arayan ve işvereni bir araya getirmeye yönelik platformlar olarak eşleştirme sisteminin erişilebilirliğini artırmaktadır.

İşbaşı eğitim programları ile işgücünün istihdam edilebilirliği artırılarak işgücü piyasasında dezavantajlı konumda olan gençlerin istihdama geçişlerinin kolaylaştırılması sağlanacaktır.

İş ve meslek danışmanlığı hizmetleri kapsamında kadınlar, NEET'ler, engelliler gibi işgücü piyasasında özel politika gerektiren durumda olan kişilere yönelik hizmetler de sunulmaktadır.

6. Çevre ve iklim değişikliği üzerinde beklenen etkiler:

Tedbirin uygulamasına ilişkin bu kapsamda bir olumsuz bir etki öngörülmektedir. Sanal ortamda gerçekleşen fuarlar ile enerji kullanımında, kâğıt ve yakıt tüketiminde tasarruf sağlanmaktadır.

7. Potansiyel riskler:

Risk	Olasılık	Riski azaltmaya yönelik planlananlar
Bazı illerdeki personel sayısının yetersiz olması, fuar hazırlıklarının ve planlamasının yapılmasını engelleyebilecektir.	Düşük	Verilmesi öngörülen eğitimlerle illerde konuyla ilgili nitelik sahibi personel sayısı artırılabilecektir.
Fuarların iyi tanıtılmaması fuarlara talebin düşük olmasına neden olabilir.	Orta	Sosyal diyalog mekanizması çerçevesinde yapılacak işbirlikleri ile programların bilinirlik seviyesi artırılabilecektir.
İşgücü piyasasındaki bölgesel farklılıklardan dolayı yeterli işgücü arzının oluşmaması ve işverenlerin sanal fuara yeteri düzeyde katılım sağlamaması.	Kurumsal firmalara sahip olan iller için düşük riskli olup, küçük ölçekli firmalara sahip iller için yüksek bir risk taşımaktadır.	Sanal fuar etkinliklerinin farkındalığı artırılabilecektir.

iii. Sosyal Koruma ve Sosyal İçerme

a) Temel engellerin analizi

Türkiye, vatandaşlarına "Daha İyi Bir Yaşam" sunmak için Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde (SKH) ve AB sosyal koruma ve sosyal içerme stratejilerinde beyan edilen küresel politikalara derinden bağlıdır. Bu nedenle, sosyal koruma ve sosyal içerme politikalarını tasarlarırken ve uygularken SKH1, SKH2, SKH3, SKH4, SKH5 ve SKH10 ile "Avrupa Sosyal Haklar Sütunu", "Avrupa Sosyal Haklar Sütunu Eylem Planı" ve Porto Sosyal Taahhüdü Türkiye'nin kapsamında yer almaktadır.

Bu çerçevede Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren sadece yoksullukla mücadele ve insani kalkınma alanlarında değil, aynı zamanda insan refahı ve eşitliğin temel bir ilke olarak benimsendiği sosyal politika alanında da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Türk toplumunun temel yapı taşı olan ve Anayasa'nın korumasından yararlanan aileye yeni bir vurgu yapılmış ve geçmişten miras alınan düşünce daha da güçlendirilmiştir. Sosyal politikalarda aileye merkezi bir konum verilmesi, Türkiye'de uygulanmakta olan sosyal politikanın en önemli özelliği haline gelmiştir.

Türkiye, özellikle yoksullukla mücadele programlarının tasarlanması ve uygulanması konusunda yaklaşık 40 yıldır kapsamlı deneyimlere sahiptir. Tüm sosyal yardım programları hak temelli yaklaşıma, güçlü yasal düzenlemelere ve idari genelgelere dayanmakta, güçlü ve işlevsel bir yazılım programı ile yürütülmektedir. Programlar; Aile Yardımları, Eğitim Yardımları, Sağlık Yardımları, Barınma ve Gıda Yardımları, Engelli ve Yaşlılık Yardımları ve Proje Destekleri olmak üzere 56 programı kapsayan altı sütunda gruplandırılmıştır. Bu 56 program, Türkiye'deki her türlü hassas durumu kapsayan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu programlar neredeyse tüm hassas toplulukları, haneleri ve yerleşim yerlerini kapsamaktadır. Türkiye, sosyal yardım sistemini dijitalizasyondan dijitalleşmeye ve son olarak da dijital dönüşüme doğru geliştiren ülkelerden biridir. Türkiye söz konusu dönüşümle:

- Süreç boyunca tüm sosyal koruma programlarında bir standardizasyon ortaya koymuş,
- Sosyal haklar ve hizmet sunumunda performansı artırmış,
- KVKK (Kişisel Verilerin Korunması Kanunu) kapsamında tüm verilerin gizliliğini sağlamış,
- Zaman, maliyet, bürokrasi ve evrak işlerini önemli ölçüde azaltmış,
- Şeffaflık ve hesap verebilirliği artırmış ve ödemelerdeki mükerrerliği önlemiş,
- E-devlet portalı ve tam otomatik ödemeler aracılığıyla kolay erişim sağlanmış,
- Tüm ilçelerdeki tüm vakıflar tarafından veri toplama, tarama ve izleme için tabletler kullanılmaya başlanmış,
- E-devlet kapısı üzerinden çevrimiçi sosyal yardım başvurusu başlamıştır.

Sosyal yardım programları, kadınlar ve çocuklar için "pozitif ayrımcılık" politikası üzerine tasarlanmıştır. Özel politika gerektiren topluluklar ve bölgelerdeki kadınlar ve çocuklar, nesiller arası yoksulluğu önlemek amacıyla sosyal yardım programlarında öncelikli olarak hedeflenen hassas gruplardır.

Türkiye Aile Destek Programı, başta koronavirüs salgını olmak üzere son iki yılda yaşanan küresel gelişmeler neticesinde mal ve hizmet maliyetlerinde meydana gelen artışlar karşısında ihtiyaç sahibi vatandaşlarımızın desteklenmesi ve korunması amacıyla yürürlüğe konulmuş nakdi ve düzenli bir yardım programıdır. Bu Program için belirlenen şartları taşıyan ve hane içinde kişi başına düşen aylık geliri net asgari ücretin 1/3'ünün altında olan vatandaşlarımız 12 ay süreyle nakdi ve düzenli olarak desteklenmektedir. Sosyal yardım programları ile desteklenen vatandaşların yanı sıra, sosyal yardım programları özelinde belirlenen şartları taşımadığı için bu yardımlardan yararlanamayan belirli bir gelir seviyesinin altındaki vatandaşlarımızın (hanesinde memur, noter veya muhtar olarak çalışan ya da yurt dışında çalışan, yurt dışı borçlanması yapan veya özel sandıklar kapsamında) desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye'de ilk kez, ek bir tematik kriter (engellilik, yaşlılık, askerde yakını olma vb.) aranmaksızın, sadece gelir dikkate alınarak nakdi ve düzenli destek sağlanması amaçlanmaktadır.

Önceki düzenlemede kapsam dışı olan kamu iştiraklerinde çalışanlar da bu Programa dâhil edilmiştir. "Çocuk Destek Bileşeni" kapsamında, hak sahibi hanelerdeki çocuk sayısına ve aylık ödenen birim miktarlarına bağlı olarak her ay ek ödeme yapılması uygulamasına geçilmiştir.

2019 yılı itibarıyla elektrik tüketim desteği uygulamaya konulmuştur. Tüketim birim miktarının artması halinde ödeme tutarları program kapsamında hanedeki kişi başına düşen aylık gelire göre belirlenmektedir.

Türkiye'nin sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak, vatandaşların insani gelişmişlik düzeyini artırmak amacıyla e-devlet kapısı üzerinden başvuruların alındığı "Doğal Gaz Tüketim Desteği" Programı başlamıştır. Program kapsamında sağlanan destek miktarı, bölgenin iklim koşullarına göre termal haritası baz alınarak belirlenmektedir. Destekten, başvuru koşulları uygun olan hanehalkı veya kiracı olarak ikamet eden ve meskende yaşayan vatandaşlar yararlanabilmektedir. Söz konusu destek, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kanunu kapsamında bulunan veya geçici olarak ihtiyaç sahibi olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan kişilere Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından sağlanmaktadır.

2022'de uygulamaya konulan Okul Öncesi/Kreş Yardımı ve Sosyal Yardım programlarından yararlanan ihtiyaç sahiplerinin 3-5 yaş arasındaki çocuklarını Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir Okul Öncesi/Kreş Sınıfına kaydettirmeleri şartıyla her bir çocuk için ödemekle yükümlü oldukları giderler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. Ödemeler doğrudan Milli Eğitim Bakanlığına yapılmaktadır.

Sosyal yardımlarda hizmet sunumu bir adım öteye taşınmış ve çevrimiçi sosyal yardım başvuru dönemi başlamıştır. Dijital Türkiye vizyonu ile yola çıkılan çevrimiçi sosyal yardım başvuru döneminde vatandaşlar e-devlet üzerinden sosyal yardım başvurusu yapabilmektedir.

Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi Veri Tabanında, 29 farklı kurumdan ve hane ziyaretlerinden toplanan yararlanıcılara ait sosyoekonomik veriler bulunmaktadır. Bu verilerin etkin kullanımı, simülasyon ve bütçe projeksiyon çalışmalarının gerçekleştirilmesi için 2022 yılında İş Zekası ve Veri Ambarı Projesi hayata geçirilmiştir. Henüz test aşamasında olan bu

proje ile yapay zekâ kullanımını da dâhil olmak üzere ileriye dönük sosyal risk tahminleri ve sosyal yardım ihtiyaç değerlendirmeleri yapılacaktır. Böylece önleyici ve koruyucu sosyal yardım faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmesi hedeflenmektedir.

ASHB'nin temel hedeflerinden biri, dijital sistemler kullanarak sosyal hizmetleri ve sosyal yardım programlarını entegre etmektir. Bu kapsamda Aile Bilgi Sistemi ve Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi birbirine bağlanmıştır. Sosyal yardım alan muhtaç kişilerin sosyal hizmetlere ihtiyaç duyması halinde, bu kişiler dijital ortamda sosyal hizmet merkezine yönlendirilmektedir.

Engellilerin ve yaşlıların ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları için ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi, engellilere ve yaşlılara yönelik yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi, bu alanda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği ve koordinasyonu sağlamak temel hedefler arasındadır.

2030 Engelsiz Vizyon Belgesi'nin 2023-2025 yılları arasındaki uygulama aracı olan ilk "Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı"nın tüm taraflarca hassasiyetle uygulanmasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı Genelgesi 2 Şubat 2023 tarihli ve 32092 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı ile tüm alanlarda güçlü koordinasyon, çok taraflı işbirliği ve engelli bireyleri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile engelliliği ana akımlaştırarak ve engelli bireylerin engellilikten kaynaklı ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran 31 hedefe yönelik 107 eylem alanı kapsamında 316 faaliyet hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Engelli haklarının korunması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesine ilişkin konularda mevzuat çalışmaları yapmak, hak ihlalleri durumlarında alınabilecek önlemlere ilişkin tavsiyelerde bulunmak, konuya ilişkin strateji belgesi ve eylem planları hazırlamak ve hazırlananlara ilişkin görüş bildirmek, engelli hakları konusunda kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonu sağlamak amacıyla 2021/23 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi doğrultusunda "Engelli Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu" oluşturulmuştur. İlgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ile engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının üst düzey temsilcilerinden oluşan Kurul, çalışmalarına devam etmektedir.

Çalışma hayatı, herkes için olduğu gibi engelli bireyler açısından da toplumsal yaşamda yer almanın en temel araçlarından biridir. Engelli bireylerin istihdam edilmesinde kota yöntemi ana yöntem olarak uygulanmakta olup, bu yönteme ek olarak istihdam modellerini çeşitlendirmek üzere çalışmalar devam etmektedir. Açık işgücü piyasasında istihdamı zor olan engelli bireylerin istihdamını sağlamak üzere korumalı iş yeri modeli uygulanmakta ve bu kapsamda korumalı iş yerleri devlet tarafından desteklenmektedir. Engelli bireylerin kamuda memur veya işçi olarak istihdamı, merkezi bir sınav olan EKPSŞ aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Kamu personeli olarak çalışan engelli sayısının kotanın altında kalması nedeniyle, engelli bireylerin kamu personeli olarak atanabilmesini kolaylaştırmak amacıyla 2012 yılında ayrı ve merkezi bir sınav olan EKPSŞ uygulamaya konmuştur. Engelli bireyler EKPSŞ'nin yanı sıra diğer sınavlara da başvuru yapabilmektedirler. EKPSŞ, engelli adayların eğitim durumları ve engel durumlarının oluşturduğu dezavantajlar dikkate alınarak uygulanmaktadır. Sınav soruları, engel grupları itibarıyla öğrenme ve algılama düzeyleri ile dil

gelişimleri ve sözel iletişim güçlükleri esas alınmak suretiyle engellilerin bilgi, yetenek ve becerilerini ölçecek şekilde hazırlanmakta ve anılan sınav, adayların engel grupları ve ulaşılabilirlikleri göz önüne alınarak uygun ortamlarda yapılmaktadır.

“Yaşlı bireylerin haklarını gerçekleştirebildikleri, kendi ihtiyaçlarına ve taleplerine uygun hizmetleri alabildikleri ve yaşam deneyimlerini gelecek nesillere aktarabildikleri her yaş için toplum inşa etmek” vizyonunu ortaya koyan Yaşlanma Vizyon Belgesi ve ilk Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, yaşlı bireylerin yaşa bağlı farklılaşan ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran 16 hedefe yönelik 51 eylem alanı kapsamında belirlenen 183 faaliyet hayata geçirilecektir.

Türkiye’de yaşlılara yönelik hizmetlerin ve yaşlıların ihtiyaçlarının bütünsel olarak ele alan sosyal göstergelerin oluşturulabilmesi, kanıta dayalı verilerin elde edilmesi, elde edilen veriler doğrultusunda koruyucu ve önleyici faaliyetlerin planlanması amacıyla ilk kez Türkiye Yaşlı Profili Araştırması yapılacaktır. Yaşlı bireyler, demografi ve aile yapısı üzerine politika ve hizmet geliştiren kamu kurum kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler ile konu üzerine çalışan enstitüler, akademisyenler, araştırmacılar ve politika oluşturucular ve uygulayıcılar bu çalışmanın hedef kitesidir.

Küresel yaşlanma süreci olarak adlandırılan "demografik dönüşüm" sürecinde olan Türkiye’de, doğurganlık ve ölümlülük hızlarındaki azalma ile birlikte sağlık alanında kaydedilen gelişmeler, yaşam standardının, refah düzeyinin ve beklenen yaşam süresinin artması ile nüfusun yaş yapısı şekil değiştirmiştir. Küresel olarak gözlemlenen ve giderek hızlanan yaşlanma süreci; değişken hastalık yükü, artan sağlık ve uzun dönem bakım harcamaları, işgücü kaybı, mevcut tasarrufların harcanması, yaşlı gelir güvenliği, yaşlı hakları, yaşlılar için erişilebilir yaşam alanları, dijital çağa uyum sağlama, iklim değişikliğinin yaşlılar açısından etkisi gibi konuları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda amaç, yaşlanmanın belirgin bir nüfus dönüşümü içerisinde muhtemel etkilerinin ortaya konması sağlanarak, yaşlı bireylere yönelik sosyal politikaların oluşturulmasında yaş ve cinsiyet bazında ayrıştırılmış demografik ve sosyoekonomik verilerin oluşturulmasını sağlamaktır. Bu kapsamda; yaş ve cinsiyet bazında ayrıştırılmış demografik ve sosyo-ekonomik verileri içeren Yaşlı Profil Araştırması yapılacaktır.

Engelli bireylere yönelik bakım hizmetlerinde temel bakış açısı, engellilerin ailelerinin yanında, sosyal çevrelerinden ayrılmadan bakımına öncelik vermektir. Bununla birlikte; evde bakımı mümkün olmayan engellilere kurum bakımı seçeneği de sunulmaktadır. Engelli bireylere yönelik bakım hizmetleri evde bakım yardımı, sosyal yardım, gündüz bakım hizmetleri, geçici misafir bakım hizmeti ve umut evleri gibi toplum temelli hizmetlerle çeşitlendirilerek geliştirilmekte ve yaygınlaştırılmaktadır. Farklı gereksinimi olan engelli bireylere yönelik geliştirilen hizmetler çerçevesinde, otizmli bireylere, bakım kuruluşlarında nitelikli hizmet sunabilmek amacıyla ihtisaslaşmış otizm merkezlerinin yaygınlaştırılması çalışması yürütülmektedir. Aile odaklı planlanan yaşlı bakım hizmetleri değişen demografik yapıya göre güncellenerek geliştirilmektedir. Bu kapsamda aile yanında bakımı destekleyen uygulamalarla toplum temelli bakım hizmetlerine ağırlık verilmektedir. Yaşlı bireylere yönelik kurumsal bakımın yanı sıra evde bakım yardımı, sosyal yardım, gündüz bakım hizmetleri birlikte ve birbirini tamamlayacak şekilde sunulmaktadır.

Engelli ve yaşlı bireylerle ailelerini desteklemek ve güçlendirmek üzere uygulanan bakım modellerinden biri yarım veya tam gün hizmetlerin verildiği gündüz bakım merkezleridir. Toplum temelli bakım hizmetleri çerçevesinde, bu merkezlerde engelli ve yaşlı bireylerin sosyal hayata katılımlarını güçlendirmek, yaşam kalitelerini artırmak ve psikososyal ihtiyaçlarını desteklemek amacıyla günlük bakım hizmetleri verilmektedir. Bu merkezler aynı zamanda engelli veya yaşlı bireylere tam gün bakım hizmeti veren kişilere de aktif işgücü piyasasına katılma fırsatı sunmaktadır.

Evde Bakım Yardımı 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu Ek 7. maddesi kapsamında sağlanmakta olup aileleri tarafından bakımı sağlanan engelli bireylerin desteklenmesi düşüncesiyle başlatılmıştır. Bu hizmetten faydalanabilmek için, engelli kişilerin sağlık kurulu raporunda ağır engelli/tam bağımlı ifadesi olması ve hanede kişi başına düşen gelirin asgari ücretin 2/3'ünden az olması gerekmektedir.

Yazında üçüncü yaş üniversitesi olarak anılan, Türkiye'de de farklı üniversitelerin kampüsleri bünyesinde 60+ Tazelenme Üniversitesi gibi farklı isimler altında faaliyet göstermekte olan eğitim yapıları ile 60 yaş ve üzeri bireylerin ihtiyaçlarına özgü oluşturulmuş eğitim programları çerçevesinde yaşlı bireylere eğitim verilmektedir. Hayat boyu öğrenme kapsamında bu tarz eğitim programlarının çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından desteklenmektedir. 60+ Tazelenme Üniversitesi eğitim programı içeriği kapsamında teorik ve uygulamalı eğitimler bir arada verilmektedir. Çeşitli üniversitelerde aynı temeller üzerine oturtulan programlarda yer alan eğitimler/dersler bölgesel farklılıklar dikkate alınarak, katılımcı öğrencilerin talepleri ve üniversitelere/kampüslere göre değişim göstermektedir.

Yaşlı bireylerin sosyal ve ekonomik yaşama katılımlarını sağlayarak topluma katkıda bulunmaya devam etmelerini sürdürmeye yönelik olanakların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle, küresel salgınla birlikte hız kazanan dijital dönüşüm sürecinde, yaşlı bireylerin ihtiyaç duyacağı teknolojik araçları tanımaları, öğrenmeleri ve kullanmaları, günümüz koşullarında her zamankinden daha büyük önem arz etmektedir. Yaşlı bireylere yönelik olarak geliştirilen dijital ve finansal okuryazarlık eğitimlerinin ülke genelinde, kurum bakım hizmeti alan ve almayan tüm yaşlı bireyleri içerecek şekilde yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

iv. Sağlık Hizmetleri

a) Temel engellerin analizi

Sağlık hizmet sunumunda son yıllarda kaydedilen ilerlemeler neticesinde fiziki altyapı, insan kaynağı, hizmete erişim, aile hekimliği, anne ve çocuk sağlığı, hastane yatak sayıları, koruyucu sağlık, kurumsal yapılanma, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, hasta ve hekim hakları başta olmak üzere pek çok alanda gelişmeler sağlanmıştır. Bununla birlikte fiziki altyapı ve sağlık personelinin bölgeler arası dağılımındaki farklılıkların giderilmesine, sağlık alanında finansmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına, hizmet sunum kalitesinin yükseltilmesine ve koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Anne ve bebek sağlığına yönelik hizmetlerdeki iyileşmeler sonucunda anne ve bebek sağlığına ilişkin verilerde önemli gelişme görülmektedir. 2017 yılında yüz bin canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranı 14,5 iken 2022 yılında 12,6'ya düşmüştür. Aynı oran, 2020 yılı itibarıyla OECD ve AB'de sırasıyla yüz bin canlı doğumda 10,8 ve 8,8 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2017 yılında, bin canlı doğumda 9 olan bebek ölüm hızı daha yatay bir seyir göstererek 2022 yılında 9,1 olmuştur. Bebek ölümlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olan DaBT 3 aşılama hızı 2022 yılında yüzde 99,5 olarak gerçekleşmiştir. Bin canlı doğumda bebek ölüm hızı 2021 yılı itibarıyla OECD ve AB'de ise sırasıyla 3,6 ve 3,1 olarak gerçekleşmiştir.

Hasta yatak kapasitesi ve hasta yataklarının niteliği açısından sağlık hizmet altyapısı iyileştirilmiş olup 2017 yılında 27,9 olan on bin kişiye düşen yatak sayısı 2022 yılında 30,7 olmuştur. Nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2016 yılında ülke genelinde yüzde 61,3 iken 2022 yılında yüzde 80,9'a yükselmiş, aynı yıllarda söz konusu oran Sağlık Bakanlığı hastanelerinde ise yüzde 52,2'den yüzde 79,6 seviyesine ulaşmıştır. Sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılmasıyla 2021 yılında sekiz olan kişi başı hekime müracaat sayısı, 2022 yılında 10 olarak gerçekleşmiştir.

2022 yılında ülkemizde toplam hekim sayısı 194.688, toplam diş hekimi sayısı 42.359, hemşire sayısı 243.565 ve ebe sayısı 59.632 olmuştur. Aynı yılda yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 228 iken hemşire ve ebe sayısı 356'dır. 2021 yılı için bu sayılar sırasıyla AB'de 402 ve 886, OECD'de ise 372 ve 932'dir. Hekim başına hemşire ve ebe sayısı AB'de 2,2, OECD ortalamasında 2,5 iken ülkemizde ise bu oran 2022 yılında 1,56 olarak gerçekleşmiş olup sağlık personeli sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

5.4. Yapısal Reform Tedbirleri Özeti

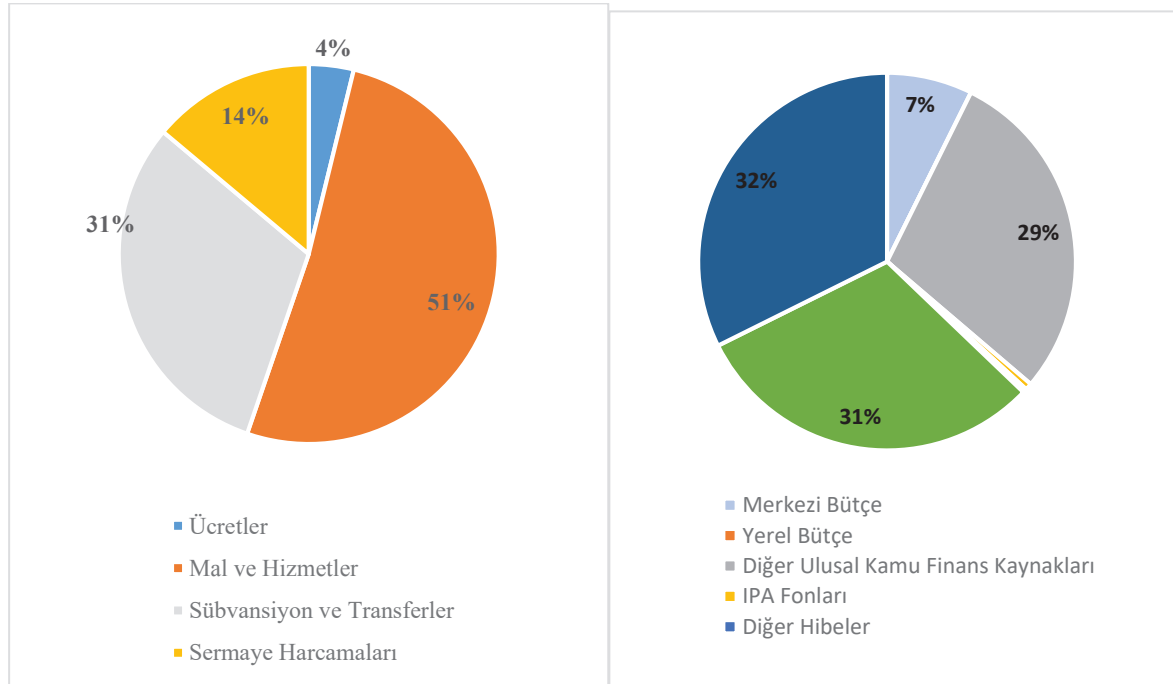
Reform Tedbiri	Dayanak	Uygulayıcı Kuruluş	ERP (2023-2025) Tedbir Numarası*
Rekabetçilik			
İmalat sanayiinde dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm aracılığıyla KOBİ'lerin modernizasyonunu	On İkinci Kalkınma Planı, OVP (2024-2026)	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB, TÜBİTAK	7
Sürdürülebilir Turizmin Yaygınlaştırılması ve Markalaşma	On İkinci Kalkınma Planı	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	11
Sürdürülebilirlik ve Dayanıklılık			
Yeşil Dönüşümün Hızlandırılması	On İkinci Kalkınma Planı, OVP (2024-2026)	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	8
Yeni veri stratejisi ile kamu sektörü verisinin güvenli paylaşımını ve erişilebilirliğini artırmak	On İkinci Kalkınma Planı	CB Dijital Dönüşüm Ofisi	9
Beşeri Sermaye ve Sosyal Politikalar			
Her düzeydeki öğretim programlarının yeşil ve dijital dönüşüm kapsamında beceri temelli olarak güncellenmesi ve mesleki eğitim merkezlerinin güçlendirilerek önceki öğrenmelerin tanınmasına yönelik sistemin geliştirilmesi	On İkinci Kalkınma Planı	Milli Eğitim Bakanlığı	13
İstihdam hizmetlerinin işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda iyileştirmek ve geliştirmek	On İkinci Kalkınma Planı	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İŞKUR	2

*Tüm tedbirler Avrupa Komisyonu Rehberine göre güncellenmiş olup ERP (2023-2025) kapsamında yer alan ilgili tedbirleri göstermektedir.

6. YAPISAL REFORMLARIN MALİYET VE FİNANSMANI

ERP (2024-2026) döneminde toplamda 6 yapısal reform tedbiri hayata geçirilecektir. Uygulanacak bu tedbirler için yaklaşık 892 milyon Avro tutarında ek maliyet öngörülmektedir. Maliyet kalemleri incelendiğinde en yüksek payı yaklaşık 459 milyon Avro ile mal ve hizmetlerin aldığı görülmektedir. Maliyet kalemlerinin yüzde 51'i mal ve hizmetler kaleminden, yüzde 31'i sübvansiyon ve transferlerden, yüzde 14'ü sermaye harcamalarından ve son olarak yüzde 4'ü ücretlerden oluşmaktadır. Finansman kaynaklarına bakıldığında ise bu ilave maliyetin yüzde 32,3'ünün "belirlenecek" kaleminden karşılanması planlanmaktadır. Belirlenecek kaleminin payının yüksek olması 2 numaralı "**Sürdürülebilir Turizmin Yaygınlaştırılması ve Markalaşma**" tedbirinde yer alan belirlenecek kaleminin TGA bütçesini ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. Finansman kaynaklarının yüzde 30,5 oranının ise proje kredilerinden karşılanması planlanmaktadır. (Şekil 6.1).

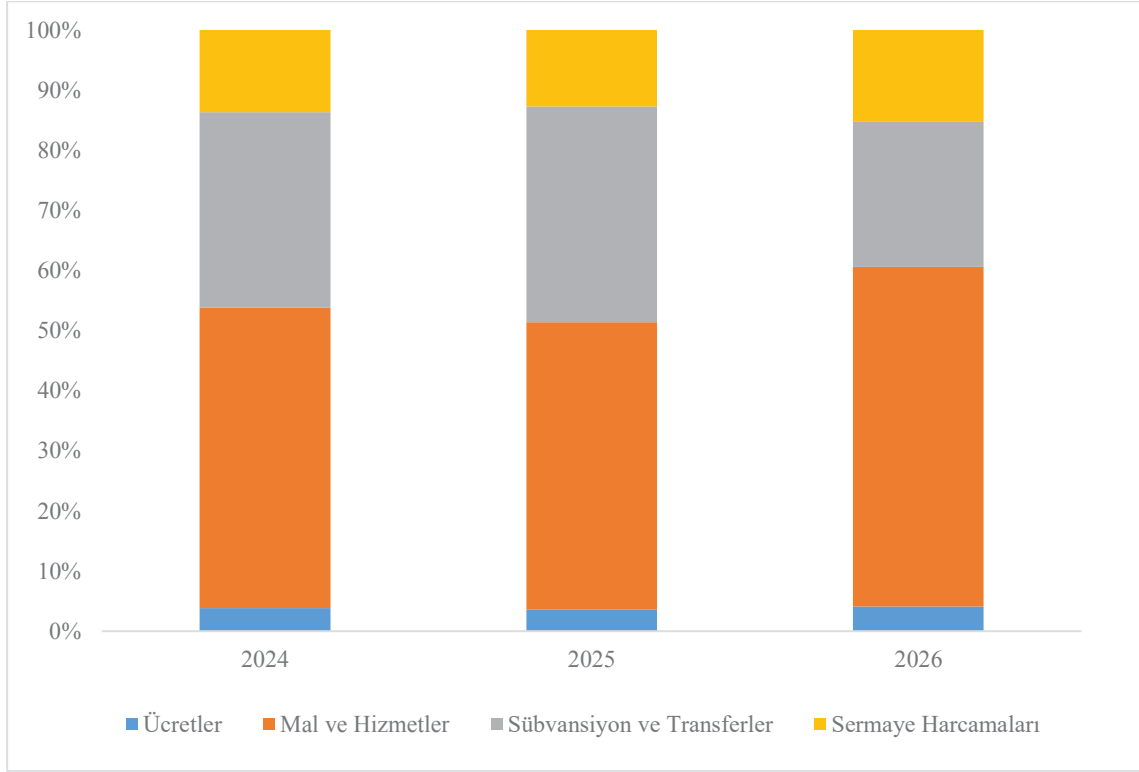
Şekil 6.1: Yapısal Reform Tedbirlerinin Planlanan Maliyet ve Finansmanı (Avro)

Yıllar itibarıyla maliyet kalemlerinin paylarında belirgin bir değişiklik öngörülmemektedir (Şekil 6.2). En yüksek paya sahip harcama kalemi mal ve hizmetler kalemi olarak ön plana çıkmaktadır. Program genelinde mal ve hizmet ile sübvansiyon ve transferler kaynaklı harcamalar çoğunlukta bulunmaktadır.

Program döneminde en çok kaynağın aktarılacağı tedbirler sırasıyla 2 numaralı "**Sürdürülebilir Turizmin Yaygınlaştırılması ve Markalaşma**" ile 1 numaralı "**İmalat sanayide dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm aracılığıyla KOBİ'lerin modernizasyonunu desteklemek, verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırmak**" tedbirleridir. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma sürecine yönelik hem ekonomik hem sosyal gelişmenin ön planda tutulduğu bir reform gündemi belirlenmiştir. Bu tedbirler aracılığıyla Türkiye ekonomisinde orta ve uzun vadede hem istihdam olanaklarının hem de rekabet gücünün artması beklenmektedir.

Şekil 6.2: Yıllar İtibarıyla Planlanan Maliyet (Avro)

7. KURUMSAL KONULAR VE PAYDAŞLARIN KATILIMI

Türkiye’de orta-uzun vadede ekonomik ve sosyal politika önceliklerinin ortaya konulduğu temel dokümanlar kalkınma planlarıdır. Kalkınma planları, Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma sürecinin stratejik bir yaklaşımla yönetilmesini teminen mevcut kaynakların verimli kullanılması, kaynakların ekonomik ve sosyal açıdan en fazla katma değer üreten alanlara yönlendirilmesi için yol gösterici bir işlev üstlenmektedir. Bu doğrultuda 2053 yılı perspektifinde önümüzdeki 5 yıllık döneme ilişkin yol haritası niteliği taşıyan On İkinci Kalkınma Planı toplumun farklı kesimlerinin görüşleri alınarak hazırlanmıştır. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) oluşturulurken toplumun farklı kesimlerinin görüş ve önerilerini alabilmek adına 87 farklı Özel İhtisas Komisyonu ve Çalışma Grubu kurulmuştur. Bu kapsamda düzenlenen toplantılara kamu kesimi, özel sektör, akademi ve sivil toplum kuruluşlarını temsilen yaklaşık 8 bin 500 kişi katılım sağlayarak çalışmalara katkı sunmuştur. Buna ilaveten, ilgili kamu kuruluşları, akademi, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ve iş dünyası ile üst düzey katılımcı toplantılar düzenlenmiştir. Yaklaşık 43 bin vatandaşın katılımıyla çevrimiçi vatandaş anketi uygulanmıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı koordinasyonunda yürütülen katılımcı toplantıların ve vatandaş anketi çıktılarından faydalanarak Plan taslağı hazırlanmış ve ilgili kurumların görüşüne sunulmuştur. Planın nihai hali Cumhurbaşkanı Makamı tarafından TBMM’ye sunulurken 31 Ekim 2023 tarihinde TBMM Genel Kurulu’na onaylanmış, 1 Kasım 2023 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

ERP (2024-2026), Uzun Vadeli Gelişmenin Stratejisi (2024-2053) ve On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), Orta Vadeli Program (OVP, 2024-2026) ve 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı esas alınarak ilgili tüm kesimlerle istişare içerisinde hazırlanmıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının koordinasyonunda ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının katkılarıyla üst politika belgeleriyle uyumlu olarak hazırlanan ERP (2024-2026) Cumhurbaşkanı Onayı alınarak Avrupa Komisyonuna iletilmektedir.

Avrupa Komisyonunun ERP rehberini güncellemesinin ardından her yıl geleneksel olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileriyle bir açılış toplantısı düzenlenmektedir. ERP ülke koordinatörü tarafından düzenlenen bu toplantılarda daha önce ERP sürecine yönelik kurumlara iletilen belgeleri (ERP değerlendirmesi, politika önerileri, güncel rehber, vb.) konu alan sunumlar gerçekleştirilerek beklentilere ve olası katkılara yönelik görüş alışverişinde bulunmaktadır. Ayrıca Programın yapısal reformlar bölümüne yönelik oluşturulacak katkıların rehberle uyumlu olarak hazırlanmasını teminin T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve Finans Mükemmeliyet Merkezi (CEF) ortaklığında yıl içerisinde çeşitli çalıştaylar düzenlenmektedir. 2023 yılı hazırlıkları kapsamında 5-6 Temmuz 2023 ve 4-5 Aralık 2023 tarihlerinde CEF işbirliğiyle ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlarının katılım sağladığı çalıştaylar başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Aralık ayında düzenlenen çalıştayda tedbirlerin kapsamı ve güncel rehberle uygunluğu açısından öneriler sunulurken tedbir çerçevesi iyileştirilmiştir. Toplantı sonrasındaki süreçte kurumların ERP’deki tedbirlere yönelik iyileştirme çalışmaları Strateji

ve Bütçe Uzmanları ile karşılıklı iletişim içerisinde yürütülmüştür. Yapılan istişareler sonucunda ERP'ye güncel katkılar Ocak 2024 itibarıyla nihai hale getirilmiştir.

Kurumların geçmiş döneme ilişkin değerlendirmeleri ve temel politika dokümanları çerçevesinde önümüzdeki döneme ilişkin taahhütlerini içeren katkıları, ERP koordinatörü olarak T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından tüm paydaşların aktif katılımıyla toplulaştırılmış ve önceki taahhütlerin izleme ve değerlendirmesi sağlanmıştır.

EK TABLOLAR

Tablo 1.a: Makroekonomik Görünüm

	ESA Kodu	2022	2022	2023	2024	2025	2026
		Düzyey (Milyar TL)	Yüzde Değişim				
1. GSYH, Zincirlenmiş Hacim	B 1 * g	2122,0	5,5	4,4	4,0	4,5	5,0
2. GSYH, Cari Fiyatlarla	B 1 * g	15011,7	106,9	69,7	61,5	28,6	19,0
Büyümenin Bileşenleri (Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Artış)							
3. Özel Kesim Tüketim Harcamaları	P3	1565,8	17,8	10,9	3,5	4,3	4,4
4. Kamu Kesimi Tüketim Harcamaları	P3	188,4	5,0	6,0	4,3	3,8	3,6
5. Toplam Sabit Sermaye Oluşumu	P51	513,8	1,3	5,5	3,6	3,8	4,7
6. Stok Değişmesi*	P52+P53	---	-7,7	-2,5	-0,5	-0,3	-0,2
7. Mal ve Hizmet İhracatı	P6	534,2	9,9	-0,9	3,3	5,2	5,9
8. Mal ve Hizmet İthalatı	P7	436,1	8,6	13,3	1,7	4,8	5,3
GSYH Büyümesine Katkılar (Yüzde Puan)							
9. Yurt İçi Nihai Talep	---	---	12,5	9,9	4,0	4,6	4,9
10. Stok Değişmesi	P52+P53	---	-7,7	-2,5	-0,5	-0,3	-0,2
11. Toplam Net Mal ve Hizmet İhracatı Dengesi	B11	---	0,7	-2,9	0,4	0,2	0,3

* Büyüme katkı

Tablo 1.b: Fiyat Gelişmeleri

Yüzde Artış, Yıllık Ortalama	ESA Kodu	2022	2023	2024	2025	2026
1. GSYH Deflatörü	---	96,0	62,6	55,3	23,1	13,4
2. TÜFE	---	64,3	65,0	33,0	15,2	8,5

Tablo 1.c: İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	ESA Kodu	2022	2022	2023	2024	2025	2026
		Düzyey	Yüzde Değişim				
1. Nüfus (Bin Kişi, Yıl Ortası)	---	84.980	1,0	1,1	1,1	1,1	1,0
2. Çalışma Çağı Nüfusu (Bin Kişi)	---	64.679	1,5	1,3	1,4	1,3	1,3
3. İşgücüne Katılım Oranı (%)*	---	53,1	1,7	0,6	0,7	0,6	0,6
4. İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)**	---	30.752	6,8	2,9	2,4	2,8	3,1
5. İşsizlik Oranı (%)*	---	10,4	-1,6	-0,3	0,2	-0,3	-0,7
6. Emek Verimliliği Artışı	---	---	-1,2	1,4	1,5	1,7	1,8

* Bir önceki döneme göre puan artışını ifade etmektedir.

** 15+ yaş

Tablo 1.d: Ödemeler Dengesi

GSYH İçindeki Pay (Yüzde)	ESA Kodu	2022	2023	2024	2025	2026
1. Cari İşlemler Hesabı	---	-5,4	-4,0	-3,1	-2,6	-2,3
- Dış Ticaret Dengesi	---	-9,9	-9,9	-7,6	-7,0	-6,5
- Hizmetler Dengesi	---	5,5	5,1	5,4	5,3	5,1
- Birincil Gelir Dengesi	---	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
- İkincil Gelir Dengesi	---	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
2. Sermaye ve Finans Hesabı (Rezerv Dâhil)	---	-2,6	-4,5	-3,1	-2,6	-2,3
Net Hata Noksan	---	2,9	-0,5	0,0	0,0	0,0

Kaynak: Gerçekleşme TCMB, tahmin T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Tablo 1.e: GSYH, Yatırım ve Brüt Katma Değer

	ESA Kodu	2022	2023	2024	2025	2026
GSYH, Cari Fiyatlarla, Milyar TL	B 1 * g	15011,7	25482,6	41159,2	52941,7	62996,5
Yatırım Oranı, GSYH içindeki Pay, %	---	35,0	33,0	32,6	32,7	33,0
Sektörel Katma Değerler (Zincirlenmiş Hacim, Yüzde değişim)						
1. Tarım	---	1,3	1,1	3,0	3,0	3,0
2. Sanayi	---	1,7	2,5	3,7	4,5	5,2
3. Hizmetler	---	8,1	4,4	4,5	4,7	5,1

Tablo 2: Kamu Maliyesi

GSYH İçindeki Pay (Yüzde)	ESA Kodu	2022	2023	2024	2025	2026
Alt Kalemlere Göre Borçlanma Gereği*						
1. Genel Devlet	S13	0,8	6,5	6,0	3,0	2,5
2. Merkezi Yönetim	S1311	0,6	5,8	5,4	2,2	1,6
3. Fon	S1311	-0,1	0,2	0,0	-0,1	-0,1
4. Mahalli İdareler	S1313	0,3	0,3	0,0	0,0	0,0
5. Sosyal Güvenlik	S1314	0,3	0,4	0,9	1,2	1,3
6. Döner Sermaye	S1311	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
7. İşsizlik Fonu	---	-0,2	-0,2	-0,4	-0,3	-0,3
Genel Devlet (S13)						
8. Toplam Gelir	TR	27,8	30,2	31,2	31,2	31,2
9. Toplam Harcamalar	TE	28,6	36,7	37,2	34,2	33,7
10. Borçlanma Gereği	EDP.B9	0,8	6,5	6,0	3,0	2,5
11. Faiz Ödemeleri	EDP. D41+FISIM	2,2	2,6	3,1	3,5	3,7
12. Faiz Giderleri Hariç Denge	---	1,4	-3,9	-2,9	0,4	1,2
Gelirler						
13. Vergiler	---	15,9	17,0	18,2	18,2	18,2
14. Sosyal Fonlar	D61	6,4	7,6	8,0	7,9	7,8
15. Faktör Gelirleri	D4	4,2	4,2	3,4	3,5	3,5
16. Diğer	---	1,4	1,4	1,7	1,6	1,6
17. Toplam Gelir	TR	27,8	30,2	31,2	31,2	31,2
Giderler						
18. Toplam Tüketim	P32	12,2	14,5	14,8	14,4	14,2
19. Toplam Sosyal Transferler	D62+D63	4,8	6,1	6,9	6,9	6,9
20. Faiz Ödemeleri	EDP. D41+FISIM	2,2	2,6	3,1	3,5	3,7
21. Sübvansiyonlar ⁽¹⁾	D3	0,4	1,5	1,5	0,3	0,3
22. Yatırım	P51	2,9	3,1	2,7	2,5	2,5
23. Diğer	---	6,1	8,9	8,2	6,6	6,1
24. Toplam Harcamalar	TE	28,6	36,7	37,2	34,2	33,7

* (+) açığı (-) fazlayı ifade eder

(1) Tarımsal destekleme, KIT görev zararı, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonunu kapsamaktadır.

Tablo 3: Genel Devlet Borç İstatistikleri

	ESA Kodu	2022	2023	2024	2025	2026
GSYH'ye Oran (Yüzde)						
1. Toplam Brüt Borç Stoku	---	30,8	33,3	35,2	34,6	33,2
2. Borç Stokundaki Değişme	---	---	2,5	1,9	-0,6	-1,4
Toplam Borç Stokundaki Değişime Katkıları (Yüzde Puan)						
3. Faiz Giderleri Hariç Genel Devlet Dengesi	---	-1,4	3,9	2,9	-0,4	-1,2
4. Faiz Ödemeleri	EDP D.41	2,2	2,6	3,1	3,5	3,7
5. Nominal GSYH Artışı	---	-32,9	-23,2	-21,7	-9,9	-6,3
6. Borç Stokunu Etkileyen Diğer Faktörler	---	21,2	19,2	17,6	6,3	2,4

Tablo 4: Devresel Gelişmeler*

	2022	2023	2024	2025	2026
1. GSYH Büyümesi (2009=100 Zincirlenmiş Hacim, %)	5,5	4,4	4,0	4,5	5,0
2. Borçlanma Gereği / GSYH (%) ^{1**}	0,8	6,5	6,0	3,0	2,5
3. Faiz Ödemeleri / GSYH (%)	2,2	2,6	3,1	3,5	3,7
4. Bir Defalık ve Diğer Geçici Tedbirler / GSYH ²	-1,1	-3,6	-3,8	-0,9	-0,7
5. Potansiyel GSYH Büyümesi (%)	5,0	4,8	4,8	4,9	5,0
6. Üretim Açığı	1,0	0,7	-0,2	-0,5	-0,6
7. Devresel Bileşen / GSYH (%) **	-0,5	-0,9	-0,5	-0,2	0,0
8. Devresel Düzeltilmiş Denge / Potansiyel GSYH (2-7)**	1,3	7,4	6,5	3,2	2,5
9. Devresel Düzeltilmiş Faiz Giderleri Hariç Denge / Potansiyel GSYH (8-3)**	-0,9	4,8	3,4	-0,2	-1,1
10. Yapısal Denge / Potansiyel GSYH (8+4)**	0,2	3,8	2,7	2,3	1,9

* Genel Devlet

** (+) açığı, (-) fazlayı ifade eder.

¹ Vergi Alacaklarının Yapılandırılması, 2B Gelirleri, Özelleştirme ve Diğer Bir Defalık Gelirler ve Giderler Dâhil Genel Devlet Dengesi² (+) işaret açığı azaltıcı bir defalık tedbirleri ifade eder.**Tablo 5: Önceki Güncellemeden Farklılıklar**

	2022	2023	2024	2025	2026
GSYH Büyümesi (Yüzde Artış)					
Önceki Güncelleme	5,0	5,0	5,5	5,5	---
Son Güncelleme	5,5	4,4	4,0	4,5	5,0
Fark	0,5	-0,6	-1,5	-1,0	---
Genel Devlet Borçlanma Gereği (GSYH'ye Oran, Yüzde)					
Önceki Güncelleme	3,2	3,5	2,4	1,4	---
Son Güncelleme	0,8	6,5	6,0	3,0	2,5
Fark	-2,4	3,0	3,6	1,6	---
Genel Devlet Brüt Borç Stoku (GSYH'ye Oran, Yüzde)					
Önceki Güncelleme	36,7	35,2	33,6	32,1	---
Son Güncelleme (AB Tanımlı)	31,7	33,3	35,2	34,6	33,2
Fark	-5,0	-1,9	1,6	2,5	---

* Gerçekleşme

Tablo 6: 2024 Yılı Ekonomik Reform Programı Hazırlıklarında Kullanılan Dış Ekonomik Gelişmelerle İlgili Varsayımlar

	2022	2023	2024	2025	2026
Döviz Kurları					
Parite (\$/€)	1,05	1,10	1,14	1,16	1,16
Reel Kur (Yüzde Değişim)*	-16,0	1,5	-7,8	0,3	0,0
GSYH Artışı					
Avro Bölgesi (Reel, Yüzde Değişim)**	3,3	0,7	1,2	1,8	1,7
AB (Reel, Yüzde Değişim)**	3,6	0,7	1,5	2,1	2,0
Dünya Ticareti (Reel)**					
Dünya Ticaret Hacmi Artışı (Yüzde)	5,1	0,9	3,5	3,7	3,6
Uluslararası Fiyatlar					
AB Tüketici Fiyat Endeksi (Yüzde Artış)**	9,3	6,5	3,7	2,4	2,2
ABD Tüketici Fiyat Endeksi (Yüzde Artış)**	8,0	4,1	2,8	2,4	2,2
Petrol Fiyatları (\$/Varil)	100,8	82,3	86,7	85,9	84,9

* (+) değerlenmeyi, (-) değer kaybını göstermektedir.

** IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2023

Tablo 7a: Koşullu Yükümlülükler, KGF

Tedbir	Düzenleme Tarihi	Kullandırılan Kefalet Tutarı TL (Onay Tarihli Kur)	Azami Koşullu Yükümlülükler (GSYH içindeki payı %)	
Kovid-19 ile ilgili olanlar	İşe Devam Destek Paketi	30.03.2020 / 31.12.2020	115.478.621.240	1,7370
	Opex Kredi Destek Paketi	30.03.2020 / 31.12.2020	28.149.766.822	0,4234
	Çek Ödeme Destek Paketi	30.03.2020 / 31.12.2020	6.890.351.935	0,1036
	Eximbank Kredi Destek Paketi	30.03.2020 / 31.12.2020	2.642.378.024	0,0397
	TOBB Nefes Kredisi	23.04.2020 / 31.12.2020	2.381.784.158	0,0358
	Eximbank Stok Destek Paketi	27.04.2020 / 31.12.2020	12.960.000	0,0002
	TKYB Kredi Destek Paketi	14.07.2020 / 31.12.2020	1.170.472.916	0,0176
	Finansman (Sanayi) Destek Paketi	27.08.2020 / 5.02.2021	6.462.041	0,0001
	Turizm Destek Paketi	27.09.2020 / 31.10.2021	3.689.319.297	0,0555
	Mikro İşletmeler Destek Paketi	23.10.2020 / 1.11.2021	1.261.668.038	0,0190
	2021 Nefes Kredisi	31.05.2021 / 31.07.2021	3.392.024.915	0,0510
	Bireysel Krediler	30.03.2020 / 31.12.2020	33.496.037.526	0,5039
Toplam		198.571.846.910		
Diğerleri	İlave İstihdam Destek Paketi	24.09.2021 / 01.07.2022	5.564.852.187	0,0837
	İmalata Dayalı İthal İkamesi Destek Paketi*	24.09.2021 / 31.12.2023	61.746.700	0,0009
	Soğuk Hava Ünitesi Frigofrik Araç Destek Paketi*	24.09.2021 / 31.12.2022	0	0,0000
	Turwib*	30.03.2020 / 30.03.2022	62.930.720	0,0009
Toplam		5.689.529.607		

*Kullandırılan kefalet tutarı 2022 yılı öncesidir.

Tablo 8a: Sosyal Puan Tablosu Göstergeleri

	Veri Kaynağı	2019	2020	2021	2022	2023
Eşit Fırsatlar						
1. Yetişkinlerin eğitime katılımı, son 12 ay boyunca, 18+ yaş	TÜİK	---	---	---	22,9	---
2. Eğitim ve öğretimden erken ayrılanların payı, 18-24 yaş	Eurostat	31,0	28,7	26,7	---	---
3. Ortalama veya daha yüksek temel dijital becerilere sahip nüfusun payı, 16-74 yaş	Eurostat	---	36	---	30	---
4. Ne eğitimde ne istihdamda olan gençler (NEET oranı), 15-29 yaş	TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması (HİA)	29,5	32,0	28,4*	27,2*	---
5. İstihdam oranındaki cinsiyete dayalı fark, 20-64 yaş	HİA, Erkek	73,2	70,1	73,6*	75,9*	---
	HİA, Kadın	34,4	32,0	34,1*	37,1*	---
6. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirin göre P80/P20 oranı	Eurostat	8,35	9,20	8,80	---	---
Çalışma koşulları						
7. İstihdam oranı, 20-64 yaş	HİA	53,8	51,1	53,9*	56,5*	---
8. İşsizlik oranı, 15-74 yaş	HİA	13,7	13,1	12,0*	10,5*	---
9. Uzun vadeli işsizlik oranı, 15-74 yaş	HİA	3,2	3,3	3,7*	2,5*	---
10. Kişi başına hanehalkı gayri safi harcanabilir reel geliri	---	---	---	---	---	---
Sosyal koruma ve içerme						
11. Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski (AROPE)	Eurostat	33,1	34,1	34,0	---	---
12. Çocuklar için yoksulluk veya sosyal dışlanma riski (0-17)	Eurostat	43,2	43,4	45,2	---	---
13. Sosyal transferlerin (emekli aylıkları hariç) yoksulluğun azaltılması üzerindeki etkisi	Eurostat	8,94	9,45	13,51	---	---
14. Engelli istihdam açığı, 20-64 yaş	Eurostat	---	---	---	---	---
15. Konut maliyeti aşırı yük oranı	Eurostat	10,5	10,2	11,6	---	---
16. Resmi çocuk bakımında 3 yaşından küçük çocuklar	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	---	806 (kuruluş bakımı altındaki) 746 (koruyucu aile yanında ki)	553 (kuruluş bakımı altındaki) 635 (koruyucu aile yanında ki)	---	---
17. Tıbbi bakım için kendi kendine bildirilen karşılanmamış ihtiyaçlar	Eurostat	3,0	1,9	2,3	1,7	---

*HİA'da 2021 yılı ile birlikte anketin tanım, kapsam ve tasarımındaki düzenlemeler nedeniyle seri önceki yıllarla karşılaştırılabilir değildir.

Tablo 8b: Diğer Seçilen Göstergeler

	Veri Kaynağı	2019	2020	2021	2022	2023
Diğer sosyal ve sağlık göstergeleri						
1. Kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH'ye oranı	TÜİK	12,6	13,0	10,8	---	---
2. Kamu sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı	TÜİK	3,6	3,9	3,9	3,1	---
3. Hanehalkı cepten sağlık harcamasının toplam içindeki payı	TÜİK	16,7	16,0	15,9	18,5	---
4. Sigortalı olmayan nüfusun yüzdesi*	SGK	1,2	1,5	1,2	0,8	---
5. 1000 kişi başına doktor oranı	Sağlık Bakanlığı/ TÜİK	1,93	2,05	2,17	2,28	2,41**
6. 1000 kişi başına hemşire oranı	Sağlık Bakanlığı/TÜİK	2,38	2,72	2,75	2,86	2,93**
Çevre						
7. Vergi ve sosyal katkılardan elde edilen toplam gelirlerin payı olarak toplam çevresel vergi gelirleri (%)	TÜİK	9,04	11,05	7,26	---	---
8. Kişi başına sera gazı emisyonları (ton CO ₂ eşdeğeri)	TÜİK	6,2	6,3	6,7	---	---
9. Büyük maden atıkları hariç atık üretimi (ton)	TÜİK	---	77.538.834 ***	---	---	---
Dijital ekonomi						
10. Geniş bant erişimi olan hanelerin yüzdesi (mobil ve sabit)	Eurostat, TÜİK	88,3	90,7	92,0	94,1	---
11. İnternet kullanan toplam nüfusun payı [nüfus 16-74]	Eurostat, TÜİK	74,0	77,7	81,4	83,4	---
Enerji						
12. Enerji ithalatı bağımlılığı (%)	Eurostat	70,0	70,6	70,9	---	---
13. Enerji yoğunluğu: bin Avro başına kilogram petrol eşdeğeri	(tep/bin 2015€) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	0,161	0,161	0,161	0,156	0,147
14. Yenilenebilir enerji kaynaklarının nihai enerji tüketimindeki payı (%)	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	7,5	7,6	7,6	7,5	---
Ulaşım						
15. Demiryolu ağının yoğunluğu (km ² arazi başına metre hat)	TCDD	13,24	13,24	13,45	13,59	---
16. Motorizasyon oranı (1000 kişi başına binek otomobil)	TÜİK	150	157	162	167	---
Tarım						
17. Katma değerdeki payı (Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık)	TÜİK	7,1	7,5	6,2	7,2	---
18. Toplam istihdamdaki payı (Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık)	TÜİK	18,2	17,7	17,2	15,8	---
19. Kullanılan tarım alanlarının toplam arazi alanına oranı	TÜİK	49,0	49,1	49,5	50,0	---

Sanayi (İnşaat hariç)						
20. Katma değerdeki payı	TÜİK	24,4	25,6	29,2	29,5	---
21. Toplam istihdamdaki payı	HİA	25,3	26,2	27,5****	27,7****	---
Hizmetler						
22. Katma değerdeki payı	TÜİK	68,5	66,9	64,7	63,3	---
23. Toplam istihdamdaki payı	HİA	56,5	56,2	55,3****	56,5****	---
İş Ortamı						
24. Küresel rekabetçilik endeks skoru	Dünya Ekonomik Forumu	61,6	62,14	---	---	---
25. Kayıt dışı ekonominin GSYH içindeki tahmini payı	IMF	---	---	---	---	---
Araştırma, Geliştirme ve Yenilik						
26. Ar-Ge harcamalarının GSYH'ye oranı	TÜİK	1,32	1,37	1,40	---	---
27. Ar-Ge harcamaları, kişi başı Avro	TÜİK	109,3	103,1	115,7	---	---
Ticaret						
28. Mal ve hizmet ihracatının GSYH'ye oranı	TÜİK	33,1	29,1	35,7	38,6	---
29. Mal ve hizmet ithalatının GSYH'ye oranı	TÜİK	30,1	32,2	35,3	42,6	---
30. Dış ticaret dengesinin GSYH'ye oranı	TÜİK	3,0	-3,1	0,4	-4,0	---

*Sosyal Güvenlik Kapsamı ve Genel Sağlık Sigortası kapsamında tescil edilenler dâhildir.

**Kasım 2023 verileri.

***İmalat sanayi işyerleri, termik santraller, organize sanayi bölgeleri, maden işletmeleri, sağlık kuruluşları ve hanehalkı tarafından oluşturulan atıkları kapsamaktadır.

**** HİA'da 2021 yılı ile birlikte anketin tanım, kapsam ve tasarımındaki düzenlemeler nedeniyle seri önceki yıllarla karşılaştırılabilir değildir.

Tablo 9a: Yapısal Reform Tedbirinin Maliyeti (Avro)

Yıl	Ücretler	Mal ve Hizmetler	Sübvansiyon ve Transferler	Sermaye Harcamaları	Toplam
"İmalat sanayide dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm araçlığıyla KOBİ'lerin modernizasyonunu desteklemek, verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırmak"					
2024			89.774.643		89.774.643
2025			112.754.985		112.754.985
2026			72.611.258		72.611.258
"Sürdürülebilir turizmin yaygınlaştırılması ve markalaşma"					
2024	10.252.080	96.833.164		36.026.860	143.112.103
2025	10.908.349	103.031.772		39.415.111	153.355.232
2026	12.033.293	113.657.115		45.310.717	171.001.125
"Yeşil dönüşümün hızlandırılması"*					
2024	257.912	2.321.209			2.579.121
2025	282.236	2.540.121			2.822.356
2026	262.207	2.359.862			2.622.069
"Yeni veri stratejisi doğrultusunda etkinleştirilecek kamu veri alanı ile kamu sektörü verisinin güvenli paylaşımı ve kullanımı yoluyla veriye dayalı politika ve hizmet geliştirilmesi"					
2024	19.716	92.006		138.009	249.730
2025	31.031	132.021		201.417	364.470
2026	35.660	151.716		231.464	418.840

*Maliyet dağılımı ihale sürecinden sonra kesimleşecek olup harcamaların %10'nun ücretler %90'nun mal ve hizmetler kaleminden gerçekleşeceği varsayılmıştır.

Yıl	Ücretler	Mal ve Hizmetler	Stüvansiyon ve Transferler	Sermaye Harcamaları	Toplam
	“Her düzeydeki öğretim programlarının yeşil ve dijital dönüşüm kapsamında beceri temelli olarak güncellenmesi ve mesleki eğitim merkezlerinin güçlendirilerek önceki öğrenmelerin tanınmasına yönelik sistemin geliştirilmesi”				
2024				1.602.634	1.602.634
2025				468.134	468.134
2026				402.907	402.907
	“İstihdam hizmetlerinin işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda iyileştirmek ve geliştirmek”				
2024		38.848.485			38.848.485
2025		44.662.020			44.662.020
2026		53.964.105			53.964.105

Tablo 9b: Yapısal Reform Tedbirinin Finansmanı (Avro)

Yıl	Merkezi Bütçe	Yerel Bütçe	Diğer Ulusal Kamu Finans Kaynakları	IPA Fonları	Diğer Hibeler	Proje Kredileri	Belirlenecek	Toplam
"İmalat sanayide dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm aracılığıyla KOBİ'lerin modernizasyonunu desteklemek, verimliliğini ve rekabet edebilirliğini arttırmak"								
2024	1.505.550					88.269.092		89.774.643
2025	981.208					111.773.777		112.754.985
2026	757.734					71.853.524		72.611.258
"Sürdürülebilir turizmin yaygınlaştırılması ve markalaşma"								
2024	18.318.722	35.846.433					88.946.949*	143.112.103
2025	19.466.192	39.248.305					94.640.734*	153.355.232
2026	21.497.147	45.103.242					104.400.736*	171.001.125
"Yeşil dönüşümün hızlandırılması"								
2024				1.480.000	1.099.121			2.579.121
2025				1.960.000	862.356			2.822.356
2026				1.760.000	862.069			2.622.069
"Yeni veri stratejisi doğrultusunda etkinleştirilecek kamu veri alanı ile kamu sektörü verisinin güvenli paylaşımı ve kullanımı yoluyla veriye dayalı politika ve hizmet geliştirilmesi"								
2024							98.578	249.730
2025							143.870	364.470
2026							165.332	418.840

*TGA Bütçesini ifade etmektedir.

Yıl	Merkezi Bütçe	Yerel Bütçe	Diğer Ulusal Kamu Finans Kaynakları	IPA Fonları	Diğer Hibeler	Proje Kredileri	Belirlenecek	Toplam
“Her düzeydeki öğretim programlarının yeşil ve dijital dönüşüm kapsamında beceri temelli olarak güncellenmesi ve mesleki eğitim merkezlerinin güçlendirilerek önceki öğrenmelerin tanınmasına yönelik sistemin geliştirilmesi”								
2024	1.508.717				93.918			1.602.634
2025	409.262				58.872			468.134
2026	348.783				54.124			402.907
“İstihdam hizmetlerinin işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda iyileştirmek ve geliştirmek”								
2024			38.848.485					38.848.485
2025			44.662.020					44.662.020
2026			53.964.105					53.964.105

Tablo 10: ERP (2023-2025)'de yer alan Yapısal Reform Tedbirlerinin Raporlanması

ERP (2023-2025) Tedbir 1: Geleceğin Meslekleri		Reformun Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
2023 Planlanan Aktiviteler	Aktif işgücü programları kapsamında yer alan geleceğin mesleklerinde işbaşı eğitim programı ve mesleki kursları devam etmektedir.	5	
Uygulanmanın durumu ve kısmi uygulama veya hiç uygulama bulunmamasına ilişkin açıklama	Geleceğin Meslekleri isimli tedbir kapsamında düzenlenen aktif işgücü piyasası programları, Sanayi 4.0'ın ortaya çıkardığı yeni dijital beceriler ve meslekler üzerine odaklanmakta ve işgücü piyasasının sürekli değişen ihtiyaçlarına uyum sağlamaktadır. 2023 yılı Ekim itibarıyla Geleceğin Mesleklerinde düzenlenen mesleki eğitim kursu ve işbaşı eğitim programlarından yararlanılan sayısı 8.158 kişiyi bulmaktadır. Bu kapsamda, mevcut programların etkinliği, hedeflenen sonuçlara ulaşmak için yeterli bir temeli oluşturmaktadır. 2024-2026 dönemi için "Geleceğin Meslekleri" isimli tedbirin yeniden yazılmaması, İŞKUR'un dijital dönüşüm sürecinde yürüttüğü mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programlarının ulusal politika ve programlarda öncelikli yer alması temelde değerlendirilmektedir.		

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5= tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 2: Sanal İstihdam Fuarları

ERP (2023-2025) Tedbir 2: Sanal İstihdam Fuarları		Reformun Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
2023 Planlanan Aktiviteler	Sanal Fuarlardan 2023 yılı içerisinde Türkiye çapında yaygınlaştırılmasına müteakip ihtiyaç doğan illerde birden fazla platform kurulması için harekete geçilecektir. Bu kapsamda potansiyeli yüksek büyük şehirler de dâhil olmak üzere 2023 yılında 20 tane sanal istihdam fuarı yapılması planlanmaktadır.	5	
Uygulanmanın durumu ve kısmi uygulama veya hiç uygulama bulunmamasına ilişkin açıklama	İŞKUR Sanal Etkinlik Platformu aracılığıyla, 2023 yılında, 78 ilde 946 şirketi de kapsayacak şekilde toplam 57.028 kişi sanal fuarlara katılım sağlamıştır. Ayrıca 2023 yılında, 56 ilin katıldığı bölgesel sanal istihdam fuarları düzenlenmiştir. Ayrıca 22 ilin katıldığı sanal bilişim fuarı gerçekleştirilmiştir. Sanal fuarlar 2024 yılında tüm Türkiye çapına açılacaktır. Bu kapsamda, 70 sanal istihdam fuarı yapılması planlanmaktadır.		

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5= tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 3: Fırsat eşitliği temelinde, okul öncesi eğitim kademesinde eğitime erişimin sağlanması

Reformun Durumunun (0-5)* **Uygulanma Değerlendirilmesi**

2023 Planlanan Aktiviteler için	<p>Şartları elverişsiz bölgelerde yaşayan yaklaşık ailelerin çocuklarına Benim Oyun Sandığı seti dağıtılacak ve setin uygulaması okul öncesi öğretmeninin düzenli izleme değerlendirme ziyaretleriyle takip edilecektir. Yabancı uyruklu çocukların yoğun olduğu yerlerdeki 210 okul öncesi eğitim kurumu ve halk eğitimi merkezi oyun odalarına donatım, kırtasiye ve materyal desteği sağlanacak, bu kurumlardaki öğretmenlere ve velilere yönelik eğitimler düzenlenecektir. Çağ nüfusu az olduğu için sınıf açılmayan yerleşim yerlerindeki çocukların okul öncesi eğitime erişimini sağlamak amacıyla 2022-2023 eğitim öğretim yılında "Gezici Öğretmen Sınıfı" ile "Taşıma Merkezi Ana Sınıfı" pilot uygulamaları gerçekleştirilecektir. Milli Eğitim Bakanlığınca geliştirilen 365 Gün Öykü setinin 2022-2023 eğitim öğretim yılı sonuna kadar tüm resmi okul öncesi dersliklerine dağıtılacaktır. Resmi okul öncesi eğitim kurumlarında bir günlük ücretsiz beslenme uygulaması gerçekleştirilecektir. Sosyal yardımlardan faydalanan çocukların bulunduğu okula beslenme, temizlik hizmetleri ve eğitim programının uygulanmasına yönelik eğitim materyalleri için nakdi destek sağlanacaktır.</p>	5
Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama	<p>Erken çocukluk eğitimi hizmetlerine erişimi sınırlı olan veya hiç olmayan elverişsiz koşullarda yaşayan 13.200 çocuğa Benim Oyun Sandığı seti dağıtılmış ve setin uygulaması okul öncesi öğretmenin düzenli izleme değerlendirme ziyaretleriyle takip edilmiştir. Yabancı uyruklu çocukların yoğun olduğu yerlerdeki 210 okul öncesi eğitim kurumu ve halk eğitimi merkezi oyun odalarına donatım, kırtasiye ve materyal desteği sağlanmış, bu kurumlardaki öğretmenlere ve velilere yönelik eğitimler düzenlenmiştir. 2022-2023 eğitim öğretim yılında 32 il 47 ilçe 178 eğitim merkezinde 950 çocuk ile gezi öğretmen sınıfı, 41 il 103 ilçe 237 eğitim merkezinde 3.490 çocuk ile taşıma merkezi ana sınıfı modeli uygulanmıştır. 365 Gün Öykü Seti tüm resmi okul öncesi dersliklerine ulaştırılmıştır. 2022-2023 eğitim öğretim yılında ise ülke genelinde 60.000 çocuğa bir günlük beslenme desteği sunulmuş, ikinci dönem ise tüm resmi okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklara beslenme desteği sunulmuştur. 2022-2023 eğitim öğretim yılında sosyal yardımlardan yararlanan hanelerde bulunan ve resmi okul öncesi eğitim kurumlarından eğitim alan öğrencilerin bulunduğu okula beslenme, temizlik hizmetleri ve eğitim programının uygulanmasına yönelik eğitim materyalleri için nakdi destek sağlanmıştır. Tüm faaliyetler tamamlanmıştır. Yapılan çalışmalarla kısa sürede 5 yaş brüt okullaşma oranı yüzde 95,21'ye ulaşması sağlanmıştır.</p>	

* : 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 4: Okul ve program türlerine bağlı ihtisaslaşmış kurumsal rehberlik ve teftiş dalları kurulması

Reformun Durumunun (0-5)*

Uygulanma Değerlendirilmesi

Reformun Durumunun (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
4	<ul style="list-style-type: none"> Elektronik tabanlı denetim ve izleme faaliyetlerinin geliştirilmesi, bununla birlikte okul/kurumların uygunluk denetiminin merkezden kontrol edilerek işgücü, zaman kaybı vb. durumların minimize edilmesi, öğretim programlarındaki sapmaların tespit edilerek durdurulması ve kontrol altına alınması, ihtiyaç ve talepler doğrultusunda gerekli olan rehberlik hizmetlerinin yapılması, 450 eğitim müfettiş yardımcısının istihdam edilmesi, 1.900 eğitim müfettişi/ müfettiş yardımcısı için hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi, Eğitim müfettişleri ve müfettiş yardımcılarının meslek içi ve iş başında yetiştirme sürecinin yürütülmesi kapsamında Bakanlık Müfettişlerinin refakat için görevlendirilmesi,
5	<ul style="list-style-type: none"> Elektronik tabanlı soruşturma işlemlerinin takibi ile ilgili iş ve işlemlerin yürütüldüğü e-Soruşturma modülü tamamlanmış ve tam kapasite ile kullanılmaktadır. İl milli eğitim müdürlükleri bünyesinde yer alan eğitim müfettişleri başkanlıklarının tüm iş ve işlemlerinin merkezden takibi ve koordinasyonunun sağlanması için geliştirilen e-Koordinasyon modülü; Bakanlık merkez teşkilatında yürütülen tüm rehberlik, denetim, inceleme, soruşturma ve ön inceleme çalışmalarına ait harcamaların girilerek takip edilebilmesi için oluşturulan e-İdare modülü ile okuldan Bakanlığa kadar eğitim sisteminin tüm bileşenlerinin kalitesini sürekli izleyen, değerlendirilen ve rehberlik hizmeti sağlamayı amaçlayan e-İzleme modülünde programlama aşaması devam etmektedir. Bakanlığın denetimi altındaki her türlü kuruluşun faaliyet ve işlemlerin denetimlerinin yeni geliştirilen rehberlik e-İzleme modülünde programlama aşaması devam etmektedir. Verilerin dinamik bir şekilde işlenmesini, girilen ve sahadan elde edilen veriler ışığında politika geliştirmeye katkı sağlayacak rapor üretmesini sağlamak üzere tasarlanan e-Denetim modülünün programlama aşamasında sona gelmiş olup kısa zamanda uygulamaya geçirilmesi öngörülmektedir. Eğitim Müfettiş Yardımcılığı yarışma sınavının yazılı ve sözlü aşamaları gerçekleştirilmiştir. Yazılı ve sözlü sınav sonuçlarına göre başarılı olan 365 müfettiş yardımcısı adayı listelenmiştir. 4.126 bakanlık müfettişi, eğitim müfettişi ve yardımcısı, TKB idari personeli ile İl MEM Md.Yrd./İl-İlçe MEM Şb.Md./Okul/Kurum Yöneticilerine yüz yüze ve çevrimiçi ortamda olmak üzere hizmet içi eğitimleri düzenlenmiştir. Mevzu bahis personelin mesleki gelişimlerine destek olmak için hizmet içi eğitim faaliyetleri devam etmektedir. 2023 yılında eğitim müfettişi bulunmayan ancak eğitim müfettiş yardımcısı ataması yapılan 9 il milli eğitim müdürlüğü bünyesindeki eğitim müfettişleri başkanlıklarınca yürütülen iş ve işlemlere ilişkin rehberlikte bulunmak, koordinasyon ve bütünlüğü sağlamak üzere Bakanlık Müfettişleri arasında görevlendirmeler yapılmıştır. Böylece eğitim müfettişlerinin Bakanlık Müfettişleriyle birlikte mahallinde gerekli çalışmaları yapmaları sağlanmıştır. İş ve işlemlerin sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi için Bakanlık Müfettişleri ile müfettiş yardımcılarının arasındaki iletişim sürdürülmektedir.
5	<p>Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama</p>

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 5a: KOBİ'lerin Teknoloji Seviyesini ve İhracat Kapasitesini Artırmaya Reformun Uygulanma Yönelik Olan Teknolojik Ürün Yatırımlarına Öncelik Verilmesi ve Ar-Ge Projelerinin Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*

2023 için Planlanan Aktiviteler	5
<ul style="list-style-type: none"> KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı ile Ar-Ge/yenilik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ürünlere orta - yüksek veya yüksek teknoloji alanında yer alan cari işlemler hesabına katkı sağlayacak ürünlerin üretimini ve ticarileştirilmesini sağlamak amacıyla işletmelerin yatırım projelerinin desteklenmesi planlanmaktadır. KOBİ Teknolojik Yatırım Destek Programı ile 2023 yılının sonunda toplam 119 tane KOBİ'nin projesinin desteklenmesi planlanmaktadır. 	
<p>Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama</p> <ul style="list-style-type: none"> KOBİ Teknoyatırım Destek Programı ile KOBİ'lerin teknoloji alanlarında yatırım yapmaları ve cari işlemler hesabına katkı sağlayacak ürünlerin yerli sanayi tarafından üretimi ve ticarileştirilmesi desteklenmiştir. Projelere ilişkin olarak 2023 yılında 36 işletme için destekleme kararı alınmış olup, destek süreci başlayan 50 işletmeye yaklaşık 38,5 milyon TL destek ödemesi gerçekleştirilmiştir. Destek programı kaldırılıp, hedef kitlenin yeni bir destek programı kapsamında değerlendirilecek olması sebebiyle uygulama tamamlanmıştır. 	

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5= tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 5b: Teknoloji tabanlı ve yenilikçi KOBİ'lerin finansmana erişimi, mentorlük ve işbirliği ağlarına katılımı teşvik edici, kolaylaştırıcı mekanizmaların geliştirilerek uygulanması		Reformun Durumunun (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
2023 için Planlanan Aktiviteler	TÜBİTAK'ın ilgili programları kapsamında çağrı açılarak projeler/faaliyetler desteklenecektir.	5	
Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama	<ul style="list-style-type: none"> TÜBİTAK tarafından özel sektöre yönelik yürütülen destek programları arasında en fazla başvuru alan 1501 TÜBİTAK Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı ve 1507 TÜBİTAK KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı 2020 yılında çağrı esaslı programlara dönüştürülmüştür. 2023'te açılan çağrılar kapsamında 707 KOBİ'nin 1,88 milyar TL bütçeli projesinin desteklenmesine karar verilmiştir. Mentorlük desteklerine ilişkin olarak, 2022 yılında BiGG+ KOBİ Mentor Arayüz Çağrısı kapsamında 20 Mentor Arayüz Kuruluşu desteklenmeye uygun bulunmuştur. Destek kapsamında, Mentor Arayüz Kuruluşları, 850'ye yakın KOBİ'ye hizmet vermekle görevlendirilmiştir. Bu kapsamda 2023'te, hâlihazırda desteklenmekte olan kuruluşların destek ve izleme faaliyetleri devam etmiştir. Ayrıca, 2023 yılında programda çeşitli iyileştirmeler yapılarak Avrupa İnovasyon Konseyi Hızlandırıcı Programı'ndaki başarı oranını artırmak için yeni ödül mekanizmaları oluşturulmuş ve KOBİ'lerin EIC başvurularına yönelik eğitim almaları için ek 20 saatlik mentorlük hizmeti tanımlanmıştır. BiGG Yatırım Çağrısı kapsamında girişimciler ile TÜBİTAK arasında arayüz görevi gören 147 uygulayıcı kuruluş tarafından iş fikri başvuruları alınmıştır. Bu kapsamda 2023 yılında 2.885 iş fikri başvurusu alınmış ve 515 iş fikri başarılı bulunarak iş planına dönüştürülmüş ve TÜBİTAK'a ikinci aşamaya geçmek üzere iletilmiştir. İkinci aşama kapsamındaki değerlendirmeler sonucunda 153 iş planı Mükemmellik Mührü almaya hak kazanmıştır. Program kapsamında bugüne kadar toplam 2.140 şirket kurulmuştur. 2023 yılında Mükemmellik Mührü alan 153 iş planının, şirketleşme süreçleri ise devam etmektedir. 1509 TÜBİTAK Uluslararası Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı kapsamında 2023 yılında 25 proje desteklenmiş olup desteklenen projelerde 28 KOBİ yer almıştır. 1709 EUREKA-Eurostars çağrılarında 2021, 2022 ve 2023'ün ilk döneminde 114 ön proje başvurusu alınmış, uluslararası değerlendirme süreçleri tamamlandıktan sonra 14 proje desteklenmeye hak kazanmıştır. Bu 14 projede 21 KOBİ ölçөгündeki kuruluş yer almaktadır. 2023'teki ikinci çağrıda ise ön başvuru döneminde 45 proje alınmış ve uluslararası değerlendirme sonucunda 5 projenin desteklenmesine karar verilmiştir. "Sanayi Yenilik Ağları Mekanizması (SAYEM)" kapsamında Aralık 2023 itibarıyla faaliyetlerine devam eden dört konsorsiyumda 19'u KOBİ, 19'u büyük ölçekli kuruluş olmak üzere, 38 sermaye şirketi, 20 üniversite ve 2 araştırma merkezi ve 1 kamu araştırma enstitüsü yer almaktadır. Bu platformlar altında akıllı ev ürünleri, akıllı şehirler, eklemeli imalat, sağlık ürünleri gibi alanlarda toplam 78 proje yürütülmektedir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde Dünya Bankası desteği ile yürütülen Türkiye Yeşil Sanayi Projesi kapsamında Aralık 2023 tarihi itibarıyla 1831-Yeşil İnovasyon Teknoloji Mentörlük Çağrısı (Niyet Beyanı), 1832-Sanayide Yeşil Dönüşüm Çağrısı, 1833 kodlu SAYEM Yeşil Dönüşüm Çağrısı açılmıştır. Tech-Inves TR Programı kapsamında üçü yurt dışında, ikisi Türkiye'de olmak üzere beş fon kurulmuş ve yatırımlarına başlamıştır. Ar-Ge sonuçlarının ticarileştirilmesine yönelik Tech-Inves TR programı kapsamında kurulan fonlarla sağlık teknolojileri, yapay zekâ, makine öğrenmesi, finans teknolojileri, mobil oyun geliştirme, ödeme platformu, giyilebilir teknolojiler, blokzincir ve lojistik operasyon süreçleri alanlarında faaliyet gösteren 78 farklı girişime yatırım yapılmıştır. Fonların yatırım yaptığı toplam tutar, TCMB'nin 30.11.2023 tarihli döviz satışı kurları baz alındığında 1,44 milyar TL'ye ulaşmıştır. 		

<ul style="list-style-type: none"> • TÜBİTAK'ın 1702 Patent Tabanlı Teknoloji Transferi Destekleme Çağrısı kapsamında 2020 yılından 2023 yılı sonuna kadar 67 başvurudan 53'ü kabul edilmiştir. Patent Bazlı Teknoloji Transferi Desteği ile (Patent Lisans) toplam değeri 58 milyon TL'yi aşan 66 patentli teknolojinin sanayiye transferine destek sağlanmıştır. • TÜBİTAK 1707 Siparişe Dayalı Ar-Ge Projeleri için KOBİ Destekleme Çağrısı kapsamında 2023 yılında yapılan 33 proje başvurusundan 15'i desteklenmiştir. Projelerden 12'sinin değerlendirme süreçleri devam etmektedir. BiGG ortaklıkları ile 1707 Siparişe Dayalı Ar-Ge Projeleri çağrısı kapsamında 2 proje başvurusu yapılmış ve bunlardan biri desteklenmeye hak kazanmıştır. • Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında projeler, orta-yüksek ve yüksek teknolojiye dayalı ürünlerin geliştirilmesi için uçtan uca Ar-Ge ve Üretim (veya doğrudan Üretim) fonlama mekanizmaları ile desteklenmektedir. Öncelikli Ürün Listesinde yer alan ürünlere yönelik Ar-Ge projelerine TÜBİTAK tarafından "1511 Öncelikli Alanlar Araştırma Teknoloji Geliştirme ve Yenilik Projeleri Destekleme Programı" kapsamında hibe desteği sağlanmaktadır. Bu projelerin devamı için ihtiyaç duyulan yatırım desteği ise Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve KOSGEB tarafından sağlanmaktadır. • 2021 yılında Mobilite Çağrısı, Üretimde Yapısal Dönüşüm Çağrısı, Sağlık ve Kimya Ürünler Çağrısı ve Dijital Dönüşüm Çağrısı açılmıştır. Bu çağrılarla nihai kararları 2023 yılında tamamlanmıştır. Toplamda 170 yatırım projesinin desteklenmesi kararlaştırılmış olup bu projelerden 94'ü Ar-Ge aşamasından başlayarak TÜBİTAK tarafından hibe almaya hak kazanmıştır. Ar-Ge desteği tanımlanan 94 projenin 42'sinde firmalar KOBİ ölçөгündedir. • 1515-Öncü Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programı kapsamında mevcut durumda 10 Öncü Ar-Ge Laboratuvarı desteklenmiştir. Bunların biri KOBİ ölçөгünde bir kuruluş olup KOBİ'lerin daha fazla yer alması için çalışmalar sürdürölmektedir. 	
--	--

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 6: Yeterlik alan araştırma altyapılarının, 6550 sayılı Kanun kapsamında Reformun Durumunun Değerlendirilmesi Uygulanma Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*

2023 Planlanan Aktiviteler	için	5
<p>Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kanun kapsamında yeterlik almış araştırma altyapısı sayısının artırılması yönünde çalışmalar yürütülecektir. Bu kapsamda üniversite rektörlüklerince yapılacak başvuruları takiben yeterli Ar-Ge verisine sahip araştırma altyapıları 6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik değerlendirme sürecine alınacaktır. <p>Kanun kapsamındaki 2017 ve 2020 yıllarında yeterlik almış yedi araştırma altyapısının yıllık performans izlemeleri yapılmış ve ödenekleri transfer edilmiştir. Yeterlik değerlendirme süreci devam eden iki araştırma altyapısının 6550 sayılı Kanun kapsamına alınmasına ilişkin süreç tamamlanarak destek kapsamına alınmıştır. Yeterlik değerlendirme başvurusu yapan iki araştırma altyapısının yeterlik değerlendirme panelleri gerçekleştirilmiştir.</p> <p>6550 sayılı “Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun” kapsamında yeterlik alarak özel bir hukuki statüye kavuşan araştırma altyapılarının performansına dayalı bir sistemle desteklenmesine devam edilmiş ve Kanun kapsamına yeni araştırma altyapılarının alınması için çalışmalar yürütülmüştür. 2023 yılı Aralık ayı itibarıyla 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında dokuz merkez bulunmaktadır. Kapsamdaki araştırma altyapılarının araştırma alanları aşağıda sunulmaktadır:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nanoteknoloji • Biyotıp ve Genom Araştırmaları • Mikro elektromekanik sistemler • Güneş Enerjisi Teknolojileri • Hızlandırıcı Teknolojileri • Uluslararası Deniz Hukuku • Ulusal Raylı Sistem Teknolojileri ve Test Analiz Altyapısı • Gökyüzü Gözlem ve Uzay Teknolojilerine İlişkin Aygıt Geliştirme <p>Kanun kapsamındaki araştırma altyapılarının aşağıdaki göstergeler bazında yıllık performans izleme ve değerlendirme yapılmakta altyapılara yıllık ödenekler performans gerçekleştirmelerine göre belirlenerek transfer edilmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • İnsan Kaynakları • Projelerin Sayısal ve Bütçe Büyüklükleri, • Yayın, Patent ve FSMH Göstergeleri • Finansal Gelir ve Giderler • Stratejik Ürün ve Hizmet Portföyü 	5

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 7: KOBİ'lerin verimliliğini artırmak ve dijital dönüşümlerini sağlamak amacıyla Model Fabrikaların (Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezleri) kurulması		Reformun Durumunun (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
2023 için Planlanan Aktiviteler	<ul style="list-style-type: none"> 3 ilde Model Fabrika kurulacaktır. KOSGEB tarafından 60 işletmenin Model Fabrika desteği kapsamında desteklenecektir. Yerel paydaşların sürece tam olarak dâhil olmasının ve altyapı çalışmalarının gecikmesi sonucunda faaliyete geçen Model Fabrika sayısı bir önceki ERP'de belirtilen değere ulaşamamıştır. Faaliyette olan 8 Model Fabrikada bugüne kadar 400'den fazla firmaya Öğren-Dönüş hizmeti, yaklaşık 450 firmaya Deneysel Eğitim hizmeti, 140'ın üzerinde firmaya Proje Uygulama hizmeti, 1800'ün üzerinde firmaya farkındalık eğitimleri verilmiştir. Bu sayılara bakıldığında bir önceki ERP'de belirlenen Model Fabrikalardan hizmet alan işletme sayısı gerçekleşmiştir. KOSGEB Model Fabrika Desteği'nden yararlanan firma sayısı 149 olarak gerçekleşmiş olup, bir önceki ERP'de belirlenen hedefin gerçekleşmiştir. 6 ilde (Eskişehir, Kocaeli, Samsun, Denizli, Malatya ve Trabzon) Model Fabrika kurulması için planlama çalışmaları 2022 yılında başlatılmış olup, Eskişehir ve Samsun Model Fabrikalarının 2024 yılının ilk çeyreği itibarıyla faaliyete geçmesi planlanmaktadır. Ülkemizde yaşanan deprem felaketi nedeniyle yeni Model Fabrikaların faaliyete geçmesi konusunda gecikmeler yaşanmıştır. Malatya, Samsun, Denizli, Trabzon, Eskişehir ve Kocaeli Model Fabrika paydaşlarıyla iletişim halinde çalışmalar yürütülmüş olup bu illerde yürütücü kuruluşlarla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı arasında işbirliği protokolleri imzalanmış bulunmaktadır. Protokollerde tanımlandığı üzere yürütücü kuruluşların merkez binalarını hazır hale getirmesini takiben kurulum çalışmalarına başlanacaktır. Bu süreçte, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve UNDP tarafından makine ekipman gereklilikleri, nitelikli insan kaynağı istihdamı süreçleri tanımlanmaktadır. 	3	

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 8: Yeşil Mutabakat Eylem Planı'nın etkin ve katılımcı şekilde uygulanması (0-5)*

Reformun Durumunun (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
<p>2023 Planlanan Aktiviteler için</p>	<p style="text-align: center;">5</p> <ul style="list-style-type: none"> Eylem Planı'nda belirlenen eylemlerin takibi amacıyla Çalışma Grubu ve uzman çalışma gruplarının toplantıları yapılmaya devam edilecektir. Eylem Planı kapsamındaki faaliyetler hakkında bilgi vermek ve farkındalık yaratmak amacıyla kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve STK'ların katılımıyla 1.000 kişinin katılımıyla genel bir konferans düzenlenecektir. Sektörel ihtiyaçlar doğrultusunda ilgili kamu kurum ve kuruluşları, STK'lar, meslek birlikleri ve üniversitelerin katılımıyla tematik seminer ve çalıştaylar düzenlenecektir. Bu etkinliklere 250 kişinin katılımı öngörülmektedir. Çalıştayların ardından verimliliği ölçmek amacıyla politika önerilerini de içeren raporlamalar yapılacak ve sonuçları paydaşlarla paylaşılacaktır. Ulusal ve uluslararası finansal kaynaklara ilişkin bilgiler derlenecektir.
<p>Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama</p>	<p style="text-align: center;">3</p> <ul style="list-style-type: none"> Gelişmeleri izlemek ve yeni eylem alanlarını belirlemek amacıyla teknik düzeyde uzman çalışma grupları altında 34 toplantı yapılmış ve Yeşil Düzen Çalışma Grubu Bakan Yardımcısı düzeyinde bir kez toplanmıştır. Konferans, Şubat 2023'te meydana gelen Kahraman ve Hatay depremleri nedeniyle yapılamamıştır. Ekim 2023 itibarıyla, Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) ve raporlama gereklilikleri konusunda kamu ve özel sektörü bilgilendirmek amacıyla 9 internet tabanlı seminer gerçekleştirilmiştir. Belirli soruların yanıtlanması amacıyla sektörel bazda düzenlenen seminerler ortalama 100 katılımcıyla gerçekleşmiştir. Böylece, yaklaşık 1000 paydaşa SKDM gereklilikleri hakkında bilgi verilmiştir. Seminerlerin video kayıtları Ticaret Bakanlığı internet sitesinin "Yeşil Mutabakat" bölümünde erişime açılmıştır. AB Ormansızlaşma Yönetmeliği konusunda da sektörel bazda iki seminer gerçekleştirilmiştir. Batı Anadolu İhracatçıları Birliği ile genel olarak Yeşil Mutabakat, SKDM, Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilir Tarım konularında seminerler serisi düzenlenmiştir. Ayrıca, T.C. Ticaret Bakanlığı, Yeşil Mutabakat konularında bilgi vermek amacıyla sektörel kuruluşlar veya üniversiteler tarafından düzenlenen 100'den fazla tematik seminer, konferans, panel, internet tabanlı seminer ve çalışmaya katılmıştır. Ticaret Bakanlığı, Yeşil Mutabakat mevzuatı ve AB'nin stratejileri hakkında güncel ve kısa bilgi sağlamak amacıyla internet sitesinde bir Yeşil Mutabakat bölümü açmıştır. Yeşil dönüşüme yönelik ulusal ve uluslararası finansal fırsatlara ilişkin bilgiler, T.C. Ticaret Bakanlığının 2024 yılının ilk çeyreğinde internet sitesinde yayımlanacaktır.

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama başlangıç aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5= tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 9: Yeni veri stratejisi ile kamu sektörü verisinin güvenli paylaşımını ve erişilebilirliğini artırmak

Reformun Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*

Uygulanma Değerlendirilmesi

2023 Planlanan Aktiviteler	<ul style="list-style-type: none"> • YZ Ekosisteminde Veri Yönetişimine Öneriler Raporu hazırlanacaktır. • YZ ekosistemi için veri yönetişimine ilişkin idari, hukuki ve teknik gereklilikler belirlenerek referans model önerilecektir. • “YZ Veri Yönetişimi Rehberi” hazırlanacaktır. • Pilot uygulama doğrultusunda “Kamu Veri Alanı Referans Mimarisi” hazırlanacaktır. • Kamu Veri Alanı kurulmasına yönelik TÜİK altyapısı baz alınarak paydaşlar belirlenecek ve pilot uygulama süreci başlatılacaktır. • YZ ekosistemine yönelik “Veri Yönetişimi Mevcut Durum ve İhtiyaç Değerlendirilmesi” raporu hazırlanma çalışmalarında önemli yol kat edilmiştir. UYZS Veri Yönetişimi Çalışma Grubu ile aylık istişare toplantıları ile rapor iyileştirme çalışmaları devam etmektedir. Daha önceki faaliyet planında yer almış olmamasına rağmen yıl içinde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme –UNDP) işbirliği gerçekleştirilmiştir. Böylece kamu kurumları, özel sektör, üniversiteler ve STK’lerin katılımı sağlanarak Türkiye için veri yönetişimi çerçevesi kapsamında bir inceleme ve öneri raporu hazırlanmıştır. Kısa sürede bir lansman ile tanıtımı yapılacak olan bu çerçeveye yeni veri stratejisine bir altlık niteliğindedir. • KAMAG 1007 “Kamu yapay Zekâ Ekosistemi” çağırısı kamu verisinin ileri analitik ve YZ projeleri bağlamında kullanılması yönünde kapasite gelişimi için başlatılmıştır. • Kamu Veri Alanı kurulmasına yönelik Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) altyapısı baz alınarak paydaşlar belirlenmiş ve pilot uygulama başlamıştır. Bu kapsamdaki çalışmalar devam etmektedir. • Pilot uygulamada, yapısız ve referans metaveri yönetimine ilişkin çalışmalar tamamlanmıştır. Ulusal Veri Sözlüğü (UVS) uyumluluğu sağlanmıştır. • Pilot uygulama doğrultusunda, kamu veri alanı kapsamında idari ve hukuki süreç tasarlanmaya başlanmış ve paydaşların görüşüne sunulmak üzere bir protokol taslağı hazırlanmıştır. Görüş alma süreçleri devam etmektedir. • Pilot uygulama kapsamında yürütülen yapay zekâ projeleri vastasıyla taslak mimari olgunlaştırma çalışmalarına başlanmış olup yazılım ve veri analizi kütüphanelerine yönelik teknik gereksinim belirleme çalışmaları devam etmektedir. 	4
Uygulamamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama		

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 10: Teknoloji ve Ürün Geliştirme Projeleri Destek Programı (TUGEP) ile enerji, nükleer ve madencilik teknolojileri alanında Ar-Ge, Ür-Ge ve teknolojik geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi

Reformun Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*

ERP (2023-2025) Tedbir 10: Teknoloji ve Ürün Geliştirme Projeleri Destek Programı (TUGEP) ile enerji, nükleer ve madencilik teknolojileri alanında Ar-Ge, Ür-Ge ve teknolojik geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi

2023 için Planlanan Aktiviteler	TENMAK öncelikleri doğrultusunda üç çağrı açılarak proje/faaliyetler desteklenecektir.	3
Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama	<p>2023 yılı itibarıyla yedi (7) proje çağrısı açılmıştır. Hidrojen Teknolojileri ve Yakıt Hücreli Çağrısı kapsamında;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Karbon yakalama teknolojileri • Karbon kullanım ve faydalı ürüne dönüştürme teknolojileri • Karbon depolama teknolojileri <p>Karbon Yakalama, Kullanım ve Depolama Teknolojileri Çağrısı kapsamında;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Temiz hidrojen üretim teknolojileri • Depolama ve sıvılaştırma teknolojileri • Yakıt hücresi teknolojileri <p>Enerjiye Dijitalleşme Çağrısı kapsamında ise;</p> <p>Hidrojen Teknolojileri ve Yakıt Hücreli Çağrısı ve Karbon Yakalama, Kullanım ve Depolama Teknolojileri Çağrısı başvuru dönemi sona ermiştir. Proje başvuruları değerlendirilmesi devam etmektedir. Henüz desteklenecek projeler açıklanmamıştır. Enerjiye Dijitalleşme Çağrısı başvuru süreci devam etmektedir.</p>	

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 11: Turizm pazar payı ve marka değerinin artırılması		Reformun Durumunun (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
2023 Planlanan Aktiviteler için	<ul style="list-style-type: none"> GoTürkiye platformunun güncellenmesi ve Türkiye'nin destinasyonlarının ve deneyimlerinin tanıtılması Pazar çeşitliliği için 200'den fazla ülkede küresel kanallar aracılığıyla TV ve dijital tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi 2022 yılından itibaren küresel kanallar aracılığıyla devam edecektir. 2022-2023 döneminde Türkiye olarak Avrupa ICCA Destinasyon Partneri seçilerek İstanbul, Antalya ve İzmir'de uluslararası kongre, etkinlik ve fuarlara ev sahipliği yapılması, Lüks turizm ve destinasyon düğün profesyonellerine doğrudan erişim sağlayan etkinliklere katılım sağlanması, Güvenli Turizm Sertifika Programı'nın sektörün güncel ihtiyaç ve talepleri göz önünde bulundurularak uluslararası bir program şeklinde Güvenli ve Sürdürülebilir Turizm konseptine dönüştürülmesi ve programın yurt dışında tanıtılması, Sürdürülebilir Turizm Programı kapsamında belgeli turizm tesislerinin sayısının artırılması ve Türkiye'nin sürdürülebilir bir destinasyon olarak farkındalığının artırılması için tüm konaklama tesislerinde temel sürdürülebilir altyapının oluşturulması, 	4	
Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama	Şubat 2023'te Türkiye, birçok ili etkileyen büyük bir deprem felaketi yaşamış olup turizm sektörü bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca Ekim ayında Ortadoğu'da yaşanan jeopolitik gelişmeler turizm sektörünü olumsuz etkilemiştir. Bu olaylar, sektör üzerindeki etkiyi en aza indirmek için bazı faaliyetlerin iptal edilmesine, ertelenmesine veya yeniden planlanmasına neden olmuştur.		

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 12: Okul ve kurumlarda hijyen, sağlıklı beslenme, doğayı koruma, gıda israfını önleme farkındalığının artırılması

Reformun Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*

Uygulanma Değerlendirilmesi

2023 Planlanan Aktiviteler	Okulum Temiz Belgesi alan okulların belge yenileme tetkikleri gerçekleştirilecektir. "Eğitim Kurumlarında Güvenilir Gıdaya Erişim ve Sağlıklı Beslenme Alışkanlığının Geliştirilmesi Kontrol Kılavuzu" kapsamında eğitimler ve akabinde belgelendirme faaliyetleri gerçekleştirilecektir. Okulların Temel Seviye Sıfır Atık Belgesi almaları sağlanacaktır. Okullarımızda iklim değişikliği, sürdürülebilirlik ile çevre ve doğayı koruma hedefleri doğrultusunda faaliyetler gerçekleştirilecektir.	5
Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama	Millî Eğitim Bakanlığı Belgelendirme Hizmetleri Yönergesi doğrultusunda okul ve kurumlarda hijyen şartlarının geliştirilmesi, enfeksiyon önleme ve kontrol kılavuzuna uygun olarak 50.000'den fazla okulda "Okulum Temiz" belgelendirme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı ile Türk Standartları Enstitüsü uzmanları tarafından yapılan çalışmaları sonucu eğitim kurumlarında sağlıklı beslenme alışkanlığının geliştirilmesi amacıyla "Eğitim Kurumlarında Güvenilir Gıdaya Erişim ve Sağlıklı Beslenme Alışkanlığının Geliştirilmesi Kontrol Kılavuzu" ana dokümanı hazırlanmıştır. 2023 yıl sonuna kadar yaklaşık 35.000 okula Sıfır Atık Belgesi verilmesi hedefine ulaşılacak olup ilk defa okullarda iklim değişikliği, sürdürülebilirlik ile çevre ve doğayı koruma hedefleri doğrultusunda Millî Eğitim Bakanlığı Standardizasyon ve Kalite Birimi koordinasyon ve Kalite Birimi koordinasyonunda ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Belgelendirme faaliyetleri başlamıştır.	

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 13: Mesleki ve teknik eğitim programlarına dijital becerilerin yansıtılması

Reformun Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*

Uygulanma

2023 Planlanan Aktiviteler için	<ul style="list-style-type: none"> Sektör talepleri, değişen ve gelişen teknoloji ve MYK tarafından hazırlanan ulusal meslek standartları doğrultusunda dinamik bir süreç içerisinde öğretim programlarının güncellenmesi Geleceğin meslekleri kapsamında ve ilgili tüm alanların kullanabilmesi amacıyla; "Yapay Zekâ", "Robotik Kodlama" ve "Dijital Teknolojiler" seçmeli meslek derslerine ait öğretim programlarının ve program içeriğine uygun basılı öğretim materyali ve dijital içeriklerin hazırlanması Havacılık ve Uzay Teknolojisi, Siber Güvenlik ve Tarım alanlarına yönelik program çalışmaları ve program içeriğine uygun basılı öğretim materyali ve dijital içeriklerin hazırlanması Mesleki ve teknik ortaöğretim program içeriklerine uygun basılı öğretim materyallerinin hazırlanması Uygulama videolarının hazırlanması Simülasyon ve animasyon içeriklerinin oluşturulması 	5
Uygulamanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama	<ul style="list-style-type: none"> Mesleki ve teknik eğitimde gelişen teknolojik gelişmelerle bağlantılı olarak ve sektöre işbirliği içinde öğretim programları güncellenmekte ve 53 alan ve 114 dalda eğitim verilmektedir. Sektörle yapılan işbirlikleri çerçevesinde sektörün ihtiyacı, gelişen teknolojiler doğrultusunda öğretim programlarında sürekli güncelleme çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda 2023 yılında 5 mesleki ve teknik Anadolu lisesi programı ve 10 mesleki eğitim merkezi programı güncel olarak hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra tüm mesleki ve teknik ortaöğretim programlarına girişimciliğe yönelik seçmeli dersler eklenmiştir. Mesleki ve teknik ortaöğretim programları ve ders materyallerinin tamamı dijital olarak http://meslek.eba.gov.tr/ adresinde yayınlanmaktadır. Ortaöğretim seviyesindeki programlara "Bilişim Teknolojileri ve Yazılım" dersine "programlamaya giriş ve algoritma, robotik kodlama, programlama dilleri, mobil uygulama geliştirme, yapay zekâ uygulamaları modülleri" eklenmiştir. Söz konusu ders bütün öğrenciler seçmeli olarak alabilmektedir. Havacılık ve Uzay Teknolojisi, Siber Güvenlik ve tarım alanlarına ait çerçeve öğretim programları güncellenerek yayınlanmıştır. Ayrıca söz konusu alanlara ait ders materyalleri de internet sitesinde yayınlanmaktadır. 2023 yılında mesleki ve teknik ortaöğretim program içeriklerine uygun olarak 360 adet basılı öğretim materyalleri hazırlanmıştır. Simülasyon, animasyon ve uygulama videoları, genel olarak salgın döneminde mesleki ve teknik eğitimin devamlılığını sağlamak için hazırlanmıştır. Salgının etkilerinin ortadan kalkması ile birlikte simülasyon, animasyon ve uygulama videosu hazırlamak yerine artırılmış gerçeklik içerikleri hazırlanmıştır. MEB-UNICEF işbirliğinde "Mesleki ve Teknik Eğitimin Artırılmış Gerçeklik Uygulaması ile Desteklenmesi" (MET-UP) projesi hazırlanmış olup proje kapsamında 2023 yılında 80 adet artırılmış gerçeklik içeriği hazırlanmıştır. 	

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncül sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

ERP (2023-2025) Tedbir 14: Özel eğitim hizmetleri ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin güçlendirilmesi		Reformun Durumunun (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
2023 Planlanan Aktiviteler için	<ul style="list-style-type: none"> Bilim ve Sanat Merkezlerinin (BİLSEM) fiziki ortamlarının güçlendirilmesi, Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin (RAM) fiziki ortamlarının güçlendirilmesi, Özel Eğitim Ortamlarının (ÖEO) fiziki ortamlarının güçlendirilmesi, Öğretmen ve yöneticilere hizmet içi eğitim verilmesi, Özel eğitim ve rehberlik hizmetlerine ilişkin materyal hazırlanması, Özel eğitim ve rehberlik hizmetlerine ilişkin dijital içerik hazırlanması, 2023 yılında özel yetenekli öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesi amacıyla 30 bilim ve sanat merkezinde yeni donatım ve materyallere sahip atölyelerin açılması sağlanmıştır. 2023 yılında 20 rehberlik ve araştırma Merkezinin fiziki ortamı güçlendirilmiştir. 2023 yılında özel eğitim uygulama okullarında 17 beceri uygulama alanı kurulmuştur. 14 meslek edinme atölyesi kurulmuştur. 50 hastane sınıfının fiziki ortamı iyileştirilmiştir. 33 özel eğitim okul pansiyonunun fiziki kapasitesi güçlendirilmiştir. 2023 yılında özel eğitim alanında yüz yüze 1.920, çevrimiçi olarak ise 126.383 öğretmene hizmet içi eğitim verilmiştir. 2023 yılında özel eğitim ve rehberlik alanına yönelik 1.630 materyal seti hazırlanmıştır. Dört farklı alanda hazırlanan materyal setleri için yaklaşık 65.000 materyal üretilmiştir. Bu materyaller özel eğitim sınıflarına, özel eğitim anaokullarına ve destek eğitim odalarına gönderilmiştir. 15.000 öğrenci gönderilen materyal setlerinden yararlanmışlardır. 2023 yılında özel eğitim ve rehberlik alanına yönelik 150 dijital içerik hazırlanmış olup, hazırlanan dijital içeriklerin görüntülenme sayısı 5.500'dür. 	4	
Uygulanmanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama			
* : 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama			
ERP (2023-2025) Tedbir 15: Aile odaklı sosyal hizmet modellerinin yaygınlaştırılması		Reformun Durumunun (0-5)*	Uygulanma Değerlendirilmesi
2023 Planlanan Aktiviteler için	Sosyal ve ekonomik desteğe ihtiyacı olan çocukların tespiti halinde desteklenmelerine devam edilecektir. Kuruluş bakımına alınan çocukların öncelikle Korumucu Aile Hizmetinden faydalandırılması sağlanacak, bu kapsamda koruyucu aile yanında bulunan çocuk sayısı artırılabacaktır.	4	
Uygulanmanın durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmamış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama	SED Hizmetinden Yararlanan Çocuk Sayısı: 164.005 Korumucu Aile Hizmetinden Yararlandırılan Çocuk Sayısı: 9.535		
* : 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama			

ERP (2023-2025) Tedbir 16: Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Hizmetlerine Erişimlerinin Artırılması **Reformun Durumunun Değerlendirilmesi (0-5)*** **Uygulanma Değerlendirilmesi (0-5)***

<p>2023 Planlanan Aktiviteler için</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 65 adete kadar Güçlendirilmiş/Göçmen Sağlık Merkezinin inşasına ve 52 adete kadar Güçlendirilmiş/Göçmen Sağlık Merkezinin tadilatına başlanması, • Belirli devlet hastanelerindeki 110 Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon (FTR) ünitesinin yenilenmesi ve iyileştirilmesine başlanması, • Hastaneler ve FTR üniteleri için tıbbi ekipman alımı bileşeni kapsamında 30 lot altında 113 kalem malzemenin tedarik edilmesi, • Sağlık Bakanlığı altında bir Proje Teknik Destek Ofisi kurulması, • Toplam 100.000 adet doğum seti ve 500.000 adet temel hijyen setinin alımı ve dağıtımı, 	<p>2</p> <p>2</p> <p>5</p> <p>5</p> <p>4</p>
<p>Uygulamann durumu hakkında bilgi, uygulama tamamlanmış veya hiç gelişme yok ise bununla ilgili açıklama</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tüm inşaat ve tadilat kalemlerinin 2023 yılında başlatılması ve çalışmaların proje bitiminden önce tamamlanması planlanmaktayken yaşanan depremin inşaat sektörüne olan olumsuz etkileri nedeniyle gecikmeler yaşanmıştır. 2023 yılında bütün inşaatların ihale süreçlerine başlanılmıştır. Ancak, inşaat maliyetlerindeki dalgalanma nedeniyle ihale süreçleri sektöre uğramıştır. 2024 yılında bütün ihalelerin tamamlanması beklenmekte ve inşaat işlerinin 2025 yılı ortasına kadar tamamlanması planlanmaktadır. • Hastaneler ve FTR üniteleri için tıbbi ekipman alımı bileşeni kapsamında 30 lot altında 113 kalem malzeme tedarik edilmiştir. • Proje teknik destek ofisi kurulması için açılan hizmet alım ihalesine sunulan teklifler istenilen yeterliliği sağlayamadığından ihale iptal edilmiştir. İhale süreçlerinin uzun sürmesi nedeniyle proje destek ofisi için ihale kapsamında alınması planlanan danışmanlar Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası (CEB) tarafından sağlanmıştır. • Doğum kiti ve temel hijyen kitlerinin alımı tamamlanmıştır. 	

*: 0= uygulama yok, 1=uygulama hazırlık aşamasında, 2= ilk adımlar atıldı, 3=uygulama bazı öncü sonuçlar ortaya çıkacak şekilde devam ediyor, 4=uygulama ilerledi, 5=tam uygulama

Ek 2 Tablo: Tedbirlerin İlgili Politika Dokümanları ile İlişkisi

Reform Tedbirleri ERP 2024-2026	Komisyondun Temel Yapısal Zorluklar Değerlendirmesi ERP (2023- 2025)	2023 ERP Ortak Sonuç Bildirgesi Politika Önerileri	2023 Genişleme Paketi	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2020- 2030	Avrupa Yeşil Mutabakatı	Avrupa Dijital Gündem	Reformu destekleyen IPA III Projeleri
“Sürdürülebilir Turizmin Yaygınlaştırılması ve Markalaşma”				SKH 8.9 ve 12b: 2030 yılına kadar istihdam yaratan ve yerel kültür ve ürünleri teşvik eden sürdürülebilir turizme erişmek için sürdürülebilir kalkınma etkilerini izlemeye yönelik araçlar geliştirmek ve uygulamak	2.1.5. Sürdürülebilir ve Akıllı Hareketliliğe Geçişin Hızlandırılması 2.1.7. Ekosistemleri ve biyoçeşitliliği korumak ve iyileştirmek		
“İmalat sanayide dijital dönüşüm ve yeşil dönüşüm aracılığıyla KOBİ'lerin modernizasyonunu desteklemek, verimliliğini ve rekabet edebilirliğini artırmak”		5. Türkiye'nin enerji yapısında yenilenebilir enerjilerin payının artırılmaya devam edilmesi ve ülkenin sübvansiyon politikasına da bu amacın yansıtılması	Genişleme Paketi'nde bahsi geçen Yeşil Dönüşüm, Temiz Enerji ve Dijitalleşme konularında bu tedbir kapsamında yapılan/yapılacak çalışmalar ve projeler Türkiye'deki KOBİ'lerin gelişimine ve	SKH 6. Temiz su ve sıhhi koşullar SKH 8. İnsana Yakışır iş ve Ekonomik Büyüme SKH 9. Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı SKH 10. Eşitsizliklerin	2. Sürdürülebilir bir gelecek için AB ekonomisini dönüştürme 2.1 Kapsamlı ve dönüştürücü politikalar tasarlama	Model Fabrikalar ve dijitalleşme kapasitesini artırmaya yönelik destek programları sanayide dijitalleşme ve yenilikçilik politikalarına katkı sağlar.	İmalat Sanayinin Dijital Dönüşümü

<p>“Yeşil Dönüşümün Hızlandırılması”</p>	<p>4. Temel yapısal sorun alanları ve reform öncelikler</p> <p>iii. öncelikli olarak ekonomilerin yeşil dönüşümünü destekleyerek enerji güvenliğini artırmak</p>	<p>6. Adil bir dönüşüm sağlamak amacıyla özellikle yeşil ve dijital dönüşüm becerileri güçlendirilerek yetişkinlerin yaşam boyu öğrenmeye katılımının artırılmaya devam edilmesi</p>	<p>modernizasyonuna katkı sağlayacaktır.</p>	<p>Azaltılması</p> <p>SKH 12. Sorumlu Üretim ve Tüketim</p> <p>SKH 13. İklim Eylemi</p> <p>SKH 17. Hedefler için Ortaklıklar</p>	<p>2.1.2 Temiz, uygun maliyetli ve güvenli enerji sağlama</p> <p>2.1.3 Temiz ve dögüsel bir ekonomi için endüstriyi harekete geçirme</p>		
				<p>SKH 13: İklim Eylemi</p>	<p>AB Emisyon Ticaret Sistemi reformu</p> <p>Sınırdan Karbon Düzenlemesi</p> <p>Mekanizması</p>		

<p>“Yeni Veri Stratejisi Doğrultusunda Etkinleştirilecek Kamu Veri Alanı ile Kamu Sektörü Verisinin Güvenli Paylaşımı ve Kullanımı Yoluyla Veriye Dayalı Politika ve Hizmet Geliştirilmesi”</p>	<p>Türkiye'nin rekabet gücünü koruması için yeşil ve dijital dönüşümleri hızlandırma ihtiyacı bulunmaktadır.</p>				<p>AB Veri Stratejisi'nin kamu verisinin paylaşımını ve katma değer sağlanması hedeflerini ve Dijital Avrupa Programının 5. Stratejik önceliğini desteklemektedir.</p> <p>2.2.3. Koordinasyon yoluyla birlikte çalışabilirliğin artırılması</p>	
--	--	--	--	--	---	--

<p>“Her düzeydeki eğitim programlarının yeşil ve dijital dönüşüm kapsamında beceri temelli olarak güncellenmesi ve mesleki eğitim merkezlerinin güçlendirilerek önceki öğrenmelerin tanınmasına yönelik sistemin geliştirilmesi”</p>		<p>6. Adil bir dönüşüm sağlamak amacıyla özellikle yeşil ve dijital dönüşüm becerileri güçlendirilerek yetişkinlerin yaşam boyu öğrenmeye katılımının artırılmaya devam edilmesi</p>		<p>SKH 4. Nitelikli Eğitim 4.1. 2030’ a kadar bütün kız ve erkek çocuklarının ücretsiz, hakkaniyetli ve kaliteli bir ilköğretim ve ortaöğretimi tamamlamalarının ve böylece ilgili ve etkili öğrenme çıktılarının elde edilmesinin sağlanması</p>		<p>2.6.1. Dijital okuryazarlık ve beceriler</p>	
---	--	--	--	---	--	---	--

<p>“İstihdam hizmetlerinin işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda iyileştirmek ve geliştirmek”</p>	<p>4. Temel yapısal sorun alanları ve reform öncelikler</p> <p>i. Özellikle kadınlar ve gençler için olmak üzere istihdamın artırılması ve istihdamın kayıtlı olması</p>	<p>6. Ne eğitimde ne de istihdamda olmayan gençlerin okuldan işe geçişlerinin desteklenmesi ve kadınların istihdam piyasasına katılımının yasal ve mali tedbirlerin yanı sıra</p> <p>Türkiye'nin büyükşehir merkezlerinin de ötesinde uygun ve karşılanabilir çocuk bakımı altyapısının uygulanmasına yönelik güçlü çabaların teşvik edilmesi</p>	<p>19. Fasıllar: Türkiye eğilimleri tersine çevirmeli ve hedeflenen aktif işgücü piyasası politikaları yoluyla işgücünün becerilerinin yenilenmesi ve ilave beceriler kazanması için daha fazla yatırım yapılmalıdır.</p>	<p>8. İnsan Yakıtı İş ve Ekonomik Büyüme</p> <p>8.5. 2030'a kadar gençler ve engelliler de dâhil bütün kadın ve erkeklerin tam ve üretken istihdama ve insana yakıtı işlere erişimlerinin sağlanması ve eşit işe eşit ücret ilkesinin tam olarak benimsenmesi</p>		
--	--	---	---	---	--	--

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI
YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI
Ocak 2024

Necatibey Cad. No: 110/A 06570 Yücetepe - ANKARA
Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILAMAZ.